

Megrágalmazott híres
nők igaz története

BUDAI LOTTI és ZUBOR ROZI

MICSODA "SZAJHÁK" VOLTAK

álomgyár

BUDAI LOTTI és ZUBOR ROZI

MICSODA, ANYÁK VOLTAK

Mi történik, ha a sors összesodor egy író-nőtörténeti kutatót és egy háromgyermekes újságíró? A *Micsoda anyák voltak!* egy különleges találkozás eredménye, és egyben Magyarország egyik leghallgatottabb podcastsorozata, a *Micsoda nők voltak!* továbbgondolása: Budai Lotti és Zubor Rozi elhatározták, hogy felderítik, milyenek is voltak az általuk oly nagyra tartott és rendkívüli nők a gyerekszobában.

X 349533

BUDAI LOTTI és ZUBOR ROZI

MICSODA
"SZAJHÁK"
VOLTAK

álmgyár

ÁLOMGYÁR KIADÓ
2023

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001430434

Keresd Budai Lotti novelláit!
<https://alomgyar.hu/konyvlista/novellak>

Budai Lottitól az Álomgyár Kiadó gondozásában megjelent:

Ágyas és úrnő 1–2., 2017–2018

A samuráj lánya 1–2., 2018–2019

A szerelem rabszolgái 1–2., 2019–2020

Rizsporos hétköznapiak 1–3., 2019–2021

Tök-életlen életek 1–3., 2021–2022

Micsoda anyák voltak (társszerző: Zubor Rozi), 2022

A parfümkészítő (Öt érzék – Illatok), 2022

A királyné ékszerai (A borostyánszemű 1. – bővített újrakiadás), 2023

A kegyencnő intrikái (A borostyánszemű 2. – bővített újrakiadás), 2023

A festőművész (Öt érzék – Színek), 2023

Zubor Rozitól az Álomgyár Kiadó gondozásában megjelent:

Micsoda anyák voltak (társszerző: Budai Lotti), 2022

© Budai Lotti, 2023

© Zubor Rozi, 2023

Hungarian edition © Álomgyár Kiadó, 2023

Minden jog fenntartva!

Borítóterv: Koppányi Lilla, Fehér Zsanett

A fedél Koppányi Lilla munkája.

Kiadványterv: Eszteró Anett, Koppányi Lilla, Fehér Zsanett.

Szerzőfotó: Hámosi Zsófia

Szerkesztette: Kónya Orsolya

Korrektúra: Dér Adrienn

Tördelés: Dubecz Adrienn, Kaposvári Zsolt

ISBN 978-963-5707-34-8

Álomgyár Kiadó, Budapest, 2023

Felelős kiadó: Nagypál Viktor

Elérhetőségeink: +36 1 770 7890 | admin@alomgyar.hu

www.alomgyar.hu | www.facebook.com/alomgyar | [instagram.com/alomgyarkiado](https://www.instagram.com/alomgyarkiado)

Nyomta és kötötte a Generál Nyomda Kft.

Felelős vezető: Hunya Ágnes

TARTALOM

BEVEZETŐ GONDOLATOK (BUDAI LOTTI)	7
BOLEYN ANNA, „A NAGY SZAJHA” (BUDAI LOTTI)	20
THEODÓRA, A FEMINISTA CSÁSZÁRNÉ (BUDAI LOTTI)	36
MARILYN MONROE, „A HOLLYWOODI SZAJHA” (ZUBOR ROZI)	44
KARÁDY KATALIN, AZ ELSŐ MAGYAR SZEXSZIMBÓLUM (ZUBOR ROZI)	54
MADAME POMPADOUR, A FÉLREÉRTETT KIRÁLYI KEDVES (BUDAI LOTTI)	62
MARIE ANTOINETTE, „AZ OSZTRÁK SZAJHA” (BUDAI LOTTI)	70
MESSALINA, „A CSÁSZÁRI SZAJHA” (BUDAI LOTTI)	84
NAGY KATALIN ÉS AZ Ő TELJESEN „NORMÁLIS” SZERELMI ÉLETE (BUDAI LOTTI)	90
URALKODÓNŐK, AKIK MEGÚSZTÁK, ÉS AKIK MAJDNEM... (BUDAI LOTTI)	98
COCO CHANEL, „A KITARTOTT, KALAPKÉSZÍTŐ SZAJHA” (ZUBOR ROZI)	104
ERDŐS RENÉE, A ZSENIÁLIS POÉTALÁNY, AKI NAGY ÁRAT FIZETETT EGY „NEM”-ÉRT (ZUBOR ROZI)	110
MARIE CURIE, „A FÉRJRABLÓ” (BUDAI LOTTI)	126
SZENDREY JÚLIA, „AZ ÖZVEGY SZAJHA” (ZUBOR ROZI)	138
FRÁTER ERZSÉBET, „A LEGSZAJHÁBB ÍRÓFELESÉG” (ZUBOR ROZI)	148
LÉDA, A.K.A. BRÜLL ADÉL, ADY „SZAJHA MÚZSÁJA” (ZUBOR ROZI)	156
MATA HARI, „A TÁNCOS SZAJHA” (ZUBOR ROZI)	166
PILISY RÓZA, AZ ÍRÓ ÉS KURTIZÁN (ZUBOR ROZI)	176
A LEGELSŐ SZAJHA: ÉVA (BUDAI LOTTI)	182
LILITH, AZ ELSŐ ÉVA (BUDAI LOTTI)	192
MÁRIA MAGDOLNA, AVAGY BUKOTT NŐ HELYETT APOSTOL (BUDAI LOTTI)	198
SZÉP HELÉNA, A TISZTELET ÖVEZTE ISTENNŐ (BUDAI LOTTI)	214
FELHASZNÁLT IRODALOM	224
JEGYZETEK	227
KÉPJEGYZÉK	228

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Micsoda kurva, micsoda ribanc, micsoda szajha... A nő megalázására, degradálására, szidalmazására használt őszöreg fordulatok. Ezt a jelzőt megkapta Kleopátra, akit a római történetírás csak *Regina Meretrix*ként, azaz *Szajha királynő*ként vonultatott be a történelembe. De megkapta ugyanezt Boleyn Anna is, akit a korabeli Angliában csak a *Nagy Szajhaként* emlegettek. Madame Pompadour a szeretője, XV. Lajos gyermekei nevezték *Szajha mamának*. Marie Antoinette, az *osztrák szajha*, I. Erzsébet, akit – ironikus módon – a szűz királynőként emlegettek, az *angol szajha* jelzőt kapta... De Jeanne d'Arc is megkapta a *szajha*, pontosabban a *kurva* jelzőt angol földön: Shakespeare VI. *Henrik*-jében nyolc különböző kifejezést használva kurvázza le azt a lányt, akit mi csak az Orleans-i szűzként ismerünk.

A kérdés az: *miért?* Könyvünkben miértekre keressük a választ: miért pont ezek a nők kapták meg a *kurva/szajha* jelzőt? És egyáltalán, miért válhatott a *kurva* szó az egyik legalapvetőbb, és ma is leggyakrabban használt jelzővé, amelyet a szánkra veszünk, ha egy nőt sértegetni akarunk?

Hogy a kedves olvasó maga is megérthesse, mi indított minket e kérdések feszegetésére, e könyvnek a megírására, valamint, hogy átlássa a téma általunk alkalmazott megközelítését és tematikus felosztását, egy kicsit mélyebbre kell másznunk a „kurvázás” és úgy egyáltalán a prostitúció történetébe.

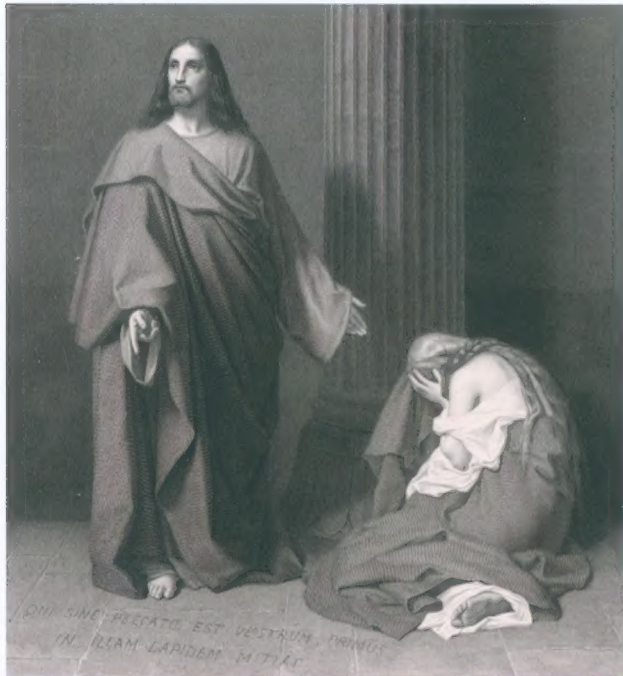
A prostituálttól a „züllött nőig”

Mint tudjuk, a *kurva*, *szajha*, *ribanc* szavaink azt a nőt jelölik, aki pénzért vagy más, vagyoni előnyért szexuális szolgáltatást nyújt. Nyilvánvaló persze, hogy a fent felsorolt nők sosem szexeltek vagyoni előnyökért, tehát sosem voltak *prostituáltak*, és ezzel *bizonyára tisztában volt* az adott korban az is, aki ezeket a nőket ily módon szidalmazta, és az is, aki e szidalmakat hallotta. Egyébként gyakran került szóba a megjegyzés – mikor e könyv készültéről másokkal, főleg férfiakkal beszélgettünk –, hogy: „Jó, jó, hát régen sem szó szerint értették...” „Hát akkor hogyan?” – tettük fel ilyenkor a kérdést, mire azt a választ kaptuk: „Nyilvánvalóan ezzel akarták a nőket megalázní”, vagy hogy „arra utaltak vele, hogy sok férfi volt az életükben”.

Nyilvánvalóan. Egy nő megalázására a legnyilvánvalóbb eszköz annak lekurvázása, de mi szeretnénk kideríteni, hogy ez miért van így. Így könyvünk kezdetén arra is törekszünk választ kapni, mikor kapta meg a *kurva* szó az *átvitt értelmét*, amely az értelmező szótár szerint: *laza erkölcsű, buja nő*. A prostitúció rövid, történeti áttekintésénél ugyanis látni fogjuk, hogy annak semmi köze az erkölcsiséghez, mivel a történelem nagy része során a prostituáltak egyszerűen rabszolgák, közösség által kirekesztett vagy éhhálál elől menekülő szerencsétlen lányok és asszonyok voltak.

Hanem a prostitúció és a szexuális aktivitás, hovatovább promiszkuitás összeolvadása – nők esetében – ősi gyökerekkel bír, amit valahol a judeo-keresztény kultúrát befolyásoló *Biblia* szövegében található etimológiai, mondjuk úgy, összevisszaságban is érdemes keresni. Az első görög nyelvű *Bibliák*-ban gyakorta szerepel a *porneia*, (eredeti alakjában: πορνεία) szó. A *porneia* kifejezés lényegében a prostitúció mai, szűkebben vett értelmét takarja: azt, amikor valaki pénzért nyújt szexuális szolgáltatást. Az eredeti görög *Újszövetség* szövegezése, viszont *porneiát* említ bármilyen elítélt szexuális gyakorlattal összefüggésben, amilyen például házasságtörés, a bestialitás vagy a paráználkodás. Az alábbi szövegekben a *porneia* váltakozó értelemben jelent prostitúciót, házasságtörést és paráználkodást.

Emile Signol: Krisztus és a házasságtörő nő. Az *Újszövetség* Krisztusa az *Ószövetségtől* eltérő módon közelíti meg a házasságtörést is.

„A test azonban nem a paráznaságért (*porneia*) van, hanem az Úrért, az Úr pedig a testért.”¹

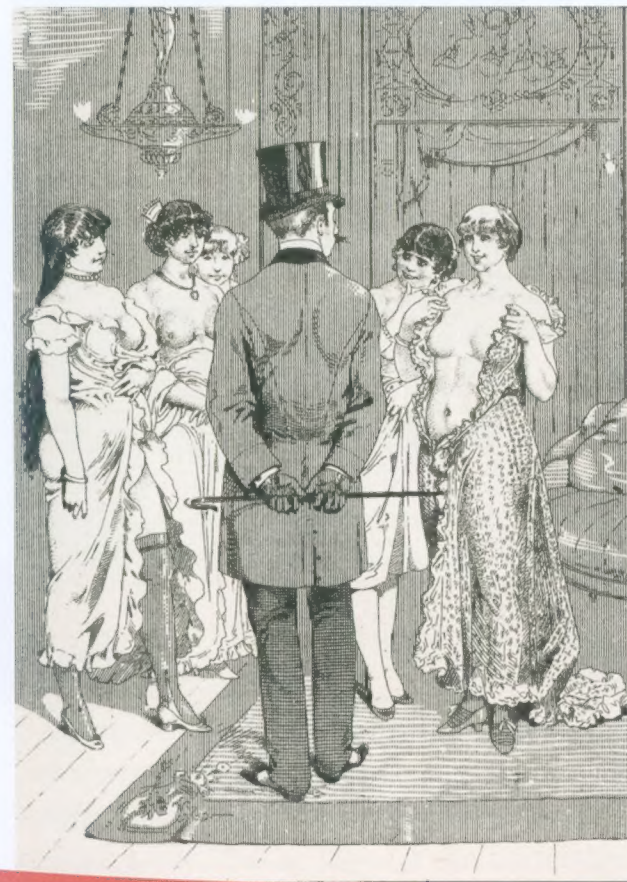
vagy

„Én pedig azt mondom nektek, hogy aki elbocsátja feleségét – hacsak nem paráznasága (*porneia*) miatt –, okot ad neki a házasságtörésre. S aki elbocsátottat vesz feleségül, házasságot tör.”²

Ahol pedig az eredeti, görög nyelvű *Újszövetség* a *porneia* szót valóban a szűk értelmében, azaz mint „prostituált” szót használja, ott a latin, majd pedig a reformáció során született, más nyelvű fordítások is megtartották a paráználkodás, házasságtörés és más, elítélt szexuális cselekményekre vonatkozó kifejezéseket. Tehát a prostituált és a szexuálisan aktív (parázna) nő fogalma már valahol itt elkezdett összemosódni, és ez a jelenség csúcsosodott ki a máig kitartó, hétköznapi *kurvázásban*, amellyel arra utalunk, ha egy nőnek, úgymond, „sok férfi volt vagy van az életében”.³

Az *Ószövetség* egyébként több kifejezést is használ a prostituált megjelölésre. Az egyik a *zonah*. Ez a prostituált köznapi értelmének nyelvi formája, a testét jobbára az utcán áruló nőre utal. A másik szó, a *kedeshah*, ugyan jóval ritkábban fordul elő a héber *Bibliában*, de annál érdekesebb jelenségre utal. Töve ugyanis a *kodesh* szóból származik, melynek jelentése „szent”, és alighanem a történetek fantáziáját régóta izgató, ún. vallásos vagy szent prostitúció intézményére vonatkozik.

A szexuálisan aktív nő és a prostituált fogalmának összemosásához ugyancsak táptalajt adott az a nézet, hogy prostituálóknak a nők önszántukból állnak... Hogy kurva azokból a nőkből lesz, akiknek a szexuális étvágya oly hatalmas, és akik ösztöneik felett oly csekély mértékben tudnak kontrollt gyakorolni, hogy szükségleteik kielégítését csakis úgy tudják megoldani, ha pénzért árulni kezdik a testüket. Egy bizonyos Alexandre Parent du Châtelet, elismert francia orvos és higiénés szakember a 19. század elején több ezer párizsi utcalány genitáliáját vizsgálta

Léo Taxil: Tanulmányok napjaink prostitúciójához. A prostituáltakat évszázadokon keresztül ábrázolták szexuálisan túl aktív, kihívó nőként.

meg, és eredményeit megdöbbenve tárta a világ elé: arra jutott, hogy a prostituáltak nemi szerve épp olyan, mit az „ún. tisztességes asszonyoké, és semmiféle olyan eltérést nem mutat, [...] ami abnormálisan nagy szexuális étvágyra utalna”. Természetesen a mindenkori társadalom tagjai maguk is tisztában voltak azzal, ez a kijelentés – miszerint a nők szabad akaratukból lesznek prostituáltak – nonszensz (ennek taglalását lásd lejjebb), de ez, a 20. század első felében is élő nézet ugyancsak hozzájárult a promiszkuis nő és a prostituált összemosásához.

A „kurva” és a „szent”

De visszatérve az előbb példálódzó jelleggel felsorolt „szajhákhoz”. Koruk és környezetük nemcsak azzal a ténnyel volt tisztában, hogy az említett nők nem voltak prostituáltak, de azzal is, hogy egyáltalán nem volt *sok férfi az életükben*. Marie Antoinette bizonyítottan egy, és feltehetően két férfival feküdt le egész életében, Madame Pompadour szintén. Boleyn Anna kizárólag VIII. Henrikkel osztotta meg az ágyát, Jeanne d’Arc pedig úgy halt meg, hogy soha egyetlen férfival sem. Jó, persze, a pletykák... Hiszen valamennyi nőről terjedtek pletykák, ám ezek jobbára olyan túlzóak voltak, hogy senki nem vehette őket igazán komolyan (Boleyn Anna látszatpere után még az ellenségei is bevallották, hogy az ellene felhozott vádak – hogy férfiak százaival, köztük a saját fivérével csalta meg a királyt – nyilvánvalóan kitalációk).

Ezen a ponton szeretnénk azonban kiemelni, hogy ezzel a kötettel nem az a célunk, hogy a benne szereplő nők nevét *tisztára mossuk a promiszkuitás „bűnétől”*... Mindenki tudja, hogy ezen nők szexuális életét senki sem rőtta volna fel nekik, ha férfinak

születnek, és egyébként is; egy nő értékének, moralitásának, megbecsültségének semmi köze a szexuális partnerei számához, az ezzel ellenkező, évezredes hiedelmet pedig nem kívánjuk azzal is megtámogatni, hogy azt bizonygatjuk, könyvük szereplői nem „rossz nők”, hanem „tisztességes asszonyok” voltak.

Ugyanakkor ezeknek a nőknek egy részével szemben szabályos karaktergyilkosságot követtek el ellenségeik és a korukban – esetleg a haláluk után – működő történetírók, mely karaktergyilkossághoz gyakran éppen a szexualitásukról terjesztettek hazugságokat. És tekintve, hogy ezen hazugságok nagy része olyan mélyen szivárgott be a köztudatba „igazságként” (jórészt azoknak a képeknek „hála”, amit elfogult regényírók vagy épp Hollywood alakított és alakít ki róluk a mai napig), hogy életrajzaik feltárásánál igenis kötelességünk ezeket felszámolni. Erre azonban kizárólag a tények iránti ragaszkodásunk ösztönöz minket, nem pedig a törekvés, hogy a „kurva” és a „szent” örök dichotómiáját azzal erősítsük, hogy szereplőinket az utóbbi kategóriába akarjuk beleszuszokolni.

Szerepmegtagadók gyűjteménye

Kérdés ugyanakkor, hogy miért kaptak ezek nők még életükben vagy haláluk után olyan jelzőket, amelyekkel megalázni vagy megsérteni akarták őket? A válasz tulajdonképpen nagyon egyszerű: mert nem voltak hajlandók megfelelni a velük szemben támasztott szerepelvárásoknak. Az persze, hogy mely elvárásoknak kellett egy nőnek megfelelni, valamelyest módosulhatott a különböző korokban, de van két olyan, nőikkel szemben támasztott követelmény, amely végigkíséri a patriarchális társadalom történetét: ez az alárendelődés és a passzivitás.

Az alárendelődés követelménye értelmében egy nő köteles mindenben a felette hatalmat gyakorló férfi (apa, gyám, férj stb.) akaratának engedelmeskedni, a passzivitás pedig elsősorban arra vonatkozik, hogy a nő testével és életével nem maga rendelkezik, annak alakítását nem veszi a kezébe, hanem azt a férfiakra vagy a férfitársadalomra hagyja.*

Szűfrazsett letartóztatása, 1910, London.
Az önrendelkezés jogáért kiálló nőket mindig is ellenségének tekintette a férfitársadalom.

* Persze az idők folyamán megjelenhettek az alárendelődést és passzivitást kiegészítő vagy ezekkel rokon követelmények, úgymint szerényég, önfeláldozás, szemérmesség, miegymás...

Igazából mondhatnánk, hogy e két fogalom, az alárendelődés/engedelmesség és a passzivitás közel azonos, a különbségtételre azonban szükség van, minthogy a történelem során némely szerencsés asszony olyan helyzetbe került – mondjuk, azért, mert megözvegyült, egyeduralkodóként került hatalomra, vagy épp megszökött a családjától –, hogy fölötte senki nem gyakorolt hatalmat, rá ilyen esetben is igaz volt a passzivitás követelménye. Amit megszegett, ha ilyen esetben saját kezébe vette sorsának alakulását, azaz *önrendelkezést* gyakorolt, és nem hagyta, hogy számára *idegen férfiak* vagy a mindenkori férfiak által megalkotott *társadalmi normák* alakítsák az élete további folyását. Azaz felázadtak, vagy normaszegést követtek el. Előbbire remek példa I. Erzsébet angol királynő, aki a szokással és követelményekkel szembemenve nem vett maga mellé férjet, aki helyette a tényleges hatalmat gyakorolta volna, vagy utóbbira Szendrey Júlia, aki az özvegyektől elvárt bezárkózás helyett maga indult el, hogy eltűnt férjét felkutassa.

De az önrendelkezés megnyilvánulhatott hatalomgyakorlásban vagy más, férfiaknak fenntartott szerepek „elorozásában”, mint amilyen a kardforgatás vagy a nadrágviselés, mely utóbbi szerepel a Jeanne d'Arc ellen indított per vádpontjai között. De férfiak számára fenntartott privilégium volt a szexuális aktivitás és a szexuális partnerek szabad megválasztása is.

A passzivitás követelménye nők esetében kiterjedt a szexuális életre is. Hogy a nők, pontosabban az *erkölcsös* nők az ágyban nem lehetnek kezdeményező felek, szintén ősi dogma. Az ún. tisztességes asszonyok szexualitása alapvetően passzív, azaz önmagában nem létezik, legfeljebb a férj közeledésére ébred fel – vagy azt legalábbis eljátsszák, hiszen a jó feleség férje kedvére akar tenni. A 19. századra odáig

mentek, hogy azt is kijelentették, a nő számára ez a fajta passzivitás nemcsak *erkölcsös*, de *természetes* is. Ez olyan elgondolás volt, mely bőven virágzott a nyugati világban, egészen a 20. század első feléig. Mint azt William Acton, a 19. század egyik legismertebb nőgyógyásza kifejtette:

„A nők többsége – szerencséjére – nem háborgatja magát szexualitással kapcsolatos gondolatokkal. [...] Rendszerint egy erkölcsös nő ritkán kíván szexuálisan kielégülni. Átadja magát férje ölelésének, de elsősorban annak kielégítésére korlátozódik; és ha nem vágyna az anyaságra, le is mondana annak figyelméről.”⁴

Ily módon az a nő, aki, mondjuk, szeretőt választ, és nem őt veszi valaki maga mellé szeretőnek, mint, mondjuk, Brüll Adél vagy Marie Curie esetében, nos, az a nő a közvélemény szemében lehetett *erkölcstelen* és *bűnös*, vagy épp *természetellenesen férfias*.

Végősoron a színésznői szerepkör évezredes ösztönzése a prostituáltakéval is az önrendelkezés tilalmának megszegéséből ered, hiszen ezek a nők valóban kivonták magukat a férfiak fennhatósága alól, és saját bevételre tettek szert, lényegében a „testük árulásával” a színpadon, de erről még a későbbiekben lesz szó.

Jó, jó, de miért pont kurva?

A kérdésre, hogy *miért* kívánták kortársaik vagy óhajtotta az utókor e nőket megszégyeníteni, igyekeztünk ily módon választ adni, viszont még mindig adódik egy másik kérdés: miért pont *lekurvázták* őket? Hiszen a történelem során annyiféleképpen lehetett nőket szidalmazni: hisztérika, boszorkány, hárpia, sárkány – hogy csak párat említsünk –, mégis a kurva és annak különféle változatai jelentik a

legkézenfekvőbb választást, ha egy nő méltóságába akarunk beletiporni. A válasz egyszerű: az írott történelem java részében a nőt alapvetően testi, nemi, szexuális lénynek tekintették, úgymond a nemiségével azonosították, azaz biológiailag determináltak tartották. De mit is jelent az a gyakran hallott megfogalmazás, hogy a nő a nemével egyenlő, vagy hogy biológiailag determinált? Ez egész egyszerűen azt az ókortól kezdve máig – igaz, ma már gyakran bújtatott formában – hangoztatott meggyőződést takarja, miszerint ezen a földön a férfi az, aki azért van (azért hozta létre az evolúció vagy alkotta meg Isten vagy épp az istenek), hogy *személyiségét minél több irányban kiteljesítse*, az emberi létezés lehető legtöbb aspektusát megtapasztalja, és ily módon fejlődjön, változzon, hovatovább, életének értelmet adjon. Ezért ruházta fel őt a természet vagy a magasabb erők kíváncsisággal, ambíciókkal, erővel és kitartással – avagy mindazzal, amit hagyományosan férfienergiának tekintettek. Ezért vágyik a férfi hivatásra, ezért vannak karrierálmai, ezért akar felfedező, feltaláló vagy dicsőséges hadvezér lenni, ezért akar „letenni valamit az asztalra”. Ezzel szemben a nő... csúnyán megfogalmazva, azért van ezen a sártekén, hogy ez a csodálatos, felfedezésre és kiteljesedésre teremtett lény szaporodni tudjon. A történelem során többek között ezért is merülhetett fel teológusok, filozófusok, orvosok és más gondolkodók körében a vita, hogy a nőnek van-e egyáltalán lelke, egyáltalán azonos fajba tartozik-e a férfival.

A téma részletes taglalása már meghaladja a könyv kereteit, de röviden azért meg kell említenünk: abban a módban és kontextusban, ahogyan például az *Ószövetség* teremtéstörténete – pontosabban a második teremtéstörténete – az *ember, nő*

és *férfi* szavakat használja, ugyancsak tetten érhető ez az elgondolás:

„Azután így szólt az Úristen: »Nem jó az embernek egyedül lennie. Alkotok neki segítőtársat, aki hozzá illő.« [...] Ezért az Úristen álmot bocsátott az emberre, s mikor elaludt, kivette egyik oldalcsontját, s a helyét hússal töltötte ki. Azután az Úristen az emberből kivett oldalcsontból megalkotta az asszonyt, és az emberhez vezette.”⁶ Azaz itt a nő nem mint ember, hanem az ember segítőtársa jelenik meg, s ez a legtöbb bibliafordításban is tükröződik. Ember és asszony, avagy ahogyan az egyik első magyar bibliafordításban, az ún. *Bécsi kódexben* szerepel: ember és asszonyállat. A kiteljesedésre

Carlo Alberto Baratta: Ádám és Éva Káinnal és Ábelrel

született férfi, és a mellé kiegészítőként, segítségként született és patriarchális értelmezésben szaporodásra szánt nő.

De hogy továbbhaladjunk a bibliai időkben...

Az ókori görögök a nőt lényegében egy hibás férfiként képzeltek el, olyasféle élőlénynek, akinek megteremtésekor a mintát a férfi szolgáltatta, de annak tökéletlen mása lett csupán (ennek megfelelően teste is hibásan imitálja a férfiét: petefészke a herék, hüvelye a hímvessző tökéletlen másának feleltethető meg). Tökéletlensége megnyilvánul abban is, hogy hiányzik belőle a férfienergia, vagyis mindaz, ami az emberiséget előrevivő tulajdonság lehetne, enélkül a nő pedig lényegében csupán egy két lábon járó szaporító szerv. A nő nemiségével azonosítása kitűnik abból is, hogy az idők során megannyi társadalom által negatívnak titulált tulajdonságát kötötték össze nemi- és ivarszervei működésével: a menstruációval, a terhességgel, a klimaxszal. A régi idők nézetei szerint a testében zajló ezen folyamatok a nőt:

1. fékezhetetlen, vad ösztönlénnyé teszik, ami miatt a nő kevésbé tud uralkodni szexuális vágyain, mint a férfi, éppen ezért a társadalom – értsd: férfiak által kreált társadalom – által szorul korlátozásra. (Ha ezen a ponton elkezdünk összezavarodni, ne legyenek kétségeink: a nőt hiperszexuális, testi lényként, illetve aszexuális, nemileg passzív lényként aposztrofáló nézetek mindig is vígan éltek egymás mellett.)

2. olyannyira elgyengítik testi és mentális téren, hogy védelemre szoruló, tehetetlen lénné teszik, akinek semmi keresnivalója a külvilágban, helye az otthon védelmező falai között van, ahogyan azt a viktoriánusok vélték. Az idők során egyébként számtalan nem létező fizikális vagy mentális betegséget

is összefüggésbe hoztak a nő nemiségével (itt elég csak a hisztériára gondolni, illetve szintén 19. századi találmány az ún. „női betegség”, ami a női test működéséből eredő elmebetegség volt).

Fig. 1. Phase des grands mouvements

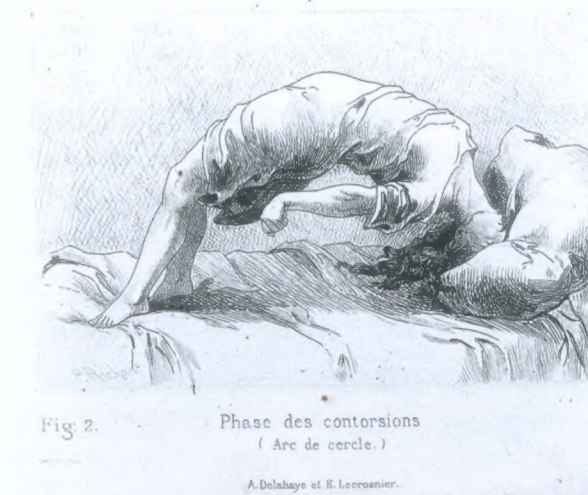

Fig. 2. Phase des contorsions (Arc de cercle.)
A. Delahaye et H. Leconsanier.

A hisztéria bár évezredek óta emlegetett, mégis homályos betegség, melynek sem okát, sem tüneteit illetően nem jutott egyetértésre az orvostársadalom azontúl, hogy az a nőt kiszámíthatatlanná teszi.

A 20. század óta már ennél mézesmázosabb retorikában emlegetik a nő biológiai determináltságát: ebben az olvasatban a nőnek az a „szerencséje”, hogy nem kell értelmet keresen az életének, hogy valamit letegyen az asztalra, hiszen ő már azzal, hogy gyereket szül, megvalósította földi rendeltetését. Ehhez persze társult a nézet, hogy aki mindezt nem látja át, és a klasszikus családanya és otthonteremtő szerepét nem találja kielégítőnek, az valamiféle pszichés zavarban, például péniszirigységben szenved, vagy elférfiasodott.⁷

Azért volt ilyen fontos ezt a bizonyos biológiai determinizmust ily alaposan kitárgyalni, mert világossá válik: ha a nő nem teljes értékű ember, mindössze egy testi lény, aki nemiségével egyenlő, akkor őt nemiségén keresztül lehet a leghathatósabban támadni. **A patriarchális társadalom kultúráiban egy nőt nemiségében megszégyeníteni lényegében a férfi ember mivoltában való megkérdőjelezésével egyenlő.**

A legősbibb mesterség, avagy mi az igazi baj a kurvázással?

Persze egy tényező még magyarázatra szorul: miért éppen a promiszkuitáson, a túlfűtött szexualitáson vagy úgy egyáltalán a szexuális aktivitáson keresztül támadták a szerepelvárásoknak meg nem felelő, megszégyeníteni vágyott nőket? Hiszen az imént megállapítottuk, hogy a kurvázás átvitt értelemben a nő szexuális aktivitását támadja... És ha belegondolunk, egy olyan kulturális közegben, ahol a nő biológiailag determinált, testi lénynek tekintjük, akinek nemi funkciói adják lényé lényegét, és a szaporodás érdekében létezik – melynek elkerülhetetlen része az aktus is –, akkor a legkézenfekvőbb „gyalázkodások” olyan kifejezések lennének, mint a *meddő*,

aszexuális, *frigid*, és ehhez hasonló szavak, hiszen ezek arra utalnak, hogy a rendeltetését egy adott nő nem képes beteljesíteni, a társadalom szempontjából hasznavehetetlen, sőt hibás... És bár a meddő nőket a legtöbb kultúrában érte hátrány, és a frigidnek, aszexuálisnak bélyegzett nőket egészen Freudig ostorozta a viktoriánus társadalom, és tette boldogtalan házasságok felelőssévé, mégsem váltak e szavak kurvázáshoz hasonló sértéssé.

Annak megértéséhez, hogy miért lett a női szexuális aktivitás szidalmazássá, magának a prostitúciónak a kialakulására kell vetnünk egy pillantást.

A legősbibb mesterség?

A prostitúcióval kapcsolatban gyakran használjuk a *legősbibb mesterség* kifejezést. Mely kifejezés egyébként mélységesen káros és veszedelmes... ugyanis azt a képzetet kelti, azt akarja velünk elhittetni, hogy a prostitúcióban van valami *természetes*, valami *ősi*, valami, ami létezését elkerülhetetlennek és az emberiség történetével végzetesen összefonódónak állítja be. Ezek közül egyik sem igaz. A prostitúció a patriarchális társadalom teremtménye. (A *legősbibb mesterség* kifejezést pedig nem is egy szociológus vagy antropológus, hanem az író, Rudyard Kipling használta először *A városfal* című művében, így nevezve a prostitúciót.)

És mi vezetett a prostitúció megteremtéséhez? A férfiági öröklés. A több ezer éve kialakult patriarchális társadalmakban és civilizációkban – kevés kivétellel – alapvetően férfiágon öröklődött a családi vagyon. Vagyis azóta, hogy létezik magántulajdon, és hogy az ember úgy tízezer éve – a földművelés és főleg az állattenyésztés kialakulásával – felfedezte a szexuális aktus és a gyermek születése közötti

összefüggést, igyekszik a mindenkori férfi azt biztosítani, hogy vagyona az ő vérén öröklődjön tovább. Erre azonban DNS-teszt híján a mindenkori férfinak egyetlen lehetősége volt: az, ha a nőt bezárja, szexualitását pedig akár halálos szankciók kilátásba helyezésével is korlátozza.

A legtöbb jogrendszer például megadta az apának a jogot, hogy lánya szüzességét oly módon is biztosítsa, hogy annak elvesztése esetén megverhesse, elűzhesse vagy épp megölhesse a nevezett lányt. Ha pedig a lány szüzen elérte a házasuló kort, és őt az apa az esküvő alkalmával átadta a leendő férjének, e jogok a férjre szálltak, vagyis jogában állt a házasságon kívül szexelő nőt megverni, elűzni vagy épp megölni. A lányok és asszonyok teste felett hatalmat gyakorló férfiak emellett arra is feljogosítást kaptak, hogy a jogaikat megsértő másik férfit, aki lányuk szüzességét elvette, vagy feleségükkel szexuális kapcsolatot létesített, ugyancsak

megöljék, vagy vele szemben másféle elégtételt vegyenek.

Csak hogy itt van egy kis hiba a rendszerben... Ha minden lány mögött áll egy bösz atya vagy vérszomjas férj, aki adott esetben bosszút állhat azon, aki lefekszik a lányával vagy a feleségével, az azt jelentette volna, hogy a férfiak is *kénytelenek lesznek csak a saját feleségükkel szexelni és monogámiában élni*. Nos, a mindenkori patriarchális társadalom férfi tagjai ebből nem kértek. Helyette létrehozták a nők egy olyan kiszolgáltatott csoportját, amelyik nem létesült efféle kétes védelemben sem: a prostituáltakét. A prostituáltakét, amely fogalom – az ókorban elenyésző kivételtől eltekintve – lényegében szexrabszolgákat jelentett. Hiába nem kerül szóba sem a görög aranykor vagy épp a rabszolgatartó Római Birodalom történelemórán való taglalásakor, ezekben a civilizációkban bizony évszázadokon át senyvedtek leírhatatlan körülmények

Ahogy a 19. században elképzelték a prostituáltakat dolgoztató bordélyokat és a valóság.

között nők ezrei vagy talán milliói rabszolgaként, akik egyetlen vasat sem láttak a férfi kuncsaftok által fizetett összegből, az csakis a bordélytulajdonost illette.

Ezek a nők nem árulták a testüket... ezeket a nőket eladták. Később, amikor a kereszténység terjedésével lassan kiszorult Európából a rabszolgaság intézménye, sem lett sokkal jobb a helyzetük. A prostituáltak továbbra is a társadalom legsérülékenyebb csoportját alkották: prostituáltak megverni, kirabolni, megölni, megerőszakolni jóformán következmények nélkül lehetett. És nem csak a közvetlen fizikai vagy életveszély leselkedett ezekre a nőkre: a nemi betegségek és a nem kívánt terhességek mindennap a fejük fölött lebegtek. Mindezt – a befolyásra és vagyonra szert tevő úgynevezett kurtizánok ritka esetét leszámítva – potom pénzért. És ennyit arról, hogy ezek a nők önszántukból, kielégíthetetlen testi vágyaiktól hajtva lettek prostituáltak. E meggyőződés egyébként a leginkább a viktoriánus társadalomban volt tetten érhető.

Abban a társadalomban, amely a történelem során a legnagyobb arányban „foglalkoztatott” prostituáltakat, akiknek azonban még az emlegetése is illetlenségnek számított.

De mi is mindebből a lényeg? A patriarchális társadalomnak rendszere működtetéséhez olyan nőkre volt szüksége, akik a férjükön kívül nem szexelnek más férfikkal. Azok a nők, akik életük során házassági köteléken kívül több férfival is szexelnek – azaz szexuálisan aktívak –, magukban hordozzák annak veszélyét, hogy a férfi nem saját vérvonalán örökíti tovább a rangot és a vagyont, azaz ezek a nők a patriarchális rendszer ellenségei. Akkor is ellenségek, ha ők a rendszer szabályai és szerepeltvárásai ellen lázadó királynők, hatalommal bíró nemesasszonyok, szeretőt tartó polgárnők vagy épp prostituáltak.

Közük a patriarchális társadalom egyenlőségjelet tett, függetlenül attól, hogy ezt a legutóbbi és legsebezhetőbb csoportot éppen ez a társadalom hozta létre, és hogy kényszerítette arra, hogy több férfival kelljen nemi életet élniük. Az elnyomó

rendszerek pedig az ellenséggel szemben mindig is hatásosan gyakorolták a megszégyenítés és a megbélyegzés eszközét. Ezeket a nőket, a több férfival együtt háló vagy szexuálisan szabad akaratukból aktív nőket a férfitársadalom megszégyenítette. Stigmatizálta, megbélyegezte... lekurvázta őket.

S ezért kell nekünk, nőknek nagyon óvatosnak lennünk, amikor a *kurva* szót használjuk! **Mert mint minden elnyomó rendszer, úgy a patriarchális rendszer is akkor tudott és tud a leghatékonyabban működni, ha maguk az elnyomottak működtetik azt.** Azaz, ha maguk a nők is elhiszik, hogy házasságon kívül, több férfival szexelni szégyellni való dolog, és az ilyen nőket nekik maguknak is meg kell szégyeníteniük. Azaz, ha mi nők kurvázzuk le egymást... Ne tegyük többé.

A történelem egyik leghíresebb kegyencnője, Jeanne Bécu, azaz Madame du Barry, XV. Lajos szeretője. A király halála után száműzték az udvartól, a forradalom idején mégis kivégezték

Kurtizánok és „Jane Austen szajhái”

Végezetül ezen a ponton érdemes kitérnünk a kurtizánokra is, minthogy kötetünkben több olyan nőt is szerepeltetünk, akit a közbeszéd és a történelemírás is a kurtizánok között tart számon. Magának a kifejezésnek persze semmi köze a kurva szóhoz. A francia *courtisane* szó magyarosított változata – gyökere pedig a latin *cors*, illetve *choros*, azaz „udvar” szó –, minthogy a *courtisan* (hímnemben) és a *courtisane* (nőnemben) eredendően udvaroncot, udvarban élő személyt jelentett. Idővel a jelentéstartalom úgy módosult, hogy nőalakja a királyok udvarban élő szeretőjét is jelölte. Természetesen az írott történelem nagy része során egy királytól nemcsak elfogadott volt, hogy szeretetöt tartson, de szinte el is várták tőle. Szintén használatos rájuk a *kegyencnő* kifejezés, minthogy az ilyen hölgyek a király kegyeltjei voltak, a kegyeiben részesítette őket.

Étienne Jeaurat: Prostituáltakat szállítanak a Salpêtriére-be, és jelenet Yoshiwarában, a mai Tokió egykori bordélynegyedében, 1910 körül. A prostitúciót szinte valamennyi patriarchális társadalom kitermelte.

A kurtizán kifejezés idővel felvette azt a jelentését, amivel talán a legtöbben azonosítjuk: kitartott nő, aki vagyoni előnyt, biztos egzisztenciát, társadalmi előmenetelt kap, cserébe köteles szexuálisan a férfi rendelkezésére állni. A kurtizánok rendszerint egy partner mellett köteleződtek el akár hosszabb időre is, és a kapcsolatban a testiség mellett valamilyen formában szerepet kaptak szellemi képességek is: ezekről a nőktől ugyanis általában elvárták, hogy tájékozottak, műveltek, illemtudóak és remek beszélgetőpartnerek legyenek (hasonlóan a japán *oiranok* felsőbb csoportjaihoz). Ők sem alkottak

egységes csoportot, voltak, akik kevesebb, voltak, akik több megvetést kaptak a társadalom részéről, kivételes helyeken és időkben akár megbecsülésben is részesülhettek.

Ahhoz tehát, hogy valakiről mint kurtizánról beszéljünk, kell egy szubjektív elem: az, hogy az adott hölgy a vagyoni és társadalmi előnyszerzés *szándékával* tartson fent szexuális kapcsolatot az adott férfival. És ilyenkor az olvasó fülében máris elkezdhetnek felrémleni a manapság oly divatos „aranyásó” és „sugarbaby” szavak. A probléma csak az, hogy sem a jelenben, sem a múltba visszamenőleg nem láthatunk bele nőtársaink fejébe, így nem tudjuk megmondani, hogy egy adott kapcsolatnak, mondjuk, része volt-e a szerelem is. Sosem tudjuk meg, hogy egy Montespan márkiné, aki hét gyermeket szült XIV. Lajosnak, *szerette* is a királyt, vagy csak anyagi előnyök miatt tartott fent vele kapcsolatot. Egyáltalán lehetett egy királynak „egyszerű szeretője”, olyan, aki nem volt a *kegyencnője*, tekintve, hogy az udvaroncok (férfiak és nők egyaránt) folyamatosan kaptak juttatásokat és ajándékokat – tehát kegyeket – az uralkodótól? Miért tett volna a király kivételt éppen azzal a nővel, akihez gyengéd érzelmek is fűzték? És vajon Emma Hamilton valóban nevezhető kurtizánnak, ha egyszer Lord Nelsonhoz fűződő kapcsolata az egyik leglángolóbbnak tartott szerelmi történet a történelemben?

Hol van egyáltalán a határ? Mondjuk, ha egy adott nő a vagyona nélkül is az adott férfi mellett maradna, akkor is, ha annak anyagi lehetőségei szűkösek volnának? Ahogyan egyre tágabbra nyílik ez a „fogalmi olló”, úgy kell egyre és egyre több, akár történelmileg respektált nővel kapcsolatban feltennünk a kérdést, nem voltak-e lényegében

kurtizánok. Mondjuk, Coco Chanel, aki tudvalevőleg anyagi és társadalmi megfontolásból tartotta fent egyéves kapcsolatát Étienne Balsannal.

Vagy esetleg megragadhatjuk úgy a kurtizán és a kliens fogalmát, mint egy olyan tudatos tranzakciót, ahol egy oldalról *szexuális* (és mellette eshetőlegesen egyéb) *szolgáltatások* nyújtásáért *cserébe* a másik fél anyagi és társadalmi szempontból *támogatást* nyújt? Szerintünk ez egy megfelelő definíció. Viszont felvet egy problémát.

„**A kitartottság** volt az egyetlen kilátás egy jó neveléssel, de csekély vagyonnal bíró fiatal nő számára; ha bizonytalan is a boldogság, amivel kecsegtet, de így is ez a legkellemesebb védelem a nyomor ellen.”

Kíváncsiak vagyunk, milyen érzéseket kelt a fenti idézet az olvasóban... Az ugyanis Jane Austen *Büszkeség és balítéletéből* való, csak épp a *házasságot* kicseréltük *kitartottságra*.⁸ Eredetileg így hangzott:

„A házasság volt az egyetlen kilátás egy jó neveléssel, de csekély vagyonnal bíró fiatal nő számára; ha bizonytalan is a boldogság, amivel kecsegtet, de így is ez a legkellemesebb védelem a nyomor ellen.”

E szavak annak kapcsán hangzanak el a regényben, hogy Charlotte Lucas szerelem nélkül ment hozzá a kevésbé megnyerő Mr. Collinshoz. Döntését így indokolta, Lizzynek, a regény hősnőjének:

„– Tudod, hogy nem vagyok és sosem voltam romantikus típus. Csak egy kényelmes otthont szeretnék; és figyelembe véve Mr. Collins jellemét, kapcsolatait és társadalmi helyzetét, meg vagyok győződve, hogy éppannyi esélyem van a boldogságra, mint bármelyik lánynak, aki a házasság intézményébe lép.”

És bár Jane Austen, ahogyan az regényeiből és élete személyes döntéseiből is kitűnik,⁹ elítélte a

pusztán anyagi megfontolásra épülő házasságot, de nem véletlen, hogy könyvei hemzsegnak a „gazdag kérő” után kapdosó fiatal lányoktól és elszánt anyáktól. Soha, de soha nem jutna eszünkbe azonban a régi idők lányait és feleségeit, akik anyagi megfontolásból – mondjuk, épp Charlotte Lucashoz hasonlóan egy saját otthon reményében mentek férjhez – prostituálnak, kurtizánnak, aranyásónak vagy bármi másnak nevezni.

Hiszen más lehetőségük nem volt... Azoktól éppen az a társadalom fosztotta meg őket, amely egyébként a prostitúció intézményét is létrehozta. Egy olyan világban, ahol a nőket jogi és gazdasági értelemben is függésben tartották, ahol nemhogy önálló kereseti lehetőség nem állt számukra nyitva (de ha mégis sikerült önálló bevételekre szert tenniük, akkor az a férjüket illette), és ahol saját nevükön nemhogy hitelt nem vehettek fel, de bankszámlát sem nyithattak és szerződést sem köthettek, ott gyakorlatilag semmi más esélyük nem maradt, ha saját otthonra, anyagi biztonságra vágytak, mint „előnyös házasságot” kötni. Vagy ha önállóságukat megőrizve akarták képességeiket kibontakoztatni, akkor egy „gazdag támogatót” keresni... Ebből a szempontból igazat kell adnunk Mary Wollstonecraftnak, aki már 1792-ben a *Nők jogainak követelésében* megírta, hogy a házasság nem más, mint legális prostitúció, és hogy ne keressünk a társadalomban „erkölcsös” nőket addig, amíg a nők nem lehetnek anyagilag függetlenek.

Nem állítjuk persze, hogy a múltban nem léteztek szerelmi házasságok... de kivételesek voltak. Egyébként egészen a 19. század elejéig, a romantika koráig, mely nagyban átformálta a házassággal kapcsolatos elvárásainkat, lényegében a házasság nem volt más, mint egy gazdasági megállapodás.

John Opie: Mary Wollstonecraft portréja

Melyben a férfi „védelmet” és „anyagi támogatást” adott a nőnek, aki ezért cserébe „házastársi kötelezettségei” teljesítésével tartozott... amely kötelezettségek közé kezdetektől fogva beletartozott, hogy *szexuálisan kötelesek a férjük rendelkezésére állni*. Ilyen szempontból pedig semmi különbség nincs a Jane Austen-i regényekben megjelenő „tisztességes asszonyok” és azon kitartott nők/kurtizánok között, akik önállóságuk megőrzéséhez vagy épp művészi és egyéb képességeik kibontakoztatásához – a rendszer igazságtalansága és gazdasági kiszolgáltatottságuk folytán – férfiak anyagi támogatására szorultak.

BOLEYN ANNA, „A NAGY SZAJHA”

Boleyn Anna, avagy a Nagy Szajha – ahogyan az angol történetírás sokáig megemlékezett róla – története tipikusan egy olyan eset, ahol kénytelenek vagyunk hosszasan tárgyalni az Anna személye és szexuális szokásai köré szőtt legendákat. Túlfűtött szexualitás, frivol természet, erotikus kisugárzás, szexuálisan aktív kamaszévek, „franciás virtuozitás”... Ezek a hívószavak még akkor is munkálkodnak az átlagemberben, ha Boleyn Anna valódi történetének feltárása egyre több és több történészt foglalkoztat. Kár, hogy munkásságuk eredménye nem tud kellő hatékonysággal átszivárogni a köztudatba, főleg olyan világsikert aratott könyveknek és filmeknek köszönhetően, mint amilyen Philippa Gregory *A másik Boleyn lánya*, illetve az abból készült 2008-as film vagy a 2007 és 2010 között futott *Tudorok* című sorozat, amelynek egyes epizódjaiban ugyan már árnyaltabb Anna-képpel találkozunk, az azonban még mindig nagyon távol áll a valóságtól.

Ha ma valakit megkérdezzünk Boleyn Annáról, úgy az adott személyhez elért információk alapján a következő narratívákkal találkozhatunk:

– Boleyn Anna elcsábította VIII. Henriket, szexuálisan behálózta, manipulálta és rávette, hogy hagyja el érte a királynét, Aragóniai Katalint, és szakítson a római katolikus egyházal. Egy igazi végzet aszszonya volt, becsvágyó és intrikus, manipulatív, aki mindezzel kiérdemelte a *Nagy Szajha* titulust.

Egy árnyaltabb formájában a történet így hangzik:

– Boleyn Anna apja, Thomas Boleyn és nagybátyja, Norfolk hercege előmenetelük érdekében arra kényszerítették Annát, hogy férközzön a király közelébe, és legyen a szeretője, majd nagyravágásuk egészen a trónig juttatta a lányt, vagy Annának fejébe szállt a dicsőség, és nem adta alább a koronánál.

Az Annára nézve legkedvezőbb kontextusok pedig így hangzanak:

– Anna és a király egymásba szerettek, ez utóbbi pedig oly nagyon ragaszkodott a lányhoz, hogy még az egyházal is szakított, hogy elvehesse.

Egyik variáció sem igaz, még a legutóbbi sem. Ami pedig a történetük végét illeti, általában attól függ, ki melyik sorozat, regény vagy film valóságát tette magáévá és hiszi el, hogy Boleyn Anna valóban megcsalta a férjét más férfiakkal, köztük a saját fivérével, vagy hogy Henrik azért végeztette ki második feleségét, mert az nem szült fiút neki.

Henrik és Anna, a háttérben Aragóniai Katalinnal.
Nyomat William Hogarth nyomán.

A közkeletű mítosznak vannak egyéb elemei is, melyek főleg Anna külsejéhez, szexuális vonzerejéhez és szabadosságához kapcsolódnak. Ami a külső jegyeket illeti, az Annáról szóló leírások a lenyűgöző szépségtől, a hatujjú, szemölcsös, golyvás, boszorkányos képességű nőszemélyig terjednek. A szexuális szokásait illetően egységesebbek a közgondolkodásban meggyökeresedett információk: Anna a híresen frivol francia udvarban nevelkedett, ahol az angol földön ismeretlen „francia módit” is kitanulta a testi szerelemben (ezt a vonalat a legtöbb fikciós regény és film élvezettel domborítja ki), amivel aztán Henriket is rabul ejtette. Korábbi szeretőiként a francia királyt, I. Ferencet, Thomas Wyatt költőt és egy bizonyos

Henry Percyt szokták emlegetni. Szintén általános a meggyőződés, hogy Anna rendkívül szeduktív volt, és valamiféle „végzetasszonya-szerű”, megzabolázhatatlan szexuális kisugárzással bírt. Ugyanakkor megtagadta királyi szeretőjétől, hogy együtt háljon vele, ezzel is manipulálva őt, hogy feleségül vegye.

Anna krónikásai

Ezek közül az állítások közül sem igaz egyik sem. A Boleyn Annát illető mítoszok nagy része ugyanis két krónikástól származik: Eustace Chapuys-tól és Nicholas Sandertől. Előbbi a spanyol király követe volt Henrik udvarában 1529 és 1545 között, így személyesen is tanúja volt az eseményeknek, és az utolsó udvari pletykákról is beszámolt királyának abban a mintegy kétszáz levélben, amit a spanyol udvarba küldött.

Ő maga is spanyol volt, királya Aragóniai Katalin unokaöccse, akit állítólag Boleyn Anna miatt állítottak félre. Rajongott a spanyol származású királynéért és lányáért, Mária hercegnőért, no meg a pápáért, így természetesen gyűlölte Boleyn Annát, akit csak „guvadt szemű Bullen szajha”-ként emlegetett, perverznek, torznak nevezett, és akiről olyan nyilvánvaló képtelenségeket terjesztett, mint hogy koronázásán nyelveket varrtak a ruhájára, hogy ezzel félemlítsék meg azokat, akik rosszat mondanának róla. Nyilvánvaló elfogultsága és képtelen állításai dacára az utókor tényként kezelte Chapuys állításait, neki „hála” ivódott be a köztudatba, hogy Anna koronázásán az emberek nem voltak hajlandók kalapot emelni, és komor némaságban nézték a menetét (ami már csak azért is kevésbé valószínű, mert ilyen alkalmakkor az udvar pénzt, ételt és ingyen bort osztott a népnek), vagy hogy Anna Mária és Katalin

Boleyn Annáról több portré maradt ránk, ám ezeknek csak némelyike készült életében (a legismertebb „B” nyakláncos portrék például posztumusz művek). Szakértők szerint az a Hans Holbein-rajz, ami alapján ez a nyomat is készült, egyike Anna legélethűbb ábrázolásainak.

életére tört volna. Információi többségét Chapuys másod-, harmad- vagy negyedkézből szerezte. Beszámolóit általában nagyjából így kezdődtek: *Egy bizonyos megbízható személy kihallgatott valakit, aki elmondta, hogy hallotta, amikor a király azt mondta egy másik személynek, hogy...*

Ez körülbelül annyira jelent megbízható forrást, mint amikor ma valaki azt mondja, *az interneten olvastam, hogy...* mégis, egy ilyen beszámoló alapján terjedt el, hogy Anna szabados életvitelt folytatott volna a francia udvarban. Chapuys ugyanis kihallgatott valakit, akinek a király – aki ekkor már a válásra okot adó körülményeket vadászta – azt mondta, hogy a feleségét még házasságuk előtt „megrontották” Franciaországban. Ennyi kellett ahhoz, hogy Boleyn Annát évszázadokkal később is úgy emleghessék, mint aki szexvirtuózzá fejlődött ifjúkorában.

Annának egy komolyabb urdvarlója **kadt Henrik előtt. Még jóval azelőtt, hogy a király felfigyelt volna rá, Anna és egy Henry Percy nevezetű fiatal nemes valóban elkezdtek közeledni egymáshoz és eljegyzést tervezni. Ennek az vetett véget, hogy Annát apja hazaküldte a birtokra, minthogy Percynek már volt menyasszonya, Annát pedig éppen Wolsey bíboros, a kancellár, saját emberének szánta. Kettejük között azonban sose került sor eljegyzésre (pláne titkos házasságra, mint azt *A másik Boleyn lány* bemutatja), a penitenciaszerű száműzetésre is azért került sor, mert a fiatalok a saját kezükbe akarták venni házasságuk ügyét, ami nem volt illendő akkoriban.**

A Chapuys által hazaküldött levelek alapján természetesen Spanyolországban közmeggyőződéssé lett, hogy Boleyn Anna lényegében egy nőstény-

ördög, aki boszorkányos praktikákkal rávette a királyt, hogy elforduljon egyházától. Chapuys szavai olyan mélyen ivódtak a köztudatba, hogy a toledói Corpus Christi Fesztiválon évszázadok óta látható egy Ana Bolena nevű női figura, aki egy *tarasca* nevezetű, mitologikus szörny hátán lovagol...

ANNA BOLLEN REGINA ANGLIA
Henrici VIIIⁱ Vxor 2^a Elizabethæ Regina
Mater fuit decollata Londini 19 May. A. 1536.

Nyomat Hans Holbein egy másik, Boleyn Annát ábrázoló portréja nyomán

A másik tollforgató, kinek írásai a közgondolkodást befolyásolták, Nicholas Sanders, aki mindössze hatesztendő volt, mikor Annát kivégezték, később azonban katolikus papként a legváltozatosabb módon gyalázta az egyházszakadásért okolt néhai királynét. A szabados kamaszkorról szóló pletykák neki köszönhetően is erősödtek.

Azt állította ugyanis, hogy Annát azért küldte apja Franciaországba, mert tizenöt éves korában rajta kapta egy lovászfíúval az ágyban. Olyan apróságok, hogy Anna jól dokumentáltan és bizonyíthatóan már tizenkét évesen elszegődött először Ausztriai Margit savoyai hercegné, majd Klaudia francia királyné és később sógornője, Angoulême-i Margit szolgálatába (egyébként mindhárman híresek voltak szigorú erkölcsöikről, amit az udvartartásuktól is megköveteltek) – azaz nem is volt angolhonban az általa kitalált incidens idején –, úgy látszik nem zavarták. Hiába is volt azonban Sanders koholmányok gyártására való hajlama nyilvánvaló, állításait minden további nélkül igazsággént kezelte az utókor, amelyek közül az egyik, magát legmakacsabban tartó az, hogy Annának hat ujjja lett volna, mely állítás Sanderstől ered. Ezzel ugyancsak Anna hírnevének csorbítása volt a célja, hiszen egy hatodik ujj – mint bármely más testi anomália akkoriban – jele lehetett a boszorkányságnak.

George Wyatt 16. századi történetíró az Annát személyesen is ismerők leírása alapján próbálta rekonstruálni a külsejét. Ezek egyikében esik szó arról, hogy esetleg Annának lehetett az egyik körmén egy kinövés. Ezt azonban nehezen lehetett összekeverni egy hatodik ujjal, és aligha lehetett feltűnő, amit mi sem jelez jobban, hogy hatodik ujjról még Chapuys sem – aki pedig az utolsó anyajegyre is felhívta Anna arcán a figyelmet, ami egyébként szintén lehetett boszorkányság jele – tesz említést.

Meg kell jegyezni, hogy az Annát dicsőítő protestánsok és az őt gyalázó katolikus leírásai közül elég nehézkes kibogarászni, hogyan és miként alakult ki „a híres nagy szerelem” Anna és Henrik között, de a közöttük fennmaradt levelezés és amúgy a józan ész mentén sok minden rekonstruálható.

Akart-e Anna királyné lenni?

Kezdjük az elején: Anna sosem akart királyné lenni, és férfi rokonai sem akartak koronát tenni a fejére. Mindössze huszonegy éves volt, amikor visszatért az angol udvarba, és huszonöt, amikor a király udvarolni kezdett neki. Komolyan hihető lenne, hogy ez a fiatal lány, akinek se vagyona, se rangja – dédnagyapja, Geoffrey Boleyn még mezei kereskedő volt –, a fejébe vette, hogy elcsábítja Anglia királyát, és ráveszi, hogy hagyja el érte Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd lányát, egy spanyol királynőt, és ha ez nem megy, akkor a pápával is szembefordítja a királyt? Azt a királyt, akit egyébként a pápa néhány évvel korábban a *Fidei Defensor*, A hit védelmezője címmel jutalmazott a katolikus egyházhoz való hűsége miatt? És aki amúgy betegesen rettegett a pokoltól és a kárhózzattól? Ráadásul ne feledkezzünk el a világképről se, amelyben Boleyn Anna élt.

Ezt nem épp a mai, nyugati „merj nagyot álmodni” és „az lehet belőled, amit csak akarsz” paradigma jellemezte: abban a korban és világban mindenkinek, a jobbágnak, a lovagnak, a polgárnak és a királynak is Isten által elrendelt helye és szerepe volt, a társadalmat egy Úr alkotta rend, hierarchia uralta, aminek tetején az Isten által feladatára kiválasztott király és – ami esetünkben még fontosabb – *királyné* állt, aki ráadásul – a szent olajjal

Wenceslaus Hollar: Aragóniai Katalin. II. Ferdinánd aragóniai király és I. Izabella kasztíliai királynő lányaként Katalin az egyik legelőkelőbb partinak számított Európában.

felkenve – a királlyal együtt félig-meddig isteni lényvé lényegült át a koronázással.

Legyünk őszinték, olyan gigászi tervhez, hogy egy közember lánya mindezt felrúgva magába boldítja a királyt, és letaszítja a trónról Isten által odahelyezett királynéját, nemcsak ambíció kellene, hanem a realitás érzékének teljes hiánya, vagy épp valamiféle mentális betegség, ami tévképzetekkel jár. Márpedig Anna nem volt képzelgő... Ahogyan az apja sem, amire maga Chapuys szolgált bizonyítékot egyik levelében; noha valószínűleg korántsem azzal a céllal, hogy a Boleyn-klánt felmentse, hanem hogy Anna nagyravágását alátámassza. Így ír egy Anna és Thomas Boleyn között lezajlott beszélgetésről: a koronázáshoz közeledve apja arra intette

lányát, hogy varrasson olyan ruhát, ami elrejti terhességét, és ahelyett, hogy kérkedne vele, inkább adjon hálát a kivételezett helyzetéért. Mire Anna úgy felelt, hogy ha az apja kívánsága teljesül, sosem lett volna ilyen kivételezett.¹⁰ Ami arra utal, hogy az apa kezdetben nem nézte jó szemmel a királynak a lánya iránt érzett szerelmét... Illetve, bocsánat. Nyilvánvalóan nem lehet „szerelemnek” nevezni azt a kapcsolatot, aminek végén az egyik fél leütteti a másik fejét... Ez ma már olyan evidencia kéne legyen, hogy a féltékenységből elkövetett gyilkosság nem „szerelemföltés”, ennek ellenére még mindig gyakran találkozni olyan megközelítéssel, ami Anna és Henrik történetét „szerelminek” nevezi.

De ne kalandozzunk el. Szóval Thomas Boleyn nem nézte jó szemmel a királynak a lánya iránt tanúsított megszállottságát. Mert ez bizony az volt, megszállottság: minden elfogulatlan bizonyíték és objektív kutatói munka arra utal, hogy Henrik egyszerűen „kipécézte” magának Annát... ahogyan egy nárcisztikus személyiségzavaros férfi kezdi el ostromolni kiválasztottját.

Egy király mentális kórképe

Igen, igen, tudjuk... Az olvasó gondolhatja, hogy „már megint a nárcizmus, ami manapság a csapból is folyik”. Hogy miért válik ez a személyiségzavar egyre inkább közbeszéd tárgyává, meghaladja a könyvünk keretét, ugyanakkor arra kérjük az olvasót, higgye el, VIII. Henrik diagnózisát nem egy női magazin 5. jel, amiről felismerhetsz egy nárcisztikust című cikke alapján állítjuk fel... pontosabban állítják fel pszichológusokkal és más szakértőkkel együtt a történészek. Henrik tettei, levelei, hozzá közelállók beszámolóai alapján egyre valószínűbb, hogy Henrik a

nárcisztikus személyiségzavar súlyosabb formájával küzdött, sőt, lényegében szociopata volt. Anélkül, hogy részletes pszichológiai fejtegetésbe kezdenénk, fontos leszögezni, hogy a két fogalom – noha gyakran együtt emlegetik – nem azonos. A szociopaták kétségkívül mutathatnak nárcisztikus jegyeket, például a párkapcsolataik terén, ahogy tette Henrik is, vannak azonban köztük fontos különbségek. Például mindketten vágnak arra, hogy középpontban legyenek, de míg a nárcisztikusok számára ez maga a cél (azaz manipulációjuk arra irányul, hogy magukat középpontban tartsák), addig a szociopaták

Cornelis Anthonisz Henrik-portréja. Hans Holbein nyomán.

sámára központi szerepük csak egy eszköz, amivel másokat manipulálhatnak. Fontos továbbá, hogy a nárcisztikus személyiségzavart sokkal inkább jellemzi a hideg számításra alapuló viselkedés, és ugyanazoknak a – jobbára toxikus – viselkedésmódoknak a kiszámítható ismétlődése, mint a váratlan indulatkitörések és előre nem látható cselekedetek, melyek a szociopaták sajátjai.

VIII. Henrik élete pedig bővelkedik váratlan tetekben. Tizenennyolc esztendősen, két nappal koronázása után, kivégeztette apja két miniszterét, Sir Richard Empsont és Edmund Dudley-t, lényegében azért, hogy egyből megmutassa, ki az úr a háznál. I. Ferenc francia király, aki sokáig volt Henrik szövetségese, azt mondta róla: „Nincs a világon nála

A mód, ahogyan egy királyt felnevelnek, eleve melegágya a későbbi személyiségzavaroknak. Vér szerinti szülőktől elválasztva, haszonleső udvaroncokra vagy gyerekekhez egyáltalán nem értő nevelők gondjaira bízva, miközben újszülött koruktól azt hallják, ők Isten által kiválasztottak, ami a többi ember fölé emeli őket. Ráadásul Henrikkel nemigen törődtek a családjában, egészen a bátyja haláláig. Amikor előlépett trónörökössé, egészségét úgy féltették, hogy egészen elszeparálták korábbi barátaitól, elválasztották anyjától is, akire pedig élete végéig gyöngéden gondolt vissza. Magányán csak néhány udvaronc és a szigorú, a kis Henrik szemével nézve ijesztő apafigura „enyhített”.

nehezebben elviselhető barát: időnként ingatag, máskor viszont konok és oly tüzesen büszke, hogy lehetetlen megmaradni mellette.”¹¹ Mórusz Tamás, aki pedig hosszú ideig élvezte a király támogatását, sőt barátságát, egyszer azt mondta, hiába is kedveli őt a király, „ha a fejéért cserébe kapna egy spanyol kastélyt, azonnal leüttetné”, illetve úgy írta le a király társaságát, „mint szelídített oroszlánokkal játszadozni: időnként ártalmatlan, de legalább ugyanannyiszor kell rettegni a veszélyességétől. Gyakran megesik, hogy minden ismert ok nélkül üvölteni kezd, azután ez a hang végzetes bömböléssé erősül. Az élvezet, amit az ember olyankor kap, nem elég ahhoz, hogy enyhíteni tudja az idegességet.”¹² Ez a Mórusz által leírt „tojáshéjon lépdelés” egyébként olyasmi, amit kifejezetten jól ismernek azok, akiknek volt már közük nárcisztikusokhoz.

Arról pedig, hogy miként viselkedik egy kapcsolatban egy nárcisztikus, manapság ezer helyről hallhat az érdeklődő. Annak alapvetően három szakasza van: a felmagasztalás/„szerelmi bombázás” (angol kifejezéssel *lovebombing*), a leértékelés és az elhagyás. Azaz lázas bókolás, a széptevés és folyamatos ostrom időszak, amikor a nárcisztikus elhitei a másikkal, hogy különleges, és benne a lelki társát, a másik felét találta meg. Amit – rendszerint azután, hogy a „díjat” a nárcisztikus megnyerte – követ a minden ok nélkül való kiábrándulás, majd az elhagyás, ez utóbbi gyakran a kapcsolat drasztikus és azonnali megszakítását jelenti.

Egészen addig, míg esetlegesen be nem következik a negyedik szakasz, a „visszaporszívózás” – ami gyakori, de nem állandó eleme az ilyen kapcsolatnak –, amikor is a nárcisztikus a már elhagyott áldozatával a kapcsolatot újra és újra keresi, hogy meggyőződhesen, még mindig hatással van rá.

Richard Westall: Aragóniai Katalin VIII. Henrik előtt. Aragóniai Katalin öle, de nem megaláztatás nélkül „öröközte meg” a válast.

Nos, Henrik esetében ezek a fázisok szinte valamennyi feleségével megvalósultak, kivéve a viszszafelelő szívet, amelyre – tekintve, hogy feleségei meghaltak, megölte őket, vagy őt élték túl – nem kerülhetett sor... kivéve talán az egy szerencsés Klévei Annát, bár a király őt is „közvetlenül tartotta”, rendszeresen meghívta az udvarba, és *A király nővére* tiszteletbeli címet is megkapta.

Henrik és Klévei Anna történetének is van egy beszédes eleme. A történet azon verzióját, amelyben Henrik a „megvezetett vőlegény”, sokan ismerik.

A király Hans Holbein portréja alapján beleszeretett Annába, azonban amikor szemtől szemben találkoztak, csalódnia kellett, minthogy a hölgy sokkal kevésbé volt attraktív a valóságban; a király egyenesen „flamand kancának” nevezte. Klévei Annával éppúgy elbánt a történelemírás, mint Boleyn Annával: az egyik csúnyaként, a másik szajhaként vonult be a történelembe. De ahogyan Boleyn Anna nem volt szajha, úgy nem volt a másik Anna sem csúnya.

Találkozásuk története a kiábrándult királlyal ugyanis már a válás folyamán született, ám Henrik

Hans Holbein: Klévei Anna híres portréja

egy udvaronca „élőben is közvetítette” az első találkozást. Az ő beszámolója szerint Henrik – akit valószínűleg megszállottság fogott el a Holbein-portré láttán – meggyőződése lett, hogy Klévei Annát az ég is neki szánta, és türelmetlenségében nem tudta a terveknek megfelelően Greenwichben kivárni aráját, hanem áruhában, egyszerű udvaroncnak öltözve – a romantikus lélek! – felkereste Rochester kastélyában, ahol a hölgy éppen tartózkodott. Ott Anna az ablakon kinézve egy bikaviadal-féleséget nézett, amikor az áruhás király belépett hozzá. A férfi megölelte, megcsókolta, majd ünnepélyesen bejelentette, hogy ajándékot hozott a szerelmes uralkodótól. Anna meglehetősen hűvösen és megilletődötten

fogadta a túlságosan is bizalmaskodó férfit, akit ruházatánál fogva egyszerű szolgának gondolt – az udvaronc szavaival élve: láthatóan „nem tartotta sokra” –, s míg Henrik bizalmas csevegést próbált vele kezdeményezni, a nő továbbra is csak a bikaviadalt figyelte. A király észlelve, hogy Anna nem ismeri fel, végül távozott, és királyi díszben, udvaroncaival tért vissza, mikor is az attribútumokból immár egyértelmű lett Annának, ki is ő.

Na most, Henrik várakozása talán az volt, hogy az ég által neki rendelt nő áruhában is felismeri, vagy vonzereje önmagában letaglózza... csak hogy a király ekkortájt már nem az a bikaviadal-bonvivő volt, akit a portrék alapján elképzelnek: egy régi lábsérülése miatt bicegett, hízásnak indult, és arcán borvirágok kezdtek terjedni. Szerencsétlen Anna nem tudhatta, hogy Henriket nemigen szembesítették előtte fizikuma valóságával, és a történészek szerint ez a bizonyos viselkedés, melyből kitűnt, hogy az uralkodót mint férfit „nem tartotta sokra”, okozta villámgyors leértékelődését Henrik szemében, ami pár hónapon belül váláshoz vezetett.

Beszédes ráadásul, hogy a leértékelődés fázisa csak azoknak a feleségeknek nem jelentett azonnal halálos ítéletet, akiknek a halála diplomáciai bonyodalmat okozott volna, azaz akik nem csak egyszerű angol közemberek voltak. Érdekes eljátszani a gondolattal, hogy vajon Aragóniai Katalintól nem szabadult volna-e meg Henrik minden további nélkül kivégzés által, ha amúgy nem lett volna az akkori spanyol király nagynénje, vagy Klévei Annától, ha a halála nem idegeníti el a protestáns német hercegségeket Angliától. Boleyn Annát minden további nélkül kivégeztette, Howard Katalint – az ötödik feleséget –, aki iránt Henrik a kezdetek kezdetén ugyancsak megszállott rajongást tanúsított, szintűgy... Jane Seymour meghalt, mielőtt a leértékelés

Henrik további három felesége, sorrendben: Jane Seymour, Howard Katalin és Parr Katalin

bekövetkezett volna, de ki tudja, nem jutott volna-e elődje vagy a Howard lány sorsára.

Klévei Anna elfogadta a válás feltételeit, és vagyons önálló nőként a legjobban járt minden feleség közül, de az utolsó, Parr Katalin, kis híján maga is a veszthelyen végezte: a király már parancsba adta, hogy szövegezzék meg ellene a letartóztatási parancsot – elvileg erőteljes protestáns nézetei miatt –, amikor a királyné az udvar színe előtt a király lába elé vetette magát, és megesküdt, csak azért vitatkozott a királlyal vallási kérdésekben, hogy annak figyelmét állandó lábsérüléséről elterelje. Ezután Henrik állapota rohamosan hanyatlani kezdett, és alig egy év múlva meghalt, így Katalin „megúsza” a következő leértékelési rohamot. A rajongás leértékelés fázisa elérte Henrik férfi barátait is: Wolsey bíboros, Mórusz Tamás, Thomas Cromwell... valamennyien élvezték a király barátságát, és Henrik valamennyiük felé jóindulatát, sőt szeretetét fejezte ki, akár órákkal azelőtt is, hogy a száműzetési vagy letartóztatási parancsot kiadta volna ellenük (megjegyzendő, utóbbi két bizalmasát ugyancsak lefejeztette).

Anna, aki menekülőre fogta

Mindezt azért volt fontos ilyen részletesen tisztázni, hogy lássuk, ezt a bizonyos kapcsolatot Boleyn Annával *Henrik kezdte*. És Anna, akit az utókor számító, manipulatív szajhának kiáltott ki, igazából azt *nem fogadta szívesen*. Henrik 1526 elején kezdett udvarolni Annának, majd februárban, egy lovagi tornán lángoló szívet ábrázoló öltözetben jelent meg, rajta a mottóval, hogy „Ki nem mondhatom”, jelezve: új szerelme van. Ez a nyílt vallomás megremítette Annát, aki – amint a királyi udvar elutazott – menekülőre fogta, és egy évre(!) a családja heveri birtokára vonult vissza, hogy elkerülje a királyt. Annak a tizenhét levélnek a jó része, amit Henrik Annának írt, és amelyek ránk maradtak – ezek sorrendjét, ahogyan Anna válaszait sem ismerjük –, ebben az időben íródott. Ezekben benne van minden, ami egy *lovebombingot* jellemezhet: a szerelem dárdájával átszúrt szerelmes szívek, „örök és odaadó szolgák” és a „Henry” aláíráshoz rajzolt szívecskék... Mint írtuk, Anna válaszait nem

ismerjük, de az kitűnik a levelekből, hogy Anna gyakran hagyta Henriket válasz nélkül, többszöri ösztönzésére sem tért vissza az udvarba, illetve olykor megpróbálta „lerázni” a királyt: „...nem tudom, legutóbbi levelét miként fogadjam. Hátrányomra, ahogyan az szavaiból néhol kiviláglik, vagy előnyömre, ahogyan máshol értelmezem...” – írta Henrik, jelezve, hogy Anna nem fogadta kitörő örömmel közeledését. Egyes levelek dátuma sejtethető: például az alapján, hogy egy ponton a király a *maitresse-en-titre* (hivatalos kegyencnő) címmel ajándékozta volna meg Annát – amit ő visszautasított, illetve a fordulatokból egyértelmű, melyik íródott jegyességük alatt vagy az előtt.

Aha! Mondhatnánk, akkor ezek szerint valamikor Anna csak igent mondott a királynak! Miért tett ilyet, ha nem a koronára vágyott? Hiszen mondhatt volna *tényleg és úgy igazán nemet*... Akinek ez a gondolat eszébe jutna, az gondolkodjon el azon, miért hiszi, hogy van olyan, hogy „igazi nem”, és hogy miért nem Henriken kérjük számon ma sem, amiért nem tartotta tiszteletben Anna nyilvánvaló elutasítását. És persze kérdés az is, milyen lett volna a *tényleg nem*? Anna erőszakos, undok, dévaj bunkónak minősíti a királyát, ráönti a fejére az éjjeliedénye tartalmát, és becsapja előtte a heveri kastély ajtaját? Őszintén, kinek lett volna bátorsága ehhez?

Egy királyt egyszer visszautasítani is kockázatos, hát még kétszer vagy még többször. Hiszen neki volt kiszolgáltatva nemcsak Anna élete, de a rokonai élete, jó sorsa és előmenetele is... Ráadásul Anna nem a koronára vágyott. A szerelem mellett – ha valóban szerelmes lett – volt egy másik oka is arra, hogy igent mondjon Anglia királyának. De nem a hatalomvágy, hanem egy annál sokkal *morálisabb* ok.

Van rajta sapka, nincs rajta sapka...

Mielőtt azonban erre rátérnénk, még két tévhitet el kell oszlatnunk.

Az egyik, hogy Anna azzal vette rá Henriket a lánykérésre, hogy megtagadta tőle a szexet. Nos, mint látni fogjuk, Anna mélyen vallásos fiatal lány volt, így elképzelhető, hogy egyszerűen csak irtózott a hét főbűn egyikének, nevezetesen a házasságtörésnek az elkövetésétől. De ennél sokkal valószínűbb, hogy Henrik azután, hogy eldöntötte, érvényteleníti a házasságát Aragóniai Katalinnal – akivel nem született közös fia –, és hogy Anna lesz az új királyné, nem kockáztatta volna örököse legitimitását azzal, hogy utódja házasságon kívül születik meg, még azelőtt, hogy újránősülhetett volna. És egyébként is van ebben némi ironia... Annát azért szidalmazták ellenfelei, mert a szex megtagadásával manipulálta a királyt. Nem nehéz kitalálni, mit mondtak volna róla, ha lefekszik vele: azt, hogy a szexszel manipulálja a királyt! Ez a „ha van rajta sapka, ha nincs rajta sapka, akkor is szajha” esete...

Mai történészek egyébként azt valószínűsítik, hogy Henrik korántsem volt olyan heves vérmérsékletű férfi, mint azt sokáig állították, vagy mint amilyen kortársa, I. Ferenc francia király volt, aki valóban sportot űzött a szexből. Henriknek azonban hat feleségén kívül még néhány szeretőjét ismerjük csak név szerint, úgymint Bessie Blountot, Mary Boleyn és Margaret Shelton. Ők szinte bizonyosan megosztották az ágyukat a királlyal, míg Anne Bassett és Joan Dingley nemeshölgyek feltételezhetően. A hat feleséggel együtt ez még mindig csak tizenegy szexuális kapcsolat a harmincegynéhány, szexuálisan aktív évre. Egyébként feltehető, hogy a királynak merevedési gondjai is voltak. Boleyn

Jules David: Anna és Henrik. Gyakoriak az olyan ábrázolások, melyek a királyt mint Anna „rabszolgáját” mutatják be.

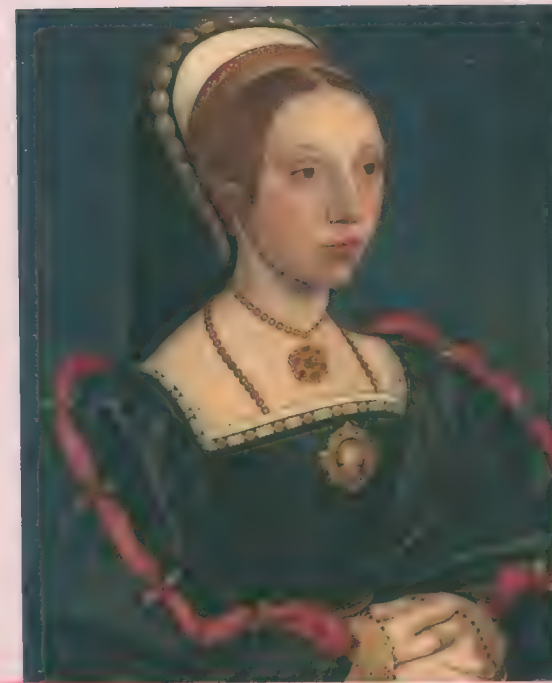
Anna egy közeli emberének állítólag megjegyezte, hogy a király az ágyban „se nem élénk, se nem művelt”, amiről történészek egyébként ugyancsak feltételezik, hogy a király fülébe visszajutva sértette annak önérzetét, és szégyenérzetet váltott ki, ami megint csak olyasmi, ami egy nárcisztikus esetben az addig idealizált személy azonnali devalválásához vezethet.

A másik tévhit, hogy Henrik Anna miatt érvénytelenítette a házasságát, és hogy miatta szakított volna a pápával. Henriknek fiúörökösre volt szüksége. Apja, VII. Henrik, a Tudor-dinasztia első királyának a trónigénye meglehetősen ingatag lábakon állt,¹³ s mielőtt trónra került volna a „rózsák

háborúja” néven elhíresült konfliktusban, évtizedekig vetekedtek egymással a trónkövetelők. Trónkövetelők közül Henriknek is kijutott már uralkodása során. Aragóniai Katalin pedig, amellet hogy csak egy lánygyermekkel és egy néhány hetet élt kisfiúval tudta megajándékozni, több ízben is elvetélt. Henrik, aki lemondott a vele közös gyermekáldásról tudta, ha lánya kerül a trónra – illetve a szokások alapján az, akit számára férjnek választanak –, az belviszályokhoz és újabb trónkövetelők felbukkanásához vezet, véget vetve a Tudorok rövid életű uralkodásának. Henrik ráadásul már 1515-ben – amikor Anna a láthatáron sem volt – is tett olyan kijelentéseket, hogy a világi hatalomnak nem lenne szabad alárendelődnie az egyháznak, illetve már 1522 táján arra utasította embereit, puhatolják ki egy esetleges érvénytelenítés lehetőségeit. Sőt, 1527-ben – tehát amikor már udvarolt Annának, de a kezét még nem kérte meg – Wolsey bíborost Franciaországba küldte, hogy megérdeklődjék Klaudia királyné testvére, René hercegnő, Bretagne örököse, esetleg szóba jöhetne-e mint új feleség. A dolgok azonban máshogy alakultak, és végül Anna kezét kérte meg...

Egy reformer királyné

Végül térjünk rá arra, miféle morális oka lehetett Annának, hogy elfogadja Henrik ajánlatát. A vallás. Pontosabban a vallás megreformálása. Anna könyves és filmes ábrázolásai általában mintegy mellékesen térnek ki arra, hogy a királyné egyébként a reformáció híve volt, megfeledezve arról, milyen jelentőséggel bír ez a körülmény életrajzában. Anna ugyanis nemcsak a híve volt a reformációnak, hanem annak odaadó, elkötelezett és aktív híve, aki feladatának tekintette annak terjesztését. Anna nem

Fiatal nő, feltehetően Howard Katalin portréja, Hans Holbein műhelye

Howard Katalint akár e kötetben is szerepeltethettük volna, lévén ugyancsak félreértelmezett asszonyról van szó: a szegény „ötös számú királyné” egyetlen bizonyítható bűne az volt, hogy nem szűzen ment a házasságába. El kell mondanunk: bizarrul szabados környezetben nevelkedett, tanulatlan, vagyontalan és jó frigyre esélytelen lányként, akitől mondhatni, nem is várták el, hogy „őrizgesse magát”. De ezzel megsértette férje büszkeségét – megint az a nárcisztikus büszkeség! –, az azonban, hogy házasságot is tört volna, soha nem nyert valódi bizonyítást.

sokkal azután, hogy a francia Klaudia királyné szolgálatába állt, nem hivatalosan átkerült sógornője, I. Ferenc nővérének, Angoulême-i Margit navarrai királynénak a kíséretébe. Margitot, amellet hogy a legpezsgőbb szellemi életű udvart tudhatta magáénak, ahol művészek és filozófusok – köztük Erasmus – garmadája fordult meg, és akinek irodalmi munkássága is kiemelkedő (a *Decameron* felépítését utánozó, 172 történetből álló *Heptameront* is ő írta), lényegében a „reformáció nagyasszonyának” tekintették. Személyesen fogadta udvarában az alig néhány éve útjára indult reformáció híveit, Kálvin Jánost magát is ott bűjtatta egy ideig.

A levelezésekből kiválik, hogy ez az asszony nagyon nagy hatással volt Annára, akivel a jelek szerint barátságot ápoltak, és hogy Anna mélyen magévátette a formálódó új vallás hittételeit, mindezt egy olyan udvarban, ahol az új mozgalom hívei magukat egyfajta „új evangelistáknak” látták.

Anna személyes elhivatottságáról az is tanúskodik, hogy mikor kivégzése után rekvirálták magánkönyvtárát, ott legalább negyven olyan, reformátorok által írt kötetet találtak, melyek jórészenek birtoklása eretnekségnek számított, és hogy minden bizonnyal ő volt az, aki elsőként adta Henrik kezébe Tyndale angol nyelvű *Bibliáját*. Szinte bizonyos, hogy Angliába visszatérve Anna eltökélte, minden tőle telhetőt megtesz a mozgalom ottani terjedéséért, amelyre a legtöbb esélye úgy lehetett volna, ha előnyös házasság révén ranghoz jut (ezt szolgálta volna a Henry Percyvel való házasság is). Alighanem azt, hogy a király éppen akkor kérte meg a kezét, amikor Angliában egyébként is fellángoltak az indulatok a katolikus egyház visszaélései körül, egyfajta jelnek vehette, amivel a sors őt arra ösztönözte, hogy királynéként terjessze az új tanokat. Ugyancsak kevesen tudják róla – minthogy az nem vág

Angoulême-i Margit, Jean Clouet nyomán

egybe a manipulatív, szeduktív „wamp” képével –, hogy rövid, hároméves uralkodása során rengeteg időt és energiát fordított játékonkodásra, jóval több összeget fordítva erre a célra – különösképp tehetséges, de szegény fiatalok oktatására –, mint ami elvárt volt a mindenkori királynétól.

Végzetét is alighanem ez okozta, pontosabban ez aktivizálta ellenségeit, hogy a leértékelés szakaszába lépett királyt rávegyék, taszítsa el magától feleségét... Történt ugyanis, hogy a kolostorok és szerzetesrendek kisajátításának második hulláma során Anna és Thomas Cromwell kancellár között – noha addig harcostársaknak tekintették magukat vallásuk okán – nézeteltérés támadt a kisajátított vagyon sorsát illetően. Cromwell a korona kincstárába utalta volna azt, míg Anna jótékonyági intézményeket, kórházakat, iskolákat hozott volna létre (tekintve, hogy a kolostorok és a rendek jóformán az egyetlen ellátói voltak a szociális feladatoknak).

Cromwell és azok, akik rossz szemmel nézték, hogy Anna államügyekbe ártja magát, végül kerítették egy udvaroncot, Mark Smeatont, egy egyszerű udvari zenészt, akit megvádoltak, hogy lefeküdt a királynéval. Amikor a vádról tájékoztatták Henriket, ő alapos nyomozást kért, minek keretében addig kínozták Smeatont, hogy huszonnégy órával később már be is vallotta bűnét.

1536. április végén a királyi udvar egy lovagi tornán ült. Cromwell embere egyszer csak Henrikhez lépett, és egy üzenetet adott át a királynak, amelyben az állt, hogy Smeaton vallott. Henrik nem kérdezett semmit a mellette ülő királynétól. Nem kezdett dühöngeni, nem vonta kérdőre, hanem úgy reagált, mint egy remekbe szabott, nárcisztikus tüneteket mutató szociopata: felállt, és egy szó nélkül faképnél hagyta Annát, aki akkor már állítólag hét éve volt élete szerelme, és aki akkor látta utoljára férjét. Másnap ugyanis letartóztatták, és miután még négy férfit – köztük a saját fivérét – addig kínoztak, míg meg nem vallották, a királynéval háltak, rövid úton kivégezték. Meg kell jegyezni, arra, hogy Henrik képes lesz a felkent angol királynét egyszerűen lefejeztetni, még Anna ellenfeleinek táborá vagy épp maga Cromwell vagy Chapuys sem gondolt volna. Ez utóbbi minden ellenérzése dacára később azt írta: sosem látott még senkit ennyi méltósággal a halálba indulni.

Anna valódi bűne

Annának két valódi „bűne” volt, de egyiknek sincs köze a házasságtöréshez. Az egyik, hogy Henriknek ő is „csak” lányt szült, ami talán felgyorsíthatta a király szemében való elértéktelenedését – bár arra mindenképp sor került volna –, a másik pedig, hogy nem volt hajlandó megmaradni a neki szánt

Thomas Cromwell, Hans Holbein nyomán

szerepelvárásoknál, és aktívan hallatta hangját, politikai nézeteit az udvarnál. Ezt már az a körülmény is jelzi, hogy szembe merészelt szállni a kancellárral a rekvirált egyházi vagyon tekintetében. Annának megvoltak a maga értékei és a maga nézetei. A közeg pedig, amelyben felnőtt, bátorította arra, hogy ezeket ki is fejezze, ahogyan példaképe, Angoulême-i Margit is tette, akinek udvarában ekkortájt bontakozott ki az úgynevezett *Querelles des femmes*, azaz a „nőkérdés vitája”, amely olyan kérdések körül

forgett, hogy lehet-e egy nő erényes, és lehet-e intelligenciája azonos mértékű egy férfiével.

Az ezekre a kérdésekre adott és az ókor óta ismétlődő nőgyűlölő válaszokhoz ekkoriban új, női hangok is adódtak, főként Christine de Pizan műve, *A hölgyek városának könyve* nyomán, amely alig száz évvel korábban éppen a francia udvarban született.¹⁴ Ebben a légkörben lehetőség volt arra, sőt el is várták, hogy a nők képesek legyenek racionálisan érvelni, élénk szellemi vitákban részt venni, és rendelkezzenek önálló véleménnyel.

Alighanem ebben állhatott Anna valódi vonzereje, aki messze szerteágazóbb oktatásban részesült, mint a rangjabeli angol lányok, és akiben valódi, értelmes beszélgetőtársra lelhetett az ember. Ráadásul éppen a reformáció lázában égő udvar testesítette meg leginkább a gondolatot, miszerint a legfőbb autoritás is megkérdőjelezhető, és Anna látszólag e szerint élt. A fejére szórt bűnök közül ugyanis egyetlen egyet „ismert be” tárgyalásán: hogy „nem maradt a helyén”. Szó szerint: nem mutatta a király irányába „azt az alázatot, amelyet irántam való jószágával érdemelt ki, és azzal, hogy magasra emelt engem”.

Nem csoda, hogy Jane Seymourt a történetírás jóformán szentté avatta, és csak mint szelíd, ártatlan királynét emlegették, noha éppúgy betölthette volna a „másik nő” szerepét Boleyn Anna mellett, ahogyan Annát könyvelték el gonosz csábítóknak Aragóniai Katalinnal szemben: Henrik házas ember volt, amikor közte és Jane között „szerelmi kapcsolat” alakult ki. De Jane Seymour minden tekintetben megfelelt az ideális feleség szerepének, még a mottója is ez volt: „Engedelmeskedni és szolgálni”. Ezzel szemben miként hangzott Anna mottója? *Ainsi sera, groigne qui groigne...* Azaz: „Lesz ahogy lesz, hadd morogjon, aki akar...”

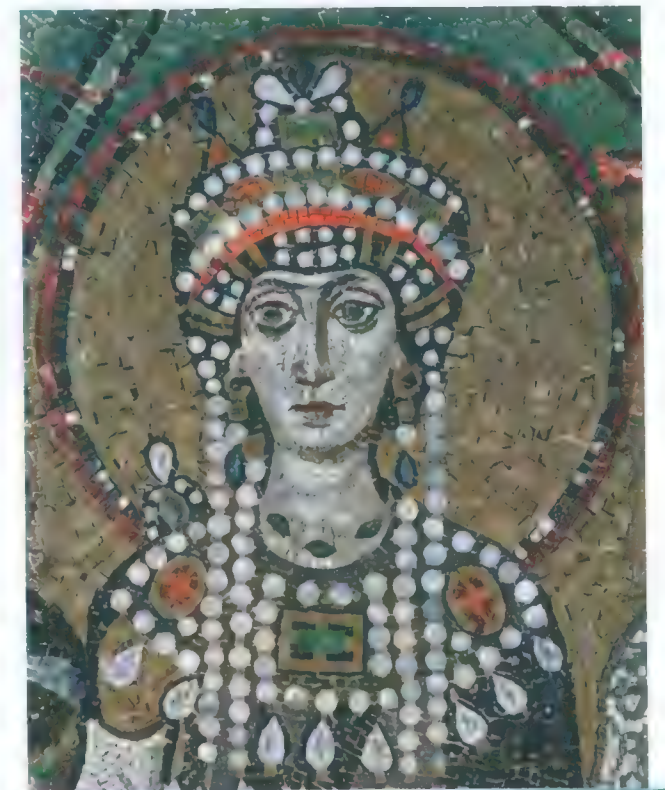
THEODÓRA

THEODÓRA, A FEMINISTA CSÁSZÁRNÉ

Theodóra bizánci császárné nálunk nem tett szert olyan ismertségre a meghurcolt királyi hitvesek sorában, mint, mondjuk, Marie Antoinette vagy Boleyn Anna. Ám ha egy-egy magazin cikke vagy online portál fel is kapja a nevét, akkor a róla szóló írások jobbára olyan címeket kapnak, mint például: *A prostituáltból lett császárné* vagy *Bordélyból a trónig*, jelezve a meredek karrierutat, amit az asszony bejárta. Csakhogy lényegében az összes közismert információ, ami Theodóráról kering, egyetlen embertől származik, Kaiszareiai Prokópiosztól, aki gyűlölte mind Theodórát, mind a férjét, I. Justinianus császárt, s *Titkos történet* című írásában igen sötét képet festett mindkettőjükről.

Theodóra nagyjából úgy lett promiskuis prostituált, ahogyan Boleyn Anna gyereklányok megölésére szövetkező, hatujjú boszorka: mindkettőjük esetében a történetírás hosszú időre egy-egy elfogult, a pletykákat gyártó vagy azokat tényként kezelő férfi narratíváját tette magáévá. Pontosabban Theodóránál a nyugati történetírás, minthogy keleten, a régi Bizánc területén mindig is nagyobb tiszteletnek örvendett,

de nyugaton is egyre elszántabbak a történészi törekvések, hogy a császárnét illetően szétválasszuk a fikciót a valóságtól. A probléma abból adódik, hogy ha a Prokópiosz által előadottakat elfelejtjük, nagyon kevés információnk marad Theodóráról, legálábbis a fiatalabb éveiből.

Theodóra: a ravennai San Vitale-templom mozaikjának részlete (készült: 540 körül)

Szerény kezdetek

Annyi bizonyos, hogy 500 környékén született, szerény körülmények közé – Prokópiosz *Titkos története* szerint Pafalgóniában –, és feltehető, hogy színésznőként működött, ami a történelem során igen megvetett foglalkozásnak számított, gyakran a prostituáltakkal helyezték őket egy skatulyába. Kérdés, hogy ez azért történt vajon, mert a színésznők valóban gyakran – de akkor sem főszabályszerűen – létesítettek pénzért szexuális kapcsolatot férfiakkal, vagy inkább mert a színésznők az egyik első megtagadói a klasszikus feleség- és családanyaszerepeknek. Ők azok, akik mesterségük gyakorlása révén önálló, saját keresetre tettek szert, s mint ilyenek, nemkívánatos – és így megszégyenítendő – elemnek számítottak a patriarchátus szemében? E kötetben e kérdést nem fogjuk kibogozni, mindenesetre nem Theodóra lesz az utolsó színésznő e könyv lapjain, akit szajhának tituláltak kortársai vagy a történetírók. Már ha egyáltalán Theodóra valóban színésznő volt. Erre lényegében egyetlen bizonyíték utalhat, hogy házasságuk előtt Justinianus megváltoztatta azt a törvényt, ami megtiltja a férfiakkal szenátori rang fölött a színésznőkkel való házasságkötést... Ami tett egyébként is beleillett Justinianus törvénykezési programjába. Ráadásul más történetírók (pl. Bar Hebraeus) szerint a későbbi császárné nem is színésznő, hanem egy miafizita pap lánya volt, és a születési helyét is máshová teszik, igaz, ők jóval később éltek Theodóránál. Szerény származására egyébként bizonyítékot látnak azokban a nőket érintő, nagy szociális érzékenységgel megalkotott törvényekben is, melyeket a császár bizonyíthatóan a felesége befolyására adott ki.

Theodóra egyébként minden további nélkül lehetett színésznő is, prostituált is, hiszen az őt megelőző

császár, I. Justinus felesége felszabadított rabszolga volt, aki miatt férje ugyancsak törvényt módosított, hogy feleségül vehesse. (Prokópiusz szerint éppen ez a császárné ellenezte Justinianus és Theodóra házasságát, bár valószínűbb, hogy ezzel is csak a császári udvar asszonyainak ellenséges természetét akarta illusztrálni). És egyébként sem Justinus, sem Justinianus nem született előkelőségnek. Justinus katona volt, méghozzá tehetséges katona, aki egészen a császári testőrgárda parancsnokságáig vitte, és elődje halála után ő maga lépett trónra. Húga fia, Petrus Sabbatius – a későbbi Justinianus – földművescsaládba született, ám nagybátyja felkarolta, taníttatta, majd halála előtt örökbe fogadta, és így örökösevé tette. Ily nagyívű karriernek befutása tehát önmagában még nem volt képtelenség a korabeli Bizáncban.

A hippodromtól (?) a trónig

Prokópiusz leírása szerint egyébként Theodóra apja medveszelídő volt, akinek halála után a család nehéz anyagi helyzetbe került. Anyja új férjével és lányaival Konstantinápoly cirkuszába, a hippodromba vonult, hogy az úgynevezett zöld párt támogatását kérje, minthogy korábbi férje is köreikbe tartozott. Ám, minthogy azok megtagadták tőle a segítséget, így kénytelen volt a kék párthoz fordulni, akik végül megélhetést adtak az új férjnek.

A Prokópiusz által előadottak szerint Theodóra mégis prostitúcióra kényszerült, hogy eltartsa magát és húgait, majd egy Hecebolus nevű férfi ágyasa lett, akit Pentepolisz kormányzójává léptettek elő, és magával vitte a lányt. A férfi azonban kegyetlenül bánt vele, ezért Theodóra elhagyta, és idővel visszatért Konstantinápolyba, ahol

Az ókori római és görög világ egyik legfontosabb sportja a kocsihajtás volt.

A konstantinápolyi hippodromban folyó versenyek voltak azonban a legkedveltebbek és legjelentősebbek, minthogy a különböző fogathajtók és versenystállók drukkeri (kékek, zöldek, fehérek, pirosak) pártokba is rendeződtek, s heves ellenérzéssel viseltettek egymás iránt. Nagyjából úgy kell elképzelni őket, mint a mai Real Madrid és Barcelona drukkerit, azzal a különbséggel, hogy eme csoportosulások bizonyos szintű gazdasági és politikai hatalommal is bírtak. A kék és a zöld párt volt a legjelentősebb a négy közül.

Jean Léon Gérôme: Szekérv verseny

találkozott Justinianusszal, akivel később – a történetíró szerint Euphémia császárné halála után – egybe is keltek. Nem tudjuk, hogy ebből mi igaz, ahogyan azt sem, hogyan is találkozott Justinianus Theodórával. Ami azonban bizonyos, hogy 527-es trónra emelkedésével feleségét is megkoronáztatta, és megadta neki az *Augusta* titulust, ami kvázi császárnénak, császári hitvesnek feleltethető meg, de az ókori Rómában más, a császári családhoz tartozó nők is megkaphatták. Theodóra tehát nem

volt társuralkodó, de volt beleszólása a birodalmi ügyekbe, férje – aki egy ízben úgy emlegette feleségét, mint „társam a gondolkodásban” – gyakran kikérte véleményét, amit az is jelez, hogy külföldi követek és uralkodók sokszor kettejüknek címezték leveleiket.

A híres ravennai mozaik, amely a San Vitale-tempomban található, ugyancsak ezt erősíti: ezen Justinianus és Theodóra egyformán felékszerelve, egyformán jelentőségteljes kísérettel látható.

A császár és a császárné mozaikja a San Vitale-templomban

A történetírás vitriolos tolla

Csak hogy az akkori Bizáncban nem – pontosabban sem – volt elfogadott, hogy egy hitves ne csak reprezentatív szerepet töltsön be az uralkodó mellett. Ha egy férj kikérte felesége véleményét, az akkori férfitársadalom szemében „papucs” volt, gyenge, befolyásolható, akin nők uralkodnak. Gyakori eszköze volt a politikai ellenfeleknek, történetíróknak, akik egy-egy uralkodót kívántak megszégyeníteni, hogy azt híresztelték róluk, még a feleségüknek sem tudnak parancsolni, sőt, ők hitvesük rabszolgái. Prokópiusz a történészek szerint egyébként is klasszikus, hellenisztikus neveltetést kapott, és műveiben is az ókori görög és római szerzők nyomdokán járt. Az ő körükben pedig bőven volt hagyománya a férj feleségen keresztül történő gyalázásának (akárcsak a nőuralomtól és a nők politikai befolyásától való rémisztgetésnek).

Márpedig Prokópiusz enyhén szólva is gyűlölte Justinianust, még hozzá több okból. Egyrészt Justinianus és Theodóra eltökélt volt abban, hogy visszaállítsák a régi Római Birodalmat, még hozzá immár a

kereszténység égisze alatt. Ebben akkor is együtt munkálkodtak, ha amúgy a keleti kereszténység két külön ágába tartoztak, hisz Theodóra miafizita volt, míg Justinianus az ortodox vallást részesítette előnyben. (Nagyon leegyszerűsítve a különbséget: a miafiziták szerint Jézusnak az isteni lénye magába olvasztotta az emberit, tehát lényegében isten volt, míg az ortodox egyház szerint egyszerre isteni és emberi mivolttal is bírt.)

Nemcsak Itália területét, de Hispánia keleti részét is sikerült visszahódítaniuk, ám a hadjáratok miatt magas adókat kellett kivetniük – még az arisztokráciára is –, ráadásul Justinianus betiltotta a hellén eszmék és filozófiai tanítások terjesztését. Ami pedig kedves volt Prokópiusz szívének, aki *Titkos történetében* Justinianust és Theodórát nem is embernek, hanem démonnak tartja, és azt írja Justinianus uralmáról, hogy az szerinte rosszabb a pestisnél is, mert a pestist még túlélheti az ember, de Justinianus uralkodásába mindenki belehal. Justinianus lejáratásának volt része tehát Theodóra meghurcolása is. Ezért írja le Theodórát úgy, mint aki hatalmával visszaélve gyötörte az embereket,

szadisztikus élvezetet talált mások kínzásában, és ragaszkodott hozzá, hogy lábcsokkal köszöntsék. Ami azonban a leginkább megragadta a nyugati közgondolkodás fantáziáját, az a részletesség, amivel az állítólag kielégíthetetlen császárné ifjúkori szexuális életét ecseteli, s mely szakasza inkább egy pornográf pamfletnek, semmint történelmi munkának hat.

„Senki sem volt olyan kéjsóvár, mint ő; gyakran vett részt közös lakomán tíz, vagy annál több, csupa erőteljű duzzadó és szeretkezésre termett ifjú társaságában, végigszeretkezte az összes lakomázóval az egész éjszakát, s amikor már egyik sem akarta folytatni, a szolgákhoz ment – olykor harmincan is voltak –, és mindegyikkel lefeküdt, de még ennyi bujálkodás sem volt elég neki.”¹⁵

(Megjegyzés: mindez nem akadályozta meg Prokópiuszt, hogy még a császár életében kiadja *Épületek és Háborúk* című írásait, amelyekben a császárt az egekig magasztalta, igaz, ezeket meg is jelentették, míg a *Titkos történetek* elején maga a szerző jegyzi le, hogy ezt az írást nem a nyilvánosságnak szánja. Legalábbis nem a császár életében...)

Ami viszont a bökkenő, hogy egyetlen más kortárs történetíró – még azok sem, akik egyéb vonatkozásban nem riadtak vissza a testiség hasonlóan naturalisztikus ábrázolásától – nem említi egy szóval sem, hogy Theodóra ilyen nagy szexuális étvágyal bírt volna. Sőt. Semmit nem írnak a szexuális életéről. Ióannész Malalas például mindössze három alkalommal említi munkáiban Theodórát: egyszer a vallásosságáról emlékezik meg, még hozzá a leánykereskedelem és a szexrabszolgaság elleni törvények kapcsán, amelyek a császárnétól eredhettek, másodjára, amikor nagylelkű adományt adott templomoknak, és végül, amikor a haláláról tudósít.

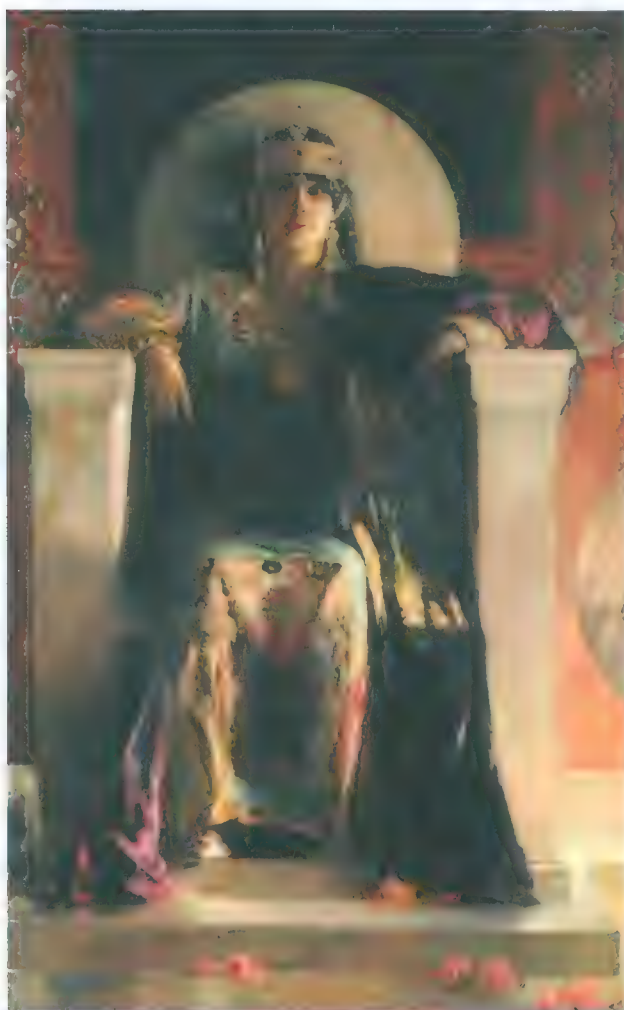
Euagriosz Szkholasztikosz – aki pedig merészen kritizálja Justinianust – említi pár helyen Theodórát, de sosem a Prokópiusz által leírt kontextusban vagy hangnemben, ő mindössze a befolyásáról beszél, tőle tudjuk azt is, hogy a leveleket kettejüknek címezték más uralkodók. De sem bordélyokról, sem Theodóra szexualitásáról nem ír.

A feminista császárné

Szintén gyakran emlegetik Theodórával kapcsolatban napjainkban a feminista jelzőt. Akár mondhatjuk is: igen helyesen. Tény ugyanis, hogy a császárné több olyan törvény megalkotását is szorgalmazta, amely nőtársainak törvény előtti egyenlőségét segítette elő. Alighanem az ő ösztönzésére kerültek Justinianus törvényei közé azok a rendelkezések, amelyek megtiltják a leánykereskedelmet és azt, hogy egy rabszolgát a tulajdonosa szexre kényszerítsen, vagy hogy férfiak nőket futtassanak, azaz, hogy jövedelmüket, amit testük árulásából szereztek, a prostituáltaktól elvegyék vagy tőlük elfogadják. E törvény bevezetőjében a császár igen érzékenyen ír azoknak a szegénységben élő lányoknak a helyzetéről, akiknek nehézségeit arra használják fel férfiak, hogy hamis ígéretekkel csábítsák őket a városba, ahol prostitúcióra kényszerítik őket. Eme érzékenység eredhet Theodórától is, akinek akár személyes tapasztalatai is lehettek e téren, ám alacsony származását mindenképpen alátámasztják.

Szintén Theodórának tudják be a történetírók, hogy Justinianus volt az első törvényhozó, aki a nemi erőszakot halállal büntette, még hozzá úgy, hogy áldozathibáztatásnak nem engedett teret. A korábbi, héber vagy római törvények például a nemi

Jean Joseph Benjamin Constant: Theodóra császárné

erőszakot *vagyon elleni* erőszakként kezelték, hisz azzal a férj vagy az apa tulajdonában esett kár. A mózesi törvények szerint ráadásul, ha városfalon belül erőszakoltak meg eljegyzett lányt, úgy őt is ki kellett végezni, mert hát a városban meghallhatták, ha kiáltott... Ha a városfalon kívül tettek rajta erőszakot, akkor hozzá kellett mennie az erőszaktevőhöz, akinek pedig ki kellett fizetnie az 50 sékelnyi szüzességpénzt az apának. Ehhez képest Justinianus megtiltotta, hogy az erőszaktevőhöz kényszerítsék

áldozatát, akinek az elkövető családjától kártérítésre is volt joga.

Szintén felesége hatására változtatott a válás szabályain. Noha Justinianus idejében a házasság még nem volt felbonthatatlan – lévén az nem szentség, hanem magántermészetű kapcsolat –, de megkülönböztették a válás jogos és jogtalan eseteit. Jogos volt a válás például férfiak esetében, ha a feleségük házasságot tört, vagy fürdőben mutatkozott férfiak társaságában. Ha a férj ezen okok valamelyikének bizonyítása nélkül vált el, úgy a hozományt és minden nászajándékot elveszített, és azt a feleség kapta meg. A nők általában kevesebb esetben kérhették jogosan a válást, például, ha a férjük az életükre tört. Justinianus egyfelől szűkített a jogos válások körén, ám azokat az eseteket, mikor a nő azt joggal kérhette, kibővítette. Így például, ha férjük prostituáltat vagy ágyast vitt a közös otthonukba, vagy bordélyba járt; azaz elkezdte közelíteni egymáshoz a két nem törvény előtti megítélését, sőt, megállapított olyan eseteket, mikor az anyának joga volt megtartani a gyermekek és vagyonuk feletti felügyeletet (ez a korábbi jogban, ahol a gyermekek ugyanúgy a családfő tulajdonainak számítottak, mint a feleség, elképzelhetetlen lett volna).

Összességében elmondható, hogy teljesen lényegtelen, hogy Theodóra prostituált volt, színésznő vagy egy egyszerű pap lánya... olyan nő volt, aki alacsony sorból jutott magasra, ám nem habozott visszanyúlni és megsegíteni szerencsétlenebb sorsú nőtársait és javítani nemének helyzetén. És ezért kellene rá emlékezni, nem pedig egy rosszindulatú történetíró pornográf képzelgése miatt. Mert ettől feminista egy nő: ha hatalomra jut, nyitva tartja az ajtót a többi nőnek, és nem a férfitársadalommal összekacsintva az orrukra vágja azt.

MARILYN MONROE, „A HOLLYWOODI SZAJHA”

A kamera egyszerűen imádta, az embereket a közelében elfogta a vágy, hogy megérinthessék; amikor kórházban volt, éjjelente orvosok és nővérek jártak be hozzá, hogy élőben gyönyörködhessenek a szépségében, a testében. Marilyn Monroe volt a szexszimbólum, akit férfiak milliói imádtak, és akihez nők milliói próbáltak hasonlítani. Páratlan szépsége egyszerre hozta meg számára a sikert, és tette tönkre rövid időn belül az életét. Szexszimbólum volt abban a korban, amikor a szex nem az előrejutás, hanem a belépés feltétele volt Hollywoodban. Ő ennek ellenére szerepért soha nem feküdt le senkivel. Végtelenül szeretetvágyó nő volt, akinek a szex volt a szeretetnyelve. Csak aktus közben érezte azt, hogy szeretik. Egy olyan tevékenység közben, amit ő maga ráadásul soha nem élvezett.

Ezen sorok íróinak több mint másfél, az online médiában eltöltött évtized sem volt elég ahhoz, hogy megtanulja: nem szabad kommenteket olvasni. Most azonban kivételesen azt lehet mondani: szerencsére. Pár, a témát (ami jelen esetben egy személy)

érintő hozzászólás elolvasása ugyanis nemcsak kelendő alapanyagot, de ihletet és folyamatos motivációt is ad nemcsak ennek a fejezetnek, de a könyvünk megírásához is.

Az egész úgy kezdődött, hogy miután végeztünk a Marilyn Monroe-ról szóló könyvek elolvasásával, gondoltuk, megnézzük azt is, mit találni róla a világhálón. Nevére rákeresve szexi fotók tömkelegét, filmjeinek listáját és a leghíresebb idézeteit dobta ki a keresőoldal. Elsők között az egyik legismertebb (magyar) történelmi magazin Facebook-oldalán ezt az idézetet: „A jól viselkedő nők ritkán írnak történelmet” – mellécsatolva egy Marilyn Monroe-fotó volt látható, és még pár mondat, kísérő gyanánt, amely megmagyarázza a tortás kép apropóját, amely nem más, mint a színésznő-szexszimbólum születésének évfordulója.

Egy gond van csak a közösségi médiában (még mindig) fellelhető poszttal: Marilyn Monroe sosem mondott ilyet. (Az idézet eredetileg Laurel Thatcher Ulrichtól, a nők történelmére szakosodott, Pulitzer-díjas harvardi történészprofesszortól származik, aki egyébként elkötelezett feminista, csak a kontextusából kiragadott, ezáltal a lényegi üzenetét elvesztő idézet pont az ellenkezőjét sejteti.)

De miért hoztuk szóba ezt az idézetet? Mert ez is egy olyan tényező, ami miatt úgy lesz negatív a megítélése Marilynnek, hogy ő nem is tehet semmiről. Hiszen mit üzen ez az egyetlen mondat? Ő történelmet

Marilyn Monroe: „Nagyi szexszimbólum!”
 „Mint minden nagy íróknak, a nagyanyja is volt neki
 nagyon nagy, nagyon erős, és azóta mindenki neki
 tekinti a szerepét.”

írt, az ő nevét mindenki ismeri, ergo: ő egy olyan nő, aki nem viselkedett jól. Aki nem volt (eléggé) jó.

Szegénynek nem volt elég, hogy egészen kicsi gyermekkorától ettől szenvedhetett, halála után is ezt „cipelheti” tovább. És hogy visszatérjünk a „motiváló” kommentekre is: néhány hozzászóló szerint Marilyn egy „túlértékelt kisasszony, semmi több...”, a „kurva, aki túl sokat tudott...”, akit „valljuk be, nem is a színészi képességei miatt szerettek...”, és végül egy gyöngyszem: „a kurva az kurva marad, ma is, és akkor is”. A kurva – írja nemes

egyszerűséggel a kommentelő egy olyan nőről, aki soha életében nem volt az. (A *kurva* szó eredeti jelentéséről, átvitt értelméről, mai használatáról és úgy egyébként a kurvázásról bővebben az előszóban írunk – ha eddig még nem tette a kedves Olvasó, ennél a pontnál mindenképp érdemes visszalapozni és elolvasni.)

Szép és szexi volt Marilyn? Igen. Sikeres is? Igen. Sokat szexelt? Igen. Sok férfival szexelt? Igen. Kapott érte pénzt? Nem. Ebből az öt kérdésből, ha csak egyre is igen a válasz egy nő esetében, már megkapja a *kurva* jelzőt – egyáltalán nem megérdemelten. Férfi esetében, ha csak egyre is igen (lenne) a válasz, maximum egy virtuális vállon veregetést kapna egy „ez az, jól csináltad!”-dal.

Tizenkét család tizenöt év alatt – avagy számára minden felnőtt Mami és Papi volt

Miért tudta *A három kismalac* című mesében a farkas könnyedén elfújni az első malac házát? Mert nem megfelelő alapanyagból készült. Szénából ugyanis nem készítünk házat, mert jön egy nagyobb vihar (vagy egy farkas), és puff, összedől. Pontosan ez történik minden olyan gyermekkel, aki hasonló gyermekként kell hogy végigszenvedjen, mint Marilyn Monroe. Olyan gyerekként, amelyre egy pszichológus azt mondaná: csoda, hogy túlélte.

A kis Norma Jeane-nek – ez volt ugyanis Marilyn eredeti neve – a női ága nem mondható éppen hétköznapi. Alkoholistától férfitüggőn át dühkitőrésektől szenvedő, paranoid skizofrénen keresztül minden volt. A férfiágról nem tudunk mesélni, ugyanis nem lehet biztosan tudni, ki volt Marilyn apja. Amit viszont lehet tudni, hogy a kislányt

nagyon hamar elvették az anyjától, mivel szülés után depresszió és zavartság tünetei jelentkeztek nála. Egyik éjjel a nő velük élő legjobb barátnőjére, Gladysre rátörte a szobát egy késsel a kezében, mert meg volt róla győződve, hogy bántani akarja a kisbabát. Nem volt kérdés, hogy alkalmatlan a gyereknevelésre, így a kis Norma Jeane innentől többnyire nevelőcsaládoknál élt, rövidebb ideig árvaházban is. Volt ugyan, hogy anyja összeszedte magát, kis pénzt gyűjtött és házat vett, ahova magával vitte a kislányt, de csupán pár hétre, mert hamar újra rossz és egyre rosszabb állapotba került.

A kislány élete első tizenöt évében tizenkét családnál fordult meg. Olyan szintű kötődési problémái voltak, hogy az utcán sétáló férfiakra és nőkre kiáltott rá: „Nézd, ott egy Papi és egy Mami!” És mindenkire azt hitte, hogy a testvére. A családokhoz való hihetetlen vonzódása pedig egész életében elkísérte. Nem csoda ez egy olyan ember esetében, akinek valójában igazi családja sosem volt – pedig mindig vágyott rá.

Ráadásul nem akármilyen nevelőszülőkhöz került. Az első a Bolander család volt, akik bigott keresztények voltak, és ha rajtakapták, hogy nézi magát egy tükörben, vagy a testével foglalkozik, cefetmód elverték. De egyébként azért is, ha, mondjuk, hangosan lapozott, nevelőanyja pedig örökösen ordibált vele, és úgy tartották, hogy a mozi bűn, és azt mondták neki, hogy elkárhozik, ha beül egy filmre.

Na most, ezután egy bohém színészházaspárhoz került, akik bölcsőde helyett moziba rakták a kis Norma Jeane-t, és filmeket nézett addig, amíg ők dolgoztak. Nyolcévesen, már egy másik (újabb) családnál, érte az első szexuális zaklatás, ekkor elkezdett dadogni, és még visszahúzódnóbbá vált. Később, tizenkét éves kora körül az anyja barátnőjének, Grace-nek (aki

egyébként a kislány hivatalos gyámja volt) az akkori férje molesztálta, de Grace nem hitt a lánynak.

Mindeközben pedig hol a bolond anyja, hol az örült nagyanyja jelent meg, a gyereket követelve, majd tűntek el újra hosszú időre az életéből, és zavarták ezzel teljesen össze a kislányt. Nem csoda, hogy ezt mondta ezekről az időkről: „Olyan volt, mintha senkinek sem kellenék.”

A szépséghez fűződő viszonya

Ez egészen kamaszkoráig tartott, amikor már tényleg hihetetlenül gyönyörű lett, az utcán utána-fütyültek a férfiak. És ne feledkezzünk meg a molesztálásokról, zaklatásokról. Amik miatt a lányban az maradt meg, hogy figyelmet és elismerést – amit sajnos ő maga a szeretettel kevert össze – a férfiaktól a külsejének, a szépségének köszönhetően kap. Ez is volt élete tragédiájának két fő oka: hogy rettenetesen vágyott a szeretetre, és ő maga úgy vélte, hogy egyedüli értéke a szépsége. És ebben az őt körülvevő emberek mind meg is erősítették. Elsőként például Grace, aki saját, be nem teljesült színészi álmait vetítette ki rá, amikor felismerte, milyen szép lány cseperedik belőle, akit imádna Hollywood.

Marilynnak magának is nagyon különleges kapcsolata alakult ki a saját testével és a külsejével egyaránt. Egyrészt ne felejtjük el, hogy abba nőtt bele, hogy kicsi gyerekként elverték, ha nézegette magát a tükörben, vagy ha egyáltalán a testével foglalkozott. Aztán nyilvánvalóan ő is észrevette, hogy milyen hatást vált ki másokból. Ő maga hol nem látta magát szépnek, hol pont hogy megbabonázta a saját szépsége, ami viszont meg mintha mégsem a sajátja lett volna. Truman Capote mesélt

Marilyn Monroe a strandon, 1946. A fotó a legelső, amelyen Monroe látható a strandon. Emiatt úgy hívták, hogy „a strandi szajha”.

el egy érdekes esetet, amikor egy étteremben voltak együtt, és Marilyn kiment a mosdóba. A férfi jó néhány perc múlva ment Marilyn után, mivel a nő csak nem jött ki. Amikor benyitott hozzá, hogy megnézzze, jól van-e, Marilyn a tükröt bámulta, és a férfi kérdésére, hogy mit csinál, azt válaszolta: „Őt nézem.”

Ami viszont biztos: ahogy színészi tehetségét illetően, úgy a szépségével kapcsolatosan is folyamatos visszacsatolásra volt szüksége. Gyermekkora miatt olyan önbizalomhiánya volt, amely állandó megerősítésre, dicséretre vágyott. Öngyilkosságában is egyébként nagy szerepe volt az öregedésnek, vagyis annak, hogy mi lesz vele, ha majd nem lesz szép.

A Marilyn-varázs

Pedig emiatt egyáltalán nem kellett volna aggódnia. Még a halála előtti, utolsó időszakban is, amikor a rengeteg alkohol és nyugtató miatt már tényleg nagyon szét volt csúszva, megállt a levegő, ha megérkezett a forgatás helyszínére. Még akár többórnyi késés után is. A felvétel idejére összeszedte magát, és a legjobbat hozta ki magából. Többször megismételni a felvételt is csakis saját maga miatt kellett, ahogy a korábbi években is. Maximalista révén a tökéletesnél kevesebbel soha nem érte be. Emiatt volt, hogy egy jelenetet akár negyvenszer is felvettek, amivel például Tony Curtisnek az agyára is ment a *Van, aki forrón szereti* forgatásán.

Marilyn Monroe a forgatáson, 1946. A fotó a legelső, amelyen Monroe látható a strandon.

De megbabonázta a színészetanárát (aki egyébként egy vélhetően biszexuális nő volt), és később a terapeutáját is, akinek aztán Marilyn is a függője lett. Egy idő után már mindenben kikérte dr. Greenson véleményét, majd engedélyét, amit a férfi ki is használt. Az emberek, ha személyesen találkoztak vele, egész egyszerűen nem bírták ki, hogy ne érintsék meg. Amikor depressziója miatt rövidebb időre kórházba került, éjszakánként a lekötözött Marilyn-hez jártak be az orvosok és a nővérek, hogy élőben is megcsodálhassák bálványukat, gyönyörködhesenek szépségében, testében. És sajnos ott is megesezt, hogy molesztálták. (A kórházba kerülés amúgy is nagy félelme volt az anyja miatt, aki végül élete utolsó éveinek nagy részét a pszichiátrián töltötte.)

Ahogy már említettük, Marilyn életének tragédiája a szeretetételenség volt, ami vélhetően a Marilyn-varázst is kiváltotta. Mivel annak érdekében, hogy szeressék, egy pillanat alatt olyanná vált, akitől ezt a szeretetet éppen várta. Emiatt viszont gyakorlatilag ezer személyisége volt. Mindenki más-milyen Marilyn Monroe-ra emlékezett vissza, hiszen mindenkinek más arcát mutatta. De valójában senki sem tudta, talán még ő maga sem, hogy milyen is az igazi Marilyn Monroe. Egy volt biztos: hogy a szeretet érdekében mindent megtett és mindent elviselt. És ezt sokan, leginkább a férfiak – beleértve a három férjét –, csúnyán ki is használták.

Férfiak az életéből

Marilyn először tizenhat évesen ment férjhez, amit egyáltalán nem ő akart, hanem a gyámja, Grace. A nő azért, hogy ne legyen többé gondja a lánnyal, egy nála jóval idősebb fiúhoz, Jim Doughertyhez adta

hozzá. Házasságuk azonban nem tartott sokáig, noha itt is megmutatkozott, hogy Marilyn olyanná vált, amilyen feleségre Jim vágyott: gondos háziasszony és szakácsnő volt, aki elhitette környezetével, hogy élvezte ezt az életet. Valójában nem érett még meg erre. Első férje elmondása szerint egész nap rongy- és porcelánbabákkal játszott.

Jimet végül besorozták, az akkor még Norma Jeane nevet használó lány pedig egy ejtőernyőgyárban kezdett el dolgozni, ahol egy fotós a csinos munkáslányokról készített fotókat. Itt fedezték fel Marilynt, akit ezután egyre több fotózásra hívtak, majd a Fox is felfigyelt rá, nem sokkal később pedig le is szerződtették. Ekkor változtatta a nevét Marilyn Monroe-ra és vált el férjétől, aki ezt a karriert már se nem helyezte, se nem támogatta. Marilyn így nyilatkozott róla később: „A házasságtól nem lettem szomorú, de boldog sem. Alig beszélünk a férjemmel. Nem mintha dühösek lettünk volna egymásra. Nem volt semmi mondanivalónk. Meghaltam az unalomtól.”

Egy bő évtizeddel és jó néhány hosszabb-rövidebb kapcsolattal később házasodott össze második férjével, Joe Dimaggióval, a visszavonult baseballjátékos, aki akkoriban Amerika egyik legnépszerűbb sportolója volt. A férfi rettenetesen féltékeny volt a jelenben és a múltban is Marilyn minden partnerére. Nem bírta elviselni, hogy mások is rajonganak a felesége testéért. A kaput az az eset tette be nála, amikor a *Hétfői várakozás* sajtóbemutatóján – ahol a híres szellőzőrácsos állós, ruhát fellebbentő jelenet volt – a rajongók gyakorlatilag megőrültek a látványtól, és közben fotósok hada fényképezte éppen villantó feleségét. Egyébként állítólag Dimaggio nemcsak féltékeny volt, de a legtöbb életrajz szerint fizikailag is bántalmazta Marilynt. Házasságuk csupán kilenc hónapig tartott,

ezután viszont a tetteit megbánó Joe terápiára kezdett járni, és végül élete végéig Monroe támasza maradt.

Harmadik és egyben utolsó férje Arthur Miller drámaíró volt, akivel hasonló volt a helyzet, mint Dimaggióval. A férfi nagyon féltékeny volt mindenkiére. Emellett pedig úgy tűnt, az ismert és sikeres színésznő-feleség kapóra is jön neki ahhoz, hogy betörjön, és meghódítsa Hollywoodot. Írt is (állítólag) Marilynnek egy forgatókönyvet – ez volt a *Kallódó emberek* –, ami azonban nem igazán illett

A BUTA SZÖSZI

Sokan mondják rá a mai napig, hogy nem volt jó színésznő, csak a buta szőke karaktert tudta hozni, azaz gyakorlatilag nem is színészkedett, csak saját magát adta. Amit ezúton is cáfolnánk. Egyrészt nem volt buta szőke, másrészt pedig nagyon tehetséges színésznő volt, aki igenis szeretett volna kitörni ebből a karakterből és mást is játszani. Azonban sem a színésztanára, sem a Fox stúdió, akivel leszerződött, nem támogatta ebben. Kinevették és kigúnyolták, ha komolyabb szerepekre vágyott. És annak ellenére, hogy a vele készült filmek kasszasikerek voltak, karrierje csúcán is nagyon kevés pénzt akartak neki fizetni. Erre azonban a „buta szősz” okosat lépett: saját stúdiót alapított, Lawrence Olivier-t is leszerződtette. Ezzel pedig elérte, hogy újratárgyalják a Foxnál a szerződését.

Marilyn Monroe a *Hétfői várakozás* sajtóbemutatóján, ahol a híres szellőzőrácsos állós, ruhát fellebbentő jelenet volt

a nőhöz, aki akkoriban nem is volt jól. Ráadásul ez a házasság is pár év után a végéhez közeledett. Miller azonban lelkiileg zsarolta feleségét, hogy csinálja meg a filmet a kedvéért, ami végül Marilyn utolsó befejezett mozifilmje lett. Természetesen a várt siker elmaradt, hiszen inkább színházba való darab lett volna. Ám Millernek nem ez volt a legalsóbb húzása, hanem a *Bűnbeesés után* című darabja, amely gyakorlatilag a bosszúpornó színházi megfelelője lett, és amelyet ráadásul pont Monroe

halála után mutattak be. A darabban a főszereplő karakter, Maggie alakjában volt feleségének tragikus gyermekkorát és mentális problémáit is kitérgette, és szexéhes, hálátlan ribancnak mutatta be. Gusztustalan húzás volt, ám jól megérdemelten a közönség is kifejezte nemtetszését és felháborodását, így a siker itt is elmaradt. S noha ezeken kívül azért írt sikeres darabokat is, Arthur Millert máig sokan Marilyn Monroe exférjeként tudják beazonosítani.

A meztelenkedés és a szex mint szeretetnyelv

Marilyn Monroe a huszadik század közepének nagybetűs szexszimbóluma, akiről minden férfi ábrándozott, akit mindenki ágyba akart vinni. Egyszerűen sugárzott belőle a szexualitás, ami miatt a mai napig rengetegen aggatják rá a *kurva* címkét. És azért is, mert akik ismerték, dolgoztak vele együtt, fotózták, vagy részt vettek fotózásán, maguk is megtapasztalták kettős kisugárzását. Amennyire áradt belőle a szexualitás, annyira volt meg benne az ártatlan gyermekiesség, amivel általában mindenkit öszszezavart. Egyáltalán nem jött zavarba, ha más előtt kellett meztelenkednie, és nem azért, mert könnyűvérű volt. Úgy nem volt benne szégyenérzet a meztelenséget illetően, ahogy egy kicsi gyermekben nincs, ha a strandon (vagy bárhol) szaladgál anyaszült meztelenül.

Meztelennek lenni teljesen természetes volt számára, nem tulajdonított neki nagy jelentőséget. Mint ahogy a szexnek sem volt számára olyan különleges hordereje. Sok férfival volt kapcsolata, való igaz. De soha, egyetlen egyszer sem szexelt szerepért, amivel azonban a mai napig megvádolják. (Mondjuk, nemcsak őt, hanem nagyjából minden, színpadon dolgozó nőt, legyen az színésznő vagy akár énekesnő.) Ha valaki fel is ajánlotta neki, mindig felháborodottan visszautasította. Bár hozzá kell tenni: akkoriban nem az előmenetel miatt szexeltek a nők. A szex a belépő volt Hollywoodba, amit nem a nők találtak ki, vezettek be és tartottak fenn, mégis máig ők kapják a legtöbb bántást emiatt. És egy másik fontos

dolog vele kapcsolatban: Marilyn Monroe-t soha nem tartotta ki férfi, ezt ugyanis egész egyszerűen nem bírta volna elviselni. Ha hosszabb kapcsolata volt is, vagy valakivel együtt élt, mindig fenntartott saját maga számára egy lakást, pont azért, hogy ne kelljen soha senkitől függenie.

Marilyn Monroe, a kislány, aki két egymást követő karácsonyt nem tudott egy családnál tölteni, aki tizenöt év alatt tizenkét családnál volt, és aki minden nőt Maminak és minden férfit Papinak szólított, semmi másra nem vágyott jobban, mint szeretetre. És amikor kamaszkorától a férfiak elkezdtek figyelni rá, és ezt a bizonyos figyelmet szexben fejezték ki, akkor szép lassan Marilyn fejében a szeretet és a szex összerosódott. Úgy érezte, hogy ezt várják tőle a férfiak, hogy ezzel tudja boldoggá tenni őket. Hogy a háláját, a köszönetét, de akár a kedvességét is ezzel tudja kifejezni, viszonzni: szexszel. Ezt értették nagyon sokan félre.

Nem nimfomániás vagy szexéhes volt. Nem érdekből szexelt. Nem pénzért szexelt. Kevesen tudják róla, hogy ráadásul a nagy, szexszimbólumként elhíresült Marilyn Monroe-nak orgazmuszavara volt, nehezen tudott elélni, tehát ő maga sosem élvezte igazán az együttléteket. A szex a szeretetnyelve volt.

Szóval ezután, ha valaki (mondjuk, kommentben) mégis lekurvázza, bátran javítsuk ki. Marilyn Monroe nemhogy micsoda kurva, de természetesen még micsoda szajha sem volt. Micsoda szeretetnyelve – na, az volt! Inkább azt mondanánk: micsoda emberek voltak azok, akik ezt ilyen gyomorforogató módon kihasználták, és ezzel megrövidítették egy hihetetlenül tehetséges és gyönyörű fiatal színésznő életét.

KARÁDY KATALIN, AZ ELSŐ MAGYAR SZEKSZIMBÓLUM

Nemcsak Hollywoodban, de Magyarországon is megtapasztalták (és tapasztalják máig) azok, akik nőként a színészetet választják hivatásuknak, hogy egyszerűen sajnos számítaniuk kell arra, hogy le fogják őket kurvázni, bármit is tesznek, bármilyen jó színésznők is. Karády Katalin az első magyar szexszimbólumként tapasztalhatta meg, hogy amennyire imádkozhat az ország egyik fele egy embert, a másik fele pont ugyanannyira gyűlölheti – jelen esetben őt – pont ugyanazok miatt a dolgok miatt. Mélyből jött és magasra tört, nem állt be a sorba, sőt, ő volt az a nő, aki nemcsak kilógott, de egyenesen kilépett a sorból, sokáig az életét is kockáztatva. Felemelték, és nem kicsit, nem kevesen használták ki, amíg futott a szekere. Majd amikor nem hódolt be a rendszernek, lekurvázták, megkínózták, letiltották, egész egyszerűen ellehetetlenítették. Az idő végül őt igazolta. Kár, hogy ezt már nem élhette meg.

Rémes gyerekkor

Sok a hasonlóság hollywoodi „szajhánk”, azaz Marilyn Monroe és Karády Katalin között. Mindkettő rémes gyerekkort tudhatott maga mögött. És jól tudjuk: az, hogy milyen emberré válunk, általában életünk első éveit határozzák meg. Persze nem minden esetben alakulnak a nagykönyv szerint az események. Van, aki pont azért, van, aki pedig pont annak ellenére lesz olyan ember, amilyen.

A Kanczler Katalin néven anyakönyvezett későbbi Karády Katalinunk Kőbányán nevelkedett, egy hétgyermekes munkáscsalád legkisebbjeként. Egy olyan családban, ahol a bántalmazás szinte mindennapos volt, a pénzüket lóversenyeken elverő apja rettenetesen bánt vele és testvéreivel. A színésznő így írt erről felnőttkori visszaemlékezéseiben: „A Kanczler-lakásban megjelenésem után pontosan úgy folyt az élet, mint azelőtt; az apai terror vasfegyelme alatt nyögött és szenvedett a ház. Apám despota volt, aki akaratát, ha másképp nem ment, ököllel rákényszerítette a családjára. Ha egyikünk rossz fát tett a tűzre, mind a heten lakoltunk. Megvert valamennyiünket. Meg kell hagyni, soha nem markírozott. Mindig szíjjal ütött, és haragja az ütések nyomán nem párologott el, nem is enyhült. Dűhe egyre fokozódott; szinte mámorosan tudta verni

KARÁDY KATALIN

gyermekkeit. Így éltünk Kőbányán, a szigorú családi törvények bilincsei között; folyton rettegve és reszketve a sok »tilos« és »nem szabad« miatt.”

És erre írtuk: van, akit megtör egy ilyen gyermekkor, és „jó” gyerekből „jó”, szófogadó, szabálykövető felnőtt lesz. Karádyt azonban nem. Ő igazi lázadóvá vált. Hál’ Istennek, mert ezt is már tudjuk, hiszen nem egyszer tapasztaltuk meg: a lázadók viszik előbbre a világot.

Karády tizenhat éves volt, amikor az apja meghalt, ami bár azt jelentette, hogy a vasfegyelem alól felszabadult, ám özvegyen maradt anyja az anyagi problémákkal ugyanúgy küzdött. Így a lány pont úgy cselekedett, ahogyan a legtöbb nő is előtte az elmúlt évszázadokban: egy jobb élet reményében már tizenhat évesen a házasságba menekült. Egyes források – köztük maga Karády Katalin önéletrajza – szerint harminc, más források szerint „csupán” tizennyolc évvel idősebb férfihoz, Varga Rezső adótisztához ment hozzá. Bárhogya is, a házasság nem tartott sokáig, egy év múlva már elváltak. A gyermekkori nélkülözés már fiatal felnőttként féktelen költekezésbe csapott át nála, amit férje nem bírt anyagilag.

Karády Katalin születik

Főszereplőnk azonban nem adta fel, jobb életre, jólétre vágyott, és úgy gondolta, hogy a színészet ezt meg tudja adni a számára. Hogy pontosan miként találkozott a nagy sztár csináló Egyed Zoltán színházi hírlapíróval, rejtély. Egyesek szerint Karády meleg bátyjai mutatták be neki, más forrás szerint szimplán közös társaság hozta őket össze, a harmadik verzió szerint pedig egy pesti mulatóban fedezte fel

A kor bálványai: Karády Katalin és Jávor Pál. Álompár voltak, de csak a filmvásznon.

Egyed a nőt, és kezdte el bombázni azzal az elhíresült mondattal, hogy „én magából sztárt csinállok!”. De Székely András könyvében például azt olvashattuk, hogy Egyed fogadást kötött valakivel, aminek tétje, hogy bárkiből – így akár Karádyból is – sztárt tud-e csinálni.

A Karády nevet is Egyed adta egyébként a nőnek, akit ezek után három évig „készítettek” a nagy

kiugrásra. Színészetet, táncot tanult, de még ének-órákat is vett. Egyed pedig újságíróként gondoskodott arról, hogy mire a nő színpadra lép, mindenki halljon róla.

Nem kihagyható a történetből, hogy Egyed és Karády ismeretségük hajnalán állítólag egymásba szerettek, és össze is jöttek – bár a férfi még mindent megelőzően aláíratott a (reményei szerint) leendő színésznővel egy szerződést, melyben az összes létező szerepe után húsz százalékot kap, és ő jogosult mindenre, így például Karády helyett szerződést is kötni. Szerelmük lángja azonban hamar kialudt, amit Egyed – akárcsak korábbi kapcsolatainál – nagyon rosszul viselt. A nemet elfogadni nehezen tudó férfi *A szerelem elfáradt* címen regényt is írt egykori szerelméről, amelyben intim dolgokat teregetett ki róla. Tette ismerős lehet előző fejezetünkben, ahol, ha visszaemlékszünk, Arthur Miller hasonlóan cselekedett Marilyn Monroe-val, akiről a férfi bosszúpornóhoz hasonló színdarabot írt.

Ezen kívül a korabeli lapokban olyan tudósítást is lehetett találni, amely egy olyan büntetőperről számol be, ami azért indult, mert Karády Katalin feljelentette Egyed Zoltánt életveszélyes fenyegetések miatt.

Gyűlölöm, tehát lekurvázhatom

Egyed ugyanis nemcsak regényt írt, hanem a szaktítás után rengeteg levelet is, amelyeket állítólag Kelecsényi László, a *Karády 100* című könyv szerzője látott és olvasott is. Jelenleg azonban nem tudni, hol vannak, egyáltalán megvannak-e még ezek a gyalázkodó írások, amelyek stílusáról Kelecsényi

így fogalmazott könyvében: „Nos, azokból a levelekből nem lehet idézni, mert túl vannak minden, mégoly fellazult ízléshatáron. Legyen elég annyi, hogy a csalódott férfi a legősibb női hivatás üzésével vádolta szerelmét.”

Nem Egyed volt az egyetlen férfi, aki kurváldással vádolta a nőt, miután az kidobta, s a férfiúi büszkeség hatására gyakorlatilag egy pillanat alatt csaptak át érzései szerelemből gyűlöletbe. Az ország legidősebb bloggereként híressé vált Antalffy Tibor 2013-as blogbejegyzésében ezt írta Karádyról: „Némi ellenszolgáltatás fejében bárki megdughatta a kőbányai szürkületben állva, a palánknak döntve, vagy a gázgyári tartályok tövében.” Bár Antalffy az írására kapott kommentekben a blog alatt kifejezetten kikérte magának: „Én nem gyűlöltem Karádyt, ki nem állhattam” – egészítette ki a gyermekként Szeleczky Zitáért rajongó blogger, aki a Karádyval kapcsolatos információk hivatalos forrásaként szüleit nevezte meg. „Anyám szerint, akinek volt szerencséje személyesen ismerni, egy tehetségtelen trampli kurva volt.”

Ez a két történet tökéletesen szemlélteti azt a sajnos a mai napig tapasztalható és létező jelenséget, hogy ha egy nőt elkezdnek utálni, rögtön lekurvázzák. És sajnos, ahogy a fenti történetek is jól példázzák, nem számít, hogy nő vagy férfi mondja. Az számít, kiről mondjuk. Ha van egy ember, akit nem kedvelünk, nő is, és még szép is, esetleg egy-nél több kapcsolaton van túl, vagy változatosabb a szexuális élete annál, amit a társadalom elfogadhatónak ítél meg – tehát egynél több férfi volt az életében –, már lekurvázzuk. Pedig többször kitértünk (és még fogunk is) a könyvben arra, hogy mit is jelent a kurvaság. Annak pedig határozottan nincs köze Karády Katalinhoz.

KARÁDY KATALIN SZEXUÁLIS ÉLETE

Mindig is nagy érdeklődés övezte a sztárok magánéletét, és minél többet titkolóztak, annál kíváncsibbak is lettek rá az emberek. Ráadásul ezzel egyenes arányban nőtt a kitalált pletykák száma is. Karády nagyon óvta a magánéletét, egyáltalán nem szerette a színészettel és a hírnévvel járó felhajtást, a legjobban visszavonultan, csendesen szeretett élni, egyedül lenni. És mivel ő nem mesélt magáról, meséltek róla mások. Hogy igazat, vagy sem, az embereket nem érdekelte. A lényeg az volt, hogy Karádyt a szájukra vehessék. Így lett téma a múltja mellett a szerelmi, majd a szexuális élete, állítólagos lesbikussága. Már említett bloggerünk, Antalffy Tibor szerint Karády „maga mindössze biszexuális” volt. Erre az utókor kézzelfogható magyarázatot is talált – a saját teóriája szerint legalábbis. Két női nevet említett. Mohácsi Ilonáét, aki házvezetőnőjeként Karádyval emigrált, és élete végéig vele is élt. És Frank Irmáét, akivel a kalapszalont Amerikában együtt üzemeltették, és akit az állítólagos szeretőjeként tartottak számon.

Még egy pletyka volt, amely olyan sokáig és annyira tényszerűen terjengett Karádyról, hogy még az útikönyvekbe is bekerült. Ez pedig az volt, hogy még színészi pályája előtt volt egy kitaratója, akivel a Balatonon találkozott. Ez pedig nem más, mint Winston Churchill, aki *Balatoni nyár* címmel még egy miniregényt is írt a történetükről, amelyet később, a pályája csúcsán Karády (egyek források szerint akkori szerelme, Újzászy István) bezúzatott. Az igazság ennél sokkal egyszerűbb: Churchill sosem volt a színésznő szerelme, nem is ismerték egymást, nem is találkoztak, a férfi ugyanis sosem járt Magyarországon. És csak hogy itt még ne legyen vége ennek a blokknak, tudták tovább csavarni a történetet. Pusztaszeri László történész szerint azért volt Karádyt kitarató férfi, aki nem más volt, mint Tisza István egykori miniszterelnökünk akkoriban huszonéves unokája, Kálmán.

A baj ezekkel a pletykákkal csak az, hogy tényleg van, aki elhiszi, és ez alapján ítélkezik. Komlós Juci, akit a *Szomszédok* című sorozatból Lenke néniként ismer az ország, a saját önéletrajzi könyvében egy, Csontos Gyula színészhez fűződő történetet vetett papírra:

„Csontos kint napozott az udvaron, amikor Karády érkezett, és meglátta őt napozni. Odakiáltott neki, hogy »Üdvözlöm, kolléga úr!«. Mire Csontos viszsza kiáltotta: »Mióta vagyok én kurva?«”

A 42-es lábú szexszimbólum, akinek több mint 300 rajongói klubja volt

Karády két részre osztotta az országot: volt, aki gyűlölte, és volt, aki imádta. Előbbiek szerint csúnya volt, és rémesen játszott, utóbbiak szerint nemcsak

jó színész volt, de gyönyörű nő is. Hogy mennyire volt tehetséges, és hogy nevezhető-e jónak a színészi játéka, arról a szakértők a mai napig vitatkoznak – itt most nem tisztünk, se nem feladatunk ezt eldönteni. Az azonban tény, hogy egy olyan karaktert testesített meg, amelyet azelőtt még senki. Az addigi naiv, ártatlan, bájos női szépségek után – amilyen például Hollywoodban még Marilyn Monroe is volt – vele megjelent a filmvászonon (is) az elérhetetlen díva, a végzet asszonya. Első filmjével, a *Halálos tavasszal* rögtön nagyot is robbantott a híres „meztelenkedős” jelenettel, amely felütéssel a mai nézők igencsak csalódottan távoztak volna a moziból. Hiszen pár, harisnyát viselő női bokán és ruháit ledobó női karon kívül mást nem nagyon lehetett látni. Abban a korban azonban ez a pár jelenet is botrányosnak, erotikusan túlfűtöttnek számított.

Karádynak viszont meghozta az ismertséget, s vele együtt a sikert, majd a bukást, a rajongókat és a gyűlölködőket is.

De visszatérve a külsőségekre: a szépség – jelen esetben Karády szépségének – megítélése abszolút szubjektív, mindenkinek a maga ízléséhez és a mögöttes érzelmekhez köthető. A már korábban idézett blogger, Antalffy Tibor – aki ugye „ki nem állhatta” Karádyt – ezt írta a színésznő külsejéről: „Karády 42-es lába, csontos lópofája és mély-alt fekvésű bűgása nem dobogtatta meg a szívemet.” Szepes Mária színésznő, író, a Pöttyös Panni-könyvek szerzője azonban így jellemezte: „Karády valóban gyönyörű volt, széles állkapcsa ellenére. Kék macskaszeme, finom orra, ívelt szája, hófehér fogsora, oroszlánsörénye, szép alakja mellett bűgó, hasonlíthatatlan hangja őrijtette meg leginkább híveit.”

Emberek tízezrei rajongtak érte és vágytak a társaságára. Karády azonban nagyon szeretett egyedül lenni. Nagy szenvedélyének, a golfnak is egyedül hódolt, társaság nélkül.

Az tehát, hogy kinek mi tetszik, teljesen egyedi. Az viszont vitathatatlan, hogy egy igazi ikon volt a maga korában. A nők úgy próbáltak meg kinézni, mint ő, ugyanolyan frizurát kértek a fodrászuktól, mint amilyet kedvenc színésznőjük viselt. Úgy öltözködtek, mint ő, és ugyanúgy próbáltak viselkedni is. Ő volt a wamp, a szenvedélyes, a hódító, a saját erejéből boldoguló önálló nő, aki akár férfiak nélkül is képes megállni a talpán. Utóbbi sokaknál – nem meglepően jellemzően férfiaknál – igen csak kiverte a biztosítékot, nem csodálkoznánk, ha tényleg még a parlamentben is téma lett volna a Karády-jelenség.

Pláne, hogy az első és akkoriban (még) az egyetlen színésznő volt itthon, aki nagyobb népszerűségnek örvendett férfi kollégáinál, így például a kora legnagyobb sztárjának számító Jávor Pálnál is. Több mint 300 rajongói klubja alakult országszerte. Ezek voltak a Karády Katalint Kedvelők Klubjai, azaz a KKKK-k. Naponta állítólag 170 levelet kapott, amikre titkára segítségével egytől egyig válaszolt is, csupán egyetlen dolgot kért feladóiktól: a tetemes postaköltség miatt előre felbélyegzett válaszborítékot. Rajongói és a korabeli média minden lépését figyelték. „Ha elmegyek, az utcán lesnek meg, épp ezért nem megyek sehova. Otthonülő vagyok” – mondta egy interjúban, amelyben később az újságíró szerinti démoni viselkedésére ezt válaszolta: „Dehogy! Jaj, csak egyszer lehetnék kicsit érdektelen!”

Idős korában nem csoda, hogy nem vállalt tévés interjúkat, és nem hagyta magát lefotózni sem. Egyetlen kivétel volt csupán, 1973-ban, amikor Sándor Pál filmrendezőnek ígent mondott. Ám a forgatáson ezt kérte: „Közeli fotográfiát ne csináljanak rólam, mert nem szeretném! Nem szeretnék rossz illúziót adni a publikumnak, a barátaimnak, az em-

A fiatal Karády Katalin - a férfiak rajongtak érte, a nők olyanok akartak lenni, mint ő.

bereknek, a nézőknek, és ezért nem kívánom, hogy közeli fotográfiát csináljanak rólam.”

Letartóztatták, megkínózták, betiltották, ellehetetlenítették, elüldözték – avagy amit nem tudunk Karádyról

Karády Katalinról, a végzet asszonyáról, a lekurvázott színésznőről beszélünk és mesélünk általában a legtöbbet. Pedig azok az évek, amíg színésznőként nézte és rajongott érte az ország, 1939-től

'44-ig tartottak, azaz csupán öt évig. Való igaz, sok minden történt ebben az időszakban, hiszen húsz nagyjátékfilmet és négy rövidfilmet készített. Ám az ezt követő évek sem mellőzték az izgalmakat. Sőt!

Szerelmes lett Újszászy Istvánba, aki a második világháborúban a magyar hírszerzés és kémelhárítás irányítója volt Horthy Miklós vezérkarában. Nem volt szerencsés akkoriban egy ilyen pozícióban lévő emberrel összejönni, mint ahogy Újszászyt sem dicsérték meg azért, mert pont az ország legismertebb színésznőjét jegyezte el. A szerelem azonban nem gondolkodik és nem mérlegel. Na, ez lett mindketjük veszte. Karádyé ráadásul az is, hogy noha soha nem politizált, nem is állt ki sem a németek, sem a háború mellett. Ráadásul sok zsidó barátja volt, emiatt akin csak tudott, megpróbált segíteni. Hamar következménye is lett a tetteinek:

„1944. április 18-án tartóztatott le a Gestapo. Bebörtönöztek, először a Zrínyi utcában, majd a Pestvidékiben, és naponta vittek vallatni föl a Sváb-hegyre, kihallgatásra: kikkel vagyok összeköttetésben? Miért veszem pártfogásomba az üldözötteket, a másvallásúakat? [...] Vallattak. Ütöttek, vertek naponta, agyba-főbe. A fogaimat kiverték. Hajamat tépték. Hadd ne részletezzem, hogy mi mindent csináltak, hiszen ilyesmire ennyi év távlatából sem emlékszik vissza az ember szívesen.”

Több lakása is volt, ahol bűjtatott zsidókat, egyszer pedig állítólag a saját aranyaiért és ékszereiért cserébe nyilasoktól egy csapat gyermeket váltott ki, akiket éppen a Dunába készültek lőni. Mindezt a három hónap börtön és kínzás után, amikor pályája már a rendszer által irányítottan leágazóban volt. Már nem játszották a filmjeit, nem hallgathatták a dalait. Egy-két vidéki fellépése volt még, de ezeken rendre kifütyülték, volt, hogy sörösüvegekkel

dobálták. A gyermekmentő esetre is csak pár évtizede derült fény, amikor az egyik túlélő már felnőttként vallott arról, hogy ki is volt az ő megmentője. Tettéért Karádyt 2004-ben posztumusz a Világ Igaza kitüntetésben részesítették.

Nem reménykedett, nem várta a háború végét, sem a jobb világot. Pláne, miután eljutott hozzá is a hír: élete nagy szerelmét, Újszászyt megölték. 1951-ben külföldre menekült, ahogy már említettük, Mohácsi Ilonával és Frank Irmával. Éltek Svájcban, Brazíliában, végül Amerikában telepedtek le, ahol jól menő kalapüzletet nyitottak. „Újrakezdtam az életem” – mondta Karády, akinek a népszerűsége megint emelkedni kezdett, miután a háborútól egyre távolabb kerülve elkezdtek vetíteni itthon a filmjeit. Egyre többször hívták interjúkra is, amikre sorra nemet mondott. Amikor például hetvenedik születésnapja alkalmából invitálták, maga helyett egy kalapot küldött.

A legtöbb kérdezője a háborús évekre volt kíváncsi, amiről nem szívesen beszélt. Mezei András volt az egyik, akivel kivételt tett. „Tisztességes, becsületes ember voltam, és az is maradtam. [...] Azzal a korszakkal azért szálltam szembe, mert ki merem mondani ilyen giccsesen: az én gyenge lelkiuletem nem bírta elviselni, hogy tízezrével viszik az embereket a vagonokba, a halálba” – mondta.

Sándor Pálnak adott interjújában, amely az egyik utolsó volt az életében, ezt felelte arra a kérdésre, hogy nem bánja-e, hogy inkább mint énekesnőre emlékszik rá az utókor:

„Nekem lényegében mindegy, hogyan gondolnak rám, csak fontos, hogy érezzem a szeretetüket.”

És ez itt minden vele kapcsolatos „miért”-re a válasz. Mert ez az örökké benne élő, hetedik, legkisebbnek született kislány valójában semmi másra nem vágyott jobban, mint hogy szeressék. Úgy, ahogy van.

MADAME POMPADOUR, A FÉLREÉRTETT KIRÁLYI KEDVES

Madame de Pompadour, XVI. Lajos hivatalos kegyencnője számos ellenségre tett szert élete során. A kortárs és az őket követő francia történetírók sokáig igyekeztek Madame de Pompadourt hatalom-élvesztés, kapzsi, manipulatív nőszemélynek beállítani, aki megbabonázta és dróton rángatta a királyt, olyannyira, hogy még a napirendje fölött is ő rendelkezett. És mivel sikerült elcsábítania a királyt? Nyilvánvalóan a bájaival. Szexszel. Ha rákeresünk a netre, magyar weboldalakon is leginkább olyan kontextusban és felsorolásokban találkozhatunk a nevével, mint öt híres kurtizán, aki hatalomra tett szert.

De valóban megfelelő Madame de Pompadourra a kurtizán jelző? Azt mondtuk, kurtizán az, aki a szexuális rendelkezésre állásért és esetleges más szolgáltatásokért vagyont és/vagy rangot kap cserébe. Madame de Pompadour kapcsolata a királlyal 1745-ben kezdődött, és egészen 1764-ig, Pompadour haláláig tartott, tehát majdnem húsz évig. És igen, ezen idő alatt a Madame valóban vagyonra és befolyásra tett szert, azonban kapcsolatuk utolsó tizenöt évében egyszer sem feküdt le XV. Lajossal, azaz

annak kétharmada alatt a „kurtizánsághoz” szükséges feltétel, a szex hiányzott a kapcsolatukból. Miként tudott akkor a márkinő a király bizalmasa maradni? És mire kellett neki a hatalom és a vagyon?

Madame de Pompadour, született Jeanne Antoinette Poisson, ugyancsak azon nők közé tartozik, akiket lejáratásként kurváztak és szajháztak le; ellenfelei, a király gyerekei, vagy az előbbieket megbízásából tevékenykedő pamfletírók, akiket Párizs utcáin csak *les poissonnades*-nak, szabad fordításban „halaskofák”-nak neveztek* (utalva Pompadour születési nevére, a Poissonra, ami halat jelent). Az ő esetében a jelzőt nem indukálhatja a szexuális kapcsolatok nagy száma sem: életében mindössze két férfival „volt dolga”, az egyik a király, a másik a férje, Charles Guillaume Le Normant d’Étiolles, akivel hivatalosan különváltak azután, hogy Jeanne lett a *maîtresse-en-titre*, azaz a hivatalos királyi szerető. Ráadásul egészségügyi problémái és valószínűsíthető hormonzavara miatt aszexuális volt, vagy egyenesen frigiditásban szenvedett, így a lehető legtávolabb állt a „bővérű kéjhölgy” sztereotípiájától. Intelligenciája és műveltsége azonban kivételes volt, köszönhetően részben polgári származásának (polgári körökben ugyanis nagyobb eséllyel jutottak

* Szó szerint a *poissonade* olyan étkezést jelöl, amely főként halas ételekből áll, de erre nincs magyar szavunk.

François Boucher: Madame de Pompadour

a lányok is oktatáshoz, mint a nemesek között), részben pedig azoknak a pártfogóknak, akik gyermekora óta kísérték fejlődését.

Egy kivételes gyermekkor

Édesanyja, Madeleine de La Motte Párizs egyik legszebb asszonyának a hírében állt, apja – François Poisson – pedig a Páris fivéreknek, a kor két, talán legbefolyásosabb pénzemberének, Joseph Páris Duverney-nek és Jean Páris de Monmartelnek szolgálatában állt inasként. Minthogy az utóbbi lett

Jeanne keresztapja, aki attól kezdve szép összeget költött a kislány oktatására, sokan pletykáltak, hogy Jeanne biológiai apja ez a bizonyos Páris fivér lenne. A pletykáknak azonban az apa látszólag nem hitt, vagy ha hitt is, nem igen zavarta a tény, hogy feleségének egykor viszonya volt befolyásos alkalmazójával.

Később, mikor Poisson adósságai miatt menekülni kényszerült az országból, anyát és lányát egy másik neves bankár, Charles Le Normant de Tournhem vette pártfogásába, így őt is gyakran emlegetik apaként. Jeanne mindenesetre négyéves korától az Orsolya-rendi nővéreknél tanult, ahonnan gyenge egészsége miatt (a köhögés, a bronchitis, a torokgyulladás egész életében visszatérő betegségeként kínozták) kilencévesen újra hazakerült. Ekkor történt az eset, hogy édesanyja elvitte egy jósnőhöz, aki megjósolta, hogy a kis Jeanne egy nap „egy király szívét fogja bírni”. (Később, mikor a jóslat valóra vált, Jeanne százszáz livre értékű ajándékot adott a nevezett jósnőnek.) Otthon azontúl csak *Reinette* (azaz „kis királyné”) néven becézték.

Oktatása azonban egy királynéét jóval meghaladta: házitanítók vették gondozásukba, méghozzá a korabeli Párizs elismert zeneszerzői, drámaírói, festői és más művészei. Jeanne kamaszkorára fejből tudott teljes színdarabokat idézni, kifogástalanul játszott a klavikordon, több nyelven beszélt folyékonyan, jártas volt a természettudományokban, különösképp a botanikában, rajzolt, festett, nyomtatokat készített, és még a féldrágakövek (gemmák, kámeák és intagliók) megmunkálásához is értett. Monsieur de Tournhem pedig rávette unokaöccsét, hogy vegye feleségül a szép Poisson lányt, cserébe kizárólagos örökösévé tette a férfit.

A házasság egyébként viszonylag harmonikus volt, noha úgy tartja a fáma, Jeanne előre kikötötte,

hogy egész életében hűséges lesz férjéhez, kivéve, ha maga a király közeledik felé. Amire nem sokkal később sor is került. Madame Pompadourt, akkor még csak Madame d’Étiolles-t addigra már sokfelé emlegették Párizsban mint a város egyik legélelmesőbb asszonyát, akinek olyan híres személyek látogatták a szalonját, mint Voltaire vagy Montesquieu. Híre eljutott a királyhoz is. Étiolles-ék birtoka ráadásul határos volt Sénart erdejével, ami királyi vadászterület volt. Állítólag Madame d’Étiolles egy napon egy könnyű kis rózsaszín fogatot vezetve, halványkék öltözetben hajtott szembe a királlyal, míg másnap az uralkodó egy halványkék fogatban és rózsaszín ruhában látta viszont. Pár nappal később pedig meghívót küldött neki, hogy vegyen részt a trónörökös házasságkötése alkalmából rendezett bálon, ahol viszonyuk – amelyet Jeanne alighanem egyfajta végzettségként élt meg – kezdetét vette.

Pompadour, a patrónus

Tény, hogy Jeanne ezen évek alatt számos kastélyt, márkínő címet és vele szép bevételt kapott a királytól. Csakhogy ezekben az asszony – aki kivételesen jó ízléssel bírt – arra látott lehetőséget, hogy francia művészeknek és mesterembereknek, fafaragóknak, bútorkészítőknek, stukkókészítőknek nyújtson megélhetést. Házainak felújításához Franciaország fiatal tehetségeit bérelte fel. Olyan művészeket patronált, mint Jean-Marc Nattier, François Boucher, Jean-Baptiste Réveillon és François-Hubert Drouais, akik számára a király is rendszeresen adott megbízást Madame de Pompadournak köszönhetően. Ahogy írtuk, maga is tehetséges metszetkészítő volt, ezeket főként Boucher

Ez a nyomat Madame de Pompadour keze munkája.

rajzai után készítette, és ötvenkét darab maradt belőlük az utókorra. Lényegében egymaga építette fel saját vagyonából a sèvres-i porcelánmanufaktúrát, mely ma is a világ egyik leghíresebb porcelánját gyártja.

A rokokó mint stílusirányzat kialakulását ily módon történészek egyre inkább a márkinéhez kötik, akinek sokat köszönhet a francia könnyűipar, a művészet és az iparművészet. Emellett támogatta kora filozófusait (például Voltaire-t), valamint az enciklopédistákat is megvédte a jezsuitákkal szemben. Állítólag nagyban a márkinőnek is köszönhető, hogy azok nem tudták elérni, hogy az általuk eretneknek tartott könyveket (amelyek ókori istenek neveit is tartalmazták keresztény szentekkel azonos kötetben) bezúzzák.

A király barátnője

Mindez persze pénzbe került. Pénzbe, amelyet XV. Lajos miniszterei inkább költöttek volna háborúkra, hadihajókra, fegyverkezésre és erődök felépítésére; a kevésbé időtálló műalkotások a szemükben nem képeztek értéket. Összehasonlításként: Madame de Pompadour így is összesen „csak” 35 millió livre értékű vagyont kapott a királytól, míg például a hétéves háború 1350 millió livre-jébe került az államnak. De nemcsak költséges „hobbijait” rótták fel a márkinénak, hanem azt is, hogy beleszólt az államügyekbe, és befolyást gyakorolt a királyra.

A hatalomért és a pénzért azonban a márkiné, ahogy említettük, nem a testével fizetett. Tudvalevő róla, hogy gyakran napokon át képes volt vaníliából, zellerből, szarvasgombából és más olyan étkekből álló étrenden élni, amelynek vágyfokozó hatást tulajdonítottak, ami azonban szintén nem tett jót az egészségének. Alighanem hormonális problémák okozták, hogy több ízben is elvetélt a királytól. És a király szex terén igen aktív volt, ahogyan híres dédapja, a Napkirály is, így Jeanne alighanem saját lelki és testi épsége védelmében döntött úgy, hogy a fizikális kapcsolatnak véget vet a királlyal.

A márkinő ezt szimbolikusan is a világ tudtára hozta: Jean Baptiste Pigalle-tól rendelt egy szobrot, amely őt ábrázolta *Amitié*, azaz a Barátság megszemélyesítőjeként. Ettől kezdve Madame de Pompadourt a király csak mint „kedves barátnőnk”-et emlegette. Vágyait pedig a Szarvasparknak nevezett versailles-i házban időről-időre elszállásolt „*petit maitresse*”-eknek tartogatta... De a Madame-ot ez nem zavarta, „míg a király szívét ő birtokolhatja” – ahogyan ő maga fogalmazott.

Sèvres-i potpourri tartó az 1760-as évekből

Egy példa a *les poissonades*-ek gúnyverseiből:

*Jégszem ül libanyakon,
De különben semmi tartás,
Sárgás bőre pettyes barnás,
Folt minden fogára tarkáz,
Semmi szellem, semmi jellem,
Lelke pénzsóvár, kegyetlen,
Kofa is szól nála szebben,
Be hitvány a Poisson!*¹⁶

A korabeli udvarban senki nem vonta kétségbe, hogy a király és a márkinő között megszűnt a szexuális kapcsolat, nem úgy a pamfletírók. Mintegy búcsúajándékként Jeanne-t hercegnői rangra emelték, és a királyné, Leszczyńska Mária szolgálatába

állt. Amit az egyébként nem bánt. Leszczyńska Mária visszahúzódó, mélyen vallásos asszony volt, és állítólag maga is boldogan szabadult meg a „házastársi kötelezettségektől”, ám sokat szenvedett Lajos korábbi szeretőitől, akik rendre megalázták az udvarban. Ezzel szemben Madame Pompadour igyekezett minden tiszteletet megadni neki, sőt, a királyt is arra ösztökölte, hogy legyen kedvesebb és figyelmesebb a feleségével.

A titkos miniszter

Ami pedig a befolyást és az államügyekbe való beavatkozást illeti, ahhoz egy kicsit jobban meg kell vizsgálnunk XV. Lajos személyiségét.

Lajos mindössze egyestendő volt, amikor a himlő és a kanyaró egyetlen év leforgása alatt elvitte a nagyapját, az akkori trónörökös, a nagyanyját,

Maurice Quentin de La Tour: XV. Lajos portréja, vázlat

a tulajdon apját, az édesanyját és idősebb fivérét, és még másokat is a királyi családból. A tömeges halálozáshoz egyébként hozzájárultak az érvágások és a beöntések is, amelyekkel az orvosok tovább gyengítették a királyi család tagjait. A későbbi XV. Lajost nevelőnője, Ventadour hercegnő mentette meg azzal, hogy elbarikádolta magát a gyermekkel egy szobában, hogy távol tartsa a fertőzést és a szíkével, hashajtókkal közelítő doktorokat.

A Bourbon-ház jövője, amely addig bővelkedett fiúutódokban és örökösökben, egyszeriben csak Lajos, Bretagne hercegeinek alig két éves vállát kezdte nyomni... Aki azonban egyből szigorú nevelők kezébe került, és nagy-nagybátyja, egyben gyámja, Orléans hercegeinek a hidegségétől is sokat szenvedett. Talán ez, a fiatalon elszennvedett gyász az oka, hogy a király morbid érdeklődést tanúsított minden iránt, aminek a halálhoz, a temetéshez, a rítusokhoz volt köze, és egészen bizonyosan a korai tragédiából eredeztethető depresszióra való hajlama. A márkiné befolyásának kulcsa állítólag éppen abban rejlett, hogy képes volt a királyt a legváltozatosabb módon szórakoztatni, ha azt elővette melankóliája. Vadászatok, jelmezbálokat, felolvasóesteket és házi színielőadásokat szervezett neki, noha az állandó éjszakázással járó életmód tovább rontotta gyenge egészségi állapotát. Állítólag közös szokásukká vált az is, hogy délutánonként párizsi rendőrségi jelentéseket – afféle korabeli „kéfény”-híreket – olvasanak együtt, találgatva az elkövetők személyét. A márkiné a király cenzorai által elkobzott leveleket ugyancsak magához vette, hogy az udvaroncok legfrissebb pletykáival szórakoztathassa az uralkodót.

Ami pedig az államügyeket illeti... Tény, hogy Madame de Pompadour egyfajta titkos miniszterként működött Lajos mellett, akinek azonban szüksége is volt rá: a királyt, aki egész életét a nagy előd,

a Napkirály árnyékában élte le, és akit nyomasztott, hogy a háborúzáshoz sem hajlama, sem tehetsége nem volt, roppant mód megrémítették a kül- és belpolitikai kérdések.

Önbizalom híján Lajos a tanácskozásokon ritkán szolt és ritkán nyilvánított saját véleményét, olyannyira félt a miniszterek és tábornokok előtti megszégyenüléstől. Madame de Pompadour ezen úgy enyhített, hogy maga is figyelemmel követte a kül- és belpolitikai eseményeket, amelyeket kellő türelemmel prezentált aztán a királynak, aki végül olyan tanácsadóra bukkant a barátnőjében, aki előtt nem félt a megszégyenüléstől, és hozzá bizalommal fordulhatott.

Ezt persze rossz szemmel nézték az udvarban, és az 1756-os, úgynevezett *diplomáciai forradalom* sem tett jót a hírnevének. Ekkor ugyanis az osztrák örökösödési háború után átrendeződésre került sor a külpolitikai színtéren: Nagy-Britannia, amely addig Ausztria szövetségese volt, végül Poroszországgal fogott össze, mire Franciaország Ausztriával és Oroszországgal lépett szövetségre. A franciák, akik sok hozzátartozót veszítettek, mikor Ausztria és Mária Terézia ellen harcoltak az örökösödési háborúban, nehezen emésztették meg, hogy a császárné egyszeriben a szövetségeseük lett, és egyből arról kezdtek pusmogni, hogy ez afféle női – bár valószínűleg inkább trágárságokat használtak – összefogás eredménye Pompadour és Mária Terézia között. Eme diplomáciai fordulatnak egyébként messzemenő következményei lesznek Nagy Katalinra és Marie Antoinette-re nézve is.

Mikor 1764-ben végül Madame de Pompadour az őt régóta gyötrő betegségek folytán, mindössze negyvenkét évesen elhunyt, a király őszintén meggyászolta. Sajnos a Madame de Pompadournak

Jean-Baptiste Pigalle: Madame de Pompadour mellszobra

köszönhetően elkészült műalkotások nagy része megsemmisült a francia forradalom idején, de az általa életre hívott stílusirányzat és az általa patronált művészek révén a munkássága tovább él. Sajnos sokáig az őt övező rosszindulatú pletykák és gonosz jelzők is.

Befolyását külföldön sem nézték jó szemmel. Frigyes porosz király például az által fejezte ki megvetését e kivételesen intelligens és művelt asszony iránt, hogy az egyik szuka kutyáját Pompadournak nevezte el, amely tettével mindenkinek eldicsekedett, aki az udvarába látogatott...

MARIE ANTOINETTE

MARIE ANTOINETTE, „AZ OSZTRÁK SZAJHA”

Hogy hogyan lehetett Theodórából szexéhes prostituált... ha nem is lehet megérteni, de valamiféle logikai láncon vissza lehet vezetni a történetírásban rögzült meggyőződések. Theodóra szegény sorból jött, alacsony rendű volt, nem tudtak sokat a múltjáról a többit kiegészítette a képzelet és egy rosszmájú történetíró. Ám Marie Antoinette esetében... hogy a szexualitás és a politika iránt közömbös, az életét nagy nyilvánosság előtt élő lányból, majd asszonyból miként lett szexéhes, férfifaló, lesbikus, perverz, orgiákat szervező nőstényördög, aki zsinóron rángatja a férjét... az egy egészen megdöbbentő folyamat, melynek összetevőit meglehetősen nehéz szétszálazni. Mindenesetre előrebecsáthatjuk, a róla gyártott történetek a történelem egyik leghosszabban ható és egyik legsúlyosabb karaktergyilkosságát eredményezték.

Annak feltárását, hogy miként lett egy korántsem tökéletes, de alapvetően nagy szociális érzékenységgel bíró, szexualitásában igen szemérmes, férjét a vérpadig támogató asszonyból a röpiratok és

pletykák által megteremtett démonikus alak, a leg-egyszerűbb az igazság és a rágalmak szétválasztásával kezdeni. A négy legismertebb vád, amivel a francia királynét, az *osztrák szajhát* kora és az utókora illette:

- szociális érzéketlenség,
- féktelen költekezés,
- kicsapongó szexualitás,
- férjét manipulálva az osztrák érdekek érvényesítésén dolgozott a francia udvarban.

Marie Antoinette és a játékonyság

Ami az elsőt illeti: Marie Antoinette sokkal jobb beleérző képességgel rendelkezett az egyszerű, szegény emberek gondjai iránt, mint a francia királyi család tagjai. Persze nem várhatjuk el tőle, hogy az országban az 1780-as évek alatt eluralkodó nyomort a maga teljességében átlássa; Marie Antoinette, mint korának valamennyi uralkodócsaládba született sarja, kivételezettként, egy hermetikusan elzárt világban nőtt fel, ahol a doktrína, miszerint ő Isten akaratából született uralkodásra, s hogy ezen a nép – bármennyire sanyarú is legyen a helyzete – sosem fog és sosem akar majd változtatni, kikezdetetlennek tűnt. A királynéi szerepekhez persze hozzátartozott, hogy bizonyos mértékben karoljanak fel kegyes ügyeket, támogassanak egyleteket vagy kórházakat,

Marie Antoinette 1777-ben. Jean-Baptiste-André Gautier d'Agoty nyomán.

de az uralkodócsalád tagjaitól sosem várták el, hogy valóban érdekelje őket a köznép helyzete, főleg nem azt, hogy részvétet vagy együttérzést tanúsítsanak irántuk. Ehhez képest számos anekdota maradt fent a királyné nagyvonalúságáról, mikor valódi jóérzésről és nagylelkűségről tett tanúbizonyságot, messze meghaladva a királynéktól elvártakat. Például, amikor nem sokkal Franciaországba való érkezése után a hintájában ülve tanúja volt egy postakocsi balesetének, és addig nem volt hajlandó továbbmenni, míg orvosért nem küldtek, és hordágyat nem hozattak a sebesülteknek.

Máskor, amikor egy királyi vadászaton egy földművest felöklelt egy szarvas, ő maga vette fel kocsi-jába a sérültet, és gondoskodott a termésben esett kár megtérítéséről és a családtagok értesítéséről. Ő volt továbbá az egyetlen a királyi család tagjai közül, aki nem volt hajlandó keresztülvágni lovával a szántóföldeken, minthogy ezzel kárt tett volna a szegény emberek terményében. Számos árva gyermeket fogadott be kastélyaiba, szimbolikusan adoptálta is őket, és rendre gondja volt arra is, hogy saját gyermekei is találkozzanak közrendű gyerekekkel.¹⁷ Eme gesztusokat ugyan kifejezetten nem tiltotta meg Marie Antoinette apósa, XV. Lajos (majd később a férje sem), ám azokat a király és annak Versailles-ban maradt nagykorú lányai és a bővebb udvar igen értetlenül szemlélte. Eme esetekről a nép is tudomást szerzett, ami hozzájárult Marie Antoinette és férje kezdeti népszerűségéhez, ám idővel ezeken emlékeket elnyomta az *ancien régime* ellenzőinek hangja és röpiratok gúnyolódása.

Marie Antoinette Madame Bellegrade-nál. Jean Henri Desfossés nyomán.

S megszületett a szörny, aki a kenyérhiányra ama szólammal reagált: „Miért nem esznek kalácsot?” Ami mondat egyébként először Jean Jacques Rousseau *Vallomások* című művében szerepel egy anekdotaként, mikor is egy „előkelő hercegnő” e mondatdal felelt arra a panaszra, hogy a parasztoknak nincsen kenyerük. Csakhogy eme könyv születésének idején a francia királyné még gyermekéveit töltötte a Habsburg-udvarban. A későbbiekben más francia királyi asszonyokat is hírbe hoztak a frázissal, noha e rágalom legjelentősebb áldozata Marie Antoinette volt.

Marie Antoinette és a pénz

Kétségtelen, hogy Marie Antoinette sok pénzt költött ruhákra, ékszerekre, renoválásra, bútorokra, kastélyai dekorálására. Sok pénzt vesztett szerencsejátékon, és sokba került az udvartartása. Csakhogy a királyi család tagjai mindig is sok pénzt költöttek ruhákra és bútorokra, sok pénzt nyertek és veszítettek kártyán (Montespan márkiné, XIV. Lajos kegyencnője egy éjszaka állítólag egy kastély árát is eljátszotta). Szintén érdemes tudni, hogy az abszolutizmus idején a királyi család tagjaitól elvárták, hogy a kastélyok felújításával, a divat diktálásával hazájuk könnyűiparát támogassák; egy-egy új öltözet, kiegészítő divatba hozatala, egy-egy dekorációs stílus meghonosítása után a nemesség – és akár a vagyonos polgárság is – azonnal követni kezdte az új trendeket, megrendelésekkel árasztva el a szabókat, masamódokat, építészeket, műbútorasztalosokat. Ráadásul elvárás volt, hogy a királyi család öltözkéivel és környezetével is a *grandeur*-t, az ország nagyságát képviselje. Egy király vagy egy királyné még a legnagyobb gazdasági válságok idején sem

mutatkozhatott kellő pompa nélkül, hiszen azzal azt kockáztatták volna, hogy elveszítik alattvalóik tiszteletét.

Persze tény, hogy Marie Antoinette élete egy szakaszában valóban sokat költött. Sokan sütötték rá, hogy szeszélyes természetű, és hogy egyre-másra kezd bele költséges hobbikba, melyekkel idővel felhagyott. Ez valóban igaz lehet arra a korszakra, amikor Marie Antoinette úgy élt Franciaországban,

A korabeli udvari viselet eleve drága anyagból és díszítéssel varratott; Marie Antoinette, ha csak tehetett, az egyszerűbb öltözékeket preferálta. Később az udvari öltözeteken is egyszerűsített, például csökkentette az abroncs méretét.

hogy házassága még nem volt elhálva (vagy még nem volt termékeny), ily módon helyzete is bizonytalan volt mondható, s némi elszigeteltségtől és honvágytól is szenvedett. Ekkoriban egyfajta pótcselekvésként vetette bele magát azokba az olykor költséges élvezetekbe, amiket Versailles egy fiatal lánynak nyújtani tudott.

Tény az is, hogy sokat költött ruházkodásra. Az 1785-ös évben, mikor második fia születése után egyfajta stílusváltásra került sor a gardrójában, ahol korábbi, lányos színeit és öltözeit komolyabb darabokra cserélte, éves szinten 258 000 livre-t (mai értéken kb. 1,3 milliárd forintot) költött el ruhákra. Ez valóban soknak tűnik, de összehasonlításképp jó, ha tudjuk, hogy a nyakék, mellyel később a királynét hírbe hozták, kétmillió livre-t ért, Madame du Barry pedig, XV. Lajos kegyence, a király halála után 1,2 millió livre értékű „lelépőpénzt” kapott, hogy elhagyja az udvart. Az amerikai függetlenségi háborúban való részvételre a franciák 1,3 milliárd(!) livre-t költöttek. 1788-ban az 503 millió livre-es éves bevételre jutott 629 millió livre-nyi kiadás. Ebből Versailles és a királyi udvar és család fent-, illetve eltartása került 36 millió livre-be. Azt is tudnunk kell, hogy Versailles, ahol majd’ 10 000 ember nyert elszállásolást, rendkívül pazarló módon működött.

Az udvaroncoknak például jogukban állt a hatalmas komplexum valamennyi gyertyáját napon-ta kicserélni és eladni – a fehér viaszgyertya igen drága dolog volt akkoriban –, akkor is, ha meg sem gyújtották őket. Más udvaroncok több ezer livre-t kaptak arra, hogy a kosáron, melyben a reggeli öltözködésnél az egyes ruhadarabokat a királynénak átadták, cseréljék a szalagokat... Hatalmas összegek repkedtek ebben az országban egy olyan időszakban, mely lényegében a hétéves háború (1756–1763)

Madame Rose Bertin; ő volt Marie Antoinette kedvenc ruhakészítője, könyveiben is a neki kifizetett tételek a legnagyobbak. Jean-Honore Fragonard nyomán.

óta volt pénzügyileg instabil, és amin az amerikai kontinensen dúló függetlenségi harcba való beavatkozás – amelyre abban a reményben került sor, hogy az a franciák ellenségének számító Angliát gyengíti – rengeteget rontott.

A Marie Antoinette által elköltött összeg csepp volt a tengerben, és messze nem járult hozzá oly mértékben a pénzügyi összeomláshoz, mint ahogy azt az ellenségei beállították. Mégis, mikor Elisabeth Vigée Lebrun megfestette a királynéről utolsó portróját, mely a gyermekei körében ábrázolta, azt végül az „osztrák nő” övező népszerűtlenség miatt nem állította ki az 1788-as szalonon, ám valaki az üres keretet egy cetlivel illette: „Íme a Deficit!”, és ettől

kezdve terjedt el Marie Antoinette gúnyneveként a Madame Deficit.

A súlyosbodó pénzügyi helyzet Versailles-t is végül takarékoskodásra ösztökölte, és a királyné, aki világéletében áhítozott egy csendesebb, kevésbé formális életre, cseppet sem bánta, hogy udvartartása méretét csökkentik, s ő maga is spórolásba kezdett. 1788-ban egyedül 1,2 millió livre-t spórolt meg, úgymond, a költségvetésnek, ám ezek a lépések észrevétlenek maradtak a köznép számára. Tény, hogy Marie Antoinette-et sosem tanították meg a pénzzel bánni, de nem volt teljesen elrugaszkodva a valóságtól. Ezt az is jól példázza, hogy amikor két francia ékszerész, Charles Auguste Boehmer és Paul Bassenge rá akarta tukmálni a hallatlanul drága és később sok zűrzavart okozó nyakláncát a királynéra, Marie Antoinette úgy felelt: „Franciaországnak most nagyobb szüksége van hajókra, mint gyémántokra.”

Ez az aranyozott szék például annak a berendezésnek a része, amit a királyné a Saint-Cloud-i kastélybeli öltözőszobájába rendelt.

Marie Antoinette és a szex

Franciaország királynéjának házassága első éveiben nem sok jó tapasztalata volt a szexszel. Annak első hét évében ugyanis Lajos trónörökös nem tudta elhálni a nászt, amiért jó ideig mindenki Marie Antoinette-et hibáztatta. Hogy ennek a háttérben mi állt, félénkség, fitymaszűkület vagy más rendellenesség, sosem tudjuk már meg. Hanem miután a *de facto* aktusra sor került, akkor sem volt minden rendben. II. József, Marie Antoinette fivére, miután elbeszélgetett Lajossal, egy levelében azt írta, hogy a húga férje ugyan képes a behatolásra, és éjszaka vannak is magömlései, ám „miután veszejét bevezette, nem végez párzó mozgást”, és az ejakulációra sem a „megfelelő helyen” kerül sor. Mikor nem sokkal ezután a házasok végre oly módon éltek nemi életet, hogy abból potenciális gyermek is foganhat (ez hamarosan meg is történt), Marie Antoinette helyzete megszilárdult. Ám Marie Antoinette ekkorra olyannyira eltelhetett a számtalan negatív élménnyel (Lajos ezek alapján nem lehetett egy figyelmes partner az ágyban), megaláztatással, hogy a hálósobájának eseményei ily kontextusban képezik közbeszéd tárgyát, hogy aligha élt benne túl sok kíváncsiság a szexuális élet szépségei iránt. Ezt megerősíti udvarhölgyének, Madame Campannak a vallomása is, aki azt mondta, hogy úrnője testi területen való félszége rendkívüli, illetve II. József is, aki fivérének azt írta húgukról, hogy szemérmessége „sértetlen, sőt szigorú”. Ennek ellenére a pamfletek már kezdetektől számtalan férfival, köztük Artois grófjával, saját sógorával is hírbe hozták, s férje apaságát minden egyes gyermeke születése után megkérdőjelezték.

Az egyetlen személy azonban, aki esetleg valóban bírhatta a királyné kegyeit, az Axel von Frensen

Carl Fredrik von Breda: Axel von Frensen 1800 körül

gróf, a jóképű svéd tiszt volt, akivel 1774-ben találkoztak először. A svéd férfi vonzó volt, és megnyerő, több országban is volt szeretője, s többszöri nekifutás után kijelentette magáról, hogy „nem nősülős típus”.

A férfi csak hosszabb-rövidebb időszakokra tartózkodott Versailles-ban, és feltehető, hogy ha valamikor, úgy 1783-ban alakult ki közte és Marie Antoinette között intim kapcsolat, aminek testi vonatkozásai – legalábbis Antonia Fraser, Marie Antoinette életének egyik legelfogulatlanabb krónikása szerint – 1787 táján megszűnhettek. Ettől kezdve egyfajta szerelmes hódoló és barát szerepét vette föl a férfi Marie Antoinette mellett. S még a legviszontagságosabb időkben sem hagyta el: jelentős szerepe volt a szökési kísérlet megszervezésében

Frensen ú. *Journal intimjében* feljegyzéseket készített az általa küldött levelekről, ezek között számosat címzett – mikor távol volt Franciaországtól – egy bizonyos Josephine-nek (a Jozefa volt Marie Antoinette másik keresztnéve). Ez lehetne amúgy egy Josephine nevű cselédlány, aki szintén szeretői sorát gyarapította, ám egy ízben arról tesz említést egy levelében, ezt a Josephine-t kiskutyákkal szeretné meglepni, s ezzel egy időben a mondott ebek beszerzését a tenyésztőnél azzal sürgette meg, hogy arra hivatkozott, azok a francia királyné részére lesznek.

is, mikor már a forradalom kitörése után megpróbálták a királyi családot külföldre juttatni. A svédet egyébként nagyra tartotta Lajos király is, aki sosem adta jelét, hogy ellenére lenne a kapcsolat. Amiről egyébként pletykáltak Versailles-ban, hanem Axel von Frensen roppant diszkrét férfi volt, aki sosem dicsekedett hódításával, így a libellistákat (a gúnyiratok készítőit) sosem érte el a viszony híre.

Ami pedig a leszbikus viszonyokat illeti: Marie Antoinette valóban ápolt szoros barátságokat udvarbéli hölgyekkel (főleg Polignac és Lamballe hercegnőkkel), olyan lelki közösségen és testvériségen alapuló kapcsolatokat, melyet még fiatal lányként a hozzá korban legközelebb álló nővérével, Mária Karolinával létesített, és amelyre azóta is igen vágyakozott, hogy Karolina a nápolyi király felesége lett. Rousseau Új Héloïse-ában ugyancsak népszerűsíti az effajta kebelbarátságokat, mely azonban

szokatlan lehetett Versailles sekélyes világában, amit meg is lovagoltak a maró tollú libellisták, azt terjesztve, hogy Marie Antoinette szapphói szerelmet táplál ezen nők iránt.

Marie Antoinette és a politika

Tény, hogy XVI. Lajost lehetett befolyásolni... A miniszterei, gyóntatói, fivérei valóban könnyen manipuláltak, ám ez egyvalakiról bizonyosan nem volt elmondható az udvarban, és ez Marie Antoinette. Ugyanis a franciák osztrákellenességét nevelője, az Ausztriát gyűlölő Vauguyon herceg már idejekorán átültette az akkor még trónörökös Lajos fülébe, egyre azzal traktálva, hogy legyen óvatos, mert leendő felesége bizonyosan a saját érdekeit szem előtt tartva akarja majd manipulálni. Amivel egyrészt igencsak megnehezítette a serdülőkorban lévő ifjú házasság egymásra találását, másrészt elérte, hogy XVI. Lajos – egy igen rövid időszakot leszámítva a forradalmat megelőző időkben, amikor a királyné pár hónapig részt vehetett az államtanács ülésein – távol tartsa feleségét az ország ügyeitől. Meg kell hagyni, Marie Antoinette egyáltalán nem volt politikus alkat, a különféle csatározásokhoz és érdekérvényesítéshez sem kellő ravaszsággal, sem elkötelezettséggel nem rendelkezett. Ám, mint arra Antoine Fraser rámutat, a külföldre férjhez adott királyi-császári leányok helyzete igencsak kétélű volt új hazájukban; családjuk elvárta tőlük, hogy szülőhazájuk érdekeit képviseljék az országban, miközben új környezetük teljes alárendelődést várt el tőlük, és azt, hogy egészen feledkezzenek meg eredeti hovatartozásukról és családjukról. Efféle érdekképviseleti szerepet elvártak Marie Antoinette-től is: anyja, Mária Terézia, illetve később

Adolf Ulrik Wertmüller: Marie Antoinette gyermekeivel Trianon kertjében

a fivére, II. József is. Leveleiben Marie Antoinette – minden bizonnyal megfelelési vágytól hajtva – rendre leírta, hogy az ő kedves osztrák hazáját minden körülmények között képviseli, ám ennek sem valóságalapja, sem eredménye nem volt. Ahogyan pedig gyermekei születése után érett nővé és feleséggé lett, egyre explicitebben utasította el az osztrák udvarból érkező nőgatásokat.

Mindezek mellett egyébként még számos különös rágalom keringett a francia királynéről. Például az, hogy több millió livre-t küldött bátyjának, az osztrák császárnak, vagy hogy iszákos, és mindennap eszméletlenségig vedeli a bort; noha Marie Antoinette sosem fogyasztott alkoholt, kizárólag Ville d'Avray-ból származó ásványvizet.

Mária Terézia igen ellentmondásos üzenetet közvetített lányai felé az asszonyi kötelességek tekintetében: valamennyi lányának rendre előadta, hogy a nő kötelessége engedelmeskedni férjének. „Tudod, hogy mindenben alá vagyunk rendelve férjünknek, engedelmisséggel tartozunk neki, egyetlen törekvésünk az kell legyen, hogy kiszolgáljuk, hasznosak legyünk számára, legjobb barátunkká tegyük” – írta Mária Krisztina lányának 1766-ban, noha életében ő maga eme elvvel ellentétes példát szolgáltatott. Marie Antoinette-et is gyakran megoldhatatlan feladat elé állította. A császári mama – havi rendszerességgel küldött – leveleiben hol arról prédikált, hogy a nő köteles alávetni akarátát a férjének... hol pedig a lánya szemére vetette, amiért, mondjuk, egy Lajos által támogatott – de nem osztrákbarát – miniszter kinevezését, férje óhaját semmibe véve, nem tudta megakadályozni.

Miért pont Marie Antoinette?

Eme tények ismeretében különösképp megdöbbenő, hogy az elszabadult propagandagépezet miként tudta ily hathatósan befeketíteni a királynét, és az, mondjuk, nem mást, a királyi család egy más, költséges életvitelt folytató tagját vette célba. Ehhez olyan körülmények vezettek (már az általánosan és évezredek óta létező nőgyűlöleten túl), melyek külön-külön talán nem túl jelentősek, ám összeadódva, fogalmazzuk úgy, nagyon is megfelelő bűnbakot csináltak Marie Antoinette-ből.

Osztrákellenesség

Franciaország Marie Antoinette érkezésekor még erősen osztrákellenes érzelmű volt. Az a diplomáciai fordulat, amelynek tető alá hozását még Madame de Pompadourhoz kötötték, és amely szövetségessé tette Ausztriát, Franciaországot és Oroszországot Angliával és Poroszországgal szemben, még nemigen éreztette hatását a köznép körében. Sem a nemesség körében, hiszen ahogyan arról volt szó, Lajos trónörökös nevelője maga sem szívelte az osztrákokat. A l'Autrichienne azaz osztrák nő gúnynév ezért is ragadhatta meg oly nagyon a libellisták képzeletét, minthogy az hasonlatos az *autre chienne* (a másik szuka) és az *autruche* (strucc) szavakhoz.

XVI. Lajos határozatlansága

Ha már e fejezetet Theodórával kezdtük: benne és Marie Antoinette-ben egyetlen dolog közös, az, hogy

mindkettőjük férjét igyekeztek ellenfeleik puhány és könnyen megvezethető uralkodónak beállítani, s ennek érdekében mindkettőjük feleségét manipulatív, a férjén uralkodó boszorkánynak festették le. Csakhogy míg Justinianus – mindeme törekvés dacára – a Bizánci Birodalom egyik legnagyobb formátumú uralkodója lett, addig XVI. Lajos esetében el kell ismernünk, hogy ő uralkodóként valóban határozatlan, emberként pedig apatikus és melanholikus volt. A lejáratás eszközei mit sem változtak az évezredek alatt, így a Marie Antoinette-ről, mint a francia érdekek ellen munkálkodó osztrák nőről alkotott narratívát alátámasztotta a férje habitusa, mely elvben tényleg alkalmas lett volna arra, hogy egy erős kezű nő érvényesítse felette az akaratát.

Joseph-Siffred Duplessis: XVI. Lajos portréja

Visszavonultság

Versailles olyan volt, mint egy kirakat. A hatalmas palotába lényegében minden jól öltözött embernek, kardot viselő úrnak – akinek nem volt kardja, az a portástól bérelhetett – szabad bejárása volt, és még a XIV. Lajos bevezette szokásrend alapján megcsodálhatta a királyi család valamely, nyilvános étkezését. Állítólag, mikor a forradalom kitörésekor be akarták zárni a kapukat, azokat alig lehetett mozditani, annyi rozsdá rakódott rajtuk az évek alatt, míg tárva-nyitva álltak. Marie Antoinette hölgyek tömege előtt öltözött, vetkőzött, végezte szükségét... Mindezt egy aprólékosan kidolgozott és gyakran nevetséges illemszabályoktól hemzsegő udvarban.

Gyermekkora színhelyén, a bécsi udvarban az etikett ugyancsak meghatározta az életet, de korántsem ily mértékben, s a nyilvánosság is kevesebb szerephez jutott; Marie Antoinette élete első éveit kis túlzással úgy töltötte, mintha egy polgári család gyermeke volna. Nővérétől, Mária Krisztinától fent is maradt egy rajz, amely a császári családot Mikulás napján szűk körben ábrázolja, az otthoni viseletben, hálóköntösben ünnepelve, s valóban úgy festenek, mint egy mezei polgár család. Ezt a meghittséget Marie Antoinette mindig is vágyott megteremteni Versailles-ban.

Mindez összhangban állt a királynéra nagy hatást gyakorló Rousseau tanaival, a természethez való visszatéréssel, az egyszerűbb életmódra való áttéréssel. A Kis-Trianon-kastélyban, amit férjétől kapott ajándékba, Marie Antoinette meg is valósította eme álmát: ide csak legkedvesebb barátai nyerhettek belépési jogot, kizárva ama nagynevű családoknak a nemesi ivadékait, akik pedig büszkén viselték azokat az előjogokat, melyek feljogosították őket,

hogy a királyné közelében tartózkodjanak. Ezzel a lépéssel azonban nemcsak a nemességet hangolta maga ellen, de az ellene áskálódó pamfletisták is ujjal mutogathattak a Kis-Trianon-kastélyra, hogy ugyan mi folyik ott, amit a nagyvilág nem láthat? Hát, bizonyára orgiák és tivornyák!

Anglia

Anglia szerepét Marie Antoinette dehonesztálásában mindenképp meg kell említeni. Az angol földön szabadabb sajtót kihasználva ugyanis könnyű szerrel lehetett olyan röpiratokat gyártani, amelyben a francia királyi családot vagy a franciák osztrákelenségére rájátszva a királynét lehetett szapulni. Ezen iratok ellen az angol kormány amúgy sem lépett volna fel – lévén ellenséges országról van szó –, és némely, például a trónörökösök apaságát kétségbe vonó röpiratról be is bizonyosodott, hogy Angliában készültek.

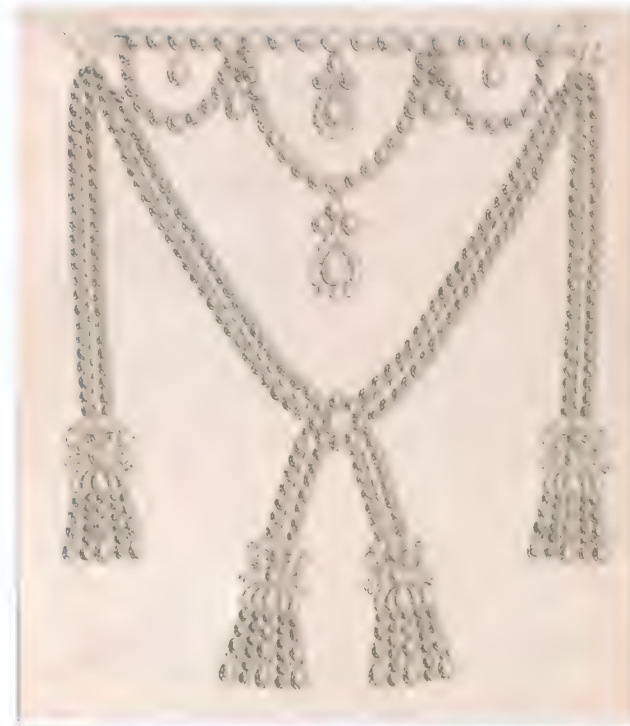
Egy történész, egy bizonyos Simon Burrows, a leedsi egyetem professzora úgy találta, hogy lényegében csakis angol nyerészkedők egy csoportja tehető felelőssé Maria Antoinette nevének besározásáért. Ő ugyanis bizonyítékokat talált arra vonatkozóan, hogy angol földön zsarolók egy csoportja ocsmány, főként Marie Antoinette-et obszcén helyzetekben ábrázoló röpiratokat küldözgetett a francia udvarba azzal, hogy ha nem fizetnek nekik, tömegével kezdik őket Franciaországban terjeszteni. A király pedig fizetett, ellenben egy-egy példányt megtartottak bizonyítékként a mondott pamfletekből, amiket a Bastille-ban tartottak... Ahol annak elfoglalásakor forradalmárok rábukkantak a firkálmányokra, s innentől kezdve nem volt más dolguk,

mint sokszorosítani és terjeszteni azokat. Ez lehet egyik oka annak, hogy a forradalom kitörése után rohamos mértékben nőtt azon trágár rajzok és iratok száma, melyek Marie Antoinette-et szapulták, s melyek egyre vadabb rágalomokkal álltak elő.

Szerencsétlenségek

Számos balszerencsés esemény is hozzájárult a Marie Antoinette elleni közhangulat felkorbácsolásához. Egyrészt a már említett nyakék ügy. Ehhez adva volt a fent említett ékszerész, akin rajta maradt a hallatlanul drága ékszer.

Hamarosan pedig felbukkant a képben egy kalandornő, az előkelő nevű Jeanne de Valois-Saint-

Az ominózus nyaklánc rekonstrukciója

Rémy de La Motte grófnő, egy elszegényedett nemes, ki egykoron pedig királyi felmenőkkel bírt. Szerepet kapott továbbá az ügyben egy bizonyos Rohan bíboros, aki régóta hasztalan próbálta elnyerni a királyné támogatását és szimpátiáját. De La Motte azt hazudta a bíborosnak, hogy ő a királyné közeli barátja, aki tud arról, hogy úrnője – bármit mondjon is – nagyon vágyik a mondott nyakékre, és a bíboros biztosan elnyerné kegyeit, ha megvenné neki az ékszert. Hogy a bíborossal ezt elhitesék, leveleket hamisítottak a királyné aláírásával, sőt egy színésznőt is felfogadtak, aki a holdfényes kertben, elfátyolozva, magát Marie Antoinette-nek kiadva randevúzott a bíborossal, aki végül megvette az ékszert, tudomása szerint a királynénak. Ám azt de La Motte és a férje rövid úton meglovasították, az ékszerész hoppon maradt, a botrány pedig ki pattant.

Marie Antoinette-et sokkolták a fejlemények, ám az ügyben való ártatlanságát a köznép nem hitte el, különösen az éjszakai randevú ragadta meg a fantáziájukat. A helyzeten tovább rontott, hogy de La Motte, aki megszökött a börtönből, Angliába érve könyvet írt, és Franciaországban kezdte azt terjeszteni: az irományban azt állította, ő maga is leszbikus viszonyt folytatott a királynéval, aki pedig soha egy szót sem váltott vele. Hasonló szerencsétlenség volt az a botrány, amely Elisabeth Vigée Lebrun egy portréja miatt robbant ki. A festőnő egy képen ugyanis a királynét egy úgy nevezett *gaulle*-ban, egy könnyed fehér muszlinruhában festette meg, amelyet ő maga honosított meg szűkebb környezetében, ahol egyébként is divatja volt a könnyedebb, kényelmesebb, egyszerűbb ruhadaraboknak, amelyek nélkülözték az etikett-megkövetelte merevítéseket, töméseket és abroncsokat.

Marie Antoinette á la gaulle.
Élisabeth Vigée Lebrun nyoman.

Ám a köznép mindezen előzményeket nem ismer-te, és felháborodva vont le a következtetést, hogy a királyné alsóruhában festette le magát, ily módon is kérkedve frivolságával. A viseletet ettől kezdve nevezték *chemise a la reine*-nek, azaz „a királyné ingének”, minthogy a *chemise*-nek az alsóruhákat nevezték.

A forradalom vihora

Mindezek után, mire a forradalom kitört, és az asz-szonyok menete – elvben a királytól kenyeret köve-telve – megindult Versailles felé, annak tagjai már

elvakult, pusztító gyűlöletet tápláltak a királyné iránt. A tömeg Marie Antoinette felkoncolását követelve körbevette Versailles-t. A család a király hálótermeibe vonult vissza testőreivel, ám Marie Antoinette nem tartott velük: tudta, hogy a tömeg őt követeli, és jelenléte csak veszélyt hozott volna szeretteire. Mikor a kastélyt az éjszaka folyamán elfoglalta a dühös nők tömege, Marie Antoinette épp csak, hogy át tudott szökni férjéhez egy titkos folyosón, és a késekkel felfegyverkezett lincselők az üres ágát aprították miszlikbe. A királyi családot ezután Tuileriákba vitték, ahol végig kellett néznie, ahogyan a csócselék barátnője, Lamballe hercegnő fejét egy karóra tűzve az ablaka előtt lengeti.

A sikertelen szökési kísérlet után a Temple-ba zárták családjával, ahol változatos módokon kínozták, például a szobájuk falát obszcén gúnyrajzokkal aggatták tele. Férjét kivégezték, őt magát ezután a Conciergerie-be zárták, hogy ott várja ki saját tárgyalását. Ekkor gyermekeitől is elválasztották, és egyre rosszabb bánásmódban volt része. A nép bejárhatott a cellájába, hogy megbámulhassák és kigúnyolhassák az egykori királynét. A tárgyalásán a leghihetlenebb tettek elkövetésével vádolták meg, például, hogy megrontotta a saját fiát.

Az asszonyok menete korabeli illusztráción

Anne Flore Millet: Marie Antoinette a Temple börtönében

Utolsó napja reggelén arra kényszerítették a meggyötört, lefogyott, folyamatos vérzésektől szenvedő királynét, hogy a foglárók előtt öltözzön át, a nyaktílóhoz vezető utat pedig egy kordén tette meg szidalmak és átkozódások közepette. Ám ő mégis királynéhez méltón fogadta a halált.

Mindezek után kijelenthetjük, az évszázados nőgyűlöletnek és nőgyűlölőknek, akik a férjeket feleségükön, a nőket pedig szexualitásukon keresztül támadták, Marie Antoinette a legnemesebb és a legtragikusabb áldozata.

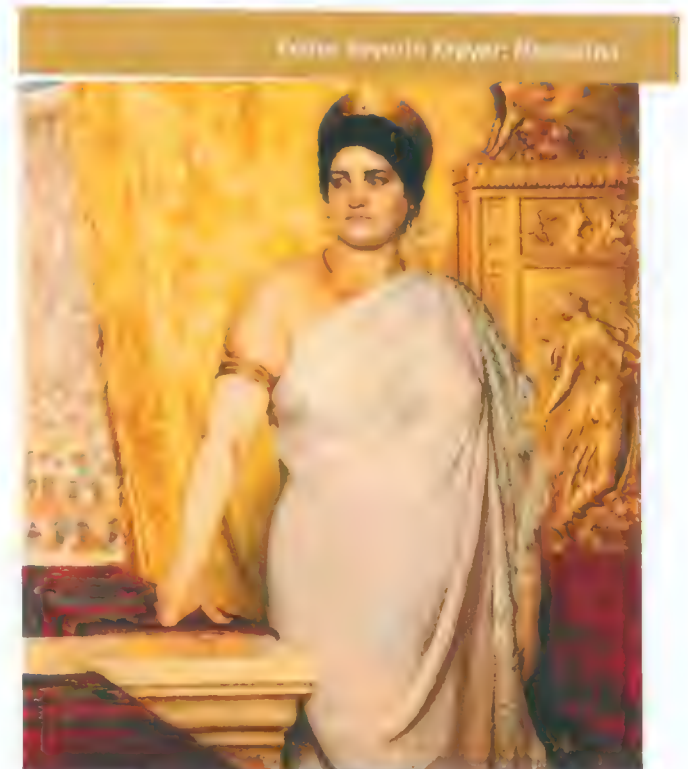
MESSALINA, „A CSÁSZÁRI SZAJHA”

Messalina császárné története bizonyos szempontból ugyancsak hasonlít Theodóráéra: a történetírók róla is olyan vad, stílusában már-már pornográfnak ható leírásokat hagytak hátra szexuális szokásairól, melyek józan ész szempontjából aligha lehettek igazak. Valószínű persze, hogy Messalina valóban nem riadt vissza azoktól a politikai manipulációktól, amelyeket az utókor neki tulajdonított. Erre azonban minden oka megvolt: egy olyan korban, ahol egymással versengő trónörökösök, szenátorok, udvaroncok, hadvezérek és pretoriánusok különféle klikkjei egyszerre gyilkolták egymást, nos, ott Messalina sem maradhatott tétlen, ha saját gyermekei érdekeit meg akarta védeni.

A Marie Antoinette életét feldolgozó egyik könyvben találkozni a fordulattal, hogy a királynét egyfajta „francia Messalinának” állították be. De ki ez a Messalina? Ki ez a nő, akinek már csak a neve is elég egy másik nő besározásához? Hogy ezt bemutathassuk, kicsit visszább kell nyúlnunk az ókori Róma történetében. Octavianusnak, azaz Augustusnak, a Római Birodalom első császáranak nem született

fia. Örökösének hol lányától való unokáit, hol unokaöccsét, azaz húga, Oktávia fiát, hol a mostohafiát – második feleségének, Líviának az első házasságából született fiát – tekintette.

Halálakor azonban ők vagy már nem éltek, vagy nagyon fiatalok voltak, így végül a mostohafiú, Tiberius került hatalomra, és uralkodott Rómán több mint húsz évig, ám a fentebb felsorolt személyek lezármazottai még hosszú ideig vetekedtek a trónért.

Élet és halál a császári családban

De Tiberius uralkodása alatt is sok vér folyt a palotában. Hogy csak pár példát említsünk... egyik leg-hírhedtebb kegyence, Seianus praefectus praetorio elárulta Tiberiust, és annak menyével, Livillával (szintén Oktávia leszármazottja) szövetkezett, hogy bekerülhessen a császári családba: ketten együtt megmérgezték Tiberius fiát, Drusust. Seianus bukását végül Antónia Minor (Oktávia egy másik leszármazottja) és klikkje idézte elő, s mikor Tiberiusnak tudomására jutott Livilla szerepe fia halálában, őt a tulajdon anyja kezére adta, aki Livillát halálra éhez-tette. Tiberius közben egészen paranoiássá lett, és maga rendelte el örökbe fogadott fiának, Germanicusnak és annak gyermekeinek megölését.

Germanicus után egy fiú maradt életben, Caligula. Nem soroljuk fel azokat a rettenetes és szadista tetteket, amiket Caligula császárnak tulajdonítanak. Ezek némelyikéről (például, hogy vagyonokért emelt pontonhidat a Tiberisen) kiderült, hogy nem igazak, azt azonban nem vonják kétségbe, hogy kegyetlenkedésre hajlamos, mentálisan instabil ember volt (feltehetően a ritka Wilson-kórban, egy réz-anyag-csere zavarral összefüggő betegségben szenvedett, amely elmebajt is okozhat). Egész Rómát rettegésben tartotta, így nem meglepő, hogy több merényletet is megkíséreltek ellene – egy ízben tulajdon húgai és unokatestvére, Lepidus (ez volt a *Három tör összeesküvése*) –, és végül a praetorianus, azaz a császári testőrgárda 41-ben puccsot hajtott végre ellene.

A szenátus ekkor megpróbálta visszaállítani a köztársaságot, ám a testőrök előrangatták Caligula nagybátyját, Claudius-t, aki addig a császári palotában bujkált, és csakis azért sikerült megélnie az ötvenéves kort e vérszomjas berkekben, mert

gyengeelméjűnek tette magát, és így elérte, hogy egy rokona se tekintsen rá potenciális trónkövetelőként.

Ismeretlen művész: A bujkáló Claudius-t megtalálják a katonák

Mindez csak töredéke annak a drámának, ami a korabeli Róma császári családjában zajlott, és leírásával célunk az, hogy érzékeltesük: ezekben az időkben az uralkodói família tagjának lenni nem volt egy életbiztosítás; itt csak az maradt életben, az tudta megőrizni vagyonát és pozícióját, aki nem riadt vissza az intrikáktól. Itt mindenki, nők, férfiak egyformán szövetkeztek, elárultak, összeesküdtek, manipuláltak.

Messalina, a császárné

Claudius még trónra jutása előtt, családja parancsára vette feleségül Messalinát, aki mind Augustusnak, mind Octaviának rokona volt. Messalina tizennyolc, de az is lehet (mivel születési idejét nem ismerjük pontosan), hogy tizenöt évesen ment hozzá a nála

Britannicusszal
Messalina fiaival

nagyjából harminc évvel idősebb férfihoz, aki akkorra már két házasságon túl volt, és nőgyűlölő hírében állt. Messalinának két gyermeke, egy lánya és egy fia, Claudia Octavia és Britannicus született Claudius-tól.

Valószínűleg Messalina, Claudius felesége sem-mivel sem volt rosszabb a kegyetlen család többi tagjánál, ám a történetírás valamiért vele még ke-ményebb kézzel bánt.

A történetírók az ő esetében is elsősorban szexuális étvágyán és szokásain köszörülték a nyelvüket.

Juvenalis, Suetonius, Cassius Dio és Seneca... Írásaikat ebben az esetben is kész tényként kezeli a történetírás, mindenesetre meg kell jegyezni, valamennyien később éltek, mint Messalina. Suetonius egy évtizeddel, Cassius Dio jó egy évszázaddal később született, Juvenalis hétéves volt, amikor Messalina meghalt, így tehát csak sokadkézből szerezték értesüléseiket, és számos pletykát is lejegyeztek. Egyetlen kortárs van csupán, Seneca, akit jó pár évre Capri szigetére száműzött Claudius, amiért Seneca Messalinát okolta, és mindkettőjüket gyűlölte. Elfogulatlan krónikásnak tehát ő sem nevezhető. Tőlük olyan történetek maradtak ránk, hogy Messalina olyan kielégíthetetlen étvágygal bírt, hogy nem volt elég, hogy szolgákat, rabszolgákat és testőröket tett a szeretőivé, éjszakánként bordélyokba járt, ahol Lysica néven árulta testét, és hogy egy ízben versenyre hívta a város leghíresebb prostituáltját, hogy melyikük tud egy éjszaka alatt több férfival háltni. Ő nyert huszonnéggyel, ám így is kielégítetlen maradt. Juvenalis el is nevezte *Augusta Meretrix*-nek, azaz *Szajha császárnénak*.

Eugène Cyrille Brunet: Messalina. Messalina szexuális kalandjainak történetét örömmel ismételtették a későbbi évszázadokban, különösképp a 19. század szexuális elfojtással terhes viktoriánus légkörében élt történészek és művészek elevenítették fel szívesen.

A történészek szerint Messalina a szexualitásával manipulálta a férfiakat, akiket így tett a szövetségésévé, míg a család más nőtagjait féltékenységből megpróbálta megöletni. Például Caligula két húgát, Agrippina Minort és Livillát (a *Három tör összeesküvés* résztvevőit), mert irigylte szépségüket, ám csak utóbbit sikerült megöletnie.

A fáma szerint Messalina bukását az idézte elő, hogy bigámiát követett el, és még férje életében hozzáment egy befolyásos, jóképű politikushoz. Ezt már a császár is megtudta, és mindkettőjüket kivégeztette.

A valódi Messalina

Na most, hol is kezdjük?... Egyrészt, Róma császárnéja nyilván nem szaladgálhatott bordélyokba és nem rendezhetett nyilvános közösülésversenyt anélkül, hogy erről ne tudott volna mindenki, legfőképp a férje. Csak egy ilyen eset is akkora közfelháborodást, botrányt okozott volna Rómában, hogy Claudiusnak azonnal meg kellett volna szabadulnia a feleségétől, hisz elvben a nép számára a császár nőrokonainak erkölcsi mintául kellett volna szolgálniuk. Nemhogy éveken át üzenek effélek... Ezek tehát nyilvánvaló kitalációk. Másrészt, könnyen lehet, hogy Messalina valóban kereste a befolyásos szenátorok és hadvezérek kegyét, hogy eme kigyóveremben minél erősebb támogatókat szerezzen gyermekeinek, akik biztosítják védelmüket és fia igényét a trónra. És ki tudja, lehet, hogy csábított is ennek érdekében, ami – mint látni fogjuk – még mindig semmiség ahhoz képest, amit a rokonai műveltek. Harmadrészt, ebben a családban mindenki acsarkodott a másakra, és mindenki azon volt, hogy eltegye láb alól potenciális ellenfeleit.

Meg kell jegyezni, Messalina nem hiába tartott Caligula húgaitól, akiknek korántsem csupán a szépségét irigylte: Agrippina Minor ugyanis megpróbálta behálózni Claudius, hogy a saját fiát juttassa a trónra... Meg kell hagyni, sikerült neki: felesége kivégzése után Claudius napokon belül feleségül vette Agrippina Minort, és annak fiát tette meg utódául, aki Néró néven lett Róma Caligulához hasonlóan rossz hírű császára. Ja, és Agrippina Minor ezután rövid úton meg is mérgezte Claudius. Néró pedig később megölette az anyját. És Messalina két gyermekét.*

Látjuk tehát, hogy ez a família Messalina idejében és őt követően is telis-tele volt vérszomjas gyilkosokkal, férfiakkal és nőkkel egyaránt. Nem ő volt kegyetlen és vérszomjas, hanem a kor és a közeg, amiben élt, és ami megannyi nőt és férfit gyilkossá tett. Annak, hogy mégis ő kapta a legkeményebb megítélést, több oka lehet. Egyrészt, ahogyan arról volt szó, a római történetírói hagyományok közé tartozott, hogy egyes császárokat úgy járassanak le, hogy gyengeségüket bizonyítandó, feleségük kicsapongásait és hűtlenségét ecsetelik. Claudius pedig – bár az utókor megfontolt és jó császárnak tartotta – nem volt népszerű a korában. Először is, azt, hogy elmebetegségét tette, azt az ő saját bevallásából tudjuk, azt azonban mások is megírták, hogy több egészségügyi problémával is küzdött.

Suetonius szerint a térde gyenge volt, a tartása görbe, és remegett a feje. Sokszor dadogott, és

* Britanicust állítólag tizennégy éves korában mérgezte meg, Claudia Octaviát azonban először hozzá is adták feleségül. Claudia Octavia nagy népszerűségnek örvendett a nép körében, így mikor Néró eltaszította, hogy elvehesse szeretőjét, a rómaiak felháborodtak, mire válaszul kivégeztette volt feleségét.

követhetetlen volt, amit mond, ha felidegesítette magát, nyáladzott is. Az utókor gyermekbénulást és szélütést gyanít a háttérben, de tény, a korabeli Rómában trónra lépése után – noha ekkortól valóban enyhültek tünetei – továbbra is gyanakodva méregették elmeállapotát. Ráadásul felszabadított rabszolgákkal és közrendűekkel vette körbe magát, akiket elhalmozott kegyeivel, amit szintén a gyengeség jelének tartottak. Innen már csak egy lépés, hogy azt a gyenge férfit, akin szolgálai is uralkodnak, bizonyára a felesége is csálja. Elég volt néhány pikánsabb történet a császárné kikapósságáról, és máris kész az utókor ítélete. Messalina nevének inkriminálásához alighanem az is hozzájárult, hogy halála után férje *damnatio memoriae*-t rendelt el, ami a korabeli *cancel culture*-hoz hasonló: nevét, szobrait el kellett távolítani a középületekről. Tacitus egyébként így ír Messalina halála után Claudiusról:

„...s jelentették Claudiusnak, aki még az ebédnél ült, hogy Messalina meghalt, de nem részletezték, hogy a maga vagy más kezétől-e. Claudius nem érdeklődött, hanem italt kért, és a megszokott módon lakomázott tovább. Még a következő napokon sem adta jelét gyűlöletnek, örömmek, haragnak, szomorúságnak, egyáltalán bármiféle emberi érzésnek, akkor sem, mikor az örvendező vádlókat, akkor sem, mikor gyászoló gyermekeit látta.”¹⁸

Könnyedén lehet, hogy az állítólagos bigámia (ami a mai történészek szerint egy megmagyarázhatatlan és ostoba lépés lett volna az egyébként intelligensnek tartott asszonytól) csak ürügy volt arra, hogy Claudius megszabadulhasson feleségétől, és elvehesse Agrippinát. Aki ezután hosszan uralkodott Rómán és vele fián is, azaz bőven lehetett rá módja, hogy elődje nevét besározza... Míg Agrippináról még Messalinánál is kevesebben hallottunk.

Messalina története nemcsak arra jó példa, hogyan lehet egy nő hírnevét néhány pletyka és az azokat – ki tudja, milyen okból – lejegyző történetírók révén tönkretenni, hanem hogy a férfiak által uralt történetírás mennyire hajlamos megfeledezni a történelem sodrát alkotó sorsok emberi oldaláról.

Messalina történetét elmesélhetnénk így is: egy kamasz lányt hozzákényszerítenek egy nála harminc évvel idősebb, testileg és valószínűleg szellemileg is fogyatékos, nőgyűlölő férfihoz, aki később kivégezteti, majd gyermekeivel férje mostohafia végez. Ebben a narratívában Messalina áldozat, nem pedig olyan asszony, akinek neve a mai napig egyfajta történelmi káromkodásnak illik be... Egyébként valószínűleg sosem tudjuk meg, milyen ember is volt Messalina. Azonban figyelmeztethet minket, ne fogadjuk el kritika nélkül egy-egy történet egyetlen, elénk tált olvasatát.

NAGY KATALIN ÉS AZ Ő TELJESEN „NORMÁLIS” SZERELMI ÉLETE

Talán egy uralkodó szexuális szokásairól nem terjedt el annyi pletyka és mítosz, mint Nagy Katalinéről. Szexmánia, nimfománia, erotikus bútorokkal berendezett lágyágyak kötődnek a nevéhez, na és persze a bestialitás, az örökzöld városi legenda, miszerint az uralkodónővel egy fő végzett volna közösülés közben. Persze a női uralkodókat, pontosabban egyeduralmukat rendszeresen háttérbe szorították, férfifalónak állították be külföldi opponenseik – vagy éppenséggel lecsúszó ellenzékük –, akik akár le is szexuálizták az adott uralkodónőt... De ilyen márványtorzításokkal és ilyen hihetetlen főszöveggel egyetlen másik uralkodónő biográfiáját sem igyekeztek beszennyezni. Ugyanis jobb előrebecsíteni, hogy a cárnő nem extrém mennyiségű szeretővel, sem extrém szexuális szokással nem bírt, halálát pedig egy stroke okozta 1796-ban.

Sajnálatos, hogy Nagy Katalinnal kapcsolatban ezek a tévképzetek még mindig sokszor előbb eszébe jutnak az átlagembernek, mint az, hogy Katalin mennyi mindent tett az orosz kultúra felvirágoztatásáért,

vagy hogy megírta a több száz oldalas *Nakazt*, a törvénytervezetet, amellyel magas szintű törvény előtti egyenlőséget, szabadabb kereskedelmet, ipari fejlődést és a jobbágyság fokozatos feloszlását akarta elérni. Sajnos Katalin felvilágosult abszolutizmusa túlságosan felvilágosult volt a maga helyén és idején, így reformjait csak részben sikerült megvalósítania.

Vlagyimir Tricshin: Nagy Katalin portréja

NAGY KATALIN

Ám ezeket is gyakran elhomályosítja az állítólagos promiszkuitásáról szóló diskurzus. Épp e legendák elterjedtsége okán vagyunk kénytelenek ebben a fejezetben is a tények tisztázásával kezdeni a történetet, és azután terítékre venni a kérdést: ugyan hogyan terjedhetett el ennyi képtelenség a cárnő nevével kapcsolatban?

Katalin és a férfiak: mennyi az annyi?

Kezdjük a számtannal: egyes feltételezések szerint Katalin élete során legfeljebb huszonkét szeretővel bírt. S bár ez a mennyiség egy férfi uralkodó esetében korántsem számítana soknak, a történészek többsége úgy véli, Katalin esetében a valódi szám ennél is jóval alacsonyabb, ugyanis legfeljebb tizenegy olyan *nevesített* férfit ismerünk a korabeli orosz udvarból, akivel Katalinnak szexuális kapcsolata lehetett. Katalin huszonhárom évesen kezdte meg szexuális életét, és ha feltesszük, hogy azt egészen hatvanhét éves korában bekövetkezett haláláig folytatta, a legnagyobb, huszonkettes szeretőszám is mindössze évi két férfit jelentene, akivel az uralkodónő intim kapcsolatot alakított ki. Annál is valószínűbb, hogy ez a szám jóval szerényebb, mivel a cárnő hosszú éveken át, akár több mint egy évtizedig is kitartott egy-egy szeretője mellett, némelyikkel szinte házastársi közelségben és meghittségben élt.

A legelső férfi az életében alighanem egy bizonyos Szergej Szaltyikov lehetett. Kevéssé ismert tény ugyanis, hogy Péter nagyherceggel kötött házassága – Marie Antoinette-éhez hasonlóan – hét évig elhátatlan maradt. Akárcsak a francia királyné, úgy Katalin esetében is őt hibáztatták, amiért nem tud vágyat ébreszteni férjében. Pedig korántsem ez volt a probléma: a francia követ, Henri Castera

beszámolója szerint – ahogyan azt sokan XVI. Lajosról is vélik – a nagyherceg fitymaszűkületben szenvedett, ami megakadályozta abban, hogy nemi életet éljen. Mások szerint az ok pszichológiai eredetű volt: a korán elárvult Pétert – aki német földön, Holsteinben született, és egy távolabbi rokona volt csupán elődjének, Erzsébet cárnőnek – gyerekként vitték a számára idegen Oroszországba, ahol rideg és kegyetlen tanítóknak és az excentrikus, érzelmileg kiszámíthatatlan Erzsébet babusgatásának és ütlegetésének felváltva volt kitéve. Ezek után nem csoda, hogy egyfajta túlzott nosztalgia élt benne az idealizált holsteini gyerekkora után, sőt, mintha egész felnőttéletét regresszióban töltötte volna. A leírások szerint infantilis és éretlen volt, és még felnőttfejjel is ólomkatonákkal játszott az ágyban.

Bármi volt is az ok, Erzsébet, akit érthetetlen okból, Péter legbelsőbb emberei éveken át nem értesítettek a nász elhátatlanságáról, mikor arról tudomást szerzett, parancsba adta Péter embereinek, hogy kezdjenek valamit a helyzettel. Ha hihetünk Henri Casterának, néhány udvaronc, Szaltyikovval egyetemben, egy estélyen leitatatta Pétert, majd a nemi élet gyönyöreit kezdték előtte ecsetelni, s mikor Péter fellelkesült, hogy ebből ő is ki akarja venni a részét, rávették az operációra. Ezek után egy udvarbeli hölgy vette el a fiatal férfi szüzességét, de hogy Péter élt-e nemi életet a feleségével, azt sosem tudjuk meg. De nem is ez volt a lényeg, hanem hogy elméletben képes volt rá; így senki nem kérdezte meg Katalin fiának, Pálnak a törvényességét. Katalin ugyanis többször is teherbe esett, majd elvetélt Szaltyikovtól, ám harmadjára megszülte a vágyott örököszt. Szaltyikov ezután egyre inkább nyeregben érezte magát, Katalinnal lekezelő lett, majd végigutazta Európát, és azzal a „szöveggel”

Henri Gévendon: Stanisław Poniatowski

hencegett és nőzött, hogy ő egy leendő cárné szeretője, és egy leendő cár apja. Ezután – nagylelkűen nagy vagyonnal megtámogatva – Katalin elbocsátotta a szolgálatából.

Őt követte három éven át a szelíd és ragaszkodó Stanisław Poniatowski, aki később a lengyel trónt is megkapta korábbi szeretőjétől; Katalin a kedveseivel mindig is igen nagylelkűen bánt a búcsúzáskor.

A nagy szerelmek kora I.: Orlov

Őt követte Katalin egyik leghíresebb szerelme, Grigorij Orlov. Ő ízig-vérig katona volt; volt benne józan ész és kitartás, de nem volt intelligens vagy művelt. Fizikálisan azonban nagy volt a vonzalom

közte és Katalin között. Neki is gyereket szült, még nagyhercegnőként; állítólag Katalin komornyikja felgyújtotta a saját városi házát, mert Péter kedvét lelta a nagy tüzek szemlélésében, így a vajúdas alatt nem tartózkodott egy fedél alatt feleségével. Orlov legnagyobb erénye azonban a bátorsága volt: Pétert – aki időközben cár lett – lényegében az általa vezetett puccsal tették le a trónról, tehát az életét kockáztatta, amikor cárnővé tette Katalint.

Grigorij Orlov portréja

A nagy szerelmek kora II.: Patyomkin

Katalin Vaszilcsikovot – akit évi húszezer rubeles évjáradékkal engedett útjára, amiből páratlan műgyűjteményre tett szert – a híres-hírhedt Grigorij Patyomkinra cserélte le.

MILYEN SZEREPE VOLT KATALINNAK A FÉRJE HALÁLÁBAN?

Amennyire a bizonyítékok alátámasztják, a puccsot és férje letartóztatását nem Katalin kezdeményezte. Pétert a trónfosztás után azonban Orlov a fivérére, az igen vehemens természetű Alexejre bízta. Írásos források alapján Alexej egy este áthívta magához vacsorázni az excárt, aki leitta magát, és a két férfi között verekedés alakult ki. Pétert véletlenül érte végzetes csapás. Ami kétségtelenül kapóra jött Katalinnak. Ugyanakkor nem valószínű, hogy a hatalomátvételt ő kezdeményezte volna, minthogy Péter igen elszigetelten tartotta, kémekkel körülvéve (gyermettségét jelzi, hogy a szeretőkről hiába tudott ily módon, azt, hogy a felesége félrelép, jópofa csínynek tartotta, amivel kijátssza őreit). Emberei azonban tettek róla, hogy Katalin egyre népszerűbbé váljon az udvar és a nép körében, és bizonyára terveztek a személyével arra az esetre, ha Pétert mentális állapota alkalmatlanná teszi az uralkodásra. Ez viszonylag hamar be is következett: trónra lépése után mintha egy új Holsteint akart volna létrehozni Oroszországban. Kötelezte az ortodox papokat, hogy köntös helyett lutheránus reverendát hordjanak és a szakállukat vágják le, az ikonokat kihordatta a templomokból, állami tulajdonba vette az egyházi vagyont, németes zubbonyt adott a katonákra, azaz elvette tőlük a vastag, hosszú kabátjaikat az orosz tél kellős közepén, végül egy apró hercegségért, ami valaha Holsteiné volt, teljesen értelmetlen módon hadat üzent Dániának. Jól látható, hogy Péter bukásra volt ítélve, és ha Katalin részt is vett a megbuktatásában, aligha volt más választása: vagy ő ül a trónra, vagy ő is a férjével bukik. Hátralévő kapcsolatukat Orlovval – mely tíz évig tartott – e tette határozta meg: Orlov féltékenységi jeleneteket rendezett, amiért mindezek után nem vehette feleségül a cárnőt, Katalin pedig lekötelezve érezte magát, és furdalta a lelkiismeret, amiért megtagadta kedvesétől ezt a kegyet. Ő ugyanis nem akart osztozni a hatalmon, de a frigyet a katonaság és a nép sem nézte volna jó szemmel. Ahogyan Katalin külügyminisztere, Nyikita Panyin fogalmazott: „Madame Orlova sosem lehet Oroszország cárnője.” Márpedig Orlov nem is csak cár akart lenni, hanem férj, a szó klasszikus értelmében: ő akart lenni a domináns fél a kapcsolatban, aki a döntéseket hozza, és akinek engedelmeskednek, ami kivitelezhetetlen egy egyeduralkodónő esetében. Így aztán Orlov bosszúból folyamatosan csalta Katalint, végül egy törökországi küldetésen is gondot okozott arrogáns viselkedésével. Ott érte a hír: Katalin megelégtelte veszekedéseiket és hűtlenségét, és bánatában a szép, művelt, de amúgy nem túl éles elméjű Alexander Vaszilcsikovnál vigasztalódott. Orlov hiába rohant vissza az udvarba és ajándékozta meg a cárnőt a hatalmas Orlov-gyémánttal, a kegyeiből már kiesett. Szép summát és a „szent Római Birodalom hercege” címet kapta búcsúzóul.

Grigorij Patyomkin portréja

Ő egyszerre volt bátor, okos és elkötelezett Katalin iránt. És ami a fő: volt humora. Állítólag ez volt a titka, hogy meg tudta nevetetni a cárnőt, például azzal, hogy az asszony németes kiejtését utánózta (Katalin eredendően német születésű). A cárnő szívének elnyeréséért emellett igen drámai trükköket is bevetett: mikor úgy érezte, Katalin nem értékelte udvarlását, elhíresztelte, hogy egy viszonzatlan szerelem miatt kolostorba vonul. Sőt, valóban fel is vetette magát jelöltnek, s mikor a szakállát is elkezdte növeszteni, Katalin egyik lebizalmasabb hölgységét küldte utána, hogy térjen vissza az udvarba.

Patyomkinnek azonban volt rossz tulajdonsága is. Mindenekelőtt a féltékenység. Egyre Katalin szemére vetette, hogy „nem ő volt az első férfi az életében”, és egyre azzal vádolta, hogy azokat a

férfiakat jobban szerette, mint őt. Fennmaradt levelezésükből kitűnik, hogy Katalin (bármilyen neveltségű is egy negyvennégy éves, többgyermekes uralkodónőn számonkérni, hogy „már nem szűz”) komolyan vette a férfi siráimait, sőt magyarázkodni is kezdett: egy leveléből, amelyben azt ecseteli, hogy Patyomkin vádaskodásaival szemben nem volt tizenöt kedvese, csupán öt, az is kitűnik, mit gondolt előző szeretőiről.

„Most pedig, lovag úr, ezután a vallomás után remélhetem, hogy megbocsátja a bűneimet? Feltételezem, elégedetten fogja látni, hogy nem tizenöt volt, csupán harmadannyi. Az első (Szaltyikov) a szükségyszerűség miatt került kiválasztásra, a negyedik (Vaszilcsikov) pedig a kétségbeesés miatt. A magam részéről ezeket nem tudom kapcsolatba hozni a

Katalin követi Patyomkint a kolostorba.
Jacques Kuyper nyomán.

frivolitással. Ami a másik hármát (Ponitowskit, Orlovot, és Patyomkint) illeti, ha jobban megvizsgálja, Isten látja lelkem, ők nem valamiféle züllöttség vagy bujálkodás miatt léptek be az életembe – ilyesmire soha semmiféle hajlamom nem volt. Ha a sors olyan férjet adott volna, akit képes vagyok szeretni, örökre hűséges maradtam volna hozzá.”

E nevetséges szemrehányásokon túl azonban Patyomkin azt a házastári meghittséget is megadta a Katalinnak, amire az mindig is vágyott: hálószo-báik összeköttetésben álltak egymással, és akkor bukkantak fel egymás dolgozószobájában, amikor kedvük tartotta. Kis üzeneteket váltottak napközben, amelyekben a hogyléttől az államügyekig tárgyaltak ki témákat, olyan becézgetések közepette, mint „Aranyfácánom”, „Kicsi galambom”, „Tigrisem”, „Ikerlelkem”, de hívták egymást „férjemnek” és „feleségemnek” is.

Víszont hiába kapott Patyomkin minden korábbi szeretőnél hatalmasabb vagyont és rangosabb címet, a tény, hogy mint uralkodótól mégiscsak függött a kedvesétől, nem tudta megemészteni. Ezért aztán egyre gyötörte az asszonyt, mondvacsínált okokkal megsértődött, duzzogott, csendkirályt játszott, hogy a cárnő rimánkodjon békülésért. De Patyomkin okos volt: tudta, hogy ezzel el fogja vadítani magától Katalint. A hatalmat viszont szeretete, így aztán ő maga döntött úgy, hogy kapcsolatukat barátsággá szelídíti, és a jó viszonyt megőrizve átadja a helyet a fiatal kegyenceknek, akiknek ezután jött el a kora.

Ők általában nemesi, kisnemesi családokból származó hivatalnokok, katonák voltak, akikre Katalin félig-meddig patrónusként tekintett, de azon-túl, hogy a cárnőt szórakoztatták és megosztották vele az ágyukat, különösebb befolyásra nem tehettek szert. Belőlük hetet ismerünk név szerint.

Legtöbbjük egy-két évig volt az uralkodó kedvese, az utolsó, Platon Zubov azonban hét évig.

Honnan jön akkor ez a ló-história?

Kérdés persze, hogy a korabeli és az utókor által koholt pletykákban ez a tizenegy férfi hogyan duzzadt több százra... vagy alakult át lovakká. Persze, jól tudjuk, hogy azokat az asszonyokat, akiket nem kiválasztottak a szeretői szerepre, hanem „férfimód”, maguk válogatták meg kedveseiket, gyakran szajházták le. Az egyedül uralkodó asszonyok, akik hatalmukat nem osztották meg férjeikkel, vagy épp nem is mentek férjhez, ahogyan azt a szokások megkövetelték volna, ugyancsak gyakori céltáblái lettek a szajházásoknak és kurvázásoknak. Hanem e koholmányoknak a hazája nem Oroszország: Katalin bírta a népe szeretetét, hisz uralkodása békét és nyugalmat hozott, és ha egyre nemesei ellenállásába ütközött is, valame-lyest csak tudta enyhíteni a jobbágyai szenvedéseit, gazdasági rendelkezéseinek hasznát pedig a polgárság élvezte.

Egyébként nem gondolnánk, de éppen a 18. századi Oroszország az, ahol a leginkább hagyománya volt az erős kezű női egyeduralkodóknak, hiszen a hatalmas kiterjedésű országon lényegében 1725 óta cárnők uralkodtak: I. Katalin, Krusfeldi Anna, Erzsébet, majd Nagy Katalin (1725 és 1796 között mindössze négy és fél évig ült férfi a trónon: II. Péter, IV. Iván, és fél évig Nagy Katalin férje, III. Péter).

Ily módon a pletykák forrását inkább külföldi udvaroknál kell keresni. Persze nem ritka, hogy egy ország női uralkodóját a rivális országok a szexualitásánál fogva támadják. Ahogyan Frigyes porosz fejedelem Katalinra utalva megjegyezte: „A nő az

már csak nő, és ha nő kormányoz, ott a pinának nagyobb a hatalma, mint a józan észnek” – utalva arra a pletykára, hogy Katalin valamennyi hivatalnokát ágyba viszi, hogy megszerezze azok támogatását politikai elképzeléseihez. A Madame de Pompadour által is szorgalmazott diplomáciai fordulat révén ugyanis Oroszország (Franciaország és Ausztria mellett) szembekerült mind a poroszokkal, mind az angolokkal. Az angol sajtóban tömegével jelentek meg az orosz uralkodót frivol vagy egyenesen obszcén helyzetekben ábrázoló gúnyrajzok, feltehetőleg a lovas hazugság is tőlük ered.*

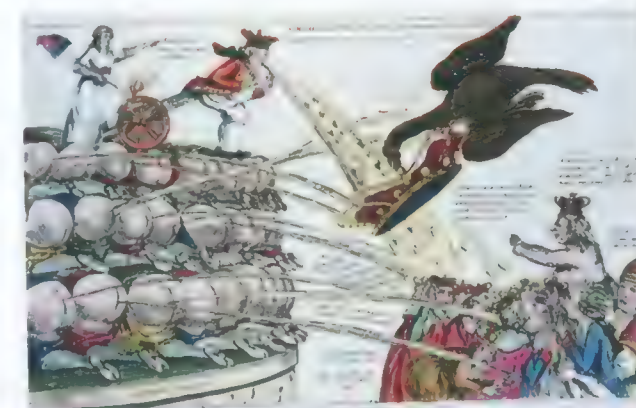
Hanem ehhez idővel hozzáadódott a franciák áskálódása is. A cárnő ugyanis a francia forradalmat mélyen elítélte, és ennek hangot is adott. Ily módon a forradalmároknak mindössze annyi dolga volt, hogy azokkal a mocskolódo, perverz pamfletekkel, amelyekkel Marie Antoinette-et már lejáratták, Nagy Katalint vegyék célba, így az utókor lényegében az ő torzított szemüvegükön keresztül ismerte az orosz uralkodónőt. Ilyen egyszerűen működik a lejáratás, és ilyen egyszerű eljutni a kifinomult, művelt, elszánt és kétségkívül szerelmes és szenvedélyes természetű uralkodónőtől a lovakkal üzekedő nimfomániásig.

És persze a végére még ide kívánczik egy olyan kérdés, amelyre jól tudjuk, csak egy lemondó mosoly lehet a válasz: hogy lehet, hogy Madame de Pompadour, aki éveken át tartó barátságáért és politikai támogatásáért rangot és kastélyokat kapott, nemes egyszerűséggel „kurtizánként” vonult be a történelem lapjaira, míg a Katalintól hercegséget vagy

* Egy bizonyos Adam Olearius (matematikus, földrajztudós és utazó) már 1647-ben arról írt, hogy az angolok az általuk barbár népnek tartott oroszokkal szembeni ellenérzésüket oly módon fejezik ki, hogy egyre azt híresztelik: azok a lovaikkal tartanak fent nemi kapcsolatot.

Karikatúra: Patyomkin Katalinon lovagol, úgy támadnak a brit haderőkre.

Karikatúra: A francia forradalmárok „tesznek” Európa uralkodóira, elsősorban Nagy Katalinra

életjáradékot bezsebelő férfi szeretőit nem érte hasonló megbélyegzés? Hiszen, ha belegondolunk, Patyomkin sem a Nagy Hímrinyó néven vonult be a történelembe, és Poniatowskit is a nevén, II. Szaniszló Ágostnak nevezték a történetírók, és nem Rex Meretrixnek, azaz Szajha királynak...

VIKTÓRIA KIRÁLYNŐ

I. ERZSÉBET

MÁRIA TERÉZIA

URALKODÓNŐK, AKIK MEGÚSZTÁK, ÉS AKIK MAJDNEM...

Az európai uralkodónők tekintetében a két angol királynő, I. Erzsébet és Viktória volt talán az egyetlen, akik „megúszták” a színházast, Mária Teréziának azonban ki volt a pletykákból.

I. Erzsébet, a „szűz” királynő

I. Erzsébet élen járt a szerepmegtagadásban: hiába zaklatták rendre a miniszterei, hogy menjen férjhez, és biztosítsa az utódlást, ő ennek makacsul ellenállt. Hol egymásnak ugrasztotta a kérőit, hol az éveken át tartó halogatás technikáját választotta. Ennek lehet az egyik oka, hogy a korabeli viszonyok között valamennyi dinasztikus frigy legalább annyi hátránnyal járt volna, mint előnnyel Angliára nézve, de a történészek inkább valószínűsítik, hogy Erzsébet nem kívánta megosztani hatalmát egy férfi társuralkodóval, aki könnyedén dominálhatott volna felette. Ha ugyanis valamely oknál fogva egy leánygyermek került a trónra, a nép és az udvar alapvetően arra számított, hogy az általa vagy apja/gyámja által választott férj fog majd helyette uralkodni. Mint például jóval később II. Mária esetében, aki Anglia első alkotmányos uralkodója

Ismeretlen festő: A Tudor-dinasztia allegóriája, részlet

volt: férjét, Orániai Vilmost társuralkodóvá nevezte ki, de az lényegében egyedül uralkodott.

Azonban Erzsébet egy elhíresült beszédében, amelyet már 1559-ben elmondott a parlament előtt, kinyilvánította a követelődző miniszterek felé: „Én már vettem egy férjet magam mellé, Angliát. Ez legyen önöknek is elég.” Ez a költői indoklás egyre

nehézségeket – Viktóriával ellentétben – olyan jól viselte, hogy néhány órával a szülés után már aktákkal körülvéve ült az ágyában. És minthogy Ferenc hadászati szempontból sem volt éppen egy tehetség – ezt az osztrák örökösödési háborúban bizonyította –, nem adta meg neki a kívánt katonai rangokat sem. Férjét később hiába választották meg német-római császárrá, ez valódi hatalomgyakorlással nem járt, így az a vadászatnak, a természettudományoknak, az üzleti vállalkozásoknak és a szerelmi afféroknek kezdett élni szabad idejében.

Egyébként Mária Terézia napjának szinte minden ébren töltött óráját munkával vagy imádkozással töltötte; vallásossága még a katolikus Habsburg-udvarban is páratlannak számított. A divatot nem

követte, az ékszerek hidegen hagyták, a sminkelést megvetette. Ám hiába mondott mindenben ellent annak, ahogyan kortársai a szexuálisan túlfűtött, frivol nőket elképzelték, az asszony, aki majd' negyven évig csüggött szerelemmel, sőt imádattal hites urán, a szerepelvárásnak, az alárendelődő, engedelmes feleségnek nem felelt meg, így hát mégsem úszta meg, hogy leszajházzák; igaz, azok nem vertek olyan mélyen gyökeret a köztudatban, mint az orosz uralkodónő esetében, de Mária Teréziával kapcsolatban is terjedtek pletykák pikáns hangulatú miniszteri megbeszélésekről, de még szeretőkről is szólt a fáma, sőt, egyes narratívákban Mária Terézia szerepel mint lóval közösülő uralkodóasszony, és nem Nagy Katalin.

COCO CHANEL, „A KITARTOTT, KALAPKÉSZÍTŐ SZAJHA”

Ma a Chanel név mögött az egyik legnagyobb luxusmárka áll, drága, különleges ruhákkal, táskákkal, cipőkkel, parfümökkel és különféle szépségápolási termékekkel. Alapítója és névadója azonban a nincstelenségből indult a 19. századi Franciaországban, ahol egy nő vagy beleszületett a gazdagságba, vagy szegénységben élte le az életét, vagy ha feláldozta testét-lelkét, és nem melleleg a szerencse is mellé állt, akkor luxusprostituáltként még talán egy jobb életszínvonalra is szert tehetett. Vagy Coco Chanelnek született, és egy járatlan utat választott, aki bár elfogadta pár férfi segítségét, támogatását, ezzel együtt pénzét is – lévén, hogy más módon ehhez nem tudott volna hozzájutni –, a méltóságát megtartotta. Nem lett senki prostituáltja, se kitartottja, a kölcsönöket az utolsó centime-ig visszafizette, és végül, hosszú évek kitartó, kökemény munkájával, önnön erejéből lett sikeres és vagyonos, építette fel milliókat érő cégét, mely a mai napig is sikeresen működik. Mégis azt mondják: könnyű volt neki, hiszen mindig volt, aki pénzelte, ezért pedig gyakorlatilag csak szét kellett tennie a lábát. Akkor lássuk, mennyire is volt könnyű neki.

Gabrielle Chanel fiatalon

Miből lesz a cserebogár? Szegényházból zárdába, majd a nagybetűs életbe

A Gabrielle néven született Coco Chanel 1883. augusztus 19-én egy nyugat-franciaországi kis település, Saumur szegényházában látta meg a napvilágot. Ez akkoriban azt jelentette, hogy nagyjából három – elfogadhatónak tartott – út állhatott előtte: feleség lesz, apáca, vagy valamilyen, nők számára elérhető, rosszul fizető munkával nyomorog egész életében.

Vagy esetleg prostituált lesz. Ő azonban egy másik utat választva önnön erejéből üzletasszony lett, s a világ egyik leggazdagabb nője, akinek máig ismeri a nevét mindenki, és nagyjából a történetét is. Bár azért van mit helyre tenni az ő esetében is.

Miután édesanyja fiatalon meghalt, a tizenkét éves Cocót apja zárdába adta, és soha többé nem látta viszont. Ez egy életre hatással lesz rá, a kapcsolataira, a kötődési és elköteleződési problémáira – negatív irányban. Mivel félárván maradt, nem tanult meg kötődni, hiszen az első legfontosabb férfi

Chanel munka közben 1958-ban

az életében, akit szeretett, elhagyta. A zárdában sem éppen a legidillikusabb állapotok fogadták, így hamar megtanulta egy életre, hogy csak magára számíthat, és hogy ne bízson senkiben.

Tizennyolc évesen a zárdából Moulins városába, egy szabóságba került, ahol varrni tanították, és dolgozni kezdett varrónőként. Ám közben az ének-lés felé is elkezdett kacsingatni, mivel ahhoz is volt némi tehetsége, és a varráshoz képest könnyedebb pénzkereseti lehetőségnek is bizonyult. Zenés kávéházakban lépett fel, és a különleges külsejének köszönhetően nagy sikere is volt – leginkább a férfiak körében. Itt lett az egyik legtöbbet előadott dala miatt Gabrielle-ből Coco, és itt ismerkedett meg Étienne Balsannal, aki felkarolta, és magával vitte egy más világba, egy más élet irányába. Sok mindent köszönhetett neki, de leginkább azt, hogy Étienne-nek hála találkozott azzal a férfival, aki fő támogatója lett, aki megváltoztatta az életét, és aki egyben az egyetlen férfi volt az életében, akit igazán szeretett.

Támogató férfiak

A jómódba született Étienne-nel, aki kastélyba vitte magával a fiatal lányt, tizenöt hónapig voltak együtt, és Coco gyakorlatilag az eltartott szeretője lett. A kapcsolat majdhogynem súrolta a prostitúció határát, azzal a kivétellel, hogy a kitarított nőkről alkotott sztereotípiával szemben ő nem követelt drága ruhákat, ékszereket, nem kért, nem voltak (nagy) igényei. Viszont életében először annyit evett, amennyi jólesett neki, addig aludt, ameddig akart. Ráadásul a férfi társasága által bekerült az arisztokrata körökbe, ahol saját szemével látta, hogyan viselkednek a ténylegesen kitarított

nők. Chanel azonban, aki az önállóságra törekedett, ebből nem kért.

Ekkor azonban Étienne-nél megismerkedett a férfi egyik barátjának számító Arthur „Boy” Capellel, aki nemcsak jóképű volt, de nagyon hasonlítottak egymásra. A férfi vélhetően egy törvénytelen kapcsolatból született, ennek ellenére a saját erejéből meggazdagodott, és erre büszkén tekintett. Szerelmük tíz évig tartott, ami idő alatt Chanel a kalapkészítésbe is belevágott. Először csak saját maga számára készítette az addigi díszes fejfedőktől eltérő, elegáns, de letisztult kalapjait, amelyeknek hamar nagy sikere lett, és sorra kapta a megrendeléseket.

Étienne annak érdekében, hogy nyugodtan tudja készíteni a kalapjait, és legyen, ahol a hölgyek fel is próbálják az elkészült darabokat, felajánlotta Coco számára a párizsi lakását. A vállalkozás azonban hamar, egy év alatt kinőtte a kis garzont, és szűksége volt egy nagyobb üzletre. Ezt azonban Chanel egyedül nem tudta volna megvalósítani. Nem is rendelkezett annyi pénzzel, és hitelt sem kapott volna. Ezért Boy, aki folyamatosan biztatta, hogy vegye komolyan a kalapkészítést, mert van hozzá tehetsége, adott neki kölcsönt, aminek köszönhetően megvehette a Rue Cambonon az első üzletet, amely további öt épülettel kibővülve ma is a Chanel divatház főhadiszállása. És fontos kiemelni, hogy Chanel kölcsönt kapott Boytól, akinek az utolsó centime-ig mindent visszafizetett, amikor elkezdett egyre jobban menni az üzlet. Kamatostul.

Sem Étienne, sem Boy támogatásaival nem volt semmi baj. A baj a közvélekedéssel volt, azzal, ahogy az utókor feldolgozta a történetet, és ahogy legfontosabb tényezőként azt emelték ki, hogy ezek a férfiak segítettek Chanelnek, akár Étienne a lakással, akár Arthur a pénzzel. Gondoljunk bele, számtalan

Chanel és Boy Capel egy korabeli karikatúrán

ma sikeres üzletember kezdte szerény körülmények között, banki hitellel a vállalkozását. Ma mégsem a bankot dicsőítjük vagy rójuk fel, hogy szép, szép, de a banki hitel nélkül ma sehol sem lennének... akkor a nők esetében miért teszi ezt bárki, pláne ismerve a nők anyagi lehetőségeit a korban!?

Bármennyire szerették is egymást, Boy elszánt volt, és annak érdekében, hogy azon a bizonyos létrán fentebb tudjon lépni, elérkezett az a pont, amikor emiatt meg kellett házasodnia. De nem Cocót, hanem egy arisztokrata angol lányt vett el, amit a

A NŐK PÉNZÜGYI HELYZETE CHANEL KORÁBAN

Csak hogy nagyjából érzékeltessük a korabeli Franciaországban a nők helyzetét és lehetőségeit, hogy miért is volt szinte lehetetlen az előrejutás egy nőnek egyedül, gazdag család vagy vagyonos férj nélkül, íme pár érdekesség:

- 1881-ig egy nő még takarékbetétkönyvet sem nyithatott egy bankban a férje engedélye nélkül.
- 1895-től fizethetnek csak be a nők a takarékbetétkönyvbe, és vehetnek ki belőle pénzt.
- 1907-ig a férjeknek ment automatikusan a feleségük munkáért végzett fizetése is. Innentől viszont, amit a nő keresett, az a nőé is maradt.
- 1965-ben hoztak olyan törvényeket, hogy a nők és a férfiak ugyanazokkal a feltételekkel nyithatnak számlát egy bankban vagy folyamodhatnak hitelért.
- 1967-ig nem léphettek be a nők a francia tőzsdére.
- 1970-ig élt egy törvény, amely kimondta, hogy a családnak a férfi a feje, akinek a többiek engedelmességgel tartoznak.

szintén céltudatos Chanel megértett és el is fogadott, így ezután már csak szeretők voltak. „Életem legnagyobb szerencséje volt, hogy találkoztam vele. Értett hozzá, hogy kibontakoztassa bennem azt, ami egyedi a többi rovására” – emlékezett vissza Arthurra, aki 1919-ben autóbalesetben halt meg. Állítólag először és utoljára ekkor látták sírni Chantelt. „Vagy én is meghalok, vagy befejezem, amit közösen elkezdtünk” – mondta a nő, akire ha valami jellemző volt, az az, hogy soha nem adta fel.

S hogy mennyivel több volt ez egy érdekkapcsolatnál, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Coco Chanel soha nem ment férjhez, egész életére a *mademoiselle*, azaz a kisasszony megnevezést választotta.

Chanel a munkasztalánál egy 1931-es Los Angeles-i utazáson

ERDŐS RENÉE, A ZSENIÁLIS POÉTALÁNY, AKI NAGY ÁRAT FIZETETT EGY „NEM”-ÉRT

Botrányhősnő. Erotikusregény-író. „Zseniális poétalány”. Az első nő Magyarországon, aki megélt az írásból. Aki villát vett a regényeiből befolyt pénzből. Akiért rajongott az ifjú Babits Mihály, Jászi Oszkár, Szabó Ervin, de még talán Molnár Ferenc is. És akinek élete nagy szerelme volt kora „ékes híműpávjája”, Bródy Sándor, aki, miután a nő (végleg) elhagyta, öngyilkosságot kísérelt meg. És aki eztán mindent megtett annak érdekében, hogy egykori szeretője, Erdős Renée írásait sehol senki ne jelentesse meg itthon. Hogy nevét mindenki elfelejtse. És majdnem sikerült is neki. Nagy kár lett volna érte.

Ha azt mondjuk: Erdős Renée, sajnos nem sokan tudják, kire gondolunk. Ha azt mondjuk: *Brüssze-li csipke* vagy *A nagy sikoly*, akkor azért már akad, akinek felcsillan a szeme. Egyelőre még a mester-séges intelligencia sem ontja róla az információkat. Az AI hol mással keveri, hol azt válaszolja: nem volt jelentős az irodalmi munkássága – amit határozot-tan cáfolnánk. Csupán arról van szó, hogy elhagyott szeretője, Bródy Sándor jó munkát végzett.

Miután Renée végérvényesen szakított vele, a férfi először öngyilkosságot kísérelt meg, majd miután saját életét nem sikerült elvennie, Renée-t „nyírta ki” az irodalmi életből. Szerb Antal sem említi *A magyar irodalom története* című köteté-ben, csupán kortársát, Kaffka Margitot. Egy ilyen nőt azonban nem lehet csak úgy elhallgattatni. Igaz, időbe telt neki megerősödni a visszatérés-hez, de mindezek után az egyik legsikeresebb író-nő lett Magyarországon. Nem volt háztartás, ahol a család női tagjai ne olvasták volna legalább egy regényét. Ő lett az első nő, aki írásból meg tudott élni, ráadásul nem is rosszul. (Ez ma sem sokaknak sikerül.) De elhagyott egy (híres) férfit, sőt, később kétszer el is vált. Költőként, ráadásul női költőként új volt, és forradalmi, aztán pedig egy még mindig nagyon prűd korban lett könyveinek fő témája a női szexualitás. *A nagy sikoly* címen a női orgazmusról írt, erotikus regényei hihetetlenül sikeressé tették, rengeteg pénzt keresett, amiből villát vásárolt ott-honául. Ez így jó pár dolog, ami miatt ma is élből lekurváznák. Hát még akkor...

Női minták a családban

Erdős Renée Ehrenthal Regina néven utolsó, he-tedik gyermekként született egy felvidéki ortodox zsidó családba, és mint általában mindannyiunkra,

így könyvünkben szereplő elég sok nőtársára, rá is hatással voltak a gyermekkorában látott családi minták, leginkább női felmenői. Férjének mindent megbocsátó és eltűrő édesanyja, akivel egy (elképzeltetően megesett) párbeszédet is lejegyez az *Ősök és ivadékok* életrajzi regényfolyamának első részében, Az új sarjban, ahol az író nő mint „Betti” emlékszik vissza gyermekkori éveire:

„– Ha mamát elkergetné a papa, mama is visszamenne hozzá?

Az anyja elmosolyodott.

– Vissza hát. Mit csinálnék? Az asszony olyan, mint a rabszolga.

– Én soha – gondolta a gyermek –, én soha nem mennék vissza!

És erre a gondolatra különös öröm lepte meg. Valahol, szunnyadó ösztönei mélyén egy percre, egy futó percre olyasformát érzett, amit érezhetett a kegyetlen Leah... valami ős, királynői erőt és büszkeséget...”

Már ez a párbeszéd is előtételi Renée későbbi személyiségét.

Hatott rá a könyvben Szidiként nevezett nővére, aki állítólag még lányként belebonyolódott egy szerelmi viszonyba, s a fiúval le is buktak az apja előtt, aki emiatt leszajházta a lányt, és elzavarta otthonról. Ez nem sokkal később, Betti első szerelme bimbózáskor végül visszatartotta őt attól, hogy olyat tegyen, ami miatt esetleg hasonlóan jár, mint Szidi.

Am legnagyobb hatással megkérdőjelezhetetlenül a könyvben Leah asszonyként emlegetett nagymamája volt rá, akiről az a pletyka terjengett, hogy első férjét hagyta kint megfagyni a hóban-fagyban, hiába ordított a kint ragadt ember, hogy engedje be a házba. A család (kimondatlanul) fejeként

számontartott, tekintélyt követelő és tradicionális zsidó öltözködésének köszönhetően egyáltalán nem hétköznapi megjelenésű asszony azonban unokájának felfedte a titkot még halála előtt, mondván „vele lehet beszélni, mert okosabb és különb, mint a többi”. Mikor az asszony meghalt, kiderült, hogy némi pénz mellett aranygyűrűjét is Betti örökölte, amely új élete jelképe lett. „...Betti ettől fogva megváltozott. Nem volt többé a régi. Az élet perspektívája nyílt meg előtte egyszerre, hirtelen és olyan világossággal, hogy maga is megijedt tőle. Tudta immár, hogy ő valaki. Hogy őbenne értékek vannak, amiket az élet, ha eljön, mind számonkér tőle.” Amikor évekkel később lezárja a korszakot, az *Ősök és ivadékok* harmadik kötetében, a *Berekesztett utakban* írtak szerint lehúzta ujjáról és eldobta ezt a gyűrűt, mely annyi bajt hozott rá.

Új élet, új (modern) nő

Új élet tényleg várt Renée-re, a fiatal lány ugyanis Budapestre utazott színészetet tanulni. Annak ellenére ugyanis, hogy tizennégy éves korától már ontotta magából a verseket, és rengeteget olvasott, miután látta színpadon játszani Jászai Marit, szent meggyőződésévé vált, hogy a színészi pálya neki való. Aránylag hamar kiderült, hogy tévedett. Dolgai azonban jó irányba fordultak, amikor megismerkedett Kadosa Marcell újságíróval, aki segített, hogy publikálják az ekkor is még csupán huszonek éves fiatal nő műveit.

1897-től először a *Magyar Génuszban* jelentek meg írásai, majd miután Eötvös Károly is felfigyelt a verseire – no meg persze azok csinos és fiatal írójára –, *Egyetértés* című napilapjába is elkezdett írni.

A „Vajda”-ként elhíresült férfi – aki a tiszaszlári per védőügyvédjeként íródott be a történelembe – szárnyai alá vette a lányt, majd az ő támogatásával (és előszavával) került kiadásra 1899-ben Erdős Renée első verseskötete, a *Leányálmok*.

Írásaira mindenki felfigyelt, olvasók és az irodalmi élet szereplői egyaránt, mert új, forradalmi, modern, nagyon más volt, mint amihez akkoriban szoktak mind szóhasználatban, mind témában. Ráadásul mindezt egy nőtől, aki által arról lehetett olvasni, amiről azelőtt sosem: női vágyakról és érzésekről, szexualitásról.

Bánhegyi Mór a *Magyar nőírók* című könyvében azt írta: „Merész hangja, leplezetlen érzékisége érthető megütközést keltett. [...] Egy hevesen izzó vérmérsékletű, érzeki vágyaktól fűtött, buja képzeletű zsidóleánynak tartózkodást és szemérmert nem ismerő vallomásai, amelyek azonban tagadhatatlanul eredeti és színes költői stílusról tanúskodnak.”

Na, nem úgy kell ezeket az írásokat elképzelni, mint manapság A szürke ötven árnyalatát. De gondoljunk bele, milyen hatást váltott ki az 1900-as évek elején, ha egyáltalán arról beszélt és írt valaki, mint például az alábbi versrészletében, hogy:

Ha küldelek százszor:

Százszor visszavárlak.

Amikor gyűlöllek,

Akkor is kívánlak.

Manapság semmi megbotránkoztató nincs ezekben a szavakban. Akkoriban viszont annál nagyobb vihart kavartak.

Menyhért Anna, aki napjainkban a legtöbbet kutatja Erdős Renée életét és munkásságát, Egy

szabad nő címen írta meg az író nő történetét, regényes formában. A fiatalkori Renée-t valóban a „szabad nő” szópáros jellemzi a legjobban, melyet ez, a korai éveiben, pályája elején írt verse tökéletesen alátámaszt:

**Én, a költő, tudod, hogy jó vagyok.
Csak színes, édes álmaimnak élek.
Sohsem bántanak rossz indulatok,
Sohsem zaklatnak szilaj szenvedélyek!
Az én világom a szelíd magány,
Az én örömem megfér egy kis dalban.
S ha bús órák felhője tör reám,
Nem zúgolódom. Csak sírok magamban**

**Én, az asszony, tudod, hogy nem vagyok
Sem békés, sem szelíd, sem
engedelmes.**

**El nem puhítanak a puha dalok –
S az ölelése – bármilyen szerelmes –
Rabságba nem hajt. Sohse kellene
Az üdvözítő szent szerelmi járom!
Láncot nem tűrök; bár minden szeme
Gyöngyből való is – széttépem, lerázom.**

**Én, az ember, a magamé vagyok.
Szabad, világos és tiszta a lelkem.
Sohsem tűnődöm rajta, mi nagyobb:
Asszonyiságom, vagy költő-szerelmem?
Ez vagy amaz fölém sohsem kerül!
Lebírom őket – te magad is láttad.
S hideg mosollyal, büszkén, emberül
Nézek szemébe az egész világnak...**

Nőnek nem való az írás?

Bár korábban is fel-felbukkantak időnként nőírók, költőnők, ám az 1900-as évek elején az irodalmi élet meghatározó és számottevő tagjai még mindig túlnyomórészt férfiak voltak. Erdős Renée *Ifjúságunk* című, szintén Menyhért Anna által sajtó alá rendezett könyvében az írónőnek is visszatérő témája, hogy nőnek egyáltalán való-e az írás. Nem véletlen, hiszen ő maga is sokszor azt a visszajelzést kapta, hogy bár jók a versei, de ő akkor is csak egy nő, aki most még fiatal, van ideje írogatni, de hamarosan férjhez megy, és gyerekeket szül, ami egy nőnek fő feladata. És írogatás helyett foglalkozzon inkább azzal, hogy mielőbb férjet találjon magának.

Molnár Ferenc is például ezt felelte, amikor Renée arról vallott neki, hogy mennyire elbizonytalanodik tehetségét illetően, amikor a világirodalom remekműveit olvassa: „Ez talán azért van, mert maga nem férfi, hanem mégiscsak egy rongyos kis nő, akit a természet másfajta alkotásra teremtett. Erről pedig nem tehet. Lehet, hogy férjhez fog menni csakhamar, szül fél tucat gyereket, és egyetlen könyvet sem ír?” – olvashatóak az *Ifjúságunkban* Molnár szavai, aki annak ellenére mondott ilyet Erdősnek, hogy állítólag szoros barátságnál több is volt köztük.

Egy nő esetében nem volt elég „csak” tehetségesnek lenni. Nagyobb esélye volt egy nőnek érvényesülni már akkor is, ha a külseje tetszetős volt a férfiszem számára. Két nagy pártfogója, Eötvös Károly, a „Vadja”, és Pfeiffer Károly, a Pallas vezetője (mely kiadó a *Versek* című második kötetét adta ki) is a fiatal, csinos lányra figyelt fel, aki úgy egyébként tehetséges költőnő is volt. Végül mindketten bele is szerettek Renée-be. Csak úgy, sajnos, a tehetsége miatt senki nem segített (volna) neki. Neugebauer László műfordító sem, aki megígérte a

fiatal lánynak, hogy szerez új kiadót második verseskötetének (szerzett is, ő mutatta be Renée-t Pfeiffernek), ezért meghívta otthonába egy ebédre, ahol az *Ifjúságunkban* írtak szerint még a hálósobáját is megmutatta Erdősnek, mintha célozgatna valamire. Neugebauer védelmére szóljon, hogy végül annak ellenére mutatta be Pfeiffernek, s végül is valóban szerzet Renée-nek új kiadót, hogy sem a kínos ebéd napján, sem később nem történt közöttük semmi.

Raab Lajos: Erdős Renée fiatalon

EROTIKUS VAGY ÜNNEPI?

Már Erdős Renée fiatalkori verseire is az „erotikus” jelzőt aggatták. Pedig akkor hol voltak még a nagy sikerű regényei, a *Santerra bíboros* vagy *A nagy sikoly*? Ám Renée-t ez már akkor nagyon zavarta, ő ugyanis egyáltalán nem így tekintett költeményeire. Talán azért is kedvelte annyira Pfeiffer Károlyt, mert a kiadóvezető volt gyakorlatilag az egyetlen, aki hasonlóan nyilatkozott a versekről. „...Nem használta azt a verseimre állandóan alkalmazott, gyűlölt és elbírhatatlan erotikus jelzőt. Ő úgy olvassa, ahogy én írom a verseimet, mintha az ünnep énekei lennének, zsoltárok.”

Férfiak, udvarlók, rajongók hada

Fiatal éveiben Renée-t egyáltalán nem foglalkoztatta a házasság és a gyermekszülés gondolata. A férfiak, az írás, a szerelem, az élet és az élet élvezete annál inkább. Ez azonban nem igazán volt megszokott egy nőtől az 1900-as évek elején, ami miatt sokan szájukra vették, és nem a legszebb szavakkal illették.

„...szeretem a férfit, nem azért, mert szép, nem azért, mert okos, mert tanult, mert zseniális, mert hősi, mert odaadó, nem azért. Hanem szeretem, egyszerűen azért, mert csak ő tudja nekem adni azt a mámort, ami nélkül nem tudok élni!”

(Erdős Renée: *A nagy sikoly*)

BABITS MIHÁLY:
ERDŐS RENÉE

Izzó szívű poéta-lány,
Minden dala szívemet érte –
Izzó szívű poéta-lány,
Fogadd el ez eggyemet érte!
Nem oly égő, mint a tiéd,
Nem szötte biborszinű szállal,
Kire lantját és a kedélyit
Örökíté Lesbica által.
A lantom, oly ifju, naiv lant,
Teveled 'szállna ki még ő?!
Tereád csak félve ha pislant,
Te örök, te asszonyi, égő!
Zendíteni szived zenehúrját,
Míg víg gyönyör újjai késnek,
Vérszinű virágkoszorúját
Kötözöd sóvár epedésnek.
Olvastam e lángkoszorúból,
Szívemben az illata most is,
Égetve, akárcsak az új bor,
Édessen, akárcsak a must-íz.

Izzó szívű poéta-lány,
Minden dala szívemet érte –
Izzó szívű poéta-lány,
Fogadd el ez eggyemet érte!

Nem csak mecénásai, Eötvös és Pfeiffer Károly szerették a fiatal lányt. Nyáry Krisztián *Így szerettek* ők 2 című könyve szerint is udvarlói között volt rövidebb ideig Jászi Oszkár, aki tényleg rajongott érte, „mert nagy és hatalmas, mint egy pogány istennő – kicsiny és édes, mint egy iskolás lány”, Szabó Ervin, talán még az imént említett Molnár Ferenc is. De rajongott érte az ifjú Babits is, aki verset is írt Erdős-ről, az „izzó szívű poéta-lányról”.

Rajongtak érte az olvasók is. „Majdnem minden megjelent versem vagy tárcám után tucatjával kaptam a leveleket ismeretlen olvasóktól, nőktől és férfiatól, akik elhalmoztak dicséretekkel, hízelgésekkel, virágokkal, apró ajándékokkal és könyörgésekkel, hogy megismerkedhessenek velem. [...] ...jöttek néha idegenek, mindenféle ürüggyel, akik pusztán kíváncsiságból be akartak törni hozzám. Néha az én kis lakásom olyan volt, mint egy ostromlott vár.”

És ha valaki szexuálisan szabadabb és azt nyíltabban megélő nő, akkor tapasztalataink szerint elkerülhetetlen, hogy rövid időn belül valamilyen pajzánabb pletyka is elkezdjen terjedni róla. Szegény Renée sem úszta ezt meg, akinek rengeteg női rajongója volt, olyan is, aki egészen konkrétan szerelmes is volt belé. Héczey Erzsébet például nagy szerepet játszott az életében annak ellenére, hogy nem titkoltan táplált gyengéd érzelmeket a költőnő iránt. Erzsébettel végül szoros barátságot kötöttek (akit egyébként az *Ősök és ivadékok*-ban Homolay Katalin karakterében őrzött meg az utókornak), a bródys eset után Rómába is együtt utaztak, és a legnehezebb időkben gyakorlatilag végig Erdős mellett maradt. De baráti kapcsolatnál több sosem volt köztük.

Nem csak rajongói voltak, természetesen akadtak olyanok is, akik nem igazán örvendtek a női költőnek, íróknak sem a neme, sem pedig a témái miatt. Lyka Károly művészettörténész például ezt írta róla 1902-ben: „Könyvét nem ajánlhatjuk fiatal leányoknak olvasmányul. [...] bármint erőltetjük is magunkat, nem tudunk nagy lelki momentumot találni abban, ha a nő még oly szép versekben is dicséri egy férfi szemét, kezét, fürtjeit. Elismerjük, hogy ez a mi hibánk lehet.”

A nagy szerelem: a Bródy sztori

Erdős Renée legnagyobb, ha nem az egyetlen igaz szerelme a nála tizenöt évvel idősebb, akkor harminckilenc éves Bródy Sándor író volt, akivel a nő visszaemlékezései szerint már akkor összeboronálták őket, amikor még nem is találkoztak. Pfeiffer Károly, a Pallas Könyvkiadó vezetője tényleg mindent megtett azért, hogy szeretett pártfogoltja verseskötete siker legyen. A legjobb emberét bízta meg a kötet szerkesztésével: Bródyt. Az első találkozásuk sorsfordító volt. A hetvenes éveiben járó Renée így emlékszik vissza erre a napra az *Ifjúságunkban*:

„Elképzelnem sem lehet akkora tökélyét a férfiszépségnek, a sártnak, a közvetlen és hódító varázsnak, ami benne volt. A teremtés ha minden száz évben egyszer szánja rá magát arra, hogy ilyen ragyogó férfiszépséget alkosson. Gyönyörű hangja belefolyt az ereimbe, mint a méz.”

A találkozás egyik szemtanúja, Márkus Miksa azt mesélte másoknak, hogy Sándornak „olyan volt a szeme, mint a kígyóé, amikor galambot akar bűvölni”. Ezután Pfeiffer is hangot adott féltékenységének, őva intette a csupán huszonhárom éves költőnőt az általa csak kora „ékes hímpávájának” nevezett Bródytól. De valószínűleg már előre megérezhetett valamit, ugyanis az *Ifjúságunkban* leírtak szerint a kiadóvezető bevallotta Erdősnek: igyekezett úgy alakítani, hogy minél később ismerkedjen meg Bródyval, több találkozót is meghiúsított addig.

Érzései nem csaltak, szikrázott a levegő Bródy és Erdős között ezen az 1902-ben megesett találkozón, és onnantól kezdve minden alkalommal, amikor egymás társaságában voltak. Pfeiffer Károly nem sokkal ezután lett öngyilkos, úgy, hogy Renée kötete volt halálos ágya mellett az éjjeli-szekerényén.

Ennek ellenére végül a szerkesztő szerető is lett, egy párt alkottak, sőt, össze is költöztek. Pedig

Renée tudta, hogy a férfival nem lesz könnyű, hogy feleségétől (aki egyben gyermekei anyja is volt) akkor még csak válófélben volt, hogy már házasságán kívüli gyermeke is volt, és hogy nem veti meg az éjszakai életet, ahogy a nőket sem. És ez nem változott együttlétük alatt sem.

Nem lenne korrekt a másik oldalt nem „meghallgatni”. Így semmiképp sem akartuk kihagyni azt, hogy például Bródyt mennyire megviselte kedvese állítólagos szeszélyes természete, mennyire rosszul viselte hangulatingadozásait. Bár tagadhatatlanul jó hatással volt művészetére: az *Egy rossz asszony természetrajza: Erkölcsrajz* című kisregényét saját asszonya, azaz Renée viselkedése inspirálta. A mű még kapcsolatuk alatt íródott, melyből Bródy állítólag menekülni akart.

Igaz, a férfi megpróbálta. Se veled, se nélküled viszonyukból Bródy több nő – fogalmazzunk így – közbenjárásával is megkísérelt kilépni és elfelejteni Renée-t. Mindhiába. Bármennyire menekült a férfi, végül mindig csak ő volt, aki visszatáncolt.

Akkor és azóta is többen adtak és adnak hangot a véleményüknek (persze csakis férfiak), és állítják, hogy Erdős Renée zsidóságának és Bródy Sándorhoz fűződő kapcsolatának köszönheti sikerét és népszerűségét, s tehetség híján ezek nélkül sehol nem lenne, mivel nagy szerelme lapjába, a *Jövendőbe* kapcsolatuk alatt egyik legfontosabb szerzőjeként Erdős végig publikált.

Menyhért Anna *Szerelme és kánon között* című tanulmányában Szász Zoltánnak, a *Jövendő* című lap szerzőjének *A nőirők ellen* című egykori írását is felelevenítette. A cikk ugyanis annak adott hangot, hogy Bródy nőirőknek szánt dicsérete csupán „esztétikai udvarlás”: „[...] értem, hogy kedves, önnek tetsző nőknek bemondd jó nagyokat, mivel ez önnek is jólesik, nekik is jólesik, anélkül, hogy ezáltal ön rosszabb, a hölgyek pedig jobb írókká válnának.”

A KÖLTŐNŐ, AKI ÖNGYILKOSSÁGBA HAJSZOLTA A FÉRFIAKAT

Egyre több, de még mindig kevés cikk íródik napjainkban Erdős Renée-ről, a legtöbb címében azonban az áll, hogy: *A költőnő, aki öngyilkosságba hajszolta a férfiakat.* Noha valóban két udvarlója is megkísérelt öngyilkosságot végrehajtani, Pfeiffer Károlynak sikerült is, Bródy Sándor pedig azután próbálta szíven löni magát, hogy a költőnő szakított vele, óriási hiba ezen cselekedeteket felróni egy nőnek. Mindenkinek joga van az érzéseihöz, joga van nem viszontszeretni, és joga van lezárni egy nem működő kapcsolatot. Hogy a másik fél ezt hogyan (nem) dolgozza fel, és mit tesz emiatt magával, az nem róható fel (jelen esetben) a költőnőnek.

És annak ellenére, hogy a nemrég elvált író irtózott az újraházasodás gondolatától, még a kezét is megkérte „rossz asszonyának” – aki viszont a „viszszautasíthatatlan” ajánlatra mégis nemet mondott.

Kapcsolatuknak végül az vetett véget – Az élet királynőjében (az *Ősök és ivadékok* 2. részében) írtak szerint, ami addig összetartotta őket: szenvedélyes temperamentumuk, az állandó féltékenykedés, a veszekedések, hogy Bródy kapcsolatuk minden, intimebb mozzanatát megosztotta másokkal. És a zsidóság. Noha ugyanis mindketten zsidó család sarjai voltak, Renée egész életében menekült ez elől. (A némiképp megoldást jelentő katolizálásáról később majd még írunk.)

Végül Renée tett ténylegesen pontot kapcsolatuk végére, bár ezt több szakítás is megelőzte, amikor aztán a költőnő 1905-ben végleg kiadta az útját, Bródy egy ausztriai utazása során megpróbált öngyilkos lenni. Szíven próbálta löni magát, de nem sikerült, az orvosok meg tudták menteni.

Berekesztett utak, avagy élet a nagy szakítás után

A szakítás, majd Bródy öngyilkossági kísérlete azonban hatalmas lavinát indított el. Renée a hír hallatán idegösszeroppanást kapott – egymás után többet is –, és szanatóriumba került. Mégis: ő lett a nő, a *szajha*, aki miatt Bródy Sándor öngyilkos akart lenni. A férfi mindennek elmondta az asszonyt, és kapcsolatait felhasználva gondoskodott arról, hogy senki ne alkalmazza, írásait sehol ne jelentessék meg. Így is lett, a tárcáit visszadobták, nem kérték a verseit. Senki nem állt szóba vele. Krúdy Gyula szerint Bródy Sándor *A nap lovagja* című könyvében a férfi szemszögét írta meg, „Buxi kisasszony”-ozva Renée-t, aki csak érdekből jött össze a nagy íróval. Pár év múlva Kaffka Margit így írt, ahogy Nyáry Krisztián idézi: „Nekrológnak is beillő, dicsérő cikket írt újabb kötetéről, mintha Erdős Renée már nem is élne. Pedig nagyon is élt...”

Ez sajnos nem meglepő – de ettől függetlenül egyáltalán nem korrekt – lépés lett volna egy összefüggő szívű férfitől. Bródy azonban egyszer azt mondta, hogy egy férfitbetegség, a hátgerincsorvadás miatt akart véget vetni az életének: „...nem akartam, hogy ez a megalázó kórság beérjen”. De azért még belerúg egyet-kettőt exébe, amikor ezt mondja: „Nem asszonyért akartam az ügyeket hirtelen befejezni, mint ahogy ezt asszonyok terjesztették. Igaz, ha egy igazi asszony lett volna mellettem, és pénz lett volna a zsebemben bőven, alkalmasint várak még egy jó darabig.” Aztán pedig az volt az indoka, hogy: „Megöltem magamat, mert csúnyának láttam magamat, és női szemmel és érzülettel nézve a férfit – én magamat –, nem voltam többé kíváncsi.” Azaz úgy állítja be, mintha mégiscsak kicsikét Renée is tehetett volna az öngyilkosságáról, aki kidobta őt, akinek már nem kellett. S aztán ami miatt Bródy úgy döntött, ellehetetleníti. Ha már magát nem sikerült megölni, kinyírja volt szerelmét az irodalmi életből.

Majdnem sikerült is neki. Renée annyiszor, annyi helyről és olyan sokáig hallgatta, hogy ő a rossz, a bűnös, hogy vele van a baj, hogy ő csinált rosszat, hogy végül maga is elhitte. Korábban már említett barátnőjével, Erzsébettel Rómába ment, saját maga által „bűnös testi vágyai”-nak nevezett érzelmi miatt zárdába is vonult, és az írással is felhagyott.

„Tudom, hogy végem, végem mint költőnek! Örökre végem! Képzeld, hogy nem bírom el a régi verseimet, amikre hajdan oly büszke voltam, amik a híremet megteremtették, amik dicsőséget szereztek nekem. És nem tudok újakat írni. Nincs gondolatom, nincs semmi, amit mondani tudnék, ami ne volna lapos, üres, banális az én szememben. [...] Nem tudok mit kezdeni az életemmel. Olyan, mint egy eltörött edény, mint egy eldobott játékszer. Ki veszi fel, kinek

kell?” – adja a saját magáról megformált, ekkor már Benoit-nak keresztelt karakter szájába az *Ősök és ivadékok* életrajzi regénysorozatának harmadik részében, a *Berekesztett utak*ban. Erre a párbeszéd másik résztvevőjétől ezt a választ adja: „Majd fölveszi az Isten.”

Katolizálás és korai írásai megtagadása – bár egy kis felbukkanó ambivalenciával

Így is lett, bár a vallás, az Istenben való hit az utóbbi években folyamatosan és egyre jobban vált az életé részévé, végül Rómában tért át a katolikus hitre. Gyakorlatilag új emberré vált, aki nem igazán tudott azonosulni a régi önmagával, megtagadta korai verseit, bánta tetteit.

Nem szeretem a régi dalaim!
Túlságos nagy bennük az ifjúság!
Dölyfös az erő, féktelen a vágy!
S a kelő napon és nyugvó napon
Ugyanaz a fény, ugyanaz a szín!
Mindenütt vörös mámor ég lobogva,

Mindent tikkasztó láz perzsel agyon!
Nincs egy sóhajlás, mely hangos ne volna!
Nincs egy csók, amely rejtőzködne, félne!
Sehol titok! Mindenütt a leány
merész, dicsekvő, nagy őszintesége!

(részlet)

A *Micsoda nők voltak!* című podcastunk Erdős Renée-ről szóló részében azonban már beszélünk az író nővel kapcsolatos ambivalenciáról, ami innentől kezdve több területen is megmutatkozik nála. Például már rögtön Rómában, ahova gyakorlatilag új életet kezdeni ment, távol a régi dolgoktól, férfiaktól, költészettől, szerelemtől, emlékektől. Mégis, a kolostorban töltött évei alatt folyamatosan levelezett a valószínűleg tévesen gyilkosság vádjával börtönben ülő Finta Sándor szobrásszal. Leveleik egyre forróbb hangvételűek lettek annak ellenére, hogy sosem találkoztak. Mégis, mire Finta 1913-ban kiszabadult...

Első házassága – válással

...Erdős Renée már Fülep Lajos művészettörténész felesége lett. Bár előre sejteni lehetett, hogy nem fog sokáig tartani a házasságuk. Így is lett, a kutatók

a pokolhoz hasonlítják az együtt töltött időszakot – melynek utolsó éveiben nem is beszéltek egymással. Így noha két lányuk is született, mire a kisebbik 1918-ban meglátta a napvilágot, az apjuknak már hűlt helye volt. Ötévi házasság után a férfi elhagyta a még várandós Renée-t. Az egyedül maradt asszony ráadásul a szülés után trombózt és tüdőembóliát kapott, egy évig gyakorlatilag ágyhoz volt kötve, járni sem tudott.

Siker, pénz, „erotikus” regények

Ha egy hashtaggel kellene leírni Erdős Renée életfilozófiáját erre az időszakra, akkor valószínűleg a #megoldom lenne a legtokéletesebb. Egyedül, pénz nélkül, férj nélkül, két gyerekkel, betegen, a huszadik század elején... De megoldotta!

Először megírta négykötetes önéletrajzi regényorozatát, amely hatalmas siker lett. Majd regényírásba

A KEMÉNY ÜZLETASSZONY

Erdős Renée az 1920-as években a legnagyobb példányszámban eladott könyvek szerzője lett. S mivel kemény tárgyalópartner volt akkor (is), ha pénzről volt szó, így őt tartják számon az első magyar nőként, aki megélt csak az írásból. Valljuk be: ez manapság sem sok nőnek sikerül. Ráadásul ő nemcsak valahogy megélt, hanem kifejezetten jól megélt belőle. Olyannyira, hogy otthonául villát vásárolt a XVII. kerületben.

De ehhez a sarkára kellett állnia, és nagyon kemény tárgyalópartnerre válnia – például a kiadókkal szemben. Menyhért Anna tanulmányából lehet tudni, hogy míg 1926-ban a havi 200 pengős kereset elég volt az átlag polgári élethez, Erdős René 3200 pengőt kapott. Könyveit csak úgy árulhatták, hogy ő maga dedikálta őket – minden egyes darabot! És amint 300 alá ment valamelyik könyvének az elérhető példányszáma, máris berendeltette az utánnomást.

kezdett. Ezek a könyvek nemcsak a hírnevet hozták meg a számára, de biztos anyagi jólétet is. *Brüssze-li csipke*, *A nagy sikoly*, *Santerra bíboros* – csak pár cím, amelyekről dédanyáink, de még nagyanyáink is hallottak. Sőt, valószínűleg titkon olvasták is.

Második férj – villával, válással

Mindeközben 1926-ban összeházasodott titkárával, Erdős Artúrral, aki ekkor már jó ideje segített neki a háztartás vezetésében is. 1927-ben megvette a XVII. kerületben, Rákoshelyen a villáját, ahol saját, utólagos bevallása szerint élete legszebb éveit töltötte, és ahol új férje „nagyszerű kertész lett”, „gyönyörű gyümölcsfákat nevelt”, de „mint férj kevésbé volt tökéletes”. Bár mindent megtett, esetükben a tíz év korkülönbség kiütöközött. „Abban a korban mentem hozzá, amikor az alkotó asszonyt már sokkal jobban érdekli az alkotás, mint a szerelem” – írta, megindokolva, hogy vélhetően miért váltak el végül Artúrral is. A férfi ugyanis szintén elhagyta Renée-t, egy fiatalabb nőért.

Női karakterek az „erotikus” regényeiben

Erdős Renée regényei nem csupán pár extra szót, de egy külön alfejezetet is megérdemelnek. A szerző kapcsán korábban már említett ambivalencia ugyanis talán ezek nyomán jelenik meg a legmarkánsabban.

A „legerotikusabb magyar író nő” megnevezést a *Magyar nőírók* című könyvben, annak szerzőjétől, Bánhegyi Jóból kapta, eléggé degradáló formában, pedig nem ezt érdemelné. Szokatlan témákat dolgoztak-e fel ezek a regények (is)? Olyan dolgokról

írt, amikről korábban senki, és úgy, ahogy korábban senki? Igen. Erdős Renée a katolicizálás ellenére visszatér a női témákhoz, a szerelemhez, a (női) szexualitáshoz, a nők jogaihoz és lehetőségeikhez, feszegeti az anyaság, de még a női művészet és alkotás témáját is, ami, ha visszaemlékszünk, saját életében is markánsan jelen volt.

A *nagy sikoly* címmel regényt ír a női orgazmusról, a *Santerra bíboros*ban egy katolikus pap és egy szobrásznő körül kialakuló forró szenvedély a téma, de a többi regénye is egytől egyig olyan témákat feszeget, és oly módon, amely nagy botrányt kavart abban az időben. Pedig aki olvasta regényeit, az tudhatja, hogy a szó mai értelmében még igencsak messze állnak az erotikustól ezek az írások. Akkor viszont nagy felháborodást keltettek.

Pedig húsz év telt el „erotikus zsoltárjai” megírása óta, a huszonéves fiatal lány időközben kétgyermekes, negyvenes, elvált anya lett. Mégis, mintha az emberek, a világ semmit nem változott volna. Nyíltan legalábbis nem. Az eladási számok azonban bizonyították, hogy sokan kíváncsiak ezekre a történetekre, és ha titokban is, de rengetegen olvasták regényeit.

A megpróbáltatásoknak itt azonban nem lett vége. Renée esetében talán sosem. Hiába lett sikeres, lett a legnagyobb példányszámban eladott könyvek szerzője és írt regényt az orgazmusról, amelyre korábban ilyen formában nem volt példa. Ne felejtjük el, hogy még csak két évtizeddel vagyunk a viktoriánus kor után, amely időszak alatt a nőket aszexuális lényekként tartották számon, akik csak és kizárólag gyereknemzés céljából szexeltek, s ha egy asszony többet is ágyba bújt volna az urával, házasságon kívül élt nemi életet, ne adj’ isten maszturbált, jobb esetben hisztériával, rosszabb esetben elmebetegséggel zárhatták intézetbe.

MICSODA ANYA VOLT!

Ha valamiről, Erdős Renée-ről, az anyáról sehol nem esik szó. Pedig vélhetően azért fogott bele a végül sikert és aztán nem is kevés pénzt hozó regényei megírásába, hogy elhagyott, egyedülálló anyaként legyen miből eltartania lányait. Akiket egyébként szigorúan nevelt, óva intett mindattól, amilyen ő volt, ami vele történt. Egy külön regényt is írt nekik, ez volt *Az indiai vendég*, amelynek ajánlását nehezen lehet könnyek nélkül elolvasni. „...annyit meséltem a nagyoknak, hogy nektek nem maradt erőm mesélni. Így aztán megígértem nektek, hogy mire felserdültök: írok számotokra egy könyvet, amit elsőnek olvashattok el könyveim közül s ami nem üt meg benneteket az élet igazságával és keménységével, ami nem ijeszt meg és nem rontja el hitetek az élet szépségében. [...] Legyen első ajándékom számotokra, melyet az író ad, nem az édesanya!”

Renée nem is engedte, hogy lányai olvassák írásait, csak amikor már felnőttkorba léptek. Az ajánlóban ennek miértjére is választ adott: „És ha e könyv kedvéért meg fogjátok bocsátani nekem mindazt a kérlelhetetlen igazságot és szívtépő szomorúságot, az élet leplezetlen és véres színjátékát, melyet a többi könyveimben találtok: akkor én is meg fogom őket bocsátani magamnak” – írta, mert ha valaki, akkor ő, Erdős Renée, az élet királynője tudta, és kertelés nélkül meg is írta, ahogy azelőtt soha senki, hogy milyen is az igazi, a valódi élet.

Máté Olga: Erdős Renée és kislányai,
Fülep Kornélia és Veronika

Milyen is volt az igazi Erdős Renée?

Kevesen hallottak róla, kevesen ismerik, pedig Erdős Renée rengeteg önéletrajzi írást hagyott fenn saját magáról az utókor számára. Írt magáról ő is, írt róla más is. Hiába olvastuk el „micsoda sajháink” közül talán róla a legtöbb könyvet, többször tettük fel azt a kérdést mi magunk is, amit aztán Renée fiatalkori fotóját látva magától is megkérdezett az *Ifjúságunk* című könyvében: „Ki volt ez a lány, kérdezem magamtól, mert most sem tudok róla többet, mint akkor, mikor az embereken keresztül kerestem a magam valóságos lényét.”

Sándor József: Erdős Renée a Világosi
kertjében kutyával

Tehát a szexről írni: rossz dolog. Pláne egy asszonynak: nagyon rossz. Miről írjon akkor egy nő az 1900-as évek elején, ha már mindenáron valamiről írni akar? Gondoljunk csak Szendrey Júliára. Az anyaságról, családról, a gyerekekről. Renée azonban nem érte be ennyivel. Tabunak számító témákat dolgozott fel: szerelem, szex, vágyak, sóvárgás, mindent megkapott az olvasó. Irigyei lektűrírónak degradáltak, pedig könyvei és mondandója is sokkal többek ennél. Elvitte a hőseit a falig, olyan döntési helyzetbe hozta őket, amelyekkel valójában nagyon sok nő küzdött, és küzd a mai napig.

Miért fordította vissza mégis őket az utolsó pillanatban, ahelyett hogy áttörette volna velük azokat a bizonyos falakat? Újabb dolog, amit sokan megkérdőjeleznek és utólag fel is rónak neki. Újabb ambivalencia. Miért ír az orgazmusról, ha végül azt mondja, hogy csak egy sikoly számít a nő életében, és az nem az orgazmus, hanem a gyermekszülés közben kiszakadó sikoly? Mi lehet a háttérben? Ambivalencia? Félelem? Tudatosság?

Hiszen gondoljunk csak bele, legmagasabb példányszámok ide vagy oda, még mindig az 1920-as években járunk. Lett volna kiadó, amely akkor is kiadja ezeket a könyveket, ha főszereplőik mernek lépni, eldobják azokat a láncokat, és változtatnak? Ha elhagyják a férjeiket? Ha szabadon megélik a szexualitásukat? Ha a boldogságot és a szerelmet választják? Mit indított volna el mindez azokban a nőkben, lányokban, asszonyokban, akik otthon titokban, elbújva olvasták a regényeket? Már ha olvashatták volna... ha lett volna mit. Soha nem tudjuk ezt már meg. Erdős Renée-nek, az élet királynőjének, az ügyes üzletasszonynak, a gyermekeit egyedül nevelő és eltartó anyának azonban számolnia kellett mindezzel, és kiadható formában lezárni a történeteket.

Utolsó éveiben is írt

Hiába tért át a katolikus hitre, a második világháború alatti zsidóüldözések idején ez sem mentette meg. A második világháború idején először álnéven, majd már egyáltalán nem publikálhatott. 1944-ben orvos lánya bújtatta egy kórházban, mintha beteg lenne. Ez a lánya később öngyilkos lett, mert nem tudta túltenni magát a zsidóüldözéseken. Rákos-hegyi villájukat kifosztották, és rekvirálták is.

Renée hetvennyolc évesen, szívizomelfajulás következtében hunyt el. Egy évvel előtte még

megírta fiatalkori emlékiratait. A történet addig tart, amikor megismerkedik Bródyval: „Ötven esztendeje ennek a jelenetnek. De nem felejtettem el a hatást, amit rám gyakorolt.”

A sors furcsa fintora, hogy az otthonát elvesztő idős író nő Slachta Margit segítségével végül egy Lövölde téri kis lakásba költöztetett be s élhetett élete utolsó éveiben. Pont szemben a Kairó kávéházzal, ahol egykori nagy szerelmével, Bródy Sándorral „gyilkolták egymást halhatatlan szerelmükkel”.

MARIE CURIE, „A FÉRJRABLÓ”

Amikor 1911. november 23-án a dühös
csöcselék megtámadta Marie Curie
Párizs-i házát, a beszámolók szerint olyan
kiáltások hangzottak el, mint például:
„Bátolakodó!” „Idegen!” „Boszorkány”
„Főrtolvaj!” Minthogy azonban a dühös
csöcselékeknek általában szokásuk az adott
nyelvben fellelhető durvább káromkodások
használatára is, feltehető, hogy néhány
„putain!” (franciául „kurva!”) felkiáltás is
elhangozhatott a villa előtt, legfeljebb ezt
a korabeli újságok így módon nem írhatták
meg. Persze az akkori francia lapok sem
emlegették Marie Curie-t szajhaként vagy
kurvaként... csak férfifalóként, szeduktív-
manipulatív nőszemélyként, akinek a
szexuálisan okos férfiak elcsábítása és
főrtolváskodása a hobbi, és boszorkány
módjára mérgekkel teli üstök felett kezeit
örzsolva tör a férfiak életére.

hogy egy nap olyan nővel találkozik, akiben nem-
csak társra, de kutatótársra és szellemi partnerre
is talál. Marie Skłodowska pedig aligha számítha-
tott rá, hogy a 19. század végén belebotlik majd egy
olyan férfiba, aki nemcsak hogy nem várja el tőle,
hogy a hagyományos női szerepekért (anya, feleség,
háziasszony) adja fel karrierálmait, és akinek eszé-
be sem jut morogni, hogy nincs meleg vacsora az
asztalon, mert a felesége a laboratóriumban gürcöl
napnyugta után is, de még csak féltékenységet vagy
irigységet sem érez, ha felesége nagyobb eredmé-
nyeket tesz le az asztalra. (Persze jó kérdés, meny-
nyi esélye lenne vagy van bármelyikünknek erre ma,
mondjuk, Magyarországon...) Ráadásul a személyi-
ségük is hasonló volt: az egyszerűséget kedvelték a
hétköznapi életben, és minden idejüket a tudománynak
szentelték.

Hittek abban, hogy a tudományos kutatás célja
nem a pénzszerezés, hanem a megismerés maga, és
abban is, hogy a tudományos fejlődés meg fogja vál-
tani az emberiséget a szenvedéstől, a nélkülözéstől
és a társadalmi egyenlőtlenségektől. „A tudomány
a tudományért” elve irányította őket, együtt dol-
goztak reggel, délben és este, gyakran úgy belefe-
ledtek a munkájukba, hogy enni is elfelejtettek,
ha mégis asztalhoz ültek, külön-külön vagy együtt
folytatott kutatásaik eredményét tárgyalták meg.

„Olyanok voltak, mint a papok a szentélyben” –
mondták rólunk, amikor a laboratóriumban dolgoztak.

Egy tökéletes szerelem

Marie Skłodowska és Pierre Curie találkozására a
csodával ért fel. Pierre harminchat éves koráig
aggregényként élt a szüleivel, és sosem hitte volna,

MARIE CURIE

Marie és Pierre Curie a laboratóriumukban

Nem csoda, hogy amikor tizenegy év házasság után 1906-ban Pierre váratlanul meghalt (beesett egy lovaskocsi alá Párizs egyik forgalmas utcáján), Marie teljesen összetört. Hónapokra eltűnt az emberek szeme elől. Gyászát egy naplóban élte ki, melyben hónapokon át „levelezett” férjével:

„Pierre-em, mindig Rád gondolok, a fejem majd' szét pattan, és értelmem megzavarodik. Nem tudom felfogni: hogyan éljek tovább úgy, hogy nem láthatlak, nem mosolyoghatok rá életem kedves társára”²⁰ – írta két héttel a temetés után.

Írásban – mint azt még látni fogjuk – mindig is könnyebben tudta kifejezni érzéseit. Lányai, akik pedig valóban szerették anyjukat, maguk is felemlegették, hogy Marie sosem tudta kimutatni az érzéseit, s környezete sosem tudhatta, mi munkál éppen benne. A Pierre halála utáni közvetlen sokkot kivéve kifürkészhetetlen zárkózottsággal kezelte a kudarcokat és a veszteségeket, a kétségeket és a fáradtságot még akkor is, amikor naphosszat radioaktív gőzben kevergette a szurokércet, hogy kivonja belőle a rádiumot.

Marie Curie és két lánya, nem sokkal az asszony megözvegyülése után

MARIE CURIE MUNKÁSSÁGA

Amikor 1895-ben Wilhelm Röntgen felfedezte a röntgensugarakat, a tudományos világ elkezdett érdeklődni a sugárzó anyagok iránt. Egy évvel később Henri Becquerel felfedezte, hogy az urániumsó a röntgensugárzáshoz hasonló sugarakat bocsát ki, és ezt a jelenséget Curie-ék is elkezdték tanulmányozni (később a házaspár Becquerellel megosztva hármasan kapta meg a Nobel-díjat). Ugyanakkor a radioaktivitásnak nevezett jelenség (ami nem stabil atommagok bomlásával jön létre, ilyen atommagja van az uránnak, és a Curie házaspár által felfedezett polóniumnak és rádiumnak is), **elsősorban Marie fantáziáját ragadta meg.**

Amikor pedig Marie felfedezte, hogy az uránszurokérc négyszer erősebben sugárzik, mint a tiszta urán, rájött, hogy kell lennie benne egy másik elemnek, ami az uránnál is sokkal radioaktívabb. És elkezdte kivonni az uránszurokércből a később általa elnevezett rádiumot. Minthogy néhány milligramm rádiumhoz több tonna szurokércet kell kezelni, a kivonás fáradtságos, évekig tartó munkát igényelt: húsz kilogrammonként (minthogy többet nem bírt el) pakolta egy vasüstbe a szurokércet, amit megolvasztott, átszűrte, újra beletöltött, újraolvasztott. Egész nap pakolt, széttöltött, ülepített, visszatöltött. Végül **négy év alatt 8 tonna szurokércből 0.1 gramm rádium-kloridot sikerült előállítania, mindezt egy levegőtlen, pajtaszerű épületben. (A teljes izolációra egyébként 1910-ben került sor.)**

A hangárszerű helyiség, ahol Marie a kísérleteit folytatta

Noha Marie rendre konzultált férjével a megállapításairól, ezt az eljárást – amit nem szabadalmaztattott, hogy a tudóstársadalom szabadon használhassa – Marie fejlesztette ki, és a munka kemény részét is ő végezte (Pierre ekkoriban más kutatási területre, a mágnességért lelkesedett igazán). „Néha az egész napom azzal telt el, hogy kavargatnom kellett egy forrásban lévő tömeget egy nálamnál alig kisebb vasrúddal. Estére halálosan elfáradtam...” Ehhez képest abszurd, hogy a Nobel-bizottság először csak Pierre Curie-t akarta kitüntetni, és a férfi személyes közbeavatkozására volt szükség, hogy rávilágítson, az igazi érdem inkább Marie-é. Ennek ellenére 1903-ban Marie csak a nézőtérrel nézhette, amint Pierre

átveszi a díjat. Az igazi elégtételt – már ha szüksége volt rá – 1911-ben kapta meg, amikor önállóan átvehette a kémiai Nobel-díjat is.

Egy új szerelem

Mikor fél évvel férje halála után Marie újra emberek közé ment, szigorú feketét öltött (addig sem hordott nagyon mást, mint szürkét és feketét és erős, strapabíró anyagokból készült egyszerű ruhákat; semmivel sem szeretett bajlódni, ami elveszi az időt a tudománytól), és bezárkózott a laborjába. Az emberek szeretetüket és csodálatukat fejezték ki a két kislányával egyedül maradt özvegy felé, aki gyászát a tudományba és az emberiség szolgálatába ölte. Ő volt a *mater dolorosa*, a „fájdalmas anya” élő, fekete mintaképe...

Aztán négy évvel később Marie szerelmes lett.

Paul Langevin maga is tudós volt, fizikus és matematikus, aki kiemelkedő teljesítményeket ért el a kinetikus gázelméletben, a mágnességtanban, a kvantumelméletben és az ultrahangok tanulmányozásában is. Közeli barátja volt Curie-éknek, aktív tagja volt annak a tudós-értelmiségi körnek, amely Marie és Pierre köré gyűlt, sőt, ez utóbbinak tanítványa és lelkes híve is volt. Még akkor is, ha Paul Pierre Curie szöges ellentéte volt: szerette a jól szabott ruhákat, a jó ételeket és italokat, és mondhatni, nagy kanállal ette az életet. Marie utólagos beszámolója szerint Paul és közte akkor is „működött a kémia”, amikor Pierre még életben volt, de egészen bizonyos, hogy ennek semmiféle következménye nem lett. Barátságuk négy évvel Pierre halála után alakult át szerelemmé, feltehetően 1909 végén. Ez a kapcsolat legalább két és fél, három évig tartott a két tudós között, és bizonyos, hogy valódi szerelmen

Paul Langevin 1897 körül

alapult. Ahogyan az is, hogy a szenvedélyes testi szerelem is hangsúlyos volt benne, talán hangsúlyosabb, mint Marie és Pierre házasságában.

1910 tavaszán egy közös lakást is béreltek Párizs belvárosában, a Banquier utcában, amit egyfajta második közös otthonnak használtak, és feltehetően olykor el is utaztak rövidebb időkre kettesben. Ezek egyébként mind szerepelnek – igaz csak kódolva – azokban a költségfeljegyzésekben, amit Marie Curie egész életében tudósokra jellemző, szigorú aprólékosággal vezetett. Sőt! Ebben az időszakban

olyasmik is megjelennek a kimutatásban, mint a bundák, kalapok, nőies kiegészítők és egy fehér, csipkés-fodros női ruha: Marie Curie életében egyetlen egyszer ült kamera elé fehér ruhában, ezekben az években... Mikor a baráti körükben először jelent meg „akár egy menyasszony”, rögtön tudták, Marie újra szerelmes. Tudós, objektív emberek lévén azonban semmi kivetni valót nem találtak ebben. Marie és Paul a kapcsolatukat mégsem tárhatták nyilvánosság elé, ugyanis a férfi nő ember volt, négy gyermekkel. Ráadásul négy évvel fiatalabb is volt Marie-nál.

Marie levelei Paulnak:

„Mindig is mélyen vonzódtunk egymáshoz, csak a megfelelő pillanatra vártunk. Éreztük már a múltban is, de csak akkor ébredtünk tudatára, amikor ott álltunk egymással szemben, én, aki gyászoltam a szép életet, amelyért keményen megdolgoztam, és amely oly tragikusan omlott össze, te pedig azzal az érzéssel, hogy a harmónia teljességgel hiányzott a házasságodból...”

Vagy mikor Paul nem tudja rászánni magát a válásra:

„Hatalmas ösztön sodor egymás felé bennünket. Egy mély és őszinte érzés szétzúzása olyan, mintha az a gyermek halna meg, akit becéztünk s akit felcseperedni láttunk, és van, hogy akár rettenetesebb is.”²¹

Paul Langevin boldogtalan(?) házassága

Paul széltében-hosszában elmesélte, hogy fiatalkorában megtévesztéssel csalta a házasság rabigájába menyasszonya és agyafúrt anyósa, akik attól kezdve csak gyalázták őt a szűkös tanári és kutatói jövedelméért és amiért nem hajlandó tudását egy gyáros szolgálatába állítani. Felesége rendre féltékenységi jeleneteket rendezett, egyszer egy vasszéket is úgy a férje fejéhez vágott, hogy az komolyan megsérült.

Leveleiben Paul egyre panaszkodik Marie-nak a rossz sorsa miatt, és hogy otthon már dolgozni sem tud; egész baráti társaságuk mély részvétet érzett ezért iránta. Noha az utókor is egyértelműen Langevin pártján áll, azért itt érdemes óvatosan kezelni a történetet. Felesége verzióját ugyanis soha senki nem ismerte meg. Ellenben Langevin szerencsétlen házasságának hírét befolyásos – Nobel-díjas tudósokat is magában foglaló – baráti körük minden tagja terjesztette, hiszen sokak érdeke fűződött

Langevin (első sor bal széle) tudóstársai és támogatói körében. Mellette Albert Einstein, mellette Noailles grófné.

ahhoz, hogy a két nemzeti hős nevét – a kétszeres Nobel-díjas Curie-ét és később a szonárt felfedező Langevinét – a lehetőségekhez mérten tisztára mossák.

Ráadásul azt is tudjuk, hogy Paul is megütötte a feleségét, és szeretőket is tartott – Marie-n kívül is, így tulajdonképpen az a bizonyos „féltékenykedés” nagyon is jogos szemrehányás volt. Paul és felesége, Jeanne Langevin egyébként többször is szétváltak, de az mindig úgy végződött, hogy Paul önszántából visszatért Jeanne-hoz, még akkor is, amikor az asszony maga kezdeményezte, hogy váljanak el. Hihetnénk, hogy Paul a házasságon belüli erőszak áldozata lett, aki képtelen volt elszakadni bántalmazójától, ahogyan az gyakran megesik ilyen esetekben. Bár ezzel a feltételezéssel nem igazán fér össze a tény, Langevinnek több viszonya is volt, ráadásul úgy tűnik, hogy a botrány kipattanása előtt megpróbálta bolondok házába záratni a feleségét...

Madame Langevin mentális állapotát persze nem ismerjük. Tény ugyanakkor, a 19. század során szokásban volt, hogy férfiak úgy akartak megszabadulni megunt hitveseiktől, hogy egyszerűen bolondnak minősítették őket. Mint szerencsétlen Mrs. Rochestert a *Jane Eyre* című regényben.²² Azok az ismerősei, akik kevésbé voltak elfogultak Langevinnel, úgy vélték, Paul azért költözött végül mindig haza a családi fészekbe, mert *kényelmes* ember volt, és bár Jeanne-nal sokat veszekedtek, az asszony mégiscsak megfőzte a kedvenc ételeit, és rendben tartotta a ruháit...

Mindezt tudva az ember nehéz szívvel olvassa Marie Curie azon leveleit, amelyekben egyre arra ösztökéli Langevint, hogy hagyja el a feleségét, hogy végre elkezdődjön a közös életük. Mert Marie valóban erre számított, és erre vágyott. Pault noszogatták barátai is, de ő sehogy sem tudta rászánni magát.

Marie Curie fiatalon

„Tégy meg mindent, hogy véget vess ennek az egésznek. [...] Tedd meg, drága Paulom, kérve kérek, és ne hagyd, hogy kiabálások, könnyek rohama megérintsen.”²³

De meg kell jegyeznünk, hogy Marie sem egy óránál fogva vezetett kedves, akit vakká tett a szerelem. Bizony olykor ő sem állt a moralitás csúcsán ebben a történetben. Egyes leveleiben „ostobának” nevezi Paul feleségét, akire gyakran csak úgy hivatkozik, hogy „az a nő”. Sőt! Leírta például, hogy Paulnak vissza kell térnie a közös hálószobába, hogy Jeanne ne róhassa fel az elhanyagolást, még akkor

is, ha Marie sírógörcsöt kap a gondolatra, hogy a felesége „behálózza majd Pault, hogy teherbe ejtse”. (Amivel Paul szerint többször élt a felesége, mint ha egy természettudós nem tudná, hogyan fogan a gyerek, és nem lenne felelős a saját döntéseiért és tetteiért.)

A legmeghökkenőbbek talán azonban ezek a mondatai:

„... el kell követned mindent, bármilyen keserves is lesz a számodra, hogy módszeresen pokollá tedd az életét. Muszáj mindent megvonnod tőle, ami örömet szerez neki, ami szórakoztatja vagy elhiteti vele, hogy van remény a megegyezésre.”²⁴

Bizony, ezek is Marie szavai... Akinek talán csak azt lehet felhozni mentségéül, hogy valóban elhitte, Jeanne az, aki gyötri az ő szerelmét, vagyis az az asszony, aki egyébként a botrány kipattanása előtt, de már a viszonyra vonatkozó bizonyítékokkal a kezében a nyílt utcán bántalmazta is Marie-t.

A botrány

És hogy honnan ismerjük ezeknek a leveleknek a tartalmát? Onnan, hogy a szerelmesek levelezésének nagy részét ellopták a Banquier utcai lakásukból... Ezután kezdte Jeanne Langevin ütlegetni Sceaux utcáin Curie asszonyt, és nem sokkal ezután robbant ki férj és feleség között egy végzetes veszekedés, eredendően „egy kompót miatt”, ami valamiért nem ízlett Paul Langevinnek. Szó szót követett, majd azt tettelegessé. Ekkor bizonyosan Paul ütötte meg a feleségét, ami után ő még dühöngve el is viharzott, és bejelentette: különválnak a feleségétől. A barátok, akik egyébként ekkorra kezdték megelégedni Paul „panaszkodását”, üdvözlözték a döntést, Marie pedig egyenesen ujjongott, annak dacára, hogy az ellopott levelek Demoklész kardjaként lebegtek a fejük fölött.

Benjamin Couprie felvétele: Marie Curie az 1911-es Solvay-konferencián; nem messze tőle Albert Einstein is felfedezhető a képen.

A kard végül 1911 novemberében csapott le: Marie és Paul mindketten a híres brüsszeli Solvay-konferencián vettek részt, amikor november 4-én a négyszázötvenezres példányszámú *Le Journal* lehozta a címlapon a sztorit *Madame Curie és Langevin professzor románca* címmel. A hasábjain Langevin anyósát is megszólaltatta:

„Elképzelhetetlen, ugye? Pierre Curie özvegye, aki közreműködött a rádium felfedezésében...” – nyilatkozta az asszony.

Másnap a *Le Petit Journal* hozta le a sztorit, amelyben a feleség is megszólalt, mondván, azért volt kénytelen leleplezni a szeretőket, mert férje többszöri felszólításra sem volt hajlandó visszatérni hozzá; a kompót ügy utáni tettlegességről is beszélt.

A hír eljutott végül Brüsszelbe, a konferenciára is. Marie és Paul felháborodottan tagadtak. Marie még perrel is fenyegetőzött a rágalmak hallatán, a történetet időközben közlő *Le Temps* még bocsánatot is kért... Hogy miért választotta a teljes tagadás és a fenyegetőzés taktikáját a páros, amikor jól tudták, szerelmes leveleik odakint cirkulálhatnak a nagyvilágban, rejtély.

Hanem lassan a többi napilap is bekapcsolódott a megkövezésbe, a leghangosabban a nacionalista és antiszemita újságok. Tudni kell ugyanis, hogy ekkoriban nem sokkal vagyunk a Dreyfus-per után, amikor az idegenellenesség és az antiszemitizmus igen erős volt Franciaországban. Egyes hírlapírók úgy látták, meglovagolhatják ezt a hullámot, és újabb Dreyfus-időkbeli méretű eladást produkálhatnak, ha Marie Curie-ből fekete bárányt csinálnak.

Marie, a lázadó

Meg kell jegyezni, Marie Curie eddig a pontig, mondjuk úgy, „egész jól megúsza”, hogy fellázadt a hagyományos női szerepek ellen... meg sem lehet számolni, hányféleképpen. Hisz 1867-ben született, még bőven a viktoriánus értékek uralkodtak, melyek szerint egy nő legfőbb értéke a szépség és a báj, hogy a nőiességnek kifejezetten kárára van az intelligencia, hogy a nő helye kizárólag az otthon falai között van, hiszen a nő maga egy törékeny, lelkiileg és mentálisan instabil lény, akit a külvilág keménysége csak összetörne... és hogy a fő feladata, isteni rendeltetése a férfi támogatása és a gyermekszülés, valamint a családról való gondoskodás.

Ehhez képes Marie Curie nemhogy a külvilág és a férfiak világába merészkedett, de tudós lett, természettudós, egy olyan szakma kutatója, ami fényévekre esett attól a néhány területtől, amit még úgy ahogy „nőiesnek” ítélt a kor (például a tanárnői vagy ápolónői állás). Mikor anya lett, akkor sem zárkózott be a gyerekszobába, helyette üstökben keverte a szurokércet, a rádium után kutatva. És nemet mondott a támogató feleség szerepére. Például akkor, amikor egy újság álinterjút közölt vele, melyben azon szavakat adták a szájába, hogy „ő csak egy szerény asszony, akinek leghőbb vágya, hogy férje munkáját támogassa”, követelte a helyreigazítást.

Marie nem volt becsvágyó, Pierre-hez hasonlóan berzenkedett a díjaktól és a kitüntetésekről – a Becsületrendet sem fogadta el. De a tényekhez a tudós objektivitásával ragaszkodott, így ahhoz is, hogy ami az ő eredménye, azt az ő eredményének ismerjék el.

Ez a rajz a Curie házaspárról népszerűségük csúcán, a Nobel-díjuk odaítélésekor készült. Jól látszik ezen is: Marie-t a háttérbe helyezték, aki támogatólag teszi kezét férje vállára, holott a rádiumnak az ő kezében lett volna a helye.

Második, kémiai Nobel-díjának átvételekor pedig kifejezetten hangsúlyozta saját eredményeit: „A kémiai munkát, amely a rádium tiszta só

formájában való izolációjára és új elemként való jellemzésére irányul, kifejezetten én végeztem el, de az szoros kapcsolatban áll (Pierre-rel) közös munkánkkal is.” „Úgy gondoltam”, „feltételeztem”, „felfedeztem”, „bizonyítottam”... – e kifejezésekkel volt tele a beszéd. Marie elhagyta a szupportív, szerény feleség szerepét, és ezzel alighanem tudományos pályáról álmódó lányok generációinak tett hatalmas szolgálatot.

Életútja során egyébként kétségtelen, hogy Marie-nak sok szempontból szerencséje volt: apja támogatta a lány intellektuális törekvéseit és kutatói ambícióit, és igaz, Marie-nak magának kellett előteremtenie a pénzt a tanulmányaira, és sokat nélkülözött közben, de legalább tanulhatott, sőt, egyből elkezdhetett dolgozni azon a területen, amely érdekelte (ezzel szemben ott van szegény Hugonnai Vilma esete, aki diplomája megszerzése után még húsz évig küzdött ezért). Ráadásul sikerült olyan intellektuális közeget és férjet találnia, amely és aki nem vetette szemére, hogy házaszszonyi és anyai teendők helyett a kutatást részesíti előnyben.

Ami persze nem jelenti azt, hogy nem kapott olykor hideget is, a sajtótól például. Mondjuk, amikor a Nobel-díja kapcsán egyes újságok úgy emlegették őt, mint Pierre Curie „asszisztensét”... Vagy amikor a Nobel-díj odaítélése után egy újságíró jóformán rátörte az ajtót Pierre Curie-re, aki azonban – a maga zárkózottságával egyébként sem volt lelkes interjúalany – nem volt hajlandó neki a kutatásaik száraz tényein kívül másról nyilatkozni, mire a firkász úgy vágott vissza, hogy megírta: a Curie-otthon igen elhanyagolt, szegény kis Iréne (az idősebbik lány)

búbánatosan maga ebédel, míg anyja a Nobel-díja ügyében futkorászik a világban.

Vagy amikor Marie akadémiai tagságra pályázott, és az újságírók versenyt hahotáztak az elképzelésen, hogy így majd kalapszalon válik az Akadémia épületéből. Igen, Marie megkapta azt, amit a mai sikeres nők is: hogy elhanyagolja a gyerekeit, hogy sikereit a férjének köszönheti... de mindezért az *igazán* nagy megvetés csak akkor érte utol, amikor két további szerepelvárast is elutasított: a fájdalmas, férjét örökké gyászoló özvegyét (akiknek kultuszát még maga Viktória királynő teremtette meg), és az aszexuális, tiszta viktoriánus nőideálét. Marie Curie ezzel a nőket komplex lényekként kezelni képtelen patriarchális társadalom számára a fekete-fehér dichotómiában a fekete oldalra került, azaz szentből kurva lett...

A Langevin-botrány kirobbanása után a sajtó azonban igazán támadásba lendült: magazinok, napilapok, főleg a szennylapok, újra elővették a „túlértékelt asszisztens” sztorit, a nacionalisták számító, idegen boszorkányként mutatták be, aki azért jött az országba, hogy a zseniális francia férfiak hátán kapaszkodva azok vérért szívja, és végül kegyetlenül eldobja őket. Egyesek tanúkat szedtek elő, akik „látták”, hogy Pierre Curie arcán kétségbeesés ült a halálakor, és hogy szinte a lovak patája alá vetette magát, azt sugallva ezzel, hogy a két fél viszonya jóval korábban kezdődött, és hogy a nagy tudóst is ez vitte sírba. Mások Brinvilliers márkinéhez²⁵ kezdtek hasonlítani Marie-t, aki üstje fölött méregkeverő módjára, a rádium fényétől sejtelmes ködben szövi újabb és újabb terveit a férfiak behálózására és elveszejtésére.

A dühöngő csőcselék és a konszolidáció

Végül nyilvánosságra kerültek a levelek is. Hogy ne lehessen ízléstelenséggel vádolni őket, a magazinok nem hozták le azokat, helyettük a *Le Oeuvre* nevezetű, antiszemita lap tette meg, de ők sem a leveleket közölték, hanem a keresetlevelet, amit Jeanne Langevin nyújtott be és bizonyítékként használtak. Másnap, november 23-án pedig megjelent Marie házában a dühös csőcselék, akik kövekkel törték be az ablakokat, de a földszintre is behatoltak, és bútorokat törték össze (javításuk ugyancsak szerepel Marie kiadásai között). Marie-t és két lányát végül a barátai, egy házaspár menekítette ki és helyezte el szolgálati lakásában, amiért a férjet kirúgták igazgatói állásából, a feleséget apja kitagadással fenyegette meg. Marie Curie ugyanis seperc alatt elkezdett nemkívánatos elemmé válni. Hiszen bukott nő lett, főleg, hogy kiderült, házasságtörésben való bűnrészségért (hiszen az akkor még bűncselekmény volt) a bíróság őt is beidézte. A Sorbonne-on betöltött professzori állásától meg akarták fosztani, pedzegetni kezdték, hogy visszatoloncolják Lengyelországba...

De amilyen hatalmasra látszott dagadni a botrány, végül olyan gyorsan ült el. Ennek több oka is van.

Egyrészt, ahogyan arra utaltunk is, Marie sok olyan tulajdonsággal bírt, amelyek révén az emberek többsége nem tudta összekapcsolni a mindig egyszerűen öltözködő, kissé rideg, aszketikus elszántsággal a munkájába temetkező tudóst a „szexduktív végzet asszonyával”, akinek a lapok beállítani akarták.

Másrészt a páros igen kiterjedt és befolyásos barátokkal bírt, akik mindent megtettek, hogy mielőbb elcsendesítsék a lapokat, és – némi „urambátyám” áthallással – a megfelelő hivatalnokoknak is oda-hatottak, hogy lassítsanak bizonyos folyamatokat. Végül Jeanne maga is visszavonta a házasságtörés miatti feljelentést, és a válást kimondó bírósági döntés nem is említette Marie Curie nevét.

Harmadszor: gyakorlatilag a botrány kirobbanása után két nappal hirdették ki, hogy Marie Curie a második Nobel-díját is megkapta, ezúttal kémiaiából, a rádium és a polónium izolációjáért. Marie idegileg kimerülten utazott el a díjátadóra, és felemelt fejjel mondta el fentebb is idézett beszédét. Ezután – életében másodszor – idegileg összeomlott. A felhők azonban lassan eloszlottak, és a páros végleg felmentést kapott a társadalomtól az I. világháború alatt.

Amikor Marie rájött, hogy a fronton nincsenek röntgengépek, maga kalapozott össze pénzt mozgó röntgenállomásokra, amelyekkel személyesen is utazott egyik hadikórházból a másikba, gyakran a frontvonal közvetlen közelében, hogy a röntgengépeket üzembe helyezze, és használatukat megtanítsa vagy felügyelje. Langevin pedig a szonár feltalálásával lehetővé tette, hogy kilőjék azokat a német tengeralattjárókat, amelyek már Európa élelmiszerellátását is fenyegették.

Marie és Paul a botrány elülte után nem folytatta kapcsolatát... Talán nem akarták ezzel elismerni korábbi viszonyuk létezését, esetleg a botrányt nem akarták fokozni, de lehet, az a szerelmüket is megmérgezte... Ugyanakkor életük végéig barátok maradtak. Ő, igen... és Langevin – a férfi, akit természetesen nem állítottak pellengérre a házasságtörésért – néhány évvel a válás után visszatért a feleségéhez...

...re jöttél nem tudt

...tette, senki nem tudta
...gyerekekkel, és, minden
...emlékeztetéseken
...gyerekek és jelleme

...e keservű gyerekek
...t meg a gyerekek neve, csak
...gyerekek, és, minden
...a gyerekek nem tudták

...e, csak a gyerekek miatt kései
...t nem tudták, és, minden
...t tudták, és, minden
...t tudták, és, minden

SZENDREY JÚLIA

SZENDREY JÚLIA, „AZ ÖZVEGY SZAJHA”

Szendrey Júlia neve sokáig volt ismeretlen a nagy plénum számára, hiszen rá legtöbbször mint „Petőfi özvegyére” hívatkoztak. De még az iskolában is úgy tanultuk irodalomórán, hogy ő „az özvegyi költő, akit túl korán eldobó” Petőfiné, akit az is megvádoltak, hogy valójában nem is szerette a költőt, hiszen még a gyászév letelte előtt újravezényelt. (Spoiler: szerette, és mindösszesen tíz nap híja volt az egy évnek.) Hogy megtette, tény. De hogy miért tette? Máig nincs rá válasz. Csak azt tudni, hogy második férjével – akihez úgy ment hozzá gyakorlatilag szöveg nélkül, hogy alig ismerte – az élet maga volt a pokol. Erről nem más, mint Júlia írt levele utolsó napjaiban. Igaz, vallomása csak halála után hatvankét évvel került a nyilvánosság elé. 1930-ig kellett várni, hogy kiderüljön az igazság, de sokan még most, (újabb) majdnem száz évvel később is rossz szájjal gondolnak rá. Pedig ha tudnák, milyen is volt ő igazából, és min ment keresztül valójában... Tudjátok mit? Most megtudjátok!

Nem először foglalkozunk Szendrey Júliával, Micsoda történetek-sorozatunk első kötetében, a Micsoda anyák voltak!-ban már meséltünk róla. Hiszen valóban méltatlanul kevés az ismeretünk ennek a csodálatra méltó nőnek az életéről, a munkásságáról, az anyaságáról, igazából bármiről. Amit tudunk, és ami eljut a nagyközönséghez az elmúlt néhány évben, azt is nagyrészt Gyimesi Emese történésznek, Szendrey Júlia kutatójának hála tudjuk, aki nemcsak sajtó alá rendezte Júlia verseit, elbeszéléseit, meséit, de tanulmányai mellett Gyermekszemmel Szendrey Júlia családjában című könyvében is részletesen írt arról, hogyan élt Júlia a gyermekeivel, milyen nő, asszony, anya, feleség és alkotó nő volt.

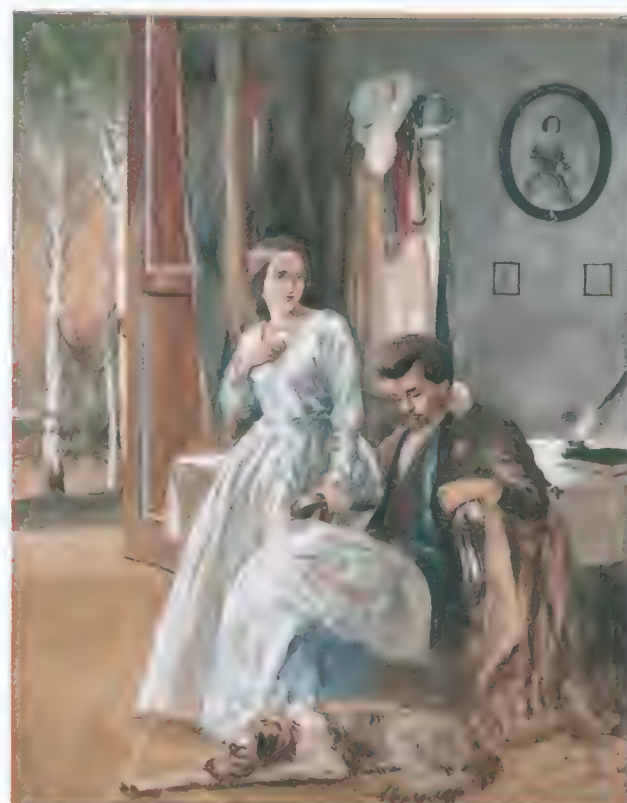
Minden, csak nem átlagos

Az 1828-ban született Szendrey Júlia már a maga korában, fiatal nőként is kilógott a sorból. Igazi lázadó volt. Abban az időben, amikor még ez messze nem volt sem divat, sem szokás, egyik nagy példaképéhez, George Sand francia írónőhöz hasonlóan rövid, bubifrizurát hordott. Emellett gyakran viselt nadrágot, társaságban dohányzott, és nem titkolta, hogy nem főz, mondván: neki ennél fontosabb dolga is akad. Kimondhatjuk: egyáltalán nem számított tipikus nőies nőnek, pláne nem a 19. század közepén.

PETŐFI SÁNDOR: SZEPTEMBER VÉGÉN

Oh mondd: ha előbb halok el, tetemimre
Könnyezve borítasz-e szemfödelet?
S rábírhat-e majdan egy ifju szerelme,
Hogy elhagyod érte az én nevemet?
Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt,
Fejfámra sötét lobogóul akaszd,
Én feljövök érte a síri világból
Az éj közepén, s oda leviszem azt,
Letörlení véle könnyűimet érted,
Ki könnyeden elfeledéd hivedet,
S e szív sebeit bekötözni, ki téged
Még akkor is, ott is, örökre szeret!

Fejes Gyula: Petőfi Sándor: Szeptember végén
(grafika)

Petőfi Sándor mégis – vagy pont ezért? – rajongott érte. „A feleségek felesége” – így nevezte kedvesét, aki számára abszolút az ideális társnak számított. Márpedig az 1848/49-es forradalom és szabadságharc szimbolikus alakjának számító forradalmárhoz, a nemzet hőiséhez nem egy „otthon angyala” volt való, ahogy a viktoriánus időkben nevezték az ideális feleséget. A költő mellé egy igazi belevaló nő, egy forradalmár lélek illett, mint Szendrey Júlia, aki nem „csak” szerelme, felesége és gyermeke anyja, de ez a női testben élő forradalmár lélek tényleg társa is volt a fiatal költőnek.

Júlia tizennyolcadik életévét már betöltötte, amikor megismerkedtek. Apja, Szendrey Ignác egyáltalán nem örült a biztos állás nélkül élő költőnek mint potenciális vejjelőltnek. Egyáltalán nem is támogatta

az esküvőt. Az egyéves „próbaidőszak” – amely alatt Szendrey apuka abban reménykedett, hogy a csapodár Petőfi majd elfelejti lányát – lejártá után sem kapták meg a fiatalok a szülői jóváhagyást, ám Szendrey Ignác úgy döntött, lányára bízta a döntést. Júlia és Sándor napra pontosan egy évvel megismerkedésük után, 1947. szeptember 8-án összeházasodott.

A következő év decemberében megszületett fiuk, Zoltán. A gyermek márciusban, valószínűleg a nászútjuk során foganhatott meg, ott, ahol Petőfi a híres *Szeptember végén* írta, melyben először ő emlegeti azt a bizonyos özvegyi fátylat.

Petőfi kikacsintása

A *Szeptember végén*ben Petőfi özvegyi fátyolról beszél, amely később egy örök darabja kéne hogy legyen Júliának – a társadalom elvárásai szerint. S noha itt még Sándor is él – bár a forradalom is pont ekkor tört ki –, a kettejük között történetek el- lenére már boldog, fiatal házások.

Pedig pár hónappal korábban még szenvedtek, hiszen Sándor még tévútra vetődött a házasság- kötésük előtt (de már jegyességük alatt!) Prielle Kornélia színésznővel, akibe olyan gyorsan, viharo- san és nagyon szeretett bele a költő, hogy azonnal feleségül is akarta venni. Csakhogy az újdonsült szerelmesek más felekezethez tartoztak. És hiába rohángáltak paptól papig, hátha valaki így is ösz- szeadja őket iziben, Petőfi, aki még az átkeresztel- kedésre is hajlott volna, végül kellő türelem hiá- nyában pár nap után inkább visszament Júliához, aki így írt naplójában erről az időszokról: „Ma ismét azt beszélé Szüts Debrecenből, hogy ő ott keresztül utaztában annyira megszereté Prielle Nelli színész- nőt, hogy őt mindjárt nőül akará venni, de először hitbeli különbség akadályozta, mire ő mindjárt a leány hitére akart áttérni, de erre is időt kívántak, mi alatt a leánynak aztán elment a kedve tőle, s így elmaradt az egész. S én e hosszú gyalázatos mesét mosolygva hallgatám végig, mi alatt úgy fáj a szívem...”

Ez a történet többnyire kimarad az irodalom- órákról, a történelemkönyvekből. Bezzeg az, hogy Júlia tíz nappal korábban dobta el özvegyi fáty- lát, azt valahogy sosem felejtí el az utókor fel- róni neki. Pedig vélhetően nem volt más lehetősé- ge, sőt, megkockáztatjuk, hogy nem is önszántából tette.

Szeretők és orgiák a gyászév alatt és az a bizonyos túl korán eldobott özvegyi fátyol

De előtte egy kis összefoglaló „az előző rész tar- talmából”:

Szóval adott egy tizennyolc éves, forradalmár lelkü- letű lány, aki beleszeret a nagy forradalmár költő Pe- tőfi Sándorba, akihez annak ellenére is hozzámegy egy évvel később, hogy családja ellenzi, ráadásul a férfi rövidke jegyességük alatt hirtelen belesze- ret és majdnem el is vesz egy színésznőt. Nászútra mennek, megfogan gyermekük, kitör a forradalom, amelynek Sándor aktív résztvevője. Megszületik a gyermekük, mely esemény egy időre „pihenésre” fogja a költőt, ám egyre nagyobb gúny tárgya, és nem mellesleg: ő is nehezen tartja magát távol a szabadságharctól. Végül nem is sikerül, és ez lesz neki és feleségének is a veszte. Júlia huszonegyedik születésnapját már özvegy nőként, félárván maradt fiával tarthatta meg.

Itt azonban nincs vége a történetnek. Nagyon nincs. Július 31-gyel, amely hivatalosan Petőfi Sán- dor halálának napja, megkezdődik az egyéves gyász időszaka, amely abban a korban nagyon komoly sza- bályokhoz kötött volt. Talán mondanunk sem kell, hogy a lázadásáról híres Júlia itt is jócskán kilóg a sorból, amiért rendszeren meg is szólják.

Bár egy ideig Kolozsváron maradt a barátok- nál, már annak kapcsán pletykák indultak el, hogy mindenféle embereket, leginkább férfiakat foga- dott. És ezt még hosszú évekig görgetik tovább, ugyanis húsz évvel Júlia halála után Júlia kolozsvári szállásadó családjának legkisebb tagja, az akko- riban még csak tizenhárom éves Vadadi Berta így írt a *Petőfiána* című könyvben ezekről az időkről:

„(Júlia) Excentrikus természete... társaságot vonz maga köré.” Dáné Tibor: *Elhull a virág – Az igazság Szendrey Júliáról* című írásából idézünk: „Estéit férfiakkal töltve mulatozott, gyakran levert és kimerült, s végül „egész orgiákat rendezett”. „Lelke elveszté az egyensúlyt – írja Vadadi Berta –, s a meredek lejtőn alászállt. Petőfivel meghalt az ő Juliskája is.”

A pletyka az csak pletyka ... mondhatnánk. A gond csak az, hogy az „orgiás pletykát” – amit kirobbanásakor egyébként az akkor még élő Horváth Ilona, Szendrey Júlia lánya is tagadott, és kikérte anyja nevében is – az első komoly, 1896-os Petőfi életrajzban is átvette annak írója, Ferenczi Zoltán.

Tehát már szeretőkről sutyorogtak, noha erről szó sem volt, hiszen valójában Petőfi-rajongók rótták le tiszteletüket, fejezték ki őszinte részvétüket, illetve egy-két ember arról számolt be az özvegynek, hogy ő bizony látni vélte a férjét itt meg ott. Ami persze reménykedésre adott okot, és a nőt – akinek egyedül, magányosan otthonában kellett volna gyászolnia – útra készítette... „El fogom hagyni nemsokára gyermekemet, hogy férjem sorát megtudhassam. Még csak arra sem számíthatok bizonyosan, hogy őt életben találjam” – írta Júlia a naplójában.

És nem is bírta sokáig. Ősszel fiát apjánál, Szendrey Ignácnál hagyta, ő pedig Törökországba indult volna, ahol állítólag Petőfit látni vélték. Ám Haynau, aki a forradalom leverése után ekkor Magyarország teljhatalmú katonai parancsnoka volt, és akinek nevéhez az aradi vértanúk kivégzése fűződik, visszatartotta a nő útlevélkérelmét. Segesvárig jutott, ahol találkozott olyanokkal, akik állították: még látták is Petőfi holttestét. Budapestre visszatérve a Garai családhoz költözött be, itt ismerkedett meg Horváth Árpád történésszel, aki egyébként nagy

Petőfi-rajongó is volt. Ő javasolta, hogy Haynau helyett annak jobb kezénél, Lichtenstein hercegnél próbálkozzon, hátha az tud neki segíteni. Már nagyon úgy tűnt, hogy fog is, ám vélhetően ez a férfi is inkább „csak” a fiatal, különleges nőt látta benne, akit minél többször próbált újabb ürüggyel találkozóra visszahívni.

Végül Júlia papírt nem kapott, cserébe az egész ország felháborodva követte nyomon a nemzet özvegyének utazgatásait, s vették szájukra a nőt, akit hol Haynauval, hol Lichtenstein herceggel hoztak hírbe, mivel utóbbi biztatta, vigasztalta, várakozásra intette, sőt, még lakásán is meglátogatta Szendreyt. Egyes források szerint ennek oka egy elég komoly fenyegetés volt: Júlia vagy elmegy vele Bécsbe mint a szeretője, vagy a herceg elintézi, hogy kiutasítsák és meghurcolják.

És itt elérkeztünk a történet fordulópontjához. Petőfi hivatalosan már majdnem egy éve halott, Júlia azonban nem adja fel, még mindig keresi, még mindig reménykedik, még mindig mindent megpróbál. Egy nap azonban megjelenik nála Horváth Árpád, akivel négyszemközt állítólag másfél órát beszélgettek. Hogy mit, azt máig nem tudja senki. De az biztos, hogy a kilencven perc után már jegyesek, és az is, hogy másnap, 1950. július 21-én össze is házasodott a férfival, akit alig ismert. Tíz nappal a gyászév letelte előtt. Hogy miért? Mit mondott neki Horváth? Ő is megfenyegette? Vagy pont ezzel mentette meg? Egyáltalán mi várt volna a megtorlás idején erősen rettegő nemzet özvegyére és gyermekére mindezek után? Hiszen ugye a szabadságharcot leverték? Nem tudni.

Amit tudni lehet, hogy mindenki – beleértve családját és barátait is – néhány nappal az esküvő után, az újságokból tudta meg, hogy Szendrey Júlia, Petőfi

GYÁSZKULTUSZ SZENDREY JÚLIA IDEJÉBEN

A Szendrey Júliával nagyjából egy időben élő és uralkodó brit Viktóriához, az örök gyászoló királynőhöz és a róla elnevezett viktoriánus korszakhoz köthető a hatalmas, teátrális gyászok időszaka. Viktória ugyanis életének nagyjából a felében, negyven évig volt özvegy, és gyászolt gyakorlatilag haláláig – nagyon látványosan. Férje, Albert halála után csak hatalmas, fekete ruhákban lehetett látni, és mindig szomorúan, soha egy róla készült fotón ezután nem mosolygott. Már ha valahol megjelent, ugyanis jellemzően nagyon visszavonultan élt ebben a negyven évben.

Ezt várták el itthon, Magyarországon is a korabeli nőktől – pláne Petőfi Sándor özvegyétől. Férjeket, vőlegényeket ráadásul a legszigorúbban kellett gyászolni, egy éven keresztül. Ezt hívták az úgynevezett mélygyász időszakának – tudtuk meg Velkey Kinga Margit *A gyász illemtana* című írásából, amely kitér arra is, hogy a nők ilyenkor csakis fekete, fénytelen selyem vagy krepp anyagú ruhában lehettek. A napernyőjük, kesztyűjük, fátylук is fekete lehetett csak – utóbbinak az arcot is el kellett fednie. Egyedül a fehér zsebkendő volt megengedett, de ebben az egy évben azon is fekete gyászszegély kellett hogy legyen.

További fontos szabály volt, hogy a nő egy évig sehova nem mozdulhatott ki, szigorúan otthon kellett gyászolnia, vendégeket nem fogadhatott, társaságba nem mehetett.

Az 1930-as *Új idők* illemtörvényben írtak szerint: „Aki gyászol, az kerüli a zajos mulatóhelyeket, zenét, éttermeket, népes fürdőhelyeket... Nehéz elhinni, hogy aki szívből gyászol, annak van kedve vidám emberek közé menni.”

A kódexben olvasható az is, hogy a társadalom megvetésére számíthatott akkoriban „az a nő is, ki férje halálát nem tekintené élete legnagyobb boldogtalanságának, így szívtelenséget nem követne el” – ugyanis itt hangosítanánk ki, hogy ezek a legszigorúbb gyászszabályok csakis nőkre vonatkoztak. Ahogy a gyászidőszak hossza is. Erről ezt írta az illemtörvény: „Szülőt, testvért, gyermeket, házastársat érzelmi motívumoktól eltekintve is illik egy esztendeig gyászolni. A társadalom is elítéli azt, aki egy év letelte előtt leveti a gyászt, és nyilvános helyekre jár. S ez azok közé a ritka esetek közé tartozik, amikor a társadalomnak igaza van” – tette a korabeliekre a nem kis nyomást – és elvárást – a kódex, amelyből azért idéztünk, hogy ha meg nem is értjük a közfelháborodást Júlia viselkedése miatt, de legalább értsük és tudjuk, mi volt a háttérben.

Sándor özvegye, a nemzet özvegye, a gyászév le-
telte előtt újráházasodott. Közfelháborodás övezte
tettét, az emberek elfordították a fejüket az utcán,
ha meglátták, a barátai elfordultak tőle. Mindenki
értetlenül állt a történetek előtt, így Arany János, Pe-
tőfi egyik legjobb barátja is, akit a költő kifejezetten
megkért, hogy gondoskodjon feleségéről, ha vele
bármilyen történik. Dúhe hatására írta meg *A honvéd
özvegye* című versét, amelyben őszintén, kendőzet-
lenül fejt ki csalódottságát. Ám a teljes igazsághoz
hozzátartozik, hogy a vers (több forrással ellentét-
ben) nem abban az időben, hanem 1888-ban, Júlia
halála után húsz évvel került publikálásra.

Arany János: ***A honvéd özvegye***

*Eldobtad a tiszteletes gyászt,
Korán vetéd el azt, korán,
Meglehet, e gyász néha-néha
Emlékeztetett volna rám:
És eldobád – hajh, mint csalódtam! –
Azt is, aminél egyebet
Alig szeretnél bennem: egykor
Hiú bálványod... nevemet.*

És amit akkor nem lehetett tudni, de ma már tu-
dunk: második házassága maga volt a földi pokol.
És erről maga Szendrey Júlia írt vallomást halálos
ágyán, amíg keze bírta. Végül az utolsó oldalakat
már csak diktálni volt ereje titkárának.

Perverz férj, még négy szülés – ebből kettő már méhnyakráktól szenvedve

Horváth Árpád nem volt jó férj. És akkor még enyhén
fogalmaztunk. Bár talán az özvegyen, egy félárva

gyermekkel egyedül, nincstelenül maradt nő éle-
tét mentette meg azzal, hogy feleségül vette. Júlia
végül mégis az életével fizetett ezért. A történész-
ről ugyanis elég hamar kiderült, hogy milyen ha-
tározott elképzelései vannak a házasságról és a
nőkről, akik a férfi tulajdonai, akiknek állandóan
a férfi kényére-kedvére kell tenniük, jóban-rossz-
ban, egészségben-betegségben. Utóbbi pedig elég
hamar jelentkezett.

Gyászviselet 1845-ből; ebben a korszakban
a gyász külsőségeire is szigorú szabályok
vonakoztak

Horváth ráadásul folyamatosan bordélyházakba
járt, és Júliát is otthon olyan dolgokra kényszerít-
tette, amelyektől a nő undorodott. Például, hogy
pornográf gyűjteményét együtt nézegessék. Tizen-
hét évig voltak együtt, ezalatt Júlia négyszer szült,
harmadik gyermeke, Viola lánya azonban 1857-ben,
pár héttel a születése után meghalt. Szendrey már
utolsó két gyermeke (két lánya) fogantatásakor
tudta, hogy beteg, ahogy valószínűleg a férje is.
Éppen ezért nemcsak a szüléstől, de a betegség
miatt – amelyről később kiderült, hogy méhnyak-
rák – már magától a házaselettől is óva intette

Simonyi Antal: Szendrey Júlia (Horváth Árpádné)

az orvosa mindkét felet. Júlia azonban még kétszer
is teherbe esett, utoljára 1859-ben.

A második férjét is elhagyta

Hogy milyen tizenhét éve volt Szendrey Júliának
Horváth Árpád mellett, milyen nő és anya volt élete
utolsó éveiben, arról *Micsoda történetek*-könyvszo-
rozatunk első részében, a *Micsoda anyák voltak!*
Szendrey Júliáról szóló fejezetében bővebben írtunk.
Mint ahogy arról is, hogy végül Júlia élete végén Ilo-
na lányával költözött el Horváthtól, az ugyanis fiait
nem adta. Persze az asszonyt ekkor is megszolták,
mert elhagyta férjét és gyermekeit egy olyan kor-
ban, amikor a válás még messze nem volt olyan el-
fogadott, mint manapság.

Ennek ellenére így élete utolsó másfél éve, bár
betegsége miatt fájdalommal telien, mégis nyugod-
tan telt. Halála előtt átadta naplóját, levelezéseit és
ezek kiadói jogait titkárának, Tóth Józsefnek – akit
egyébként szintén megvádoltak azzal, hogy a szere-
tője volt. És amikor már a kezében erő sem volt, neki
diktálta le vallomásait tartalmazó leveleit apjának
és férjének, Horváth Árpádnak. Ezekből kiderül, hogy
valóban mit kellett a szörnyeteg férje mellett átélnie.

Szendrey Júlia 1868. szeptember 6-án halt meg,
és végül a hírnevét féltő Horváth Árpád, Gyulai Pál
(aki Júlia sógora volt) és az ezen tettével Júliát el-
áruló titkár, Tóth József úgy döntöttek, hogy nem
hozzák nyilvánosságra az iratokat. Horváth állító-
lag azt kérte Tóthtól, hogy semmisítse meg őket,
ám szerencsére nem tette. Elrejtett mindent, és
végül 1930-ban láttak napvilágot. Akkor, hatvan-
két évvel Júlia halála után derült fény az özvegyi
fátylat túl korán eldobó Petőfinével kapcsolatos
igazságokra.

Mint például arra is, hogy valóban szerette-e Petőfi Sándort. Zárásképp bizonyítsák ezt Júlia saját szavai halálos ágyán édesapjának írt utolsó leveléből: „Apám azt mondta, hogy én boldogtalan leszek Sándor mellett. Asszonynak még nem adatott olyan

boldogság, mint amit én éreztem, mikor együtt voltunk Sándorommal. Királynője voltam, imádott engem, és én imádtam őt. Mi voltunk a legboldogabb emberpár a világon, s ha a végzet közbe nem szól, ma is azok volnánk.”

A MÉHNYAKRÁK LELKI OKAI

Ép testben ép lélek. Unalomig ismételt közhely, de ma már tudjuk, hogy így van. És a legtöbb betegség kapcsán az is ismeretes, hogy milyen lelki tényező állhat a kialakulás mögött. A méhhez hasonlóan a méhnyak is a nőiességet képviseli, ahogy egyébként a legtöbb nőgyógyászati daganatnak is általában tudatosan, vagy akár tudat alatt a nőiesség megtagadása, szexuális problémák, párkapcsolati gondok állnak a háttérében. A méhnyakrák nem tudatosan, de megoldás lehet a nő számára, hogy a betegségre „fogva” távol tartsa partnerét. A legborzasztóbb, hogy sokszor ez a nő életébe is kerül – akárcsak Szendrey Júlia esetében.

Legszívesebben puszta kezem
 a méhnyakom körül vinném
 mert az a hely, ahol a szívem
 a méhnyakom madara.

Legszívesebben a méhnyakom
 a méhnyakom szép és ifjú halott.
 Mert az a hely, ahol a szívem
 a méhnyakom nem tudott.

Hallgassunk el a méhnyakom
 a méhnyakom szép és ifjú halott.
 Mert az a hely, ahol a szívem
 a méhnyakom nem tudott.

A méhnyakom szép és ifjú halott.
 Mert az a hely, ahol a szívem
 a méhnyakom nem tudott.

FRÁTER ERZSÉBET, „A LEGSZAJHÁBB ÍRÓFELESÉG”

Az 1800-as évek közepén is még mindig csupán egyetlen dolgot vártak el egy nőtől: legyen szép. Nem kell tanulnia, nem kell, hogy okos legyen. Elég, ha tetszik a férfiaknak. Az ebben a szellemiségben nevelkedett Fráter Erzsébet abszolút megfelelt a kor ideáljának. Így nem csoda, hogy Madách Imre gyakorlatilag azonnal beleszeretett a nála négy évvel fiatalabb lányba, aki mindennél jobban szerette a csinos ruhákat és az olyan táncos estélyeket, mint amilyenek megismerkedtek. Később ez lett a válás oka is, pont ugyanaz, ami miatt beleszeretett a nőbe. No meg az, hogy anyósa egyáltalán nem kedvelte Erzsébetet. Ha már a házasság létrejöttét nem sikerült megakadályoznia, mindent megtett, hogy tönkretegye azt. Menyének olyan rossz hírét sikerült keltenie, melyet még ma is folyamatosan tisztáznunk próbálunk, hogy megtudja az utókor: nem felesége volt Madách tragédiája, hanem a kor, melyben éltek, és ahogyan akkoriban gondolkodtak a nőkről, volt maga a tragédia – élükön Madách Imrével, a saját férjével.

Milyen volt Fráter Erzsébet, és miért lett olyan, amilyen?

Mielőtt Fráter Erzsébetre rátérünk, kicsit ismerkedjünk meg a korrallal, melyben a fiatal lány élt és nevelkedett. A korrallal, amelyben a nők számára az oktatás még csak egy álom volt, amikor Beniczky Hermin (ismertebb nevén Veres Pálné) még csak az első lépéseket tette meg annak érdekében, hogy a lányok ugyanúgy járassanak iskolába, és ugyanabban az oktatásban részesülhessenek, mint a fiúk. Egy olyan korban, amikor még bőven hatott Jean-Jacques Rousseau filozófiája, miszerint egyáltalán nem fontos, hogy egy lány tanuljon, hogy egy nő okos legyen. A filozófus így indokolta: „A nők oktatásának a férfiakhoz kell igazodnia. Arra kell őket kiképeznünk, hogy tessenek a férfinak, és hogyan legyenek a férfi hasznára, annak megbecsülését és szerelmét miképpen nyerje el, hogyan nevelje, ha fiatal, hogyan óvja, ha felnőtt [...] ezek a nők mindenkor kötelezettségei, melyekre fiatal koruktól oktatni kell őket.” Illetve azt is ő mondta, hogy „a nő egyenesen arra teremt, hogy megnyerje a férfiu tetszését”.

Pontosan ebben a szellemben nevelték Fráter Erzsébetet is: adjon a külsejére, legyen szép és vonzó a férfiak számára, hogy minél hamarabb, minél könnyebben férjhez lehessen adni. Lehetőleg egy jó nevű, gazdag férfihoz. Ez felnőtt korára a

FRÁTER ERZSÉBET

Magyarországon az 1870-es években a nők csupán 25 százaléka tudott írni és olvasni. Ez az arány 1880-ra 36 százalékra, 1890-re pedig 46 százalékra javult, ami bár még mindig nagyon kevésnek számított, de ha belegondolunk, hogy húsz év alatt nőtt a duplájára, elég biztatónak számíthatott. 1930-ra jutottunk el addig, hogy tízből már csak egy nő volt analfabéta.

személyisége szerves része is lett: szerette a szép, csinos, divatos ruhákat, és imádott szórakozni. Rendszeresen vett rész bálokon, vacsorákon, estélyeken. Egy balassagyarmati megyebálon találkozott Madách Imrével is, ahol az író azonnal beleszeretett, és eldöntötte, hogy az akkor még csak tizenhat éves lány lesz majd a felesége. Pedig mindenki ellenezte a házasságot, és hamar kiütközött, hogy nagyon különböznek egymástól.

Fráter Erzsébet volt Madách igazi tragédiája?

Két évvel később, Erzsébet tizennyolcadik születésnapján össze is házasodtak annak ellenére, hogy nem igazán volt, aki támogatta kapcsolatukat. „Az ilyenféle lányoknak udvarol az ember, de nem veszi őket feleségül” – mondta egyik barátja Madáchnak, akinek anyja sem örült, mikor megtudta, kinek udvarol a fia. Nem örült neki, egyrészt a lány természete miatt, másrészt, mert református volt (Madáchék katolikusok voltak), és egyáltalán azért, mert nem

Fráter Erzsébet 1850 körül. Ismeretlen fotós.

tetszett neki Erzsébet. Élete során talán ez volt az első (és lehet, hogy egyetlen) alkalom, amikor az író nem az anyja vágya szerint cselekedett, és 1845. június 20-án elvette Erzsébetet.

Eleinte úgy tűnt, jó döntést hozott. A visszahúzó-dó, zárkózott, szív- és tüdőbeteg Madách és az életvidám, csinos, a táncot és a társasági életet kedvelő Fráter hét boldog évet élt együtt, amelyre a férfi mint élete legszebb éveire gondolt vissza. Távol az anyóstól a csesztvei birtokon boldog és kiegyensúlyozott életet éltek még annak ellenére is, hogy a

tragédiák őket sem kerülték el. Első gyermekük, Imre ugyanis 1846. augusztus 31-én, még születése napján meghalt. Az 1848-as év azonban boldogan indult Madáchék számára, január 1-jén ugyanis megszületett Aladár, akit ezután két lány követett, 1851-ben Jolán, 1853-ban pedig Anna Borbála.

1852 augusztusában minden megváltozott, amikor Madáchot elfogták, és majd' egy évig szabadságharcosok rejtegetésének vádjával fogságban tartották. Ezt felesége soha nem tudta megbocsátani neki, mivel az asszony semmiről nem tudott. „Közvetlen oka Imrém bizalmatlansága volt, amivel engem halálosan megsértett. [...] De megbocsáthatatlan hibájául rovom fel neki, hogy engem nem avatott be ebbe az ügybe, attól tartva, hogy fecsegni fogok. Hogy én árulójavá legyek valaminek, ami az én férjemnek szent? Inkább haraptam volna le a nyelvemet! Ám abban a szempillantásban, amikor megtudtam, hogy Imre engem méltatlannak tart vele megosztani gondjait, összeomlottam. Addig féken tartott csökönyösségem felágaskodott. És tátongó rés jelent meg előttem házasságunk szép építményében” – olvasható az *Egy szerencsétlen nő gyónása* című tárcában, amelyet az Andor Csaba által szerkesztett, *Fráter Erzsébet emlékezete I.* című könyv szerint 1875-ben, azaz halála évében, egy tiszta pillanatában diktált le az asszony.

Ebben kitér arra is, hogy mi történt velük, amikor a férjét börtönbe zárták. „Házunk családfő, birtokunk gazda nélkül maradt, gyermekeinknek apjuk, nekem támaszom nem volt. Egyetlen garasom sem volt, és senki sem állt mellettem, akitől segítséget vagy tanácsot kaphattam volna. Legtermészetesebb az lett volna, ha az anyósom, Sztregova szigorú úrasszonya magához vesz. Ő azonban gyűlölt engem házasságkötésünk óta, merthogy áthúztam nagyra törő számításait.”

Bajos anyós

És itt muszáj kitérnünk és külön figyelmet, de legalábbis pár sort szentelni az anyósnak, aki tényleg mindent megtett annak érdekében, hogy fia életéből eltávolítsa Erzsébetet, hogy tönkregye a házasságot és Erzsébetet is.

Majthényi Anna kemény, szigorú nő volt, aki öt gyermeket szült férjének – köztük Madách Imrét. Ám az asszony hamar özvegyi sorsra jutott, és férfi és férj híján egyedül kellett felnevelnie gyermekeit és gondoskodnia a birtokról, ami a megélhetésüket is biztosította. Ahogy korábban írtuk, első pillanattól kezdve ellenezte a kapcsolatot, nem támogatta a házasságot, rendszeresen volt nézeteltérése a menyével, amit Imre fia (akitől képtelen volt az asszony elszakadni) rosszul is viselt, ilyenkor mindig az írásba menekült.

A fiatalok azonban jól kijöttek egymással, ahogy már említettük, házasságuk első hét éve tényleg boldogan telt. Az anyós azonban türelmesen kivárt, és fia bebörtönzésekor azonnal kihasználta az alkalmat, hogy keresztbe tegyen a menyének. Aki ott maradt férj és pénz nélkül először két gyermekkel, várandósan, majd egy újszülöttel. „...minthogy ő engem könnyelműnek tartott, olyan szűkmarkúan adott nekem pénzt, hogy kénytelen voltam adósságokba keveredni...” – idézte fel imént említett „gyónásában” Erzsébet, akinek emiatt börtönben ülő férjétől kellett pénzt kérnie, hogy gyermekeivel ne haljanak éhen. Miközben anyósának köszönhetően a legrosszabb hírű és legellenszenvesebb írőfeleségként vonult be az irodalomtörténetbe, mivel az asszony azt híresztelte, hogy ezekben az időkben is szórja a pénzt, legtöbbször ruhákra, és fűvel-fával megcsalja Imrét.

Popper Valéria irodalomtörténész kutatómunkája során talált egy nyilatkozatot, amely Fráter Erzsébet és Madách Imre nagyobbik lányától származik. Madách Jolán felnőttként az alábbiakat mesélte egy újságírónak szülei kapcsolatáról és nagymamájáról, Majthényi Annáról:

„Szüleim szerették egymást. Ellentétes természetük ellenére sem lett volna válás a vége, ha nagyanyám, néhai Majthényi Anna nem lett volna olyan egyéniség és olyan természetű. Anélkül, hogy az ő puritán felfogását és egyéniségének merevségét a maga tisztaságában sértenők, meg kell állapítani, hogy a nagymama szerepe nagyban hozzájárult a fejleményekhez. Ő nem helyeselte a házasságot az egyszerű nemesi lánnyal. Az elhidegülés közte és menyje között elsősorban vallási térről indult ki. Az erősen katolikus érzelmű asszony kálvinista menyje ellen nem melegekedett fel, sőt elhidegülését imádott fiára, Imrére is átvitte. Ez az űr aztán szétnyílt a házastársak között is.”

Hogy bizonyosan megcsalta-e, nem lehet tudni. Ebben az állítólag Erzsébet által lediktált gyónásban Fráter utal egy kísértésre, aminek nem tudott ellenállni, és amit szeretett volna bevallani és jóvátenni férjének, amikor az kijön a börtönből. Csakhogy amikor ez megtörténik, Madách anyjához költözik az

Madách anyja, az ifjú Majthényi Anna

egész családdal, amely tettől Popper Valéria irodalomtörténész Madáchnéról szóló előadása szerint Erzsébet ekkor úgy érezhette, hogy férje másodjára is cserben hagyja, „hiszen a házasságkötésükkor arról szó sem volt, hogy neki az anyósánál kell élnie, a mellett a nagyasszony mellett, aki a házasságot is ellenezte. De beleegyezett Fráter Erzsébet a költözésbe, ami azt bizonyítja, hogy szerette a férjét” – elmélkedett a történész.

A férj azonban nem bizonyította szerelmét. Miután kiengedték a börtönből, Erzsébet, akinek harmadik

gyermek születése után nemcsak az anyósával gyűlt meg a baja, de mindemellett feltehetően szülés utáni depresszióval is küzdött, csak annyit kért férjétől, hogy kísérje el őt februárban a losonci bálba. A férj viszont ezt nem tette meg. A feldühödött nő így más kísérő után nézett, és talált is mást. Augusztusban a válási papírok már alá voltak írva.

A halálba vezető lejtő a válás után

A válás után Fráter Erzsébet az apjához költözött középű lányukkal Csételekre, majd Alsósztrégovára, mert úgy állapodtak meg, hogy az elsőszülött fiú, aki mindennek az örököse, és legkisebb gyermekük az anyós és nagymama, Majthényi Anna gondozásában nevelkedik tovább Sztrégován, Jolán pedig tízéves koráig Erzsébetnél maradt. Majthényi a sztrégovai kastélyba be sem engedte volt menyét, így az nemcsak volt férjét, de másik két gyermekét sem láthatta. A szülés utáni lelkiállapota miatt

tovább romlott. Egy minimális járandóságot kapott a férjétől, de mivel soha nem tanították meg az asszonynak, hogyan kell a pénzzel bánni, hamar eladósodott.

Végül 1862-ben ment el Madách az akkor már tizenegy éves Jolánért, ami az utolsó lökés lett Fráter számára a lejtőn. Rászokott az alkoholra, mezítláb járkált, az utcán aludt. 1875. november 17-én halt meg, pár hónappal azután, hogy a már említett „gyónást” lediktálta, melyben mindent tisztázott, és amelyet így zárt: „Reménykedjetelek velem együtt, hogy a Legfőbb Bíró engem nem az elvetemültek közé fog besorolni. Ő a mi mindent megbocsátónk, és tudja, hogy én nem csak saját gyarlóságomnál fogva, hanem talán még inkább azoknak az értetlensége és gögje folytán pusztultam el, akiket földi útítársaimul adott a végzet. Viszontlátásra egy jobb világban, ahol én vele, az előttem eltávozottal megtisztultan és büntelenül fogok találkozni!” – utalt volt férjére, akit tíz évvel élt túl Fráter Erzsébet, aki maga végül egy szegénykórházban halt meg.

SZÜLÉS UTÁNI DEPRESSZIÓ

Az utolsó szülés az extrém életkörülmények között lelkileg és testileg egyaránt megviselhette Fráter Erzsébet, amely valószínűleg szülés utáni depresszió formájában öltött testet. A legrosszabbkor történt minden, legkisebb gyermeke akkor született, amikor férje börtönben volt, az anyósa ellehetetlenítette, és pénz nélkül kellett boldogulnia. A férjének írt leveleiben arról számol be, hogy se ruhára, se élelemre nincs pénzük. Ráadásul két nagy gyermeke és ő maga is bárányhimlős lett, mivel ő ápolta a gyermekeket – ez egyébként az állítólagos hűtlenségét is megkérdőjelezi, hiszen frissen szülten, himlős betegen – ami felnőttek esetében sokkal súlyosabb lefolyású –, ahogy Andor Csaba is céloz rá könyvében: nem kizárt, de nehezen elképzelhető az intim kapcsolat létesítése.

Madách, a nőgyűlölő?

A kor és saját anyja hatására is Madáchnak igen különös kapcsolata volt a nőkel. Ráadásul a meg nem értett feleség is hatással volt rá, és a pályafutására is. Leghíresebb művében, *Az ember tragédiájában* több Éva-karaktert, például Kepler feleségét is Erzsiről mintázta, vagy a londoni szín Éváját, akit csak a szép ruhák és az ékszerek érdekelnek, és az, hogy jól menjen férjhez. A megkérdőjelezhetetlenül zseniális alkotás azonban hemzseg a nőgyűlölő részekről.

„Te csak virág légy, drága csecsebecs, haszontalan, de szép, s ez érdeme.”

Vagy:

„Ő nő, mi szűk, mi gyarló látköröd, s a büszke férfit épp ez vonzza hozzád. Csak gyöngeség, mit az erő szerethet.”

És ott a híres akadémiai székfoglalója, amely *A nőről, különösen esztétikai szempontból* címet kapta. Sajnos túl sok a megbotránkoztató gondolat, oldalakat lehetne megtölteni Madách nem éppen nő és férfi közti egyenlőséget támogató mondatairól. Ezért itt most csak egy részletet, a leghíresebb és egyben legfelháborítóbb sorait idézzük: „A nő korán fejlődik, de teljes férfiúi érettségre sohasem jut; könnyebben felfog és tanul, de teremő gényusz híjával az emberiség irányadó szellemei közé nem emelkedik. Ő mindig csak szenvedő, sohasem a beható elemet képviseli, s innen, míg a dilettantizmus legkedvesebb kontingensét szolgáltatja, soha a művészetet és a tudományt lényegesen előre nem vitte. E cáfolhatatlan tényt nem tulajdoníthatjuk ellenkező irányú nevelésnek. Azon férfiaknak legnagyobb része, kiket a gényusz megszállt, szintén a legellenkezőbb irányú utakról törtek hivatásuk felé

Madách Imre, Fráter Erzsébet férje,
Az ember tragédiája írója, aki a drámában
nem egy Éva-karakterbe írta bele feleségét

– és győztek, mert a szellem erősebb minden földi akadálnál.

Ha pedig olykor fellobban egy meteor, s oly nő születik, ki magas szellemtől ihletve túlemelkedik neme korlátain, az minden okoskodásunk dacára is egyenlővé teszi magát a férfiúval; és tegye is, elég drágán megvásárolta e helyet, mert érte minden bizonnal neme mindazon előnyéről lemondott, melyek ezen irányban tették volna ragyogóvá s boldoggá.” – Azaz egy nő vagy okos lehet, vagy szép.

Fráter Erzsébet megítélése ma

Az utókornak és a sok kutatónak, aki foglalkozott az asszony életével, szép lassan tisztázódik Fráter Erzsébet neve. Még ha erre közel százötven évet kellett is várni. Mindenesetre fontos elmondani: jó úton járunk. 2022-ben megnyitott Csécsén a Fráter Erzsébet emlékház, amely kapcsán még az épülő fázisban, 2018-ban Csécse polgármestere, Barna István a Nool.hu-nak ezt nyilatkozta: „Fráter Erzsébet a magyar drámairodalom hősnője volt. [...] Sokáig nemcsak helyben, de országosan sem ismerték el Fráter Erzsébet jelentőségét. Ezen mindenképpen változtatni szerettünk volna.”

Fráter Erzsével nem lett volna semmi gond. Olyanra vált, és úgy viselkedett, ahogy a kor elvárta egy

nőtől. Összeházasodott egy férfival, aki sem természetben, sem érdeklődési kör tekintetében nem magához illő feleséget választott. Tette mindezt egyetlen okból: mert szép volt, és beleszeretett a szépségébe. Ezt követően pedig olyan kvalitásokat vártak el a nőtől, amivel nem rendelkezett.

Madách Imre huszonkét éves földbirtokos fiatalember volt, amikor összeházasodtak, túl egy-két szerelmen. Már látott egy s mást a világból, sejthette, hogy Erzsébet nem egy otthonülő, nyugodt szellemi partner lesz, hiszen nem erre nevelték. Sokkal inkább arra, hogy szórakoztató, dekoratív „kiegészítő” legyen, aki csinos, aki tetszik a férfiaknak. Sikert nem neki. Tetszett a férfiaknak. Mégis ez lett a vesztesége.

Most mi jövünk: a mi feladatunk úgy mesélni róla, ahogy megérdemli: valódi hősnőként. Mert az volt!

LÉDA, A.K.A. BRÜLL ADÉL, ADY „SZAJHA MÚZSÁJA”

LÉDA

„Majd a halálom után úgyis kikutatnak mindent, és megírnak rólam mindent” – mondta állítólag egy 1930-ban adott interjúban Diósyné Brüll Adél, vagy ahogyan a legtöbben ismerik: Léda. Ő volt ugyanis a 20. századi magyar irodalom egyik legnagyobb költőjeként számontartott Ady Endre múzsája, legnagyobb szerelme kilenc éven keresztül. Százötven szerelmes verséből nagyjából hetven zseniális Ady-költemény ihletője, akire mégis pont olyan haraggal a szívében gondol jelen korunk, mint anno, az ő korukban élt emberek. Pedig vajon akkor is ő lett volna a nagy Ady, ha Léda nem karolja fel, hívja ki Párizsba, tanítja, törődik, foglalkozik vele, szereti?

A Léda-versek a magyar irodalom kihagyhatatlan alkotásai, még az a középiskolás is tud létezésükről, aki csak aludni jár az irodalomórákra. Imádjuk Adyt, bármilyen is volt – pedig többnyire nem volt imádni való. És imádjuk a költeményeit

is, különösen szerelmes verseit, mert egy párkapcsolat érzelmi hullámvasútjának minden pontjáról született verse, a mélységekről ugyanúgy, mint a magasságokról, az elejéről ugyanúgy, ahogy a végéről. Így tényleg mindenki talál olyan verset tőle, amivel tud azonosulni. Utáljuk viszont a nőt, akinek valójában köszönhetjük a költeményeket. A nőt, akiért Ady rajongott, aki Adyt boldoggá tette, és a nőt, akire Ady aztán ráunt, amikor már (úgy vélte) túlnőtt rajta, és akit már ő sem tett boldoggá.

De tényleg ezt érdemli Léda? Jogos egyáltalán a dühünk? Tudjuk-e valójában, hogy miért haragszunk a nőre, akinek talán két fő bűne volt, és egyik sem az, hogy házas asszonyként imádta a művészt. Rajongott érte, ez igaz, mindennél jobban – ez, mondhatni: bűne volt. Mint ahogy az is, hogy mindent próbált megtenni annak érdekében, hogy támogassa Ady tehetségét, és a legjobb költő váljék belőle. Aki mindezt hogyan hálálta meg? Amikor sikerült, megírta az utolsó Léda-zsoltárt, a szakító verset, amelyben egyszerre tudatta országgal-világgal, olvasókkal, rokonokkal, barátokkal, kollégákkal és nem mellesleg magával a nővel is, hogy itt a vége, nem kér belőle többet. Ugye, hogy innen nézve mennyire más „a gyerek fekvése”? De ne szaladjunk ennyire előre, kezdjük az elején, hiszen már kapcsolatuk kezdetéről is van mit tisztázni.

Megismerkedésük ezer, különféle története

Ahány forrás, annyiféleképpen szól Diósyné Brüll Adél és Ady Endre megismerkedésének története. (Karády Katalin és Egyed Zoltán sztorijára visszagondolva kicsit *déjà vu* érzésünk is van.) Bár évekig (még éltükben is) a legtöbb pletyka alapja az volt, hogy miután a Párizsban élő nő olvasta a költő *Fantom* című versét a nagyváradi lapban, gyakorlatilag a versen keresztül beleszeretett, és előre megtervezte, hogy hazajön Váradra, találkozik vele, és elcsábítja. Mindezt maga Ady terjesztette, aki vélhetően épp egy veszekedésük utáni, mondhatni, nem túl szerelmes állapotában így emlékezett vissza a találkozásra. „Újságot csináltam, vezércikket írtam, s nyilván elpusztulok, vagy nagyon okos életbe kezdek, ha nem jön el értem valaki. Asszony volt, egy hozzá jutott versem küldte, megfogta a kezemet, s meg sem állt velem Párizsig. Ekkor rám erőltette az ő akaratát s magtalan hiúságát, hogy bennem hajtson ki, ha tud.”

Az igazság azonban ennél kevésbé megtervezett, sokkal életszagúbb, amit több hiteles forrás, így Ady sógornője, Ady Lajosné Kaizler Anna is megerősített *Az ismeretlen Ady* című könyvében. Az újság tényleg járt Diósynénak, hiszen Adél férje alapító részvényese volt a lapnak. Ennélfogva a nő valószínűleg olvasta a verset, ahogy mást is tőle. Tudta, hogy kicsoda Ady Endre, és egyre több írásával találkozáva érezte, hogy több is van benne ennél. De ennyi, pont, itt vége is volt részéről az egésznek.

Egy alkalommal azonban, amikor Adél hazautazott szülővárosába, Nagyváradra, együtt vacsorázott barátnőjével, Fehér Dezsőnével, aki a *Nagyváradi Napló* szerkesztőjének volt a felesége. Teljesen véletlenül, Lédától függetlenül hívták meg a vacsorára

Fekete Sándor: Leda fiatalasszonyként

Adyt is, és mutatták be őket egymásnak. Ez a vacsora azonban mindent megváltoztatott.

Abban a legtöbb forrás egyetért, hogy az első találkozás alkalmával Adyt teljesen lenyűgözte a nagyvilági, intelligens, a férfinál öt évvel idősebb, modern nő. Azonnal beleszeretett. Nem úgy Léda, akinek bár imponált a férfi szemmel látható rajongása, részéről szerelemről csak egy évvel később beszélhetünk, amikor számtalan levélváltás után Léda meghívta Párizsba a költőt, aki ment, és élt abban a házban (egyes források szerint a lakásban is), melyben Diósy Ödön és felesége lakott. Mint a Diósyné szeretője.

Édes hármas

A legtöbb rosszat Léda életében – és azóta is – azért kapta, mert házas asszonyként volt Ady múzsa, szerelme, szeretője. Még Kaizler Anna, Ady testvérének, Lajosnak a felesége is ezt írta róla: „...ismeretlen démon volt, ki jómódban eltartott férjes asszony létére nem restelli, hogy legényembert láncoljon le.” Ugyanezt a másik szemszögből, mármint, hogy házas asszonyt csábított el, természetesen a költőnek már nem róta fel senki. (Bezzeg, ha nő lett volna...)

Bárhogy is, valóban nagy érdeklődés övezte hármasukat, mivel onnantól, hogy Ady 1903-as őszi megismerkedésükkor beleszeretett Lédába, majd egy évvel később meghívására, 1904-ben ki is költözött Párizsba, ők hárman majd két évig nagyszerűen elváltak. A férj, a feleség és annak szeretője. Sokan nem értették, hogy miért nem rendezett patáliát Diósy Ödön, a felszarvazott férj, hogy lehet, hogy ilyen jól kijön egymással ez a két férfi, aki ugyanannak a nőnek férje és szeretője. Mint ahogy

sokan nem értették aztán azt sem, miért nem akar elválni Diósytól Léda, és hozzámenni Adyhoz.

Rengeteg a különböző történet itt is arról, hogyan került össze a Diósy házaspár, hogy az akkor vénlánynak számító huszonöt-huszonhat éves lány mennyire hálás lehetett a férfinak, mert az elvette. De tudni véljük azt is, hogy Léda jómódú családja tönkrement, így a lány nem számított jó partinak. Hozománya nagymamájának hála nem volt rossz, amely viszont pont jól jött Diósynak a vállalkozásához, mint ahogy a már akkor sem hétköznapi megjelenésű nő személye is, amely jó hatással lehetett üzleteire.

A házasságuk jó befektetés volt mindenki számára, egy „anyagi érdekszövetség”, és nem mellesleg jó alibi is. Diósy Ödön ugyanis már Ady előtt is szemet hunyt felesége kalandjai felett, mivel az nemcsak Adélhoz, hanem úgy egyáltalán a nőkhöz nem vonzódott. Így kifejezetten örült, hogy betopant felesége életébe Ady, akivel ő is remekül kijött, rendszeresen jártak együtt színházba, szórakozni hármasban. Támogatták, segítették a költőt, kezdődő szifiliszéhez Ödön még orvost is szerzett, és amikor kellett, mindennap el is vitte hozzá, fizette a kezelését. Az írják máig sok helyen: „angyali türelemmel viselte a felszarvazást”. Persze, lévén, hogy ilyenről szó sem volt.

Hogy Adél már a házasságkötéskor tudott-e férje homoszexualitásáról, nem tudni. Erről senki nem beszélt. Az viszont tény, hogy Adél és Ödön között szoros kapcsolat volt, mint emberek szerették egymást, kitartottak a másik mellett minden körülmények között. Adél férjével tartott, ha menekülni kellett kétes ügyei miatt, és többször is új életet kezdett vele, ha épp azt hozta a sors. Ezt Ady tudára is adta, aki ennek ellenére mégis kérte, hogy váljon el.

Akárcsak Adél családja, akik még a költő megjelenése előtt, amikor a házaspár anyagi gondokkal küszködött, válásra ösztönözték lányukat. „Édes, drága Apukám! Most vettem leveledet, és abból látom, hogy könyörtelenek vagytok [...]. Még egyszer utoljára kijelentem, hogy én Ödönt semmi áron és semmi körülmények között elhagyni nem fogom. Tehát ha ő bajban és szerencsétlenségben van, én is abban leszek.”

Jóban-rosszban, gazdagságban-szegénységben. Tényleg olyan volt a házasságuk, mint egy jó üzleti szerződés. Ennek ellenére G. Merva Mária írása szerint állítólag 1921. október 5-én elváltak, ám mivel nem tudtak az anyagiakban megegyezni, illetve mert Ödönnek életjáradékot kellett volna fizetnie Adélnak, kárpótulásul az ő (és egyébként testvérei) hozományáért (is), egy év múlva újra összeházasodtak.

A Diósy házaspár végül együtt élte le életét, Ödön csupán fél évvel élte túl Ady múzsáját, feleségét, akinek sírjáról a temetéskor Csinszka koszorúját is még eltávolíttatta.

Héja-nász, avagy Léda és Ady kapcsolata

Különleges kapcsolat volt az övük, az első pillanattól. A vidéki fiatal újságíró, aki beleszeret az idősebb, Párizsból jövő modern dívába, aki nem mellesleg házas is. Udvarol neki, levelekkel, szép szavakkal, szerelmével bombázza, azt írja: „olyan leszek, amilyennek Maga óhajt, édes Egyetlen.”. Mire az asszony meghívja magához, magukhoz, hogy lásson világot, hátha hat rá a francia kultúra, hátha jót tesz tehetségének. Közben Léda is beleszeret, szenvedélyes hónapokban és számtalan, egy életre szóló csodás közös élményben lesz részük. Utaznak, Ady ír, ténylegesen hatnak rá a francia emberek, költők. Persze ahogy telnek a hetek, hónapok, becsúszik egy-egy veszekedés, hangosabb szó, féltékenykedés. De hát hol nem!?

Az örökösen a boldogságot hajhászó, de visszatérően a bús depresszióval küszködő Ady közben mint költő egyre jobb lett, itthon jó munkalehetőség várta. És talán az igazi boldogság? Azt hiszi, de valójában nem tudta. 1903-ban még Lédáról írja: „aki várt világa egy kicsi, bús életnek”. Pár évvel később aztán állandóan arról panaszkodik, hogy boldogtalan. Boldogtalan Párizsban, boldogtalan itthon.

Magyarországon persze mindenki Lédát hibáztatja. A már említett sógornő minden rosszat Lédának tud be, aki nem ismeri fel, hogy mire van szüksége a nagy költőnek. Ő a nő, aki csak magával törődik, de közben távolról is uralkodik a férfi felett, nem ereszti. „Az asszonynak enyhítenie kellett volna minden esetben a tépett idegzetű ember zaklatottságán, vele törődnie, és nem saját személyével... Amire Léda képtelen volt” – írja Ady Lajosné, aki szerint Ady évekig húzta a szakítást, mert félt, nem bírta

ADY-MÁNIA

Ady Endrét, bárhova ment, olyan fokú rajongás vette körül, amit talán ő maga is nehezen dolgozott fel. Ő volt a kiválasztott, akinek már születésekor megpecsételődött a sorsa, mivel mindkét kezén hat ujjal született. (Léda halva született kislányának is hat ujj volt a kezén, innen vették biztosra, hogy a költő az apa.) Ezt az átlagostól eltérő testi adottságot maga a költő is „kiválasztottságként”, táltosjelként kezelte. Emellé jött mindkét oldalt lenőtt füle és feltűnően nagy, rövidlátó szeme, nagy bütykei és vézna, gyenge lába, ami miatt a járása is bizonytalan volt. Mindezeket a maga erényére fordította, a közvéleményben is egyfajta misztikum lengte körül. A férfiak mind ismerni akarták, a költő barátai akartak lenni, a nők pedig kivétel nélkül rajongtak érte.

elengedni a nőt. A nő nem hagyta, hogy menjen. Miközben számtalan levél bizonyítja, hogy sokszor a költő nem ment, ő volt, aki egy-egy veszekedés után visszakönyörögte magát.

A szanatóriumokba felváltva jártak, idegeik gyengék voltak, kapcsolatuk mélységei hol az egyiket, hol a másikat készítették ki olyannyira, hogy szakember segítségére volt szükség. Adynál az ital is közrejátszott, szenvedélye nem könnyítette meg életét, kapcsolatukat. Mint ahogy az sem, hogy 1907-ben

Adél terhes lett. Diósy nevére jegyezték be, de nem is volt kérdés: Ady volt az édesapa. Ez eddig nem is lett volna ok a gondra, ám a kislány halva született. Innentől kezdve kapcsolatuk romlásnak indult.

A házas asszony kontra Ady női

Kapcsolatuk egyik legnagyobb mérgezője Léda örökös féltékenykedése volt. Noha Ady Lajosné (is) beismerte könyvében, hogy legtöbbször joggal. Ilyenkor nagyokat veszekedtek, és elmondása szerint állítólag Ady arca hol egy varróleány, hol egy próbakisasszony, hol pedig egy állítólagos grófnő miatti „közelharcok” nyomait őrizte. „...magam is láttam nem egyszer véres csíkokat, rózsás női körmök (vagy karmok) borzongató nyomát Ady képén... csodálkoztam, hogy ilyet férfi eltűr – sőt, hogy még azon túl is viszontlátja a nőt.” Hogy ez valóban így volt-e, örök rejtély. Az viszont tény, hogy a költő odavolt a női nemért, bordélyházak rendszeres látogatója volt, folyamatosan találkozgatott is más nőkkel, és Léda mellett is voltak szeretői. Ezek után Lédának sem kellett több, amikor a férfi Pesten volt, ő sem volt magányos. De mindkettejük esetében csupán a testi igények kielégítése állt a tettek mögött, lélekben csakis egymáséi voltak.

Kaizler Ady oldaláról ezt is megmagyarázta: „Csoda-e, az ő természetével, amely a magányt nem sokáig bírja (s most barátai sincsenek Párisban), ha futva menekül – más nőkhöz? Azokhoz semmi köze, az igaz, de legalább nem marják, nem vájkálnak a szívében...” Vagyis az, hogy Ady nőzik, teljesen normális, sőt, szinte Léda hibája, hiszen szegény férfi magányos, mert a nő csak magára gondol. Ady pedig már csak ilyen, őt így kell elfogadni. Végtére is, Léda még mindig házas asszony...

A szakítás után

Kilenc évig tartott a héja-nász, amelynek végül Ady vetett véget, ahogy Vajthó László irodalomtörténész írta *Én, Ady Endre* című könyvében: „A válás elég brutális, férfiatlan. Jellemző Adyra. Úgy válik Lédától, mint valami hisztériás nő.” A költő ugyanis a Léda-időszakot keretbe foglalva egy verssel zárta le, amit 1912. május 16-án a *Nyugat* számában jelentettek meg. Az *Elbocsátó szép üzenet* a visszavonhatatlan szakítás, hiszen leírta, ott van, az egész ország látta, sőt az országon túl is, hiszen maga Léda is Párizsban olvasta.

Adél teljesen kiborult, az öngyilkosságon is gondolkozó nőt férje próbálta vigasztalni. Az egykori szerelmesek soha többé nem látták egymást, Léda egy évvel később egyetlen, utolsó próbát tett. Mielőtt Pestre utazott, levelet ír a költőnek, találkozót kért tőle, de az nem válaszolt, nem is ment el. Nyáry Krisztián *Írjál és szeress!* című könyvében leírtak szerint Léda húgának elmondta, miért nem: „Nem mertem. Magamtól féltem, mert úgy éreztem, ha meglátom, ismét kezdek előlről mindent.”

Az új Ady-korszak, az új nő, Csinszka érkezése még jobban megviselte Lédát. De haláláig soha nem beszélt Adyról. Csak miután a férfi 1919 januárjában meghalt, akkor mesélte: megérezte, hogy ez fog történni, álmában ugyanis megjelent neki a költő, egykori szeretője, és bocsánatot kért tőle. Állítólag másnap kapta a hírt haláláról.

1914-ben a háborús helyzet miatt Diósyéknak vissza kellett térniük Magyarországra. Ezután, idősebb korukban visszavonultan éltek gödöllői villájukban. Az asszony lovagolni járt, és kutyáival foglalkozott, akiből olykor tizenhat is volt. A múltat soha nem hozta fel, még társaságban sem, bár azt

a kevés embert, aki tartotta vele a kapcsolatot, biztos érdekelte volna. Ő viszont hallgatott.

Éltében az emberek elfordultak az idős asszonytól, akinek múltja volt. Rossz hírű volt. Amikor súlyos bőrbetegség támadta meg, arról kezdtek pletykálni, hogy Ady nemi betegségét kapta el, noha a férfi addigra már több mint tíz éve halott volt, és közel két évtizede nem is találkoztak. Lédával azonban mégsem szívesen találkoztak az emberek.

Diósyné Brüll Adél 1934-ben hunyt el. Nem kért hosszú ceremóniát, csupán kétszáz ember kísérte utolsó útjára (köztük Boncza Berta, vagyis Csinszka is). Ady Endrét, a nagy költőt viszont állítólag több tízezren búcsúztatták.

Székely Aladár: Léda portréja

„Csináljon belőlem valamit, amit maga akar, mondta. Akarom [...] maga legyen Magyarország első költője, mondtam én mindég, mire ő szégyenlősen lehajtotta a fejét.

Hogy beszélhet így, mondta mindég.

Majd meglátja, hogy így lesz.”

(Idézet Brüll Adél befejezetlen visszaemlékezéséből.)

Léda asszony meghalt – írták az újságban. Nem Diósyné. Nem Brüll Adél. Léda. Léda, akinek azóta is látható síremlékét csak jóval később állították fel. Amikor már kikutattak és megírtak róla (majdnem) mindent. S ha a pár végül éltében nem is maradt együtt, most mindketten ott nyugszanak a Fiumei úti sírkertben, egymástól pár méternyire: Ady és az ő igazi műzsája.

Léda hatása Ady Endrére, a költőre

Nem lehet, és természetesen ezen sorok írójának nem is áll szándékában Ady Endre tehetségét, költészetét, zsenialitását megkérdőjelezni. De a teljességhez hozzátartozik Ady műzsájának tagadhatatlan szerepe, hogy Ady Léda nélkül nem lett volna az, aki végül lett: a 20. század egyik legnagyobb magyar költője. Brüll Adél volt az, aki felfigyelt rá, aki tudta, hogy ha Váradon marad, akkor soha nem lesz ő a nagy Ady. Aki kihívta Párizsba, és franciául taníttatta, megismertette a francia költészettel, a francia szerzőkkel. Aki igazán hatott rá.

Pedig tudjuk, hogy rajta kívül még rengeteg nő volt a költő életében. És rengeteg hatás. Bordély-

házak, orgiák, multságok, kocsmázás, ivás és a nők... Nem volt egyszerű a költővel, de Léda volt az egyetlen, aki nem adta fel. Uralkodott rajta, parancsolgatott neki – mondták. Innen nézve inkább nevezhető segítségnek, támogatásnak, terelgetésnek, ami, ismerve a költő életstílusát, lehet, hogy néha kicsit erőteljesebb kellett hogy legyen.

Végül azonban célt ért. Műzsája és a Léda-versek meghozták Ady Endre saját hangját, és meghozták neki a sikert. Léda fölemelte a férfit, eltűrte, hogy noha kapcsolatuk csodás versek formájában, de mégis nyitott könyv volt egy egész nemzet és az utókor számára is. A legnagyobb magyar költő lett, Léda pedig csak az egyik szeretője a sok közül. Aki ráadásul házasság is volt. Hogy hálálta meg mindezt a férfi? Egy újabb zseniális verssel, az *Elbocsátó szép üzenettel*, ami viszont egy nyilvános szakítás, egy nyilvános megaláztatás.

Vajthó László írta: „Ady kiforr, nagy költő lesz s ezzel Léda asszony megtette kötelességét.”

Úgyhogy, ha már éltében nem is, az utókor talán őt megillető tisztelettel veszi szájára Brüll Adél nevét, és leszünk hálásak a 20. század legnagyobb költőjéért, a század legszebb szerelmes verseiért a 20. század legnagyobb műzsájának, Diósyné Brüll Adélnak, azaz Lédának.

MICSODA MÚZSA!

Csinszka, Ady és még sok más művész szajhája múzsája

Ady Endre két nagy múzsája közül sokáig kimondva vagy épp kimondatlanul, de Léda volt a rossz, és Csinszka a jó. Miért? Mert utóbbi Ady Endre felesége is lett, nem csak a szeretője, ráadásul nem is a házasság szeretője. Ez pedig akkoriban már bőven elég volt ahhoz, hogy valakit ne vessen meg, ne vegyen szájára a közvélemény úgy, ahogy Lédát a szájukra vették.

Ám Csinszka esetében sem tartott a jó feleség, majd a jó özvegy szerep sokáig, mivel Boncza Berta nem maradt élete végéig a nagy költő hűséges özvegye. Hiába telt el hetven év, ugyanúgy nem bocsátottak meg Csinszskának, ahogy anno Szendrey Júliának sem. A csupán huszonöt éves özvegy fiatal nőtől noha mindenki elvárta volna, hogy ki tudja, még hány évig tartó életében örökké özvegy nőként gyászolja Adyt (akivel egyébként korántsem volt olyan boldog a házasságuk, mint azt ők maguk is remélték, hogy lesz, és ahogy azt sokan gondolják a mai napig), a nőnek néhány hónappal később, 1919 tavaszától – azaz pár hónappal Ady halála után – már Babits Mihállyal volt szerelmi kapcsolata. Ez csupán egy esztendeig tartott. Berta azonban ezután sem volt egyedül sokáig, 1920. augusztusában már Márffy Ödönnek fogadott örök hűséget, akivel végül a nő fiatalon bekövetkezett haláláig együtt is maradt.

Csinszskát azóta is rendre vádolják, hogy azzal próbált kezdő művészként bekerülni művészi körökbe, hogy művész férfiakat csábított el. Kevesen tudják ugyanis róla, hogy írt, és nem is rosszul. Mégis, valószínűleg senki nem lesz, aki valaha is lemossa róla, hogy több volt, mint egy szajha, aki bármely művész ágyába befeküdt, csak hogy róla írjanak verset, őt ábrázolják a festmények, és hogy talán ennek hatására a benne lévő művész is egyszer esélyt kapjon.

Myri
Esallaga
Siu

Lyallan
Valah
Tina

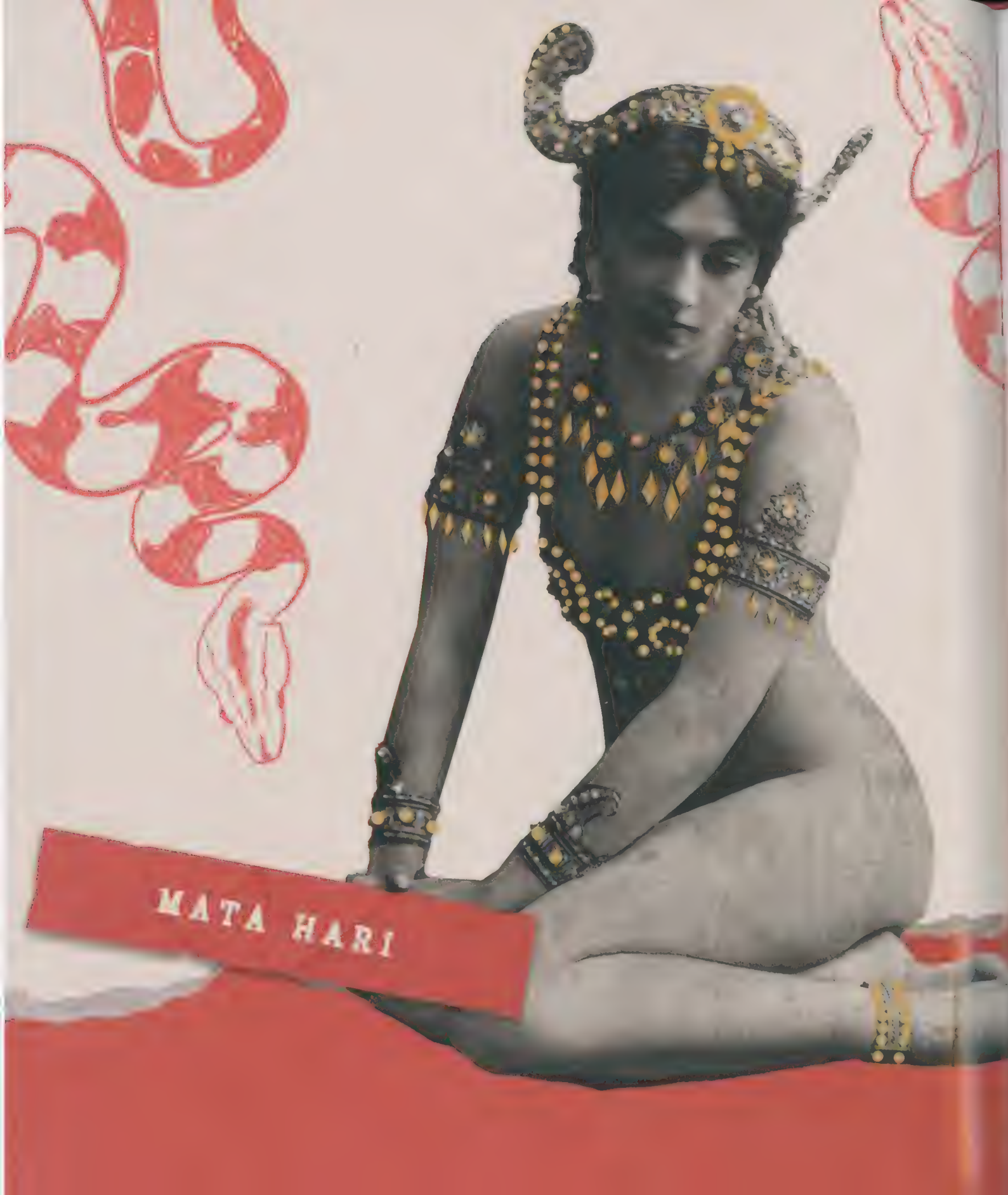
Myri
Esallaga
Siu

Myri
Esallaga
Siu

Myri
Esallaga
Siu

Myri
Esallaga
Siu

MATA HARI, „A TÁNCOS SZAJHA”

Bár akad néhány nő ebben a könyvben, aki a nagy többség számára lehet, hogy nem ismerős, ám ha valakinek a neve hallatára mindenki bólogatni fog, mert tudja, kiről van szó, az Mata Hari. És persze mindenki rögtön rá is vágja majd: ő a drótos melltartóban erotikus indiai táncot lejtő kurtizán. Lesz olyan is, akinek „csak” a táncos szajha, aki kémkedett a németeknek az első világháborúban. Száz évvel a halála utáni perújrafelvételt követően 2022-ben beigazolódott, hogy áruló tényleg nem volt. Egy táncosnő, aki erotikus show-jával hihetetlen sikereket ért el, aki imádta a férfiakat, és aki életének egy szakaszában kurtizánkodott. Viszont soha senki nem foglalkozott még azzal – ahogy általában a hozzá hasonló életutat választó nők esetében sem –, hogy vajon miért. Erre kerestük a választ, hogy megértsük ezt a végtelenül érdekes és izgalmas nőt.

Apuci szeme fénye és a kecskehintó

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy gazdag fríz család, egy jól menő kalapüzlet tulajdonos

édesapával, aki egész jól forgatta a pénzt, és csinált a sokból még többet. (Spoiler: egy darabig.) A holland férfinak volt egy szép felesége, aki négy gyermekkel, 1876. augusztus 7-én először egy lánnyal, főszereplőnkkel, születési nevén: Margaretha Geertruida Zellével, majd három fiúval ajándékozta meg urát. Az említett apa, Adam Zelle imádta elsőszülöttjét, akit a jó anyagi körülményeiknek köszönhetően rendesen el is kényeztetett: a legszebb, legfeltűnőbb ruhákban járatta. Nem titkoltan kedvenc gyerekének mindent megadott, a hatodik születésnapjára például egy díszes kis hintóval lepte meg imádott lányát, amit egy bakkecske húzott.

Aztán a tündérmese hirtelen véget ért, amikor a kétes ügyletekbe bonyolódó családfő csődbe ment. Az imádott apa szó szerint eltűnt a család, és így Margaretha életéből is, és bár pár hónap után visszatért, a szülők kapcsolatát már nem lehetett rendezni. Elváltak, ami akkoriban még nem volt megszokott. Adam újránősült, és egy másik városban élt, ahova állítólag az új feleség miatt csak fiait vitte magával. Így másodjára is elhagyta a kislányt élete első és legfontosabb szerepet betöltő férfiája: az apja. Nem sokkal később pedig anyja is magára hagyta, az asszony ugyanis, mondhatni, belehalt a történetekbe. Így a gyakorlatilag árván, egyedül maradt Margaretha először anyai naganyjához, majd később nagybátyjához került.

Az első férfi, az első botrány

A legtöbb róla szóló írásban szeretik rövidre zárni a gyermekkorát, a kamaszéveit pedig lehetőleg teljesen kihagyni. Pedig élete későbbi alakulásának megértése szempontjából eléggé fontos dolgok történtek ezekben az időkben. Idézzük fel és hangsítsuk ki még egyszer: Margaretha életéből egyik pillanatról a másikra tűnt el az egyik legfontosabb ember és férfi, akivel kölcsönösen imádták egymást: az apja. Ezután az anyja meghalt, és a kislány olyan emberekhez került, akiket addig jóformán alig (vagy talán egyáltalán nem) látott. Iskolába küldték, hogy óvónőnek tanuljon, és majd eltarthassa magát. Egy botrány miatt azonban kirúgták az intézményből.

Az iskola igazgatója, az ötvenegy éves és nem melleleg nős Wybrandus Haanstra ugyanis kikezdett a lánnyal (bár szeretik az ellenkezőjét állítani), Marijke Huisman könyve szerint úgy nyitottak rájuk, hogy a tizenhat éves lány félmeztelenül lovagolt a férfi térdén. Margarethát azonnal eltanácsolták, mondanunk sem kell, a nagy tiszteletben álló férfi további húsz évig dolgozhatott az intézményben. Még a 2000-es évek közepén is tábla őrizte emlékét annak az iskolának a falán, ahol – ahogy Pat Shipman is fogalmazott a Mata Hariról írt könyvében – szexuálisan kizsákmányolta a nála harmincöt évvel fiatalabb, még fiatakorú Margarethát.

Menekülés a rosszból a rémesbe, azaz Margaretha férjhez megy

Margaretha lehetőségei ezzel az amúgy sem túl sokból még tovább redukálódtak. Gyakorlatilag a férjhezmenetelen kívül nem volt más útja a menekülés és az új, jobb élet reményében, amihez

Mata Hari 1910-ben

gyermekkorában szokott. Nem volt mit tennie, kezébe vette az irányítást.

Kapóra is jött neki az 1895-ben a *Het Nieuws van de Dag* újságban megjelent hirdetés:

„Indonéziából szabadságolt tiszt kedves természetű leányt keres házasság céljából.”

A lap egyik munkatársa helyezte el a hirdetést, aki barátjának, a holland hadseregéből legyengült állapotban betegszabadságra hazatérő, harmincnégy éves Rudolph MacLeaodnak szeretett volna segíteni feleséget találni.

Sikerült neki. Margaretha ugyanis válaszolt a hirdetésre, ami azért keltette fel az érdeklődését, mert a feladó egy tiszt volt. (Az egyenruhás férfiak iránti vonzódására még visszatérünk.) Persze nem csak ő írt, ellenben ő volt az egyetlen nő, aki fotót is küldött levele mellé, így Rudolf választása rá esett. A férfi egészségügyi állapota miatt azonban a találkozó nehezen jött össze, végül Margaretha felajánlotta, hogy majd ő elmegy hozzá. Találkozásuk után hat nappal már jegyesek voltak, négy hónappal később pedig a harminckilenc éves férfi megnősült, elvette a nála pontosan húsz évvel fiatalabb lányt. És ezzel Margaretha életének egy újabb nehéz fejezete indult el.

MacLeod ugyanis tizenhét évnyi katonaság után akkor is tisztként viselkedett, amikor épp hétköznapi, civil életet próbált élni. Kisebb sikerrel, ugyanis agresszív természete nem segítette a nyugodt, harmonikus életet, parancsolgatott, ordibált, és továbbra is uralta az életét a szerencsejáték, az alkohol és a nők.

Micsoda anya volt!?

Kezdetben azonban lobbanékony természetük találkozott, Margaretha férjének is így fogalmazott: „Pompás, hogy mindkettőnket ugyanolyan szenvedélyes karakterrel áldott meg a természet.” Nincs is ennek kézzelfoghatóbb bizonyítéka, mint két gyermekük: fiuk, Norman John és a már Jáva szigetén született lányuk, Louise Johanna.

Közben ugyanis letelt Rudolf szabadsága, így már családjával tért vissza, és folytatta a szolgálat teljesítését. Csakhogy ahogy szép lassan megmutatkozott a férfi valódi személyisége, és fogyott a pénz is, úgy Margaretha is ki-kikacsingatott a házasságból.

AZ ELFELEDETT (ÖRÖM)APA

Mivel Margaretha addig árvaként mesélt magáról, leendő férje számára csak véletlenül – amikor már vészesen közeledett esküvőjük napja – derült ki, hogy még apósa engedélyét kell kérnie a frigyhez. Margaretha ugyanis egyáltalán nem tartotta vele a kapcsolatot, sőt, nem is apjaként tekintett rá. „Még mindig az apámnak nevezem, annak ellenére, hogy nem vett rólam tudomást” – mondta. A feltűnést továbbra is kedvelő Adam Zelle viszont akkor adott csak engedélyt az esküvőre, ha a pár megígérte, hogy ott lehet az esküvőn, és hintóval vitetik oda. Megígérték neki, és így is tettek, a hintó felvette az örömapát, de teljesen ellentétes irányba vitte, mint amerre az esküvő zajlott. Ezt követően Margaretha csak akkor kereste fel újra az apját, amikor később, a válásnál szüksége volt a segítségére.

A flörtölésre hajlamos nő nemegyszer bősztette fel ezzel a férjét – mert az ugyebár rendben van, hogy a férfi csalja a feleségét, fordítva viszont már a flört is hatalmas bűnnek számított.

Dühe következtében pedig MacLeod nem kímélt senkit. Mint kiderült, nemcsak feleségét, de gyermekeit és a személyzetet is bántalmazta. Utóbbi pedig saját gyermeke életébe került.

Addigra már elhagyták Jáva szigetét, és Szumát-rára költöztek, ahol egyes források szerint egy pesz-tonka mérgezte a gyerekeket, mert MacLeod meg-verte a nő szeretőjét, s az így állt bosszút. Az orvos a kisfiú életét már nem, de a kis Louise-ét még meg tudta menteni. Ez végleg nyomot hagyott a házasságukon, de nem azért, mert Margaretha olyan jó anya lett volna. Bár nagyon megviselte a fia halála, a rossz kötődési minták miatt saját gyermekeihez sem fűzték igazi anyai érzések. Noha a váláskor neki ítélték lányát, az végül az apjával maradt. Később, amikor már Mata Hariként ismert táncosnő volt, állítólag az anyai érzések kicsit felerősödtek benne, olyannyira, hogy majdnem újra találkozott is a lányával. Annyira azonban sosem, hogy emiatt fényűző, férfiakkal teli, egyáltalán nem hétköznapi és gyerekeknek való életét felrúgja.

Mata Hari születik

No igen, de hogy jutott el idáig? Hogy lett gazdag, kecskehintón utazó fríz kislányból házasszony, anya, majd indiai táncot lejtő táncosnő, aztán kurtizán? Minden Jáva szigetén kezdődött, ahol, mivel egy igen nagy európai társaság gyűlt össze, szinte mindennap volt valami közösségi esemény, bálók, ünnepségek, ahol Margaretha is jelen volt, hiába várta már a második gyermekét, aki 1889. május 2-án született meg. Ne felejtjük el, hogy itt az ifjú édesanya még nincs huszonegy éves sem!

Ennek ellenére augusztusban fellép Malangban a *Keresztesek* című operettben, ahol a királynő, I. Vilma szerepét játssza. Jáva szigete, az ottani kultúra, a nők azonban nagy hatással lesznek rá. Vála-sa után, amikor Párizsba költözik, hogy új életet kezdjen, először festők modellje lesz. Aztán egy visszaköltözés

Mata Hari Armide jelmezében.
Emilio Sommariva felvétele.

után még egy esélyt ad Franciaországnak, akkor már amazonnak jelentkezett a Molier Cirkuszhoz. Ekkor azonban már elkezd fellépni úgynevezett kígyótáncával kiskocsmákban, majd elkezdik szalonokba hívni, de már mint keleti táncosnőt. Ekkor javasolják neki, hogy válasszon új művésznevet az addig használt Lady Mac Leod helyett. Így lesz Mata Hari, ami malájul azt jelenti: „a hajnal szeme” (vagyis napfelkelte).

A fátyoltánc pikantériáját nemcsak a folyamatosan lekerülő fátylak adták, hanem az is, hogy noha alul Mata Hari meztelen volt, sosem vetkőzött le a színpadon teljesen. Tudta, hogy a titokzatosságban

rejlik a sikere. Jellegzetes drót melltartója rajta volt, és a bőrszínű, testhezálló ruha is. És azzal is tisztában volt, hogy nem a táncudása vonzza az embereket. „Egyáltalán nem táncolok jól. Az emberek azért jönnek a műsoraimra, mert én vagyok az első, aki meztelenül mert megjelenni a közönség előtt” – vallotta be akkoriban egy barátjának.

Híre azonban mindettől függetlenül gyorsan terjedt, rövid időn belül mindenki látni akarta az előadását, amelynek hála vagyonokat keresett. Állítólag egy este tízezer frankot is megkeresett, és hamarosan a legelőkelőbb párizsi szalonokban, később színházakban is fellépett. Volt műsorával Madridban, Berlinben, Monte Carlóban és Bécsben is.

De hogy hódította meg és varázsolta el egyszerre ez a holland nő indiai táncával a közönséget? Újabb és újabb misztikus titkokkal, legendákkal, történetekkel, amiket maga köré szőtt. Legalábbis a közönség, az újságírók azt hitték. Azt mesélte, hogy Jáva szigetén született, hogy ott tanították neki a táncot. Hogy édesanyja belehalt a szülésbe, és papok nevelték fel, s hogy valójában indiai hercegnő.

Táncosnő és kurva... vagy kurtizán?

1905-ben, amikor táncosi karrierjébe kezd, már huszonkilenc éves. Noha a siker gyorsan jött, és nagyon rövid idő alatt lett dúsgazdag és népszerű, hamar lettek utánczói. 1908 és 1910 között karrierje már válságba került. A folyamatos újítások mellett kellett valami más is, kurtizán is lett.

Volt, aki azt írta, hogy ezekkel a lépéseivel a könnyebbik utat választotta. Egyrészt: választhatott volna mást? Egy bántalmazó kapcsolatból menekült, elvált, nincstelen, az óvónőképzőből is kirúgott,

gyakorlatilag árva nő a huszadik század elején mihez kezdhetett? Másrészt, csak egy kicsit gondoljunk bele: tényleg olyan könnyű lehetett ez az út?

És ezen a ponton térjünk ki arra is pár mondat erejéig, hogy mi is a különbség kurva és kurtizán között. Először is, kurva az, aki pénzért szexel, hivatás-szerűen, általában külső nyomásra, és egyáltalán nem szabad akaratból – de erről könyvünk bevezetőjében részletesebben írunk. De kurvának semmiképp nem nevezhető az a nő, aki szereti a szexet, a férfiakat, aki gyakran él nemi életet, vagy gyakran cserélgeti a partnereit. A prostituált abból él, hogy szexel. Mata Hari nem ebből élt. A kurtizán egy minőségi társaság, aki nemcsak gyönyörű, esztétikus látvány a szemnek, de intelligens, okos, szórakoztató. És aki maga választja meg a partnerét, és azt is, hogy a partnerével a kapcsolatba egyáltalán belefér-e a szex. Cserébe viszont hódolóinak mélyen bele kell nyúlniuk a zsebükbe, és drága ajándékokkal, pénzzel, földi javakkal elhalmozni.

Mata Hari szeretőitől, akik között volt a német koronaherceg, Frigyes Vilmos, a külügyminiszter, Brunswick hercege, Rothschild báró és Giacomo Puccini operaszerző is, gyakorlatilag egymásra licitálva kapott házakat, drága bundákat és rengeteg ékszert. Így hamarosan Európa egyik legjobban fizetett kurtizánja (is) lett.

Fétise: az egyenruha és a pénz

„No igen, a házasságunk megváltozott attól a pillanattól kezdve, hogy elfogyott a pénz... Nem azért mentem férjhez, hogy nélkülözsem a luxust...” – mesélte Mata Hari apja könyvének megjelenése után a házasságáról egy interjúban. Hiába ment csődbe

az apja és élt már egy ideje gyermekkorához képest nélkülözésben, az örökké benne élő gyermek a kecskefogatra emlékezett, és a drága, feltűnő ruhákra. Mata Hari nem tudott, de nem is akart lemondani a fényűző életről. Mindent megtett volna, és mindent meg is tett rajongása egyik tárgyaért: a sok pénzért. És akkor ott volt még egy dolog, aminek nem tudott ellenállni: az egyenruhás férfiak. De vajon ez a fétise honnan jöhetett? Hogyan alakult ki?

Nem esett messze az alma a fájától, ugyanis az apja, Adam Zelle is feltűnő jelenség volt. Egy jóképű férfi, aki szerette is felhívni magára a figyelmet, szerette, ha ő van a középpontban. 1874-ben, amikor még jól ment az üzlete, együtt volt a család is, a sikeres férfit bevásárolták a lovas díszörségbe és a város képviselőjébe is, amikor III. Vilmos király ellátogatott hozzájuk. Zelle büszke volt lovaglótudományára, és a felkérésre is, aminek emléket is akart állítani. Egy portrét festetett magáról, amelyen egyenruhában látható teljes egészében, lóháton. Valószínűleg ez a kép örökre beégett kislánya emlékezetébe imádott apjáról, elképzelhető, hogy ez az oka annak, hogy egyrészt vonzódott az egyenruhásokhoz, a katonákhoz, másrészt az idősebb, apjakorú férfiakkhoz. Miért? Hogy újra felidézhesse, megidézhesse azt a különleges kapcsolatot, amely köztük volt.

„Sohasem érdekeltek az olyan férfiak, akik nem a katonaságnál szolgáltak. A tiszt az én szememben magasabb rendű lény, egy hős, aki mindig kész megküzdeni minden veszéllyel, ki akarja próbálni a kaland minden formáját.”

„Sosem szerettem mást, csak tiszteket” – mondta, és ezt akkor sem győzte kihangsúlyozni, amikor kémkedéssel vádolták, s legnyomósabb érvek egyikeként azt hozták fel, hogy szeretői gyakorlatilag egytől egyig mind tisztek voltak. Egyetlen igazi

szerelme is állítólag egy orosz tiszt volt, Vlagyimir Maszlov, aki abból a szempontból viszont kivételnek számított, hogy majdnem húsz évvel volt fiatalabb nála.

Szajha és ártatlan bűnbak volt, nem kém...

„Szajha? Igen. De áruló? Soha!” – hangzott el Mata Hari szájából ez a mára híressé vált pár szó, amelyek azután hagyták el a száját, hogy kémkedéssel vádolták az első világháborúban. Pedig – a történet teljes és részletes kibontása nélkül – szó sem volt erről. Táncosi karrierje leágazóban volt, pénze semmi, ami érdekében tudjuk, hogy bármire hajlandó volt az izgalmakat és a férfiakat – pláne ugye az egyenruhásokat – kedvelő nő. Így amikor a kényszerből, szegényen hazájába, Hollandiába visszatérő Mata Harit az amszterdami német konzul felkérte, hogy térjen vissza Párizsba a világháború küszöbén, és ezért előre fizetett is 5000 frankot, a nő valószínűleg bele sem gondolt, hogy mire mond igent.

Mata Hari, akit sok forrás a H21-es fedőnevű kémként is említ, alkalmatlan volt a besúgói feladatokra, ezt halála után egy bő évtizeddel Elisabeth Schragmüller, ismertebb nevén Doktor kisasszony is megerősítette. „Mata Hari ártatlan volt, mégpedig azért, mert alkalmatlan lett volna ilyen feladatok véghezvitelére” – mondta a valódi kémnő, akiről végül később bebizonyosodott, hogy minden, a táncosnővel szemben felhozott vádért a felelős volt.

A franciáknak viszont gyorsan kellett egy bűnbak, egy név, ezt az is bizonyítja, hogy miután februárban letartóztatták, Mata Hari ügyét pár hónap alatt lezavarták. A kevesebb mint fél év alatt végig börtönben volt, és összesen tizenhét alkalommal hallgatták ki.

Mata Hari a letartóztatása napján

Végül mind a hét vádpontban bűnösnek találták, bár végig tagadta bűnösségét, és valódi, terhelő bizonyítékok sem voltak ellene. A katonai vezetés kudarcának következményeként elesett 50 000 francia katona haláláért felelős bűnbakot kerestek. Mata Hari pont kapóra jött, noha letartóztatásakor csupán egy üveg láthatatlan tintát – amiről kiderült, hogy fertőtlenítőszer – és egy 5000 frankos csekket találtak nála, amiről viszont azt vallotta: szerelmi szolgáltatásaiért kapta.

„Kedvelem a katonatiszteket; egész életemben kedveltem a katonatiszteket. Szívesebben vagyok egy szegény tiszt szeretője, mint egy gazdag

bankáré. Örömmel bújok ágyba velük, anélkül, hogy a pénzre gondolnék. Ráadásul kifejezetten érdekesnek találom, hogy összehasonlíthatom a különböző nemzetbelieket. Esküszöm, hogy azt a viszonyt, amit [...] tisztekkel folytattam, csak az imént említett érzelmek befolyásolták! Ráadásul ezek az urak keresték az én társaságomat, nem pedig fordítva. Tiszta szívemből »igen«-t mondtam a közeledésükre. Nagyon elégedetten távoztak, anélkül, hogy a háborút szóba hozták volna, és én sem kérdeztem semmi olyat, amit ne lett volna illendő.”

A Mata Hari Alapítvány és Leeuwarden város 2001 októberében keresetben kérte a francia igazságügyi hatóságokat az ítélet felülvizsgálatára. Pár hónap múlva meg is volt az ítélet: „Mata Hari ártatlan” – jelentették nyolcvannégy évvel a kivégzés után. Noha a peranyagot száz évre titkosították, s ez 2017-ben járt le, a 2000-es évek elején is egyértelmű volt, hogy nincsenek terhelő bizonyítékok a táncosnő ellen.

Élete a halála után

A februári letartóztatás után 1917. július 24-én bűnösnek nyilvánították, golyó általi halálra ítélték. 1917. október 15-én Vincennes-ban végezték ki, ahol méltósággal fogadta a halált annak ellenére, hogy az utolsó pillanatig kegyelemben reménykedett.

És míg élteben ő maga talált ki történeteket saját magáról, a legendagyártás vele kapcsolatban halála után is folytatódott. Egyesek szerint azért volt olyan nyugodt a viselkedése, mert hitte, hogy mindez csak álkivégzés, sikerült lefizetni a katonákat, akik vak-történyt használnak majd. Egy másik teória szerint a sortűz eldördülése előtt zsebkendőt dugott fűzője alá, amelyet szeretőjének szánt búcsúajándékkul. Egy

VESZEDELMEKES CSÁBÍTÓK, AVAGY MIÉRT FÉLTEK A SZÉP NŐKTŐL?

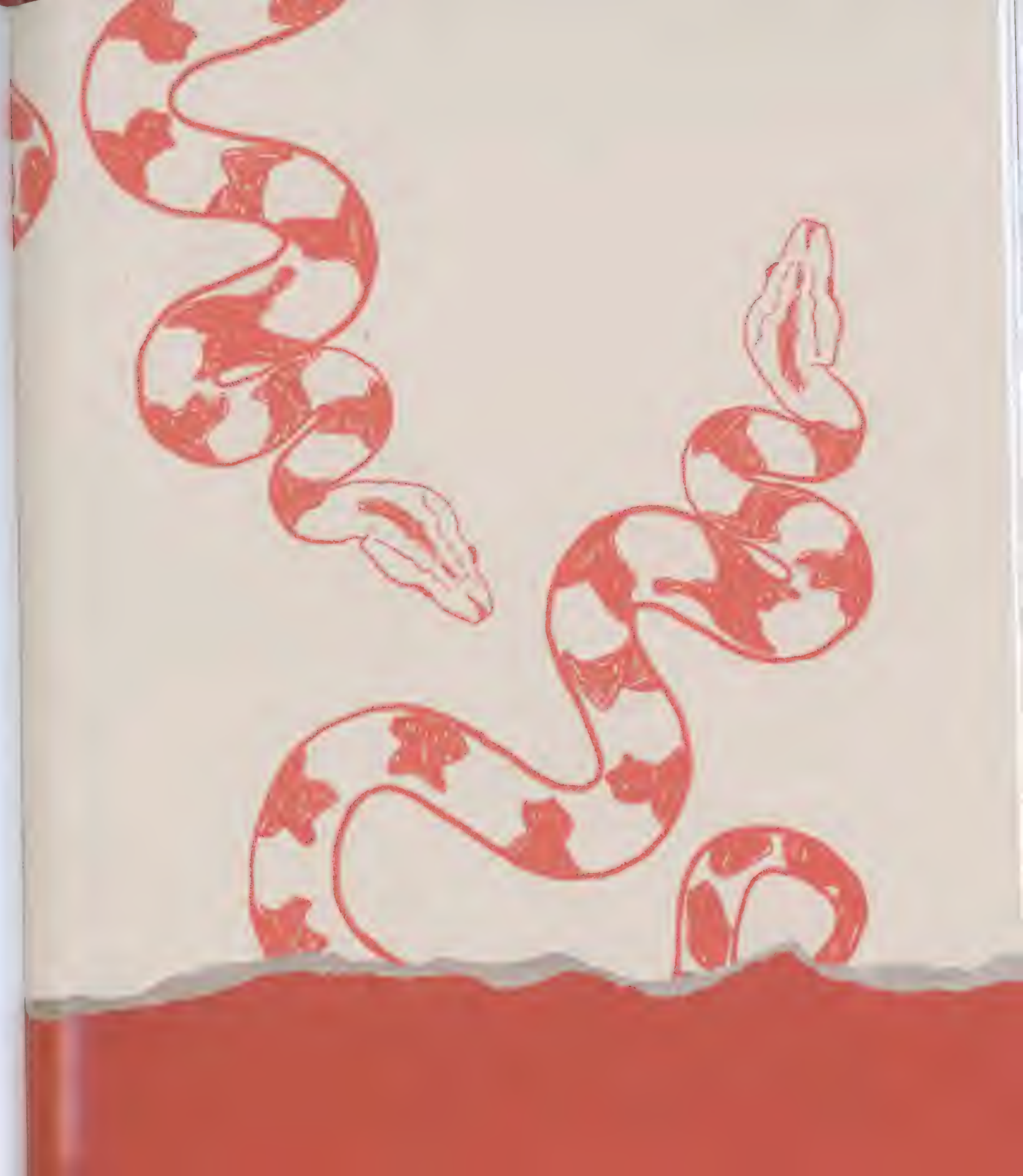
Merthogy a 19. század végétől határozottan észrevehető volt, hogy az emberek elkezdtek félni a nőktől. Ezen könyv lapjain is írunk például Juditról is, aki férfigyilkos nőként vésődött be az emlékezetünkbe, a hős, bátor asszony helyett, aki úgy mentette meg népét, hogy egy éjjel levágta az ellenségük vezérének fejét. Hősnő volt, mégis a gaz csábítóként él a köztudatban, akinek szépségére veszedelmes dologként gondoltak. A Mata Hari életét feldolgozó Marijke Huisman elméletei szerint akkoriban a Vén Kaszástól kevésbé féltek, mint a nőktől. Ráadásul a feminizmus is ekkortájt ütötte fel először a fejét, a nők tanulni, dolgozni akartak, választási jogokért küzdöttek, nem is annyira visszafogottan, mint amihez eddig hozzászoktak tőlünk. A pozíciójukat örökösen féltő férfiak pedig megrémültek ettől, noha a nők továbbra sem világuralomra vágynak, csupán ugyanazokra a jogokra, amik a férfiakat is megilletik.

harmadik legenda szerint pedig az utolsó pillanatban széttárta kabátját, ami alatt nem viselt semmit, hátha meztelen teste látványával megzavarja a katonákat. Egy kevésbé teátrális történet szerint csókot dobott kivégzőinek.

Holttestéért nem jelentkezett senki, így, mivel tisztességes eltemetésére nem volt jelentkező, a halott testet a párizsi Anatómiai Múzeum kapta meg. Itt a fejét leválasztották a testről, és bebalzsamozták. A 2000-es évek elején derült ki, hogy Mata Hari feje eltűnt (valószínűleg a múzeum 1954-es

költözködése során történhetett), később a testet sem találták, amit addig híres bűnözők testrészei mellett állítottak ki. Máig nem tudni, hova lett a világ leghíresebb fríz születésű indiai táncos kurtizánjának teste.

És végezetül még egy érdekesség: Mata Hari kivégzése napjára is csinos, elegáns ruhában érkezett, kesztyűt húzott, és nem kérte, hogy letakarják a szemét. Élete utolsó pillanataiban látni akarta az ítélet végrehajtóit, az egyenruhás katonatiszteket, akikért egész életében rajongott.

PILISY RÓZA, AZ ÍRÓ ÉS KURTIZÁN

Pest Rózsája, Madame Rose, a magyar kaméliás hölgy, Krúdy múzsája – mind egy nőt takart: a magát Pilisy Rózának elnevező nőt. Ki volt ő? Budapest egyik leghíresebb és legkülönlegesebb bordélyházának asszonyaként maradt meg az emlékezetünkben, pedig megannyi mesélő akadna még róla! A nőről, aki bár jól értett a férfiak – különösen az irodalmat kedvelők és valamilyen módon azt „üzők” – nyelvén, testi adottságai mellett kimagasló intelligenciája is lenyűgözte az ellenkező nemet. Merthogy a virágáruslányból kora egyik legintelligensebb nője lett, aki kurtizánként kereste kenyerét. Róza mindene volt azonban az irodalom, nem csak annak élvezőjeként és fogyasztójaként. Pest Rózsája pénznél, vagyonnál, királyok barátságánál, mindennél jobban vágyott arra, hogy maga is író lehessen.

Az 1857-ben született, Schumayer Rózáként anyakönyvezett nő életében érdekes módon az előző fejezetben szereplő másik kurtizánhoz, Mata Harihoz

hasonlóan sok mindennek a valóságtartalma kérdéses. Szinnyei József irodalomtörténész szerint Schumayer Ignác katona és Láng Borbála lánya, Krúdy Gyula szerint viszont egy ismeretlen katonatiszt és a pilisi orvos elcsábított lányának szerelemgyermeké, akit, mivel túl hamar árván maradt, nagyszülei neveltek tizenhat éves koráig. Bárhogy is, a történelem némiképp ismétli önmagát, amikor a tizenhetedik életévében lévő lányt is egy katonatiszt csábítja el, akivel fel is szökött a fővárosba. Kapcsolatuk azonban tiszavirág-életű volt, az első együtt töltött éjszaka után a férfi utcára tette Rózát, akit a szégyen nem is engedett már vissza nagyszüleihez.

Virágáruslányból politikusszerető

A szégyenből túlélő üzemmódba átkapcsolt fiatal Róza azonban feltalálta magát. Egy Szervita téri virágboltban kezdett el dolgozni, ahol a korán érő, karcsú, magas, gyönyörű szőke lány gyorsan népszerű lett az üzletbe érkező előkelőségek – leginkább férfiak – körében. Akkoriban a magukra adó gavallérok kabátjának gomblyukában friss virág virított, így a férfiak is gyakorta jártak a virágoshoz, pláne Róza érkezését követően. Apponyi Albert politikus, aki akkoriban annak ellenére, hogy házas volt, és hogy emellett rendszeresen voltak szeretői,

PILISY RÓZA

a legjobb partinak számított. A férfi állítólag egy hónapig mindennap elsétált Rózához a virágboltba, majd egyszer Rózával távozott, akinek először „csak” bérelt egy lakást, taníttatta, és anyagilag támogatott számára egy átlagon felüli életszínvonalat, amely lépésekkel nem tudatosan, de elindította a kurtizánna válás útján. A férfi a legjobb tanárokat fogadta mellé, és hamar kiderültek jó képességei is, ugyanis Róza csak úgy szívta magába a tudást. Mire a lányból egy hihetetlenül okos, érett, intelligens társalkodópártner lett, Apponyi továbbállt, ám búcsúajándék gyanánt megtarthatta az Újvilág (ma Semmelweis) utcai ingatlant.

Kimondatlan kuncsaftok, avagy a szeretők

Mivel bár lakása volt, pénze ellenben semmi, a virágboltba viszont nem szeretett volna már visszamenni, így Rózának új támogatókra volt szüksége, akikből rögtön akadt is bőven. Szépsége és intelligenciája vonzotta a férfiakat. Ám a pénz nem volt minden, köreibe és ágyába is csak olyanokat fogadott, akik intellektuálisan is le tudták nyűgözni. Hódolói között viszont igen magas rangú személyek is voltak, így az apró garzon nem sokáig volt megfelelő. Amikor aztán egyik hódolójától egy rémes, romos állapotban lévő házat kapott a Magyar utcában, egy francia regényben olvasott példát követve a helyén részvénytársasági alapon építtetett egy új, kétszintes palotát. Avagy az épületet a vendégei finanszírozták, akik a felépülés után annyit mehettek Rózához, amennyivel támogatták annak felépülését.

Hódolói között volt Podmaniczky Frigyes, „Pest völegénye”, Károlyi István gróf, Milán, a szerb király,

a néhai Batthyány miniszterelnök fia, Batthyány Elemér gróf, aki egyébként egész életében hűséges barátja és hódolója volt Rózának. De az osztrák trónörökös, az évekkel később meggyilkolt Ferenc Ferdinánd is járt nála. Egy másik nagy hódolója, Krúdy Gyula szerint azonban a leghíresebb vendége Rózának „Lord T.” álnéven az a férfi volt, aki már a kis garzonban is járt a nőnél, és nem is egy alkalommal tért végül vissza hozzá. Ő VII. Eduárd, Viktória királynő és Albert herceg fia volt, akitől a „Pest Rózsája” elnevezést is kapta.

A Magyar utcai ház megnyitása után már volt lehetőség arra, hogy egyszerre több embert is

Pilis Róza 1880 körül. Kozmata Ferenc felvétele.

„Róza asszony elérte vágyát. Saját otthona volt, ahol vendégeit mindig fehér ruhában, blahanés kedvvel, pezsgős, franciás szellemességgel, alázatosan várta a lépcső följáratánál. Úrnő volt, és rabnő volt egyszerre.

A szerelem rabnője, királyok úrnője – amint a régi iskola szerint mondták.”

(Krúdy Gyula: „Pest Rózsája” – Pilisy Róza legragyogóbb élete, öreges hanyatlása és remete halála)

vendégül lásson. A támogatóknak természetesen saját szobájuk volt, ahol bármikor felbukkanhattak, szívesen látott vendégek voltak. Ettől függetlenül Róza számára fontos volt, hogy az irodalmi élet jeles tagjai is megforduljanak nála, így amikor irodalmi szalont tartott, akkor Endrődi Sándor, Ambrus Zoltán, Ábrányi Emil és Vajda János, de a fiatal Heltai Jenő is tiszteletét tette a palotában. S noha nyílt titok volt, hogy Róza prostituáltként tevékenykedik, erről tilos volt beszélni. Mindenki tudta, hogy távozáskor hol kell elhelyezni a jól megtömött borítékot. De ezt csak azután tehették meg, miután „kielégítették” a nő agyát, akinek fontos volt a találkozók alkalmával mély és komoly irodalmi és politikai témákról társalogni.

A várva várt nagy szerelem, ami majdnem az életébe került

A nagy szerelem szó szerint belépett a Magyar utcai épületbe, méghozzá Pekár Gyula személyében. A férfi is író szeretett volna lenni. Külső adottságai azonban jócskán felülmúlták írói tehetségét, és ezt

Pekár is tudta magáról. A két méter magas, jóképű férfiért bolondultak a nők, így a tíz évvel idősebb Róza is menthetetlenül beleszeretett. Három esztendőbe telt, mire magába bolondította Gyulát, aki (tévesen) azt terjesztette, hogy a múzeumkerti Toldi-szobrot róla mintázták.

A szerelmes férfi nem adta ingyen a szerelmet, azt akarta Pilisytől, hogy hagyjon fel mindennel. Zárja be a Magyar utcai bordélyházat, és menjen hozzá feleségül. Az egész addigi életében a szabadsághoz szokott nő azonban ezt nem akarta megtenni. A férfi így viszont elhagyta. Hiába támogatta állítólag anyagilag nem kevés pénzzel fiatal szerelmét, az szakított vele.

Róza erre a szóbeszéd szerint összeomlott, és egy revolverrel öngyilkos próbált lenni. Nem sikerült neki, bár napokig élet-halál között lebegett, végül megmenekült. A helyszínre érkező orvos szerint viszont a lövés szöge és a löpornyomok szerint sem lehetett öngyilkosság, valaki más húzta meg a ravaszt. Hiába látták a szomszédos szobából Pekárt távozni, mivel Pilisy azt mondta a rendőröknek, hogy ő akart öngyilkos lenni, még mielőtt elindították volna a nyomozást az ügyben, le is zárták. Ahogy Pilisy a Pekárhoz fűződő kapcsolatát is.

Krúdy műzsája

Két évvel az eset után érkezett Róza életébe Krúdy, akiről bár tudni véljük, hogy a szó legromantikusabb értelmében rajongott a női nemért – lánya szerint 133 szerelme volt élete során –, az ismert író Pilisy Rózába is beleszeretett, s a nő az egyik legnagyobb hatással volt rá egész életében. Krúdy is már a Magyar utcai bordélyházában ismerte meg az ismert kurtizánt, akit műveiben a legtöbbször örökített meg valamilyen formában. A *vörös postakocsi* című írásában például Madame Louise karakterében konkrétan Róza életét vetette papírra. „Különös nő volt. Bizonyos dolgokban – főleg praktikus dolgokban – okos, mint a nap. [...] ...szívbéli dolgokban olyan naiv, mint egy gyermek.”

Krúdy később az anyját és hűgát is elhozta Rózához. Krúdy Ilona még évekkel később is pontosan vissza tudott emlékezni a nő hatalmas, baldachinos franciaágyára, amelynek a tetején tükör volt, négy oldalán pedig függöny.

És bár bőven a Pekár sztori után érkezett Róza életébe, Krúdy több művébe is belecsempészte a pár történetét, eléggé felismerhető módon Pekár Gyula személyét. Az időközben államtitkárrá lett exíró férfi türelmesen kivárta, hogy visszaadhassa Krúdynak ezeket a nyilvános megszégyenítéseket (például hatökör helyett hatpekárnak csúfolta). Letiltatta Krúdyt, akinek emiatt kellett Óbudára költöznie szeretett margitszigeti otthonából, és munka híján utolsó éveit gyakorlatilag éhezve töltötte.

Az író és az ő Madame Lousie-a ettől függetlenül később is, életük végéig tartották a kapcsolatot levelek formájában. Időnként – állítólag minden egyes karácsonykor – találkoztak is. Róza

azt kérte Krúdytól, hogy ha meghal, mindenképp ő írja meg a nekrológját. „...ha a nagy Krúdy írja, mindenképpen szép lesz, mert ma senki sem tud úgy írni, mint ő.”

A szavakkal is jól bánt, nem csak a férfiakkal

Nem csak az asszony volt Krúdy műzsája. Fordítva is valószínűleg hatott az író az írás után vágyakozó kurtizánra. Azok az évei voltak ugyanis a legtermékenyebbek írás szempontjából, amelyekben szorosabb volt a viszonya Krúdyval.

Mivel Pilisy Róza nem szimplán rajongott az irodalomért, azaz nem csak hallgatni szeretete, vagy élvezni a művészek társaságát. Ő maga is írt verseket – bár ezek nem jelentek meg, mert nem találta őket elég jónak –, novellákat és regényeket is. 1887-ben adták ki *Pity-palaty* címmel első kötetét, melynek előszavában ezt írja: „Az írónak nem lehet egyedüli célja az, hogy nagy gyermekek számára mondjon el egy pusztá mesét. Ne fogjon az tollat kezébe, ki az emberiség általános érdekeiért nem száll sikra, a ki csak azért ír, hogy írjon.”

S ő így is tett, nem titkoltan megtörtént eseményeket írt le, csak a nevüket írta át azoknak a nőknek és férfiaknak, akikről szóltak. Bántalmazás, erőszak, alattomos férfiak, kitartott nők. A valódi élet, ahogy hozzá eljutott.

Jó pár írása jelent már meg egyébként nagy nevű lapokban is, már amikor ismert kurtizán volt, mégis álnéven. Bár valószínűleg pont ezért. Mert az egyszer felragasztott címkék ma sem jönnek le olyan könnyen, nyomtalanul, pláne, ha nő az illető. És Róza esetében hiába beszélünk nagyon tehetséges íróról,

ugyanis az volt... a társadalom szemében kurtizán volt, és az is maradt.

„Mit nekem királyok barátsága, ékszerek, pénz, palota, vagyon, én író szeretnék lenni.”

Ezt valószínűleg tudta ő is, és ahelyett, hogy az árral szemben úszott volna mindhiába, az irodalmat szenvedélyesen szeretőként inkább segítette és támogatta azokat a tehetségeket, akiknek még volt vagy lett volna lehetőségük. A Magyar utcai bordélyház emeletén rendszeresen tartottak irodalmi

összejöveteleket. Földszintjéről azonban kevés szó esik, ahol költők szállhattak meg, és kaptak élelmet, ingyen.

Krúdy Gyula betartotta ígéretét, egyoldalas, minisztereknek járó búcsúztatót írt 1931-ben:

„Gyönyörű regény maradt utána, lezárult élet-évek. Egy soha vissza nem térő, patetikus, szerelmes, művelt korszaka Magyarországnak, amikor a férfi regényhősök mellett a nők is igyekeztek regényhősnők módjára élni, szeretni, meghalni.”

„Senki se bánhatta meg, hogy ismerte.”

A LEGELSŐ SZAJHA: ÉVA

Az idők folyamán Évát, aki a *Biblia* szerint az első nő volt, sok mindennek elmondták mind a zsidó, mind a keresztény hagyományban. Mindkettőben közös, hogy Éva bűnéért (egyelőre maradjunk ennél a terminusnál), azaz, hogy az Úr tilalma ellenére evett a jó és a rossz tudásának a fájáról, befolyásolható, ingatag, ösztönvezérelte, irracionális és erkölcsileg gyöngye természete a felelős. Valamint azt is felróják neki, hogy Éva túlburjánzó, állatias szexualitása volt az, ami végső soron Ádámot arra csábította, hogy ő is egyen az almából. Ugyancsak közös a két vallás hagyományában, hogy Éva bűnéért valamennyi, a földön valaha megszületett nőt felelőssé teszik.

A *Genezis Rabba*²⁶ például így ír Éváról és a nőkről: „Miért van az, hogy a férfi fedetlen fővel megy az utcára, míg a nő kendővel a fején? Mint, aki bűnt követett el, s ezért szégyelli magát az emberek előtt; ezért fedett fővel jár. [...] És a menstruáció miért lett neki szánva? Mert Ádám vérét ontotta és ezért a menstruáció neki lett szánva.” Ádám és Éva a nő bűne miatt üzetett ki az édenkertből, anélkül hogy

a halhatatlanság fájáról is ettek volna, ily módon halandókká váltak, azaz Éva hozta el a halált az embernek. Illetve pontosabban nemcsak Éva, hanem úgy általában a nők a felelősek a férfiak haláláért, legalábbis a korai keresztény egyházatyák olvasatában. Az i. sz. 2. században élt Tertullianusz így ír a nőkről, akik véleménye szerint már Krisztus-gyilkosok is:

„Tudjátok, hogy valamennyien Évák vagytok? [...] Ti vagytok a Sátán kapuja; Ti érintettétek meg a tiltott fát; Ti hagytátok el az Isteni törvényt; Ti vagytok Ő, aki meggyőzte Ádámot, Ádámot, akit a Sátán nem volt elég merész, hogy megkörnyékezen. Ti pusztítottátok el Isten képmását.

Auguste Rodin: Éva

A Ti engedetlenségetek miatt létezik a halál és kellett Isten fiának is meghalnia.”

Mindemellett számos ó- és újszövetségi értelmezésben és szövegmagyarázatban jelenik meg Éva mint gonosz, pletykás, elégedetlen, kielégíthetetlen és ösztönös teremtmény, aki saját kontrollálhatatlan szexualitásával elcsábította a jó útról Ádámot. Szent Ágoston nevéhez kötődik a doktrína, miszerint Ádám (az ész, a szellem és a lélek megtestesülése), mikor meglátta meztelenül Évát, elvesztette a kontrollt saját teste felett – értsd: erekciója lett –, és ezzel „megszületett benne a test iránti vágy a szellem ellenében”. A többi egyházatyja szemében az Éva – és vele az összes többi nő – által kiváltott vágy a megtestesítője mindannak, ami a férfi számára irányíthatatlan, s így veszélyes lehet a lelki üdvére nézvést.

A Madonna-kurva komplexus

Mindezek alapján tehát Éva: az emberiség megrontója, gyilkos, gonosz, szexuálisan kielégíthetetlen, pletykás, kötekedős... de hol marad a szajha? No persze tény mind a korai egyházatyák, mind a rabbinikus irodalom művelői számára, hogy Éva (mint minden nő) elválaszthatatlan a szexualitástól, és ezáltal veszélyes csábító, de azért mégiscsak nehéz lett volna „kurvázkodnia”, ha egyszer az édenkertben és később a földön mindössze egyetlen férfi élt mellette, Ádám, aki pedig az ő párja volt (bár meg kell hagyni, némely Évát szapuló rabbi a múltban előállt olyan nézetekkel is, miszerint az első asszony közösült az édenkert kígyójával). Évát egyébként nem is így implicite szajházták le egyháztudósok és bibliaértelmezők; az ő „szajhasága” a keresztény kultúrában és hitrendszerben élők elméjébe, pontosabban

Hendrick Goltzius: Az ember bukása

tudatalattijába fészkelődött be az elmúlt kétezer év során.

A Madonna-kurva komplexus viszonylag közkeletű pszichológiai fogalom, legalábbis azok számára biztosan, akik rendszeresen nézték a *Szex és New York* című sorozatot. Ennek egy epizódjában a Charlotte névre hallgató szereplő egy nap rajtakapja az általa impotensnek vélt férjét, Treyt, amint pornómagazinokkal önkielégít. Tray, mint kiderült, abban a pszichés komplexusban szenvedett, amit még Siegmund Freud nevesített: e szerint számos férfi képtelen nemi vágyat érezni olyan nők iránt, akikhez érzelmi szálak – akár szerelem – fűzik, mivel azok számukra olyan tiszta és nemes lények, akiket csak bemocskolnának, ha vágyaik kielégítésére használnák őket. Az ilyen férfiak így a nőket fejben két csoportra osztják: azokra a nőkre, akiket ma is csak „feleség-alapanyagként” emlegetnek, a „rendes nőkre”, akik ártatlanok, kedvesek, gondoskodók, türelmesek, akár egy jó anya; valamint azokra a nőkre,

Tiziano: Égi és Földi szerelem

akiket tárgyiasítanak, és szexuálisan kihasználnak. Akik csak „arra” jók... akik szexuálisan vonzóak, izgatóak, frivolak, akik bennük a felkeltik a vágyat.

Freud szerint egyébként e magatartásnak az az oka, hogy sok férfi egyfajta ödipális szorongásban szenved, és képtelen a nőkhöz való vonzalmát elvonatkoztatni az anyja iránt táplált érzéseitől. Házastársnak vagy gyermekei anyjának a saját anyjára emlékeztető nő keres, aki iránt viszont tilos szexuális vágyat ébresztenie, így aztán biztonságosabb számára a kategorizálás, melynek során a „kurva” skatulyába besorolja azokat a – anyai vonásokat szerinte nem mutató – nőket, akikkel nem érzi, hogy egyfajta incestust követ el.

Az evolúciós pszichológia szerint mindez azért ment végbe a férfiakban, hogy így győzzék le a féltelmüket, hogy adott esetben a gyermek, akit sajátjuknak hisznek, valójában más férfié. Hogy ezt részletesebben kifejtjük... ezen elmélet szerint a férfi nem csak világi javait akarja mindenáron vér szerinti leszármazottjára hagyni, számára genetikai

génállományának továbbadása az ő életben maradását is jelenti, mintha ezáltal valamiféle halhatatlanságot nyerne. Ha ettől őt egy nő megfosztja azzal, hogy más férfival is közösül, és esetleg annak gyermekét neveli fel az adott férfi... nos, azzal éppúgy megfosztatik a halhatatlanságtól, mint egykor Ádám. Épp ezért számára biztonságosabb a nőket két részre osztani, és azokkal a nővel, akiknek aktívabb a szexuális élete, akik szexuálisan vonzóak – akár más férfiak számára is –, kerülni az elköteleződést, s helyettük olyan nővel „invesztálni” a jövőbe, akik a szemében kevésbé tűnnek szexuálisnak, és akik – megélése alapján – más férfiak vágyát is kevésbé keltik fel. Azaz nem veszélyesek a halhatatlanságára.

Mária, a tökéletes nő

A Madonna-kurva komplexus nem véletlenül kapta elnevezését: a Madonna itt nem más, mint Szűz Mária, a tökéletes nő. Isten anyja, aki képes volt

úgy megfoganni, hogy „tisztaságát” nem vesztette el, még a gyerekszülés közben sem, sőt, utána sem élt többé nemi életet – legalábbis a katekizmus szerint. Ennek ellenére mégis anya volt, gondoskodó és óvó. Ebben az értelmezésben ő a tökéletes nő, akitől egy férfinak sem kell félnie, hiszen nem szexuális lény, így az anya és a szerető képe véletlenül sem keveredik össze benne – hogy visszahozzuk a freudi elméletet –, és annak ellenére képes beteljesíteni reprodukciós küldetését, hogy a férfinak félrelépéstől és egy „kakukkfióka” felnevelésétől kellene tartania.

(Ebben az értelmezésben Józsefnek – noha egy angyalnak kellett meggyőznie, hogy ne taszítsa el magától jegyesét – nem volt félnivalója, hisz evolúciós szempontból verseny csak azonos fajokhoz tartozó férfiegyedek között alakulhat ki, és hát Isten és József e szempontból, mondjuk úgy, nem játszottak egy ligában...)

A keresztény kultúrkörben Szűz Mária ellenpólusát egyértelműen Éva jelenti, akiben így meg is találtuk az első sajhát: a megvetendő nőt, a felmagasztalt Madonnához képest. Éva és Mária eme szembeállítására persze sokkal-sokkal régebbi, mint Freud elmélete.

A keresztény hagyományban szokás Szűz Máriára mint az Új-Évára hivatkozni, aki jóváteszi azt, amit az első Éva elrontott, hisz ahogyan az első Évával a halál és a bűn, úgy a második, Mária révén – Jézus személyében – az örök élet és a megváltás jön el.

Mint ahogy azt Szent Jeromos a IV. században mondta: „Halni Évával és élni Máriával.” Vagy ahogyan az a hírhedt 1484-ben megjelent *Boszorkánypöröllyben* áll: „minden boszorkányság a testi vágyból ered, ami a nőben kielégíthetetlen. Mert ugyan az Ördög csábította el Évát, de Éva csábította el Ádámot”.

Olivuccio di Ciccarello: Alázatos Madonna, Éva megkísértésével, 1400 körül. A képen a mezeten, tiltott gyümölcsbe harapó Éva képez kontrasztot az alázatos, angyalokkal körülvett Máriával. Éva alakján több sérülést is föl lehet fedezni, alighanem fanatikus keresztények ejtették rajta az évszázadok során.

Az első szerepmegtagadó: Éva

Éva nem csak az első nő, aki elcsábította a férfit, vagy aki vágyat ébresztett benne. Ebben a kontextusban ő az első szerepmegtagadó nő is, aki engedelmesség az parancsolatát megszegte.

„A kígyó ravaszabb volt a föld minden állatánál, amit az Úristen teremtett. Ezt mondta az asszonynak: »Valóban mondta Isten, hogy nem ehettek a kert valamennyi fájáról?« Az asszony így válaszolt a kígyónak: »A kert fáinak gyümölcséből ehetünk. Isten csak a kert közepén álló fa gyümölcséről mondta: 'Ne egyetek belőle, ne érintsetek, nehogy meghaljatok.'« Erre a kígyó így beszélt az asszonyhoz: »Semmi esetre sem fogtok meghalni. Isten jól tudja, hogy amely napon abból esztek, szemetek felnyílik, olyanok lesztek, mint az istenek, akik ismerik a jót és a rosszat.« Az asszony látta, hogy a fa élvezhető, tekintetre szép, és csábít a tudás megszerzésére. Vett tehát gyümölcséből, megette, adott férjének, aki vele volt, és az is evett belőle.”²⁷

Szűz Mária e tekintetben is szembeállítható Évával, hiszen Mária engedelmesen azt mondta Istennek, „legyen meg a te akaratod”, mikor a Megváltó anyjává választották. Mint Szent Iréneusz mondja, „engedelmességével mind önmaga, mind az egész emberiség üdvösségének oka lett”. Éva engedetlenségével a halált hozta el, míg Mária engelmességével az életet.

Éva engedetlenségének lettek következményei külön a női nemre nézve is a *Biblia* szerint: „Még sokasítom terhességed kínjait. Fájdalmak közepette szüldöd gyermekeidet. Vágyakozni fogsz férjed után, ő azonban uralkodni fog rajtad.”²⁸ (Míg a férfinak: „Mivel hallgattál az asszony szavára és ettél a fáról, jóllehet megtiltottam, hogy egyél róla, a föld átkozott lesz miattad. Fáradsággal szerzed meg rajta táplálékodat étleted minden napján...”²⁹) A *vágyakozást*

Giovanni de Paolo: Angyali üdvözlés, háttérben a kiűzetéssel. A két téma együttábrázolása gyakori a festészetben, ezzel is hangsúlyozva a két „Éva” közötti különbséget.

egyes bibliaértelmezők a női nemnek tulajdonított és az őket beszámíthatatlanná tévő szexualitással azonosítják, míg az *uralkodás* egyértelmű: Isten törvényeinek megszegéséért, az engedetlenségért büntetés jár, mégpedig az, hogy a nő alárendelt a férfihoz képest.

Mikor azonban e sorokat olvassuk, nem szabad elfelejtenünk, hogy azok a kultúrák, melyekre az Ószövetség történetei hatással voltak (zsidó, keresztény, muszlim), *nem a Biblia szövege miatt* lettek patriarchális társadalmak. Azok a *Biblia* történeteinek kialakulása, szájról-szájra való terjedése, majd pedig lejegyzése idején (ez utóbbit a Teremtés Könyve esetén a kutatók az ie. 5-6. századra teszik, de e téren sokféle nézet létezik) *már jó ideje a férfiak uralma alatt álltak*. Azt pedig, hogy a vallások, az istenképek, a különféle hitvilágok mítoszai a mindenkori emberi psziché elfojtásainak vagy a mindenkori

emberi társadalom által normalizált világképnek a megokolására szolgálnak, Freudtól kezdve Engelsen át már sokan megfejtették. A *Biblia* ezen sorai azt akarják megmagyarázni a társadalom tagjainak, miért *szükségszerű*, *helyes* vagy épp *jogos*, hogy a férfi uralkodjon a nőn, s hogy ők ketten ne egyenrangú felek legyenek. Az *Ószövetség* történetei alapján pedig a nő alávetettsége *szükségszerű*, mert a nő gyenge és befolyásolható, *helyes*, mert ez volt Isten parancsa, és *jogos*, mert a nő miatt vesztette el Ádám a halhatatlanságát.

A feminista teológia vívmányai

Az, ahogyan a *Biblia* Évát és a nőket beállítja, ahogyan róluk ír és a maga az alávetés fogalma ily módon sok, egyenjogúságért harcoló nőnek okozott lelkiismereti meghasonlást az évtizedek, sőt évszázadok során. A nők már régóta harcolnak azok ellen a gonosz, nőgyűlölő dogmák ellen, amelyek egy része a *Bibliából* eredeztethető, ami azt jelenti, hogy egy emancipált, de vallásos nőnek két választása maradt: vagy azt mondja, hogy a *Biblia* a patriarchátus szüleménye, s mint ilyet, ki kell dobni az ablakon... vagy azt mondja, hogy nem a *Bibliával* van a baj, hanem az értelmezésével.

Az 1960-as, '70-es években – tehát a feminizmus második hullámának idején – indult virágzásnak az úgynevezett *feminista teológia* (bár képviselői akadtak az első hullámban is), akik azt vallják, nem a *Biblia* nőgyűlölő, és nem is az *Ószövetség* szövege az, ami a nők alárendeltségét megokolni kívánja, hanem a hozzá fűzött, szentté és boldoggá avatott egyházatyáktól, teológusoktól származó magyarázatok és interpretációk. Szerintük ezektől kell megtisztítani a *Biblia* szövegét, és visszatérni annak eredeti

id. Lucas Cranach: Éva (1528)

mondanivalójához, mely által Éva, Ádám, de az egész bűnbeesés története más színezetet kap. Példának okáért Éva bűnös, a világra romlást hozó asszonyi

állatból autonóm, bátor és a tudást szomjazó példaképpé válik. Hogy néhány példát említsünk...

Először is, a *Biblia* sehol nem említi, hogy a kígyó miért Évához szólt. A bibliamagyarázatok azonban minden további nélkül levonták a következtetést, hogy hát azért tett így, mert a nő a könnyebben befolyásolható, ő a gyengébb. Hanem ennyi erővel azt is mondhatnánk, hogy azért, mert kettejük közül Éva volt az, akiben volt kurázsizs, aki nem volt hajlandó elfogadni, hogy valamit csináljon csak azért, „mert azt mondták neki”. Ő akarta megismerni, mi az a tudás, amit a tiltott fa tartogat számára... Hiszen a szöveg így szól: „...látta, hogy a fa élvezhető... és csábít a tudás megszerzése.”

A *Biblia* azt sem említi, hogy Éva szerepe a bűnbeesésben nagyobb lett volna, mint Ádámé, Isten szavaiból ugyanis ilyesmi nem derül ki. Sőt! Évának a kígyó azt mondta, nem fog meghalni, ha eszik a gyümölcsből – őt tehát becsapták –, de Ádámról nem tudjuk, hogy volt-e efféle tévedésben. Azaz ő nagyon is tudatában lehetett, miféle következményei lesznek a döntésének, és ő *ennek ellenére* – nem pedig megtévesztve – döntött amellett, hogy beleharap a gyümölcsbe.

A *Biblia* nem írja le, hogy Évában miféle belső monológ zajlott le, mielőtt meghozta döntését. Ádám motivációiról, hogy végső soron miért is evett a gyümölcsből, még kevesebbet tudunk. „(Éva) ...vett tehát gyümölcsből, megette, adott férjének, aki vele volt, és az is evett belőle.” Eleve nonszensznek hat arra a szóra, hogy „adott” (héberül *natan*, ugyancsak „adni”) ráhúzni az egész szexuális csábítás és megrontás dolgot. Hiszen Ádám nem tiltakozik, hogy de hát az Úr megtiltotta, Éva pedig nem gyözködi. Így, ha kizárólag az *Ószövetség* szavaira támaszkodunk, egy érdekes Ádám-kép is kirajzolódhat előttünk: redukálódhat egy vakon engedelmeskedő, vezethető figurává, akit

leginkább az köt le, hogy az Édenkert kényelmét élvezhesse, míg Éva fel nem hívja rá a figyelmét, hogy hahó, van itt valami hatalmas, amit mi nem ismerünk... Vagy épp lehet tökéletesen passzív, éppenséggel nem is gondolkodó férfi, akit csak az érdekel, hogy a hasát megtömje „a tekintetre szép” gyümölcscsel, amit gondolkodás nélkül átvesz Éva kezéből. Végére is miért ne? A *Biblia* szövegéből ez is következhetne.

Ez csak néhány példa azokra a gondolatokra, melyekkel a feminista teológia (aminek vívmányait és okfejtéseit a férfiak uralta fősodor-teológia figyelemre se nagyon méltatja) fel kívánja oldani az emancipált nők esetleges vallási meghasonlottságát.

Illetve személy szerint még valami meglepett minket a *Biblia* lecsupaszított szövegét olvasva. Miért nem kelt rossz érzéseket senkiben Ádám viselkedése?

Simone Cantarini: Ádám és Éva (kb. 1639)

Hiszen sok mai férfi, aki visszasírja a régi időket, „mikor a nők még tudták a helyüket”, szeret azzal érvelni, hogy a természet szerint a nő feladata a családgon-dozás, míg a férfié a nő és a gyermekek védelme, az ő fő princípiuma a *védelem*... (Személyes élmény: ilyen diskurzusok során jobbára oda lyukadok ki az említett férfival, hogy lényegében semmi mástól nem kell megvédeni a nőket, mint maguktól a férfiaktól. És ha egy férfi valóban meg akarja védeni a nőket, akkor lépjen fel szóval vagy tettel, ha bántalmazásnak, tárgyiasításnak vagy áldozathibáztatásnak lesz szem-vagy fültanúja.) Hanem nézzük meg, mit is látunk a *Bibliában*? Isten, mikor észreveszi, hogy az ember rájött, hogy meztelen, azt kérdezi:

„Ettél a fáról, amelyről megtiltottam, hogy egyél?” Mire Ádám csak ennyit felel: „Az asszony adott a fáról, akit mellém rendeltél, azért ettem.”³⁰

Azaz Ádám kapásból az asszonyra mutat, saját felelősségét meg sem említve, azaz nemhogy megvédi, egyszerűen „belöki a kocsi alá” Évát. Éva azután a kígyóra mutat, de ő legalább annyiban kifejti a történeteket, hogy őt a kígyó megtévesztette. Míg Ádám egyszerűen... *árulkodik*. Sőt, az árulkodást is ő kezdi, ezzel évezredek gyűlöletét szabadítva nemcsak Évára, de minden nőre.

Se szűz, se kurva, csak nő (légyszi most már tényleg!)

És hogy visszatérjünk a Madonna-kurva komplexusra. Az nem csak ödipálisan vagy potenciális megcsalástól frusztrált férfiak pszichéjében létezik, hisz a kultúránk és gondolkodásunk megannyi területén érvényesül. Hogy csak néhány példát említsünk, Dosztojevszkij hősnői szinte mind besorolhatók

a szende, szűzies, tiszteletre méltó vagy a szexuálisan aktív „femme fatale” kategóriájába, és akkor ott vannak még az irodalom további szélsőséges nőpárjai, mint, mondjuk, Charlotte Brontë Jane Eyre-je és Berta Masonje.

De még a mai napig is képesek vagyunk – akár mi nők is – felhasználni a Madonna-kurva komplexust, csak hogy egyszerűbbé és könnyebben feldolgozhatóvá tegyük a világot, elég csak Kate Middleton és Meghan Markle kettősére gondolni; az őket istenítő vagy épp „hülye ribancozó” kommentelők jó eséllyel egyiküket sem ismerik személyesen, ám mégis az ő felosztásuk kiválóan illeszkedik a jól ismert polarításba.

Persze arról, hogy a patriarchális társadalom képtelen a nőt komplex lényként kezelni, ezért állandóan kategóriákba kell skatulyázni, már volt szó az előszóban, de ki kell emelni, hogy a Madonna-kurva komplexus – bármi legyen is a kialakulásának oka – ennek az egyik legszélsőségebb megnyilvánulása, és hozzá rettenetesen veszélyes: az ugyanis továbbra is azt a hitet erősíti a nőkben, hogy ha-csak nem tagadják meg szexualitásukat és válnak „feleség-alapanyaggá”, úgy nem méltók hosszú távú elköteleződésre, nem érdemlik meg a tiszteletet, sőt a szeretet sem, illetve továbbra is egy feljogosítást ad a férfiaknak arra, hogy a saját szexuálisitását megélő és felvállaló nőt megszégyenítsék és megalázzák, hovatovább ellehetetlenítsék. (Valahol erről is szól a Roe vs. Wade-ítélet visszavonása is az USA-ban: a „rendes” nők, akik nem vonakodnak anyává lenni, megérdemlik az állam védelmét és a normális egészségügyi ellátást, míg azok, akik szexuális életet kívánnak élni, ám egy – adott esetben véletlenül – bekövetkező terhesség miatt nem kívánnak anyává válni, azok nem...)

LILITH, AZ ELSŐ ÉVA

Létezik egy – főként a rabbinikus irodalom révén elterjedt – nézet, miszerint nem Éva volt Ádám első asszonya, hanem Lilith. A történet leegyszerűsített változatában Lilith-et Isten nem Ádám bordájából teremtette, hanem vele egy időben, a földből. Ádám és Lilith azonban hamar összevesztek, a nő ugyanis *nem volt hajlandó Ádám alá feküdni közösülés közben, mondván ő Ádámnak nem alárendeltje, hanem vele egyenrangú teremtmény. De Ádám nem engedett, a veszekedés nem csitult, mire Lilith csalogottságában kimondta a Tetragrammatont, Isten kimondhatatlan nevét (a zsidó hagyományban ez a JHVH szóalakzat, ami helyett helyettesítő kifejezéseket használnak, úgymint pl. Adonáj, azaz „Úr, Uram”). A név kimondásával Lilith aztán földöntúli hatalomra tett szert, és elrepült a sivatagba, a Vörös-tenger partjára, ahová Isten három angyalt küldött utána.*

Az ominózus történet a misszionárius póz miatt ki-tört vitáról az i.sz. 700–1000 között keletkezett *Ben Sira ABC-je* című munkában bukkant fel először. Az ABC kétszer huszonekét történetet tartalmaz huszonekét arámi és ugyanannyi héber bölcsélet kapcsán. Az ötödik héber történetben Nabukodonozor babilóniai király beteg fiának egy Ben Sira nevű udvaronc egy amulettet készít, ami három angyalt ábrázol, akik gonosz szellemek, többek közt Lilith után kutatnak a világban. Az udvaronc ennek apropóján meséli el Lilith történetét.

Az ABC mellett más Midrász-irodalomhoz köthető könyvekben is megjelenik Lilith alakja, kérdés azonban: hogy jutott egyáltalán eszébe a zsidó biblia-magyarázóknak, hogy egy első Éva után kezdjenek kutatni? Ennek egyszerűen az az oka, hogy a *Bibliá*-ban két teremtéstörténetet találhatunk:

A *Teremtés* könyvének I. fejezete (a Szent István Társulat fordításában) így kezdődik:

„Kezdetkor teremtette Isten az eget és a földet. A föld puszta volt és üres, sötétség borította a mélységeket, és Isten lelke lebegett a vizek fölött. Isten szólt: »Legyen világosság«, és lett világosság.”³¹

A teremtés következő napján isten megteremti a felhőket és az égboltot, a harmadikon a szárazföldet, majd jönnek a növények és a fák, az égitestek, a madarak és a halak, majd a hetedik napon a szárazföldi állatok, és végül maga az ember:

„Isten megteremtette az embert, saját képmására, az Isten képmására teremtette őt, férfinak és nőnek teremtette őket.”³²

Ezután az első fejezet így végződik:

„Isten látta, hogy nagyon jó mindaz, amit alkotott. Este lett és reggel: a hatodik nap.”³³

Giovanni di Paolo: A Világ teremtése és a kiűzetés a Paradicsomból

A második fejezet kezdetén Isten megpihen, és megszenteli a hetedik napot, majd... mintha mi sem történt volna, a negyedik szakaszban ugyanis a föld ismét kietlen és sivár:

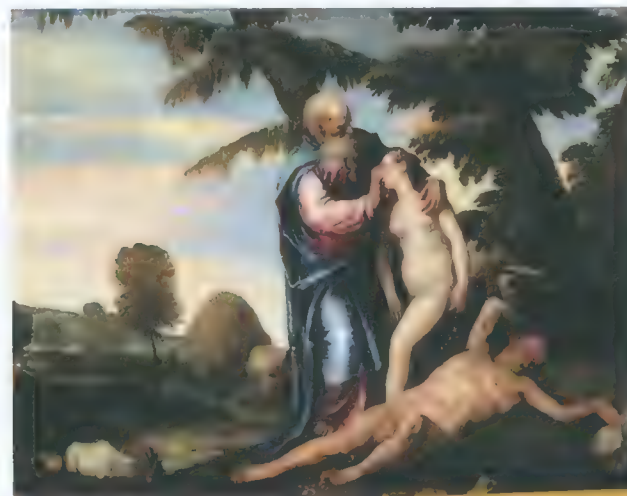
„Azon a napon, amikor az Úristen a földet és az eget megalkotta, még nem volt a földön semmiféle vad bozót, és nem nőtt semmiféle mezei növény, mert az Úristen még nem adott esőt a földnek, s nem volt ember sem, hogy a földet művelje.”³⁴

Isten ebben a fejezetben először a férfit termeti meg, méghozzá itt is földből, majd életet lehel az orrába. Épít neki egy kertet, ezt négy folyó öntözi,

és a kertbe állítja a Tudás és az Örökélet fáját a rájuk vonatkozó tilalmakkal. Csakhogy:

„Azután így szólt az Úristen: »Nem jó az embernek egyedül lennie. Alkotok neki segítőtársat, aki hozzá illő.«”³⁵ Így teremti meg a többi élőlényt, a madarakat a többi állatot, de köztük megfelelő „segítőtársat” Ádám nem talál.

„Ezért az Úristen álmodat bocsátott az emberre, s mikor elaludt, kivette egyik oldalcsontját, s a helyét hússal töltötte ki. Azután az Úristen az emberből kivett oldalcsontból megalkotta az asszonyt, és az emberhez vezette. Az ember így szólt: »Ez már csont a csontomból és hús a húsemből. Asszony a neve, mivel a férfiből lett.«”³⁶

Paolo Veronese: Éva teremtése

Azaz Isten megteremtette – immáron nem a földből és nem a férfival egyszerre, hanem utána és az oldalbordájából – Évát.

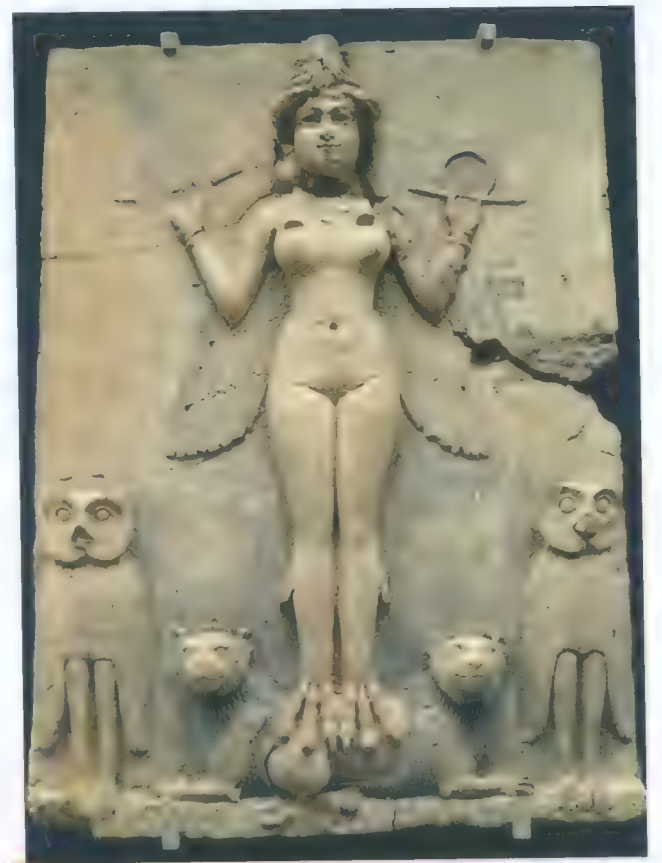
Az ellentmondás feloldására természetesen az egyháznak megvan a maga magyarázata. A legelterjedtebb szerint a valláskritikus emberek egyszerűen

nem értik a héber elbeszélések hagyományát, ezért hiszik, hogy két teremtéstörténetről van szó. Ez alapján az első genezis egyfajta „nagy kép” a teremtésről, a második pedig az ember teremtésének napját írja le, csak részletesebben. Mindazonáltal vannak eltérések a két történet részleteiben, és e magyarázat révén újabb kérdés adódik: ha egy történetről van szó, miért érezték mégis szükségesnek a – héber narratív hagyományokat nagyon is jól ismerő – zsidó bibliamagyarázók a két történet által hagyott lyukak befoltozását?

E magyarázatok, a következtetést, hogy a nő oldalbordából való teremtését megelőzhetette egy másik nő megalkotása, Ádám szavaiból vonják le:

„Ez már csont a csontomból és hús a húsemből” – szólt Ádám Éva megteremtése után. Ez már... azaz mintha lett volna valaki, aki nem csont volt a csontjából és hús a húsból... Az „ez már” a régi héber *Bibilában* egyébként így szerepel: *zot hapa'am*, ami azt jelenti *ezúttal* vagy *ez alkalommal/ezzel az alkalommal*.

A történet szerint egyébként Lilith nem tér vissza a három angyallal, akiket Isten utánaküldött, s engedetlenségéért naponta száz utódja életével kell fizetnie. S minthogy ő nem evett a tudás fájának gyümölcséből, halhatatlan maradt, és hogy mi lett vele később, arról különböző történetek maradtak fenn. Van, ami szerint szövetségre lépett a keresztény Sátán fogalmával hasonlóságot mutató Sama-ellel, a bukott arkangyallal. Van, aki szerint a kígyó képében ő ment megkísérteni Évát, hogy felnyissa a szemét önnön valóságára és arra, hogy mi az az Édenkert, amiben él... Lilith a *Bibliában* egyébként két helyen jelenik meg név szerint (Iz. 34:14 és Jób 18:15), mindkét helyen démonként, és a sumér mitológiában, pl. a *Gilgames-eposzban* is ártó szellemként szerepel; Lilith gyermekágyas asszonyokra tör,

Az ie. 1800 körül Mezopotámiában keletkezett, ún. Burney-relief, minden bizonnyal Lilith-et ábrázolja.

szülés közben rontja meg a nőket, csecsemőket fojt meg álmukban.

Ebben a tekintetben Lilith kivételt képez a szajhák vagy épp a különféle mítoszokban, hitrendszerekben felbukkanó szajhák között: a szexuális egyenlőséget követelő, a szexuális alárendelődést és korlátokat megtagadó nőt nem leszajházták, hanem vérszomjas, gonosz teremtménnyé tették. Mégis fontos őt megemlítenünk, méghozzá éppen Éva „szajhaságával” összefüggésben.

Ha ugyanis Mária az új Éva, akkor Éva az új Lilith. Legalábbis Lilith alakjának megalkotásával ő került

„Lilith, a női démon, a szexuális szabadság szimbóluma. A művészetben Lilith alakja az elit festőket is megihlette.”

összehasonlításra Évával. Ebben a relációban Éva az engedelmes és alárendelődő fél, aki már hajlandó volt Ádám alá feküdni (noha erről a *Bibliában* így explicit módon nincs szó). De, mint mondtuk, a patriarchátusnak minden időben szüksége volt a nők poláris felosztására, és Lilith alakjának

megalkotása erre is módot adott. Nem szabad elfelejtenünk azonban, hogy Lilith és Éva mindketten lázadók! Mindketten nemet mondtak a férfiak által felállított szabályokra, és autonóm döntést hoztak, s ezért a patriarchális tanmese szerint ugyanilyen büntetésben részesültek: száműzetésbe, a sivatagba és az Édenkertén kívülre, a kemény és zord világba. Mindkettő üzenetet hordoz hát a nők számára, miszerint, ha azok nem dobják el maguktól szexuális autonómiájukat és szabad akaratukat, akkor sorsuk a kiközösítés lesz. Hisz Lilith és Éva története a nők két síkon való alárendeléséről szól: a fizikai, majd a szellemi autonómiától való megfosztásról. A szexuális behódolásról és a szabad akarattól való megfosztásról.

Meg kell jegyezni azonban, hogy e történetek azt is elbeszéli, hogy egyik sem sikerült. Hiszen Lilith nem feküdt be Ádám alá, Éva pedig inkább választotta a tudást, mint a tudatlanságot. Még akkor is, ha mindketten nagy árat fizettek érte, még akkor is, ha sorsuk kirekesztés, szenvedés vagy épp halál lett. És ez a legnagyobb tanulság, amit a „régidőket” visszasíró, s a nőket újra a szülés és családgondozás területére visszazorító patriarchátusnak meg kellene szívlelnie a *Biblia* szavaiból: a nőket egyszerűen nem sikerült és nem sikerülhet elnyomni, mert azt mi, nők, Évák, Lilithek nem fogjuk engedni, bármi legyen is az ára.

MÁRIA MAGDOLNA, AVAGY BUKOTT NŐ HELYETT APOSTOL

Mária Magdolnát évszázadokon keresztül csak „bukott nőként” emlegették, ő volt a közbeszédben az egykori szajha, aki Jézus lábát megmosta olajjal, megtörölte hajával, és bűneiért feloldozást nyert. Erre a képre ráerősített majd' ezeröttszáz év ikonográfiai hagyománya, minthogy a képzőművészetek egyik igen kedvelt vallásos témája volt a „Bűnbánó Magdolna” alakja. Mária Magdolna alakja a mai közgondolkodásban Dan Brown *Da Vinci kód* című regénye kapcsán került előtérbe. A könyvben bemutatott történet szerint Mária Magdolna és Jézus házastársak voltak, akiknek közös gyermekük is született. E gyermek révén pedig Jézus vérvonala bekerült a Meroving királyok közé, és így leszármazottai ma is köztünk járnak. Mária Magdolna leszajházásával pedig az egyház szándékosan kompromittálta az asszonyt.

Azt, hogy mi volt az igazság Jézus és Mária Magdolna kapcsolatáról, és milyen szerepet játszott az asszony a kereszténység kialakulásában és a keresztény Megváltó életében, elképesztően izgalmas feladat kibogozni az évszázados keresztény dogmák és

apokrif iratok szövevényéből. Viszont a teljes válasz megadása meghaladja e könyv és e fejezet kereteit, mindenesetre erre is ki fogunk térni. Ahogyan Mária Magdolna evangéliumára is...

Mária Magdolna nevének jelentése: Magdalából való Mária. Magdala egy kis halászfalva volt a Genezáreti-tó partján. Nem tudjuk, Mária hogyan találkozott Jézussal, hanem a későbbiekben igen fontos szerepre tett szert a tanítványok között. Ez már a kanonizált, azaz az egyház által a *Biblia* részeként elismert négy evangélium szövegéből is kitűnik. Mielőbb azonban erre a szerepre rátérnénk, kell pár szót ejtenünk a kanonizált, apokrif és az úgynevezett gnosztikus szent iratok viszonyáról.

A kánon, és ami kimaradt

Kanonizáltak azok a szövegek számítanak, amelyek isteni ihletettséget az egyház elismeri, és amelyeket a vallás szabályainak szempontjából mérvadónak tart. Az úgynevezett apokrif iratokat a szerzőjük ugyancsak isteni kinyilatkoztatásként tárta a világ elé, de ezeket az egyház nem emelte be a kánonba. Ma harminchárom olyan evangéliumot ismerünk (az evangélium szó szerint *örömhírt* jelent, a *Biblia*-ban Jézus születését, életét, csodatételeit, megfeszítését stb. elbeszélő szövegek ezek), amelyek nem

MÁRIA MAGDOLNA

kerültek be az Újszövetségbe. Így Jézus életét a négy evangélistának – Máténak, Márknak, Lukácsnak és Jánosnak – tulajdonított szövegekből ismerhetjük meg. Kétségtelen, hogy ezek a legteljesebb evangéliumok, amelyek Jézus tanításait, a legközérthetőbben, pl. a példabeszédek leírásával, adják át. Akár azt is mondhatnánk, hogy ez volt a keresztény tanok 1.0-ája az új vallás megjelenésekor.

A fennmaradt apokrif evangéliumok egy része ugyanakkor valóban ködösebben, misztikusabban és kevésbé közérthetően fogalmazza meg a krisztusi tanokat, vagy épp Jézus életét kevésbé részletesen mutatja be. Ezek jó része be is került az úgynevezett gnosztikus iratok közé. A gnoszticizmus hivatalos definíciója szerint a kereszténységnek a 2–4. században virágzó, ezoterikus, görög és keleti filozófiával átítatott ága... és a keresztény egyház szerint lényegében az ördög maga. Az ugyanis többször definiálta úgy a gnoszticizmust, mint a legelső gonoszt, ami a kereszténységre annak megjelenése után támadt, és ami ezoterikus tanaival össze akarta zavarni a hívek fejét. 2018-ban *Gaudete et exultate* című apostoli buzdításában még az eddigi legliberálisabb pápa, Ferenc pápa is óva intett a gnoszticizmus mai csábításától, mely, mint írja: „Abszolutizálja saját elméleteinek igazságát, és ráerőlteti másokra a saját világnézetét.” (Bár a szerző szubjektív véleménye, hogy Ferenc pápa az egyik legtürelmesebb keresztény vallási vezető, aki valódi reformer a maga nemében, nem tud mosolygás nélkül átsuhanni annak ironikus volta fölött, hogy e mondat éppen a katolikus egyház fejének szájából hangzott el.) A keresztény egyház szerint a gnoszticizmus egy ezoterikus vallás, azaz tanai csak egy szűk, beavatott csoport számára ismeretesek. Ami pedig eme szűk körön belül terjed, az maga a *gnózis*, mely görög szóból a gnosztikus kifejezés is ered,

Biblia a 17. századból

és melynek jelentése *tudás, ismeret*... Pontosabban nemcsak tudás és ismeret, hanem a szent tanok tudása és ismerete, spirituális megélése, még pontosabban az üdvözüléshez vezető tudás testi-lelki szintű megismerése, ami a gnoszticizmusban csak bizonyos misztériumok beavatottjainak érhető el (és ami egyébként egy közkeletű félremagyarázása az ún. gnoszticizmusnak, de erről még lesz szó később). De hogy miért is fontos ennyire tisztába jönnünk a gnoszticizmus jelentésével?

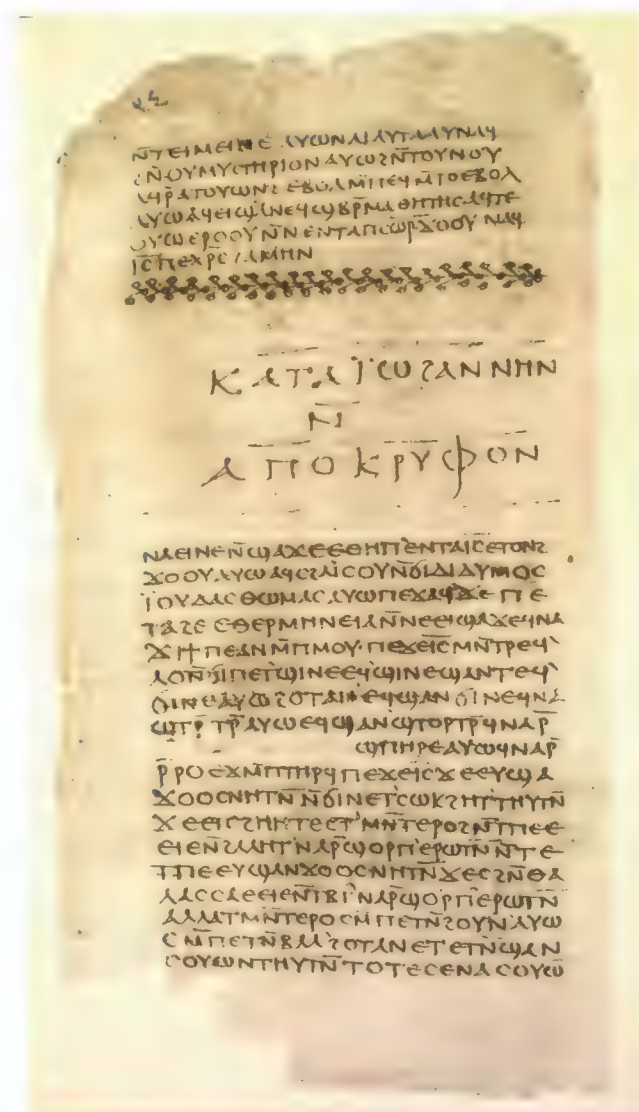
Mert a Mária Magdolna alakjának, személyiségének és vallástörténeti jelentőségének meg-

ismeréséhez elengedhetetlenül fontos evangéliumot, Mária Magdolna evangéliumát a legtöbben ugyancsak a gnosztikus evangéliumok közé sorolják. Épp ezért fontos tisztázni, hogy mint azt Cynthia Bourgeault episzkopális lelkész, teológus, író – és Mária Magdolna életének egyik legszakavatottabb kutatója – megfogalmazta: *a gnoszticizmus tulajdonképpen nem is létezik!* Amit a keresztény egyház gnosztikusnak nevez – vagy bélyegez meg, nézőpont kérdése –, az mintegy párhuzamosan jött létre az ortodox egyház* kialakulásával, a vallási fősodor mintegy természetes, „vetett árnyékaként”. Gyakran elfelejtődik ugyanis, hogy a keresztény tanok megszületése egy izgalmas és elhúzódó folyamat volt, és az új vallás első hívei igen eltérő kulturális paradigmákban mozogtak: voltak görög keresztények, zsidó keresztények, arámi keresztények, római keresztények... A különböző területeken nemcsak Jézus szavainak, életének eltérő értelmezései keringtek, de különféle fogalmakat alkottak a feltámadás mibenlétéről, vagy épp eltérő véleménnyel voltak a nők egyházon belül játszott szerepéről is.

És e tekintetben fontos szem előtt tartanunk, hogy a győztesek nemcsak a világi hatalmak történelmét írják, de a vallásos hatalmakét is. Mint Bourgeault rámutat, az, hogy mely szövegek kerültek be a végleges *Bibliába*, és melyek nem, éppúgy politikai harc eredménye volt, mint bármely más hatalmi rendszer megszilárdítása.

Amit pedig a győztesek nem értettek meg az egyéb evangéliumok és más iratok (korábbi fordulatunknál maradva, a 2.0-ás kereszténység számára íródott) szövegeiből, vagy épp nem állt érdekük-

* Az ortodox jelző itt dogmákhoz ragaszkodó és nem a keleti kereszténység értelmében használatos.

Tamás evangéliuma: apokrif irat az ún. Nag Hammádi-i leletekből

ben, hogy azt mások megismerjék vagy megértsék, az egyszerűen kikerült a kánonból... A hagyomány egyébként Alexandriai Szent Atanáznak tulajdonítja a mai keresztény *Biblia* szövegének véglegesítését, ő volt ugyanis az első, aki 367-ben a 39. számú húsvéti levelében kanonikusnak jelölte meg

azt a huszonhét újszövetségi iratot, amely ma is alkotja az *Újtestamentumot*. Mielőtt azonban rátérünk arra, hogy ugyan mi is zavarhatta, mondjuk, Mária Magdolna evangéliumában a formálódó, a papság közvetítő szerepét központba állító és kőkeményen patriarchális világnézetű keresztény egyház kánonját megállapító egyházatyákat, nézzük meg, mit tudunk Mária Magdolnáról a hivatalos négy evangélista „elmondásában” (Az elmondás itt azért szerepel idézőjelben, mert ezeket az evangéliumokat sem névadójuk írta, azokat jobbra a négy evangélista elbeszéléseit, narratíváit őrző közösségek, követők jegyezték le kb. i.sz. 60 és 100 között. Eredendően nem is tulajdont kifejező szerkezetben nevezték el az evangéliumokat, tehát pl. Nem Lukács evangéliuma, hanem Evangélium Lukács szerint.).

Az apostolok apostola

Egyrészt az evangéliumok úgy említik Mária Magdolnát, mint egyikét azoknak a nőknek, akik Jézust és férfi tanítványait kísérték, és testi szükségleteikről vagyonukból ténylegesen gondoskodtak. Például Lukács evangéliumában:

„Ezután bejárta a városokat s a falvakat, tanított, és hirdette az Isten országát. Vele volt a tizenkető és néhány asszony, akiket a gonosz lelkektől és a különféle betegségektől megszabadított: Mária, melléknévén magdalai, akiből hét ördög ment ki [...], és még sokan mások, akik vagyonukból gondoskodtak róla.”³⁷

Erről a bizonyos hét ördögről, amit Jézus kiűzött Mária Magdolnából, említést tesz Márk is, és mi is bővebben értekezünk róla a későbbiekben. Ami itt a lényeges, hogy mikor a *Bibliában* Mária

Magdolna – más asszonyok között – Jézus valamilyen kísérőjeként szerepel, szinte mindig őt említik első helyen.

Mária Magdolna jelentőségét tovább növeli, hogy valamennyi evangélistánál ő volt az, aki elsőként találkozott a feltámadott Jézussal.³⁸

Jézus megjelenik Mária Magdolnának kertész képében. Ismeretlen művész.

Az elbeszélések között van persze különbség. Például Máténál egy másik Mária nevű asszony kíséretében megy a sírhoz, ahol egyszeriben földrengés támad, megjelenik az Úr angyala, aki elmondja az asszonyoknak, hogy Jézus föltámadt. Ők el is

szaladnak a hírrel, és útközben találkoznak is Jézussal. Leborulnak a lábához, és továbbküldi őket a testvéreikhez, mondják el, hamarosan viszontlátják őt.

De Márknál Mária Magdolna egy másik Máriával, „Jakab anyjával” és Szalomével megy, hogy bebalzsamozza Jézus testét, ám mikor ők megviszik a feltámadás hírét, a férfi tanítványok nem hisznek nekik.

Ez a hitetlenség megjelenik Lukácsnál is. „...azok (a tanítványok) üres fecsegésnek tartották, és nem hittek nekik.” Végül a feszültséget ez esetekben az oldja fel, hogy Jézus másoknak is megjelenik, akik végül valahogy felismerik.

János evangéliumában a legintimebb a találkozás, hiszen itt Mária Magdolna egyedül van. Egyedül megy el a sírhoz, amit üresen talál, és odahívja Pétert és egy másik tanítványt. Azok versengve futnak a sírig, de odabent ők sem találnak semmit. Ezután mind megtérnek az övéikhez, kivéve Mária Magdolnát, aki ott marad sírdogálni a sírnál:

„...látta Jézust, amint ott állt, de nem tudta róla, hogy Jézus.”³⁹ Jézus megkérdezte: »Asszony, miért sírsz? Kit keresel?« Abban a hiszemben, hogy a kertész áll mögötte, így felelt neki: »Uram, ha te vitted el, mondd meg, hova tetted, hogy elvihessem magammal.«⁴⁰ Jézus most nevéen szólította: »Mária!« Erre megfordult, s csak ennyit mondott: »Rabboni«, ami annyit jelent, mint »Mester«.”

A keresztény hagyományban egyébként e szerepének jelentőségét elismerték, ezért is nevezték gyakran az „apostolok apostolának”, mivel ő vitte meg az apostoloknak a hírt a feltámadásról.

Van azonban két további fontos esemény, amelynél Mária Magdolna jelen van: a négy evangélistából három (János kivételével) leírja, hogy Mária Magdolna ott volt a sírba helyezésnél is, sőt, mind a négy narratívában ő volt az a tanítvány, aki a többi

Johann von Schraudolph: Mária, Mária Magdolna és János a Golgotán

asszonnyal végignézte a keresztre feszítést is. Más tanítványok egyszerűen azért nem voltak jelen, mert elfutottak, amikor Jézust elfogták a katonák:

„Abban az órában Jézus azt mondta a tömegnek: »Mint valami rabló ellen, úgy vonultatok ki kardokkal és dorongokkal, hogy elfogjatok. Naponta ott voltam a templomban, és tanítottam, mégsem fogtatok el. Ez mind azért történt, hogy beteljesedjenek a próféták írásai.« Erre a tanítványok mind elhagyták és elmenekültek.”⁴¹

Doménichino (Doménico Zampieri) Mária Magdolna a keresztről
(Szent Mária Magdolna, keresztről, és megint Mária Magdolna)

A bűnbánó asszony?

Kérdés persze, hogyan lett a Jézust kísérő egyik legfontosabb asszonyból, a keresztre feszítés meghatározó tanújából és a feltámadás hírvivőjéből bibliai szajha. A félreértést az az újtestamentumi jelenet okozta, amelyben Jézus egy házban vacsorázik, ahová betér egy nő, hogy olajjal kenje meg Jézus fejét – vagy épp egyes variációkban a lábát –, amit a hajával töröl meg.

Máté és Márk evangélisták Simon leprás házába teszik a jelenetet, ahol egy nő értékes olajjal keni meg Jézus fejét. Náluk azonban ez az asszony

névtelen marad. Az esetet nem értik a jelenlévő tanítványok, mire Jézus elmagyarázza, hogy ez az ő temetésének mintegy előképe vagy előkészítése.

János evangélistánál a helyszín a feltámasztott Lázár háza, az asszony pedig az ő testvére, Betániai Mária, aki bekeni értékes olajjal Jézus lábát, és megtörli a hajával. Itt Júdás az okvetetlenkedő, hogy miért nem inkább eladták az olajat, mire Jézus megint csak arról beszél, hogy az asszony ezt a temetése napjára teszi.

Lukácsnál azonban már megjelenik az a bizonyos bűnös asszony. Itt a jelenet egy farizeus házában zajlik: betér oda egy névtelen „bűnös nő”, aki szintén olajjal keni és hajával törli Jézus lábát, majd megbocsáttatnak a bűnei.

A művészeti képek és a névtelen „bűnös nő” körül
Mária Magdolna megkeni Jézus lábát
Nyomat: Johann Friedrich Overbeck nyomán.

Annak ellenére, hogy Mária Magdolna neve egyiküknél sem merül fel, az utolsó narratívában megjelenő bűnös asszonyt vele azonosították, méghozzá

Nagy Szent Gergely pápának „köszönhetően”, aki megelégtelte a névtelen asszonyok, Máriák és szajhák keveredését a jelenetben, és meglehetősen önkényesen kijelentette a 33-as számot viselő homíliájában (bibliamagyarázó szentbeszédében), hogy Betániai Mária, a bűnös asszony és Mária Magdolna egy és ugyanaz a személy. Bourgeault szerint erre az a logikai lánc vezethette, hogy:

1. Mária Magdolnából Jézus hét ördögöt űzött ki, tehát korábban bűnös volt.

2. Az asszony a farizeus házában bűnös volt.

3. Tehát az asszony a farizeus házában és Mária Magdolna ugyanaz az asszony, minthogy mindketten bűnösök.

4. Az evangéliumok Betániai Máriaként is emlegetik ezt az asszonyt, tehát ő is ugyanaz, mint Mária Magdolna.

A több sebből vérző logikai láncolat eredményezte aztán a Bűnbánó Magdolna képének elterjedését

és képzőművészetekben való tömeges ábrázolását. Nagy Szent Gergely pápa kijelentését, miszerint Mária Magdolna szajha volt, egyébként nem is vonták vissza egészen 1969-ig, igaz, ott sem verték nagy dobra a helyesbítést: VI. Pál pápa mindössze eltüntette a liturgikus naptárból Bűnbánó Mária napjából a „bűnbánó” előtagot.

Mária Magdolna és a „gnosztikusok”

Mária Magdolna története szempontjából két apokrif irat, Tamás és Fülöp evangéliuma kulcsfontosságú. Ezek az ún. Nag Hammádi-i leletekhez tartoznak. Ez tizenhárom papiruszkódexet jelöl, körülbelül 1130 oldalnyi szöveget, melyek 1945-ben kerültek elő a dél-egyiptomi Nag Hammádi városának közelében. Kopt nyelven íródtak, valószínűleg görögből való fordítások. Fülöp evangéliuma

Tiziano, Corrado Vivanti és Maféo Cerezo Bűnbánó Magdolnáról. A névtelen nő, a bukott nő, bűnös bűnös fiatal nő. Anonimista a régi északnyugat.

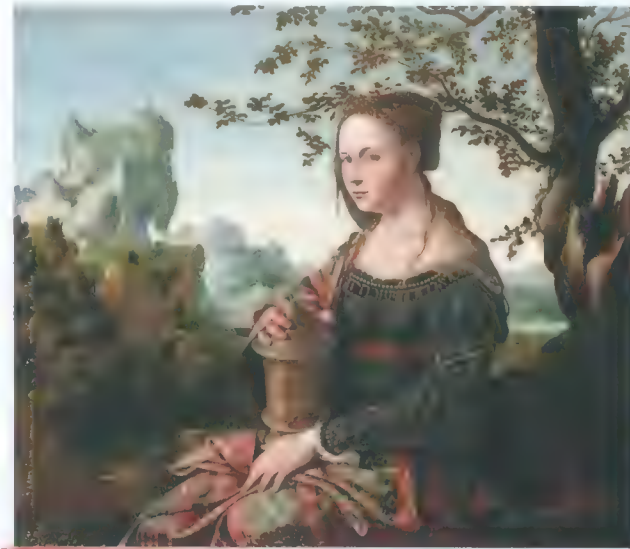

valóban tele van nehezen értelmezhető képekkel, ködös utalásokkal, hanem az a része, melyet a Dan Brown-féle *Da Vinci kód* is idézett, igen világos: ebben azt írja, hogy Jézusnak volt egy tanítványa, Mária Magdolna, aki társa is volt (itt a szöveg a görög *koinonos* szó kopt megfelelőjét használja, ami jelenthet társat, partnert, jegyest, feleséget, vagy valakit, akivel az ember osztozik valamin), és akit jobban szeretett a többiekénél, és akit gyakran szájon csókolt. Az egyház egyébként a Nag Hammádi-i lelet hiteltelenségét főként azzal indokolta meg, hogy azok kései születésűek – kb. a 4. századra tették a keletkezésüket –, noha egyes iratokról idővel kiderült, hogy minimum egyidősek a legrégebbinek tartott kanonizált evangéliummal, az i.sz. 60 táján lejegyzett Márk evangéliumával. Ekörül keletkezett például Tamás evangéliuma is. Tamás evangéliumában Mária Magdolna kétszer jelenik meg, egy alkalommal, amikor kérdést tesz fel Jézusnak a tanítványairól, egy másik alkalommal pedig, amikor Péter el akarja zavarni a tanítványok köréből.

„Távozzék Mária a körünkből, minthogy nő nem méltó erre az életre (értsd: a tanítványi életre).” Jézus erre így szólt: „Én magam vezetem őt, hogy férfivá legyen, hogy ő is emberré váljon, hasonlóvá, mint ti férfiak. Minden nő, ki férfivá válik, belép a mennyek királyságába.”

Itt úgy tűnhet, hogy Jézus szerint a nők nem méltók a mennyek királyságára, noha szakértők szerint itt inkább olyasféle átlényegülésről van szó, ami a jungiánus pszichológia nyomán a női és a férfi lélek rész, az *anima* és az *animus* egyesülése, melynek révén létrejön a teljes ember, az *anthropos*, mely kifejezést a vonatkozó passzusban az evangélium is használja. Tamás evangéliumában van egy másik idézet Jézustól, amely e nézetet erősíti:

„Ha képesek vagytok a kettőből egyet csinálni, ha a bent olyan lesz, mint a kívül, és a kívül, mint a bent, ha a fönt olyan lesz, mint a lent, s így a férfi többé nem lesz férfi, és a nő nem lesz nő, hanem a férfi és a nő egyetlen teljes egésszé válik [...], akkor beléphettek a mennyek királyságába.”

Jan van Scorel: Mária Magdolna. Mária Magdolna másik jellemző attribútuma az alabástromtégely, minthogy a bűnös asszony ezzel az olajjal kente meg Jézus lábát.

Ami Fülöp azon mondatait illeti, amelyek úgy felkavarták a vizet az egyház körüli közbeszédben... biztosan talán sosem tudhatjuk meg, volt-e szerelem, testi intimitás, házasság Mária Magdolna és Jézus között, az azonban bizonyos, hogy a keresztény egyház sosem ismerhetné el azt. Az ortodox egyház ugyanis kezdetektől Jézust tartotta a cölibátusi életforma első, követendő példájának, noha a Biblia explicit módon nem említ ilyesmit Jézusról. Ezt elsősorban a Máté 19:3–20-ban leírt tanítás miatt gondolták így. Noha annak szó szerinti olvasatából ez nem következik. Sőt!

Ebben Jézus azt mondja, mikor a farizeusok azt kérdezik, hogy elbocsáthatja-e férfi a feleségét: „Nem olvastátok, hogy a Teremtő kezdetben férfinak és nőnek teremtette őket, és azt mondta: 'Ezért a férfi elhagyja apját, anyját, a feleségéhez ragaszkodik, és egy test lesz a kettő'? Most már többé nem két test, hanem csak egy. Amit tehát Isten egybekötött, azt ember ne váltsa szét.» De azok mondták: »Miért adta akkor Mózes azt a parancsot, hogy elbocsátáskor adjunk válólevelet?« »Mózes szívetek keménységére való tekintettel engedte meg nektek, hogy elbocsátások feleségeketek – felelte –, de kezdetben nem így volt.«

Egyes bibliakutatók szerint ez alapján Jézus – a teremtést idézve – a házasság legtisztább, legideálisabb formáját olyasminek tartja, mely egyfajta eredendő és természetes állapota az embernek, akinek tökéletlensége azt korrumpálta. A beszélgetés így folytatódik:

„Mondom nektek: aki elbocsátja feleségét – ha csak nem paráznasága miatt –, és mást vesz el, házasságot tör. Aki elbocsátott nőt vesz el, szintén házasságot tör.” A tanítványok megjegyezték: „Ha így áll a dolog a férj és feleség között, nem érdemes megházasodni.” Erre így válaszolt: „Csak az fogja ezt fel, akinek megadatott. Van, aki azért képtelen a házasságra, mert úgy született. Van, akit az emberek tettek a házasságra alkalmatlanná. Végül van, aki a mennyek országáért önként mond le a házasságról. Aki fel tudja fogni, az fogja fel!”

Minthogy utolsónak említi, ezért a keresztény egyház úgy értelmezte, hogy Jézus szemében a szűzi, szakrális cölibátus a legüdvösebb. Csakhogy más bibliaértelmezők szerint ez egy meglehetősen önkényes magyarázat, főként annak fényében, ahogyan pár sorral feljebb Jézus a nő és a férfi egygyé válásának eredendően üdvös voltáról beszél. Csak

az fogja fel, akinek megadatott... Vonatkozhat ez a nőt és férfit testi-lelki egységgé olvasztó kapcsolatra, a cölibátusra vagy épp arra: nem mindenki alkalmas a házasságra (ez lehet fizikális vagy alkati, esetleg lelki okból), ezért mindenki úgy törekszik az üdvösség felé, ahogy tud.

Három szerzetes reliefen, 1000 körül

Mária Magdolna evangéliuma

Mária Magdolna evangéliuma legelőször fél évszázaddal A Nag Hammádi-i lelet előtt bukkant fel 1896-ban: egy német gyűjtő, Carl Reinhardt talált rá egy kairói piacon. A publikálás és fordítás elhúzódtott, így a világ csak 1955-táján – a német fordítás megjelenésekor – figyelt fel rá, a köztudatban pedig csak az angol verzió megjelenését követően terjedt el az 1970-es években (talán van ebben valami kozmikus összecsengés, hisz az erősödő nőjogi mozgalmak és a feminista teológia megjelenésének korszaka ez, tehát az az idő, amikor a világ már készen állhatott egy efféle szöveg befogadására).

A cölibátus régóta ismert hagyomány, melyet a kereszténység megjelenése előtt 1500 évvel is ismertek a hindu szent iratok. A cölibátus azonban eredeti formájában nem önmagában vezet szellemi megvilágosodáshoz (keresztény terminológiával: üdvösséghez). Annak célja, hogy az életenergiát, csít, pránát stb. összegyűjtse, mielőtt azt egyetlen meghatározott célra (üdvözülés, megvilágosodás) fókuszálják. Ezt a módszert gyakorolta például Lao-ce vagy épp megvilágosodása előtt Buddha is. A különféle vallási és hitrendszerek története azonban ismer másféle gyökérgurukat, prófétákat, akiket az életenergia összegyűjtése és „kiárasztása” jellemez. Őket nevezi például Osho cselekvő prófétáknak, akik közé többek között Jézust és Krisnát is sorolja.

Éppen ezért kötik sokan a vele egy időben ismert-ségre szert tevő Nag Hammádi-i dokumentumokhoz. Mária Magdolna evangéliumára igaz, ami a többi evangéliumra is: azt nem maga Mária Magdolna írta, viszont az evangélium pusztá léte is bizonyíték arra, hogy léteztek olyan közösségek, ahol Jézus cselekedeteit és tanait az ő narratívájában őrizték meg. Maga az evangélium szakértők szerint az első század elején keletkezhetett, hasonlóan János evangéliumához. A kézirat az 5. századból származik, és ugyancsak kopt nyelven íródott, görög forrásból.

Mária Magdolna szobra, Mázsa-szobrászati műhely, 19. század második fele

Az eredendően tizenhét oldalas könyvecske több részlete hiányzik, így annak csak fele maradt fenn – legalábbis a többi egyelőre nem találták meg.

De mit is tartalmaz az evangélium? Annak képei és utalásai elsősorban ugyancsak misztikusnak vagy épp „gnosztikusnak” tűnhetnek. Ugyanakkor azok számára, akik valaha is érdeklődtek a buddhizmus iránt, esetleg olvastak, hallgattak olyan mai „spirituális” – a szerző véleménye szerint kissé elnagyolt, elcsépett vagy épp meg nem értett – jelzővel illetett tanítókat, mint Eckhart Tolle vagy Anthony Paul Moo-Young (közismertebb nevén Mooji), Mária Magdolna evangéliuma ismerős fogalmakkal operálhat. Az evangélium ráadásul – legalábbis egyes értelmezői szerint – nemcsak azért teszi Mária Magdolna alakját fontossá, mert ott volt Jézus életének és feltámadásának eseményeinél, hanem mert mindenki másnál jobban megértette Jézus tanításait, sőt, *egy-egy tanításait csak ő ismerte/értette meg*. De erről majd a maga idején, előtte ejtsünk szót a szöveg szerkezetéről.

Az evangéliumnak összesen öt szereplője van: Mária Magdolna, Jézus, Péter, András és Lévi (aki valószínűleg az egyike a számos apostolnak, akiket nem nevesít a Biblia a „tizenkét apostol” között) a „cselekmény” pedig lényegében az ő párbeszédük. Az evangélium az alábbiak szerint tagolódik:

1–6. oldal: hiányzik.

7–9. oldal: Jézus utolsó tanításai és utasításai a tanítványoknak. Ebben olyan fogalmakkal találkozhatunk, mint a buddhizmusban is megjelenő ragaszkodás (angolul *attachment*; sajnos az eredeti kopt szövegeknek tudományos alapokon nyugvó magyar fordítása eddig nem jelent meg, így csak két angol nyelvű fordítással dolgozhattunk, ezek Karen King, a Harvard Egyetem történészprofesszorának és Jean-Yves Leloup teológusnak a fordításai),

vagy olyan kinyilatkoztatásokkal, mint hogy „bűn nem létezik”, az csak akkor jön létre, mikor az ember „hűtlen lesz természetéhez”⁴² és hogy „a Jóság azért jött e földre, hogy önmaga valóját megjelje és így mindent és mindenkit egyesítsen a Forrásban”. Jézus beszél továbbá arról, hogy a világon minden és mindenki egymással kapcsolatban áll... S a végén egy – az ortodox egyház szempontjából igen zavarba ejtő mondat is áll: „Ne fektess le más törvényt, mint amit én adtam neked, és ne teremts új törvényhozókat, mert uralkodni fognak rajtad.”

A következő szakaszban, melyből egypár oldal ugyancsak hiányzik, Mária Magdolnát látjuk, amint a gyászoló és elkeseredő apostolokat bátorítja.

Correggio: Szent Péter, Mária, Mária Magdolna és Szent László

Ők felteszik a kérdést: hogyan vigyük meg az embereknek Krisztus tanítását mi, ha azok még az Isten fiát sem kímélték? Mária Magdolna lép ekkor elő, üdvözli fivéreit és nővéreit, és emlékezteti őket: Jézus örökre velük marad, ne csüggedjenek hát.

A harmadik szakaszban/párbeszédben fordulnak igazán izgalmasra a dolgok. Péter a bátorítás hatására ugyanis e szavakkal fordul Mária Magdolnához:

„Nővérem, tudjuk, hogy a Megváltó jobban szeretett téged minden más asszonynál. Mond el mindazt, amire tanításaiból emlékszel, a szavakra, melyekről tudod, hogy mi nem ismerjük, minthogy nem hallottuk őket.” És ő válaszolt: „Elmondom nektek mindazt, mi előttem rejtve maradt.”

Hoppá! Tehát Jézus mondott olyasmit Mária Magdolnának, amit a többi tanítványával nem osztott meg? A folytatásból kitűnik, hogy igen. Előrebocsátva: az, amit az evangélium szerint Jézus Mária Magdolnának mondott, nem más, mint a Kereszténység 2.0, és amit meghallgatva Péter és a többi férfi próféta – előrevetítve az ortodox kereszténység hozzáállását – azt mondja: „Ezt nem értem, így el sem hiszem neked.”

De ne szaladjunk ennyire előre. Mit is tár Mária Magdolna a többi tanítvány elé?

Az ominózus a párbeszédben Mária Magdolna egy látomásról beszél, ahol a Megváltóval találkozott, és ahol Jézus azt mondta neki: „Csodálatos, hogy Te nem inogsz (remegsz) meg látásomra! Mert ahol a szív van, ott leledzik a kincs.”

Mária Magdolna erre megkérdi:

„A látomást az ember a szellemével vagy a lelkével látja?”⁴³

S a Megváltó felel:

„Egyikkel sem. Sem a szellemmel, sem a lélekkel, hanem a mi a kettő között van: a szívvel.”

Meg kell jegyezni, az eredeti szöveg itt a görög *nous* szó kopt megfelelőjét használja, amit leginkább úgy fordítanak, „a szív spirituális szeme”, amely a valódi igazságok meglátására képes. Ez olyasmi, amely minden ember sajátja, ami velünk születik, s egész életünkben elkísér, még ha el is fedik olykor az életesemények vagy épp azon személyiség zajai, melyekhez – a buddhista tanokban – az ember ragaszkodik.

„Létezik egy jelenlét, egy csönd, egy nyugalom, amely itt van veled, méghozzá magától. Ezt nem csinálja senki, ennek a nyugalomnak nincsen megalkotója. Ez csak itt van benned” – mondja a fentebb említett Mooji.

„A nyugalom/mozdulatlanság az, melyen keresztül bárkivel és bármivel találkozatsz, nem pedig a zaj” – mondja Eckhart Tolle. („A szív szeme” – legalábbis a szerző képzeletében – leginkább így képzelhető el; nem véletlen talán az sem, hogy a *nous* franciául azt jelenti, *mi, mi magunk*: valami, ami összeköt, és nem szétválaszt, hanem egyé tesz.)

Mindazonáltal itt majd’ öt oldal hiányzik a szövegből, így nem tudjuk, miként folytatta Jézus elmélkedését. A „szünet” után Mária Magdolnát már egy folyamat közepén találjuk. Egy folyamatén, mely leginkább úgy írható le – szintén modern spirituális tanokból kölcsönzött terminussal élve –, mint az egótól való megszabadulás. Itt Mária Magdolna azt beszéli el, miként verekedte át magát a lelke a gonosz hét territóriumán. Ezek: sötétség, sóvárgás, tudatlanság, halálvágy, a test hamis nyugalma,⁴⁴ a fizikai test korlátozottsága és a kényszeres harag. (Ezek egyenkénti értelmezése végképp túlmutat e fejezet korlátain, mindenesetre ezáltal sokkal kézzelfoghatóbbá válik, mi az a „hét ördög”, amit a kánon szerint Jézus kiűzött Mária Magdolnából.) Sőt, Mária Magdolna evangéliumában ez az út válik

„a krisztusi úttá”, ez a fajta transzformáció azonban korántsem ezoterikus vagy exkluzív, nem függvénye semmiféle titkos tudásba való beavatottnak vagy papok közvetítő voltának. „Lépj be önmagad megismerésének tüzébe – mondja Mooji –, ez a tűz eléget mindent, ami nem te vagy, de nem érhet valódi lényedhez.” Cyntia Bourgeult hasonló megállapításra jut, amikor azt mondja, a *gnózis* jelentése nem is tudás vagy ismeret, hanem a megismerés, önmagunk megismerésének folyamata, mely a Mária Magdolna által is megértett tanok szerint az üdvözülés útja.

Federico Barocci: Noli me Tangere – Krisztus és Magdolna

A negyedik párbeszédben az ortodox egyház megjelenésének vagyunk tanúi. Előlép ugyanis András apostol, aki azt mondja: „...én nem hiszem, hogy a megváltó ilyeneket mondott neki (Mária Magdolnának), minthogy ezek igen furcsán csengenek, és különböznek a többi tanításától.”

Erre előlép Péter is, egy jó adag nőellenes előítéletet is behozva a képbe:

„Mondott volna ilyesmit a megváltó egy nőnek, és pedig tudtunk nélkül? Kell-e egyáltalán hallgatnunk rá, tényleg azért helyezte őt fölénk, mert többet ér nálunk?”

Mária Magdolna ekkor könnyezve fakad ki:

„Testvérem, hát csakugyan azt hiszed, mindezt én találtam ki?”

Ekkor kel Lévi Mária Magdolna védelmére, és inti testvéreit: „Péter, te mindig is forrófejű voltál! Úgy faggatod őt (Mária Magdolnát), és úgy bánsz vele, mintha ellenséged volna. Ha a Megváltó méltónak találta, kik vagyunk mi, hogy elutasítsuk? Ő jobban ismerte őt mindenkinél, ezért szerette jobban.”

Ezután Lévi megismétli Jézus szavait, melyeket, az egész keresztény egyházrendszer létezésének jogosságát kérdőjelezhetik meg: „Ne fektess le más törvényt, mint amit én adtam neked, és ne teremts új törvényhozókat, mert uralkodni fognak rajtad.”

És elvileg ezután mindenki menne útjára tanítani az igaz tanokat... Csak hát nem így alakult.

Mária Magdolna kirekesztése

Az Újtestamentum szövegét olvasva kitűnik, hogy Jézus nem tett különbséget férfi és nő között. Nemcsak hogy nem említi a férfi felsőbbrendűségét, de soha nem tett különbséget férfi és női tanítványai között sem, és soha nem beszélt arról,

hogy az Ige megértésére és befogadására a nők ne lennének képesek vagy méltók. Ennek szellemében a kereszténység korai szakaszában a nők nagyon is aktív szerepet játszottak az új hit terjesztésében. Közösségeket alapítottak, kereszteltek, térítették, mint például Szent Ilona (vagy Szent Heléna), Nagy Konstantin császár anyja, kiről azt tartják, hogy ő térítette meg a fiát, aki a vallást államvallássá tette a Római Birodalomban. Szent Patrik mellett ott találjuk Kildare-i Szent Brigitát, aki elvitte a mai Írországba a keresztény vallás tanait. Szent Paula otthagyta a gazdag római matrónák társaságát, hogy keresztény társaival együtt monostort hozzon létre a keresztény asszonyok számára.

Csak hogy az idő előrehaladtával a nőket fokozatosan visszaszorították eme aktív cselekvő szerepkörökből a tradicionális feleség és anya szerepeibe (illetve megnyílt, pontosabban kiszélesedett előttük a harmadik út: a szűz útja, az apácáé, aki méltó lett a szellemi, lelki síkhoz tartozó életre, ám csak akkor, ha szexualitását egészen lehasította magáról). Az egyház e folyamat során is Szent Pálra támaszkodott, akinek szavaiban már a nők – Krisztusi tanokkal össze nem egyeztethető – alárendelésére is megtalálta az alapot: „Az asszony engedelmeskedjék férjének, akárcsak az Úrnak, mert a férfi feje az asszonynak, ahogy Krisztus feje az Egyháznak: testének ő a megváltója. Amint tehát az Egyház alá van vetve Krisztusnak, az asszony is mindenben férjének.”⁴⁵

„Az asszony csöndben, engedelmes lélekkel hallgassa a tanítást. Nem engedem, hogy az asszony tanítson, sem azt, hogy a férfin uralkodjék, hanem maradjon csöndben.”⁴⁶

Meg kell hagyni: azokon a területeken, ahol a kereszténység hódítani kezdett, szigorú patriarchális

Francesco Granacci: Mária Magdola, az apostolok apostola

társadalmak voltak, így az új egyház meg sem engedhette volna magának, hogy olyan vallás terjesztésébe kezdjen, ahol a nők is vezető vagy legalábbis aktív szerephez jutnak.

Hogy Mária Magdolna hitvese volt-e Jézusnak, nem tudhatjuk. Hogy Jézus tanításainak van egy, a személyes transzformációt és az egyéni istenélményt előtérbe helyező része, Mária Magdolna evangéliuma alapján sejthetjük. Mint ahogyan azt is, hogy ezek egyetlen és valódi megértője és közvetítője egy nő volt, maga Mária Magdolna. Mindazonáltal sem a világ, sem az emberiség nem nyögheti tovább a női energiák kollektív tudatról való lehasítását: a világot kizárólagosan uraló, s ellenpólusa

nélkül elsavasodó férfienergiák felemésztették az önmagunkhoz, az egymáshoz és a természethez való viszonyunkat is.

A női pólus integrálásából valamennyien csak nyerhetünk, s ezt hamarosan a szervezett egyházaknak is fel kell ismerniük. Egyes keresztény egyházak az idők során (például az episzkopálisok) visszaengedték soraikba a női prédikátorokat, míg például a katolikus egyház még gyermekcipőben jár az integráció terén: ők egyelőre eltávolították a „bűnbánó” jelzőt Mária Magdolna neve elől. Kérdés, mikor fedezik fel, hogy híveik megtartásához, sőt, az Egyház életben maradásához egy ponton túl ez messze nem lesz elégséges...

SZÉP HELÉNA, A TISZTELET ÖVEZTE ISTENNŐ

Szép Heléna történetét röviden mindenki ismeri: ő egy veszedelmesen gyönyörű spártai asszony volt, aki miatt kitört a trójai háború... aki romlást hozott a férfiakra... aki miatt ezrek veszttek oda...

Ez a történet véletlenül sem úgy hangzik, hogy: Parisz, az elkényeztetett királyfi, aki miatt kitört a trójai háború, vagy Parisz, aki veszedelmet hozott a saját hazájára, vagy Parisz, aki miatt legyilkolták a saját népét. Pedig ez ugyanannak a történetnek a két oldala, csak hát tudjuk, hogy ahol egy nőt vagy egy nő szexuális vonzerejét hibáztatni lehet háborúk kitöréséért, halálért, férfiak rossz döntéséért, akkor ott a történetírás meg is teszi.

Szép Helénát elsősorban mitológiai alaknak tekintjük, ám vannak történészek, akik szerint alakját valós asszony ihlette. Történetét számos író, költő, drámaíró műve megőrizte, köztük a leghíresebb Homérosz *Iliásza* és *Odüsszeiája*. De írt róla Hérodotosz, Euripidész, Vergilius, Ibükosz, Szapphó, és még sokan mások. Ők azonban korántsem egységesen mutatják be történetét.

Az egyik olvasat alapján ugyanis kibontakozhat előttünk egy szeduktív, bajkeverő, hűtlen asszony képe, aki végül megkapja a megérdemelt büntetését, vagy épp egy ártatlan, a férfiak és istenek játékszereként szolgáló ártatlan feleségé...

De Heléna éppúgy lehetett egy gyönyörű, mágikus képességekkel bíró, határozott nő, akinek szépségét, annak erejét messze földön csodálták, s hozzá, mint istennőhöz imádkoztak. Ami azt illeti, Homérosz két eposzában, az *Iliászb*an és az *Odüsszeiá*ban (noha régi irodalomtörténeti vita tárgya, hogy e két művet valóban ő írta-e) szintén két különböző Heléna-megítéléssel találkozunk.

Királylány születik

De nézzük, mit tudunk Heléna életéről a források szerint. Anyja, Léda Tündareósz spártai király felesége volt, akit Zeusz hatyú alakjában elcsábított... Pontosabban megerőszakolt, ám a görög mitológiában megszokhattuk, hogy az erőszakot és a csábítást szinte csereszabatosan használják a különféle források. Ezek után Léda a férjével is együtt hált, ami után két tojást hozott a világra: az egyikből Heléna és Polüdeukész született, halhatatlan gyermekei, a másiból Klütaimnesztra és Kasztór, akik halandó apjuktól származtak.

Albert-Ernest Carrier-Belleuse: Leda és a hattyú. A történet erősen erotikus narratívája kedvelt témája volt a képzőművészetnek.

Heléna élete igen viszontagságosan kezdődött. Legelőször ugyanis nem Parisz, hanem Thészeusz, Athén királya kívánta meg a gyönyörű lányt. Thészeusz más mondákban ifjúként, bátor hősként jelenik meg, itt azonban kimondhatjuk, hogy egy kivénhedt szexuális ragadozóként, hovatovább pedofilként: a hetvenéves király ugyanis lényegében egy gyereklányt (a különböző források hét-, tíz-, tizenhárom éves korúnak ábrázolják Helénát) rabolt el vagy erőszakolt meg. Végül Kasztór és Polüdeukész voltak azok, akik erővel visszarakadták hűgukat.

Mikor Heléna házasulandó korba lépett, rengeteg hős, király és hadvezér gyűlt össze, hogy egy versenyben elnyerjék a kezét. Félő volt azonban, hogy a parázs hangulatban a csalódott kérők végül a győztes és a pár ellen fordulnak, ezért Tündareosz (máshol Odüsszeusz) javaslatára a kérők esküt tettek,

hogy bárki is lesz a győztes, a többi kérő haláláig védeni és támogatni fogja. A győztes Menelaosz lett, aki elfoglalta Spárta trónját is. A források többsége

Jean-Benoît Gosselin: Kasztór és Polüdeukész megmenti Helénát.

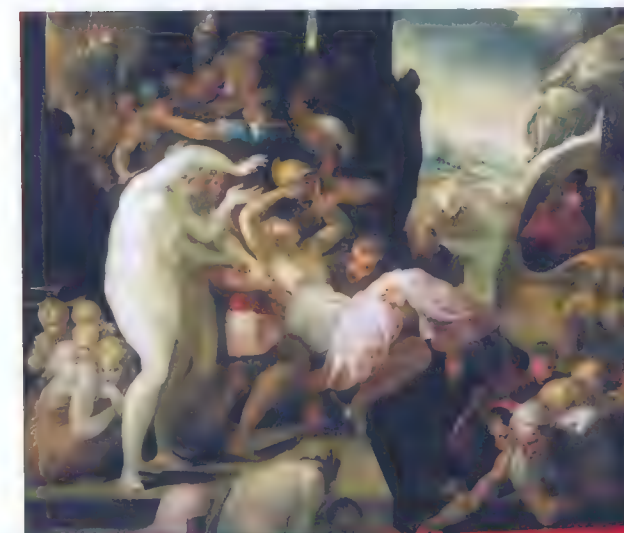
alapján a pár egyébként boldogan élt, és egy anyjához hasonlóan gyönyörű lányuk született, Hermioné.

Heléna és Parisz: emberrablás, erőszak vagy végzetes szerelem?

Ebbe az idillbe zavart bele a trójai királyfi, Parisz érkezése, aki a szokásokat és a jogot megsértve magával vitte vendéglátója, Menelaosz feleségét. Ezen a ponton mutatnak eltérést a történetek. Ahogyan a későbbi évszázadok és évezredek során született művészi ábrázolások, úgy a források is eltérően írják le, hogy Helené saját akaratából ment Parisszal, vagy erővel rabolták el.

Az *Iliás*ban⁴⁷ például így szól Nesztór az akhajokhoz, akiket esküjükre emlékeztet:

„Éppen ezért ne kíváncsion senki honába sietni, míg feleségével nem hált egy trójainak, hogy megbosszulja az elragadott Helené zokogását.”

Francesco Primaticcio: Heléna elrablása

Ez alapján úgy tűnik, hogy egy zokogó és tiltakozó Helénát rabolt el Parisz, de máshol Heléna így korholja magát apósa előtt:

„...vesztem volna el én rútul, mielőtt a fiaddal eljöttem, s odahagytam a hitvesi házat, a népem, s drága barátnőim s későn született kicsi lányom. Ámde nem így történt, s zokogástól olvad a lelkem.”

A páros egyébként útbán Trójába menet megáll Kranaé szigetén, ahol az „elhálásra” is sor kerül. Erről az *Iliás*ban Parisz így emlékezik meg:

„...mikor téged kiragadva kies szép Spártából, habokon bárkákkal hoztalak erre és Kranaé szigetén szerelembe vegyülve hevertünk.”

Guido Reni: Heléna elrablása. Ahogyan a történetek, úgy a festők megközelítése is különbözőek, azaz van, aki direkt emberrablásként mutatja be az esetet, és van, ahol Heléna készségesen tart Parisszal.

Ugyanakkor Homérosz *Odüsszeiá*jában Heléna úgy beszél magáról, mint aki csak az istenek játék-szere volt:

„Ekkor a többi trójai nő zokogott, de nekem már szívem örült, mert megfordult s vágyott hazatérni, és már bántam a vakságot, mire Aphrodité vett rá, mikor elvezetett oda, áldott itthoni földről, és elhagytam a lányom, a hálótermem, a férjem...”

Dión Khrüszosztomosz pedig Homérosszal szöges ellentétben azt állítja, hogy Heléna apja, Tündareosz döntött úgy – noha már hozzáadta lányát Menelaoszhoz –, hogy politikai okokból mégis Pariszt fogja pártolni, így a trójai királyfi Heléna apja és fiverei egyetértésével vitte el az asszonyt.

Más források is megemlékeznek a szöktetésről/rablásról, ami hol konszenzuson, hol erőszakon, hol az apa, hol az istenek akaratán múlt:

Theokritosz: Szerelmes párbeszéd

LEÁNY: Mind gonosz a pásztor: pásztor csalogatta Helénát.

PÁSZTOR: Ment a pásztor után az okos Heléna magától.⁴⁸

Az i.e. 500 körül élt Ibükosz így ír:

„...mert Zeusz óhaja volt,
hogy a szép Helenát a szöktét,
Argosz hada hozza ki onnan
sok gyászt okozó viadalban...”⁴⁹

A legérdekesebb azonban egy korabeli, ismeretlen költő műve, a *Helené gyászdala*. Ebben Heléna nemhogy nem akart Menelaossal menni, de a trójai háború során végig utána kesereg, és miután újra egymásra találtak, halála után így gyászolja őt:

„Én kegyes hitvesem, legdrágább nekem, ki szeretted, ki földültad a phrügek városát halálos dárdaival, hogy engem, asszonyodat, visszavigyél hazánkba, s most itt hagysz egyedül, szerelemtelen, özvegyül, s a Danaosz-ivadékok csele elvisz, engem, kiért a szüzi leányt Artemisz elragadta, Agamemnón áldozatát.”

Mindazonáltal lehet, csak minket érdekel ennyire, hogy erőszak történt-e, avagy végzetes szerelemben esés, hiszen ahogy említettük, azon görög mítoszokban (pl. Európa elrablása, Léda és a hatyú, Perszephoné elrablása, Callisto, Alkméné, Medúsa története... hemzseg tőlük a görög mondavilág) ugyanazon a történeten belül emlegettek elrablást és csábítást is, és az is előfordult, hogy a nettó erőszakot a nők rótták fel abban az értelemben, hogy „ő volt túlságosan szép”, aminek szegény istenség nem tudott ellenállni... Abban a korban, amikor Heléna történetének első, írásos említése született, tehát i.e. 800 körül, amikor Homérosz lejegyezte a trójai háború történetét, jogi értelemben is ritkán tettek különbséget nemi erőszak és házasságtörés között, legalábbis abban az értelemben, hogy mindkettőt a nők rótták fel.

Mezopotámiában a házasság nő és erőszaktevőjét egyaránt a folyóba vetették, egyedül a férjnek volt joga kimenteni feleségét, ha úgy kívánta. A mózesi törvények, ahogy említettük korábban, a városban megerőszakolt nőről feltételezték, hogy hangosan kiáltott segítségért, és azt meghallották volna. A Trójával szomszédos hettita államban hasonló törvények születtek, ők a mózesi törvényekhez

hasnólóan úgy rendelkeztek, hogy a nőt csak otthonán kívül érthette erőszak, egyébként úgy kellett tekinteni, hogy ő is bűnös.

Apropó, lejegyzés és a trójai háború ideje: amióta Heinrich Schliemann az 1870-es években feltárta Trója maradványait, kevesen kérdőjelezik meg, hogy a háború története megtörtént eseményeken alapul, ám az i.e. 1300 és 1200 között folyhatott, azaz a bronzkor és az ún. hősök kora végén (amikor fél-istenek, istenek és istenek halandó leszármazottjai még köztünk jártak), ötszáz évvel azelőtt, hogy Homérosz lejegyezte. Addig szájhagyomány útján terjedt a történet, ami ugyancsak oka lehet az eltérő narratíváknak.

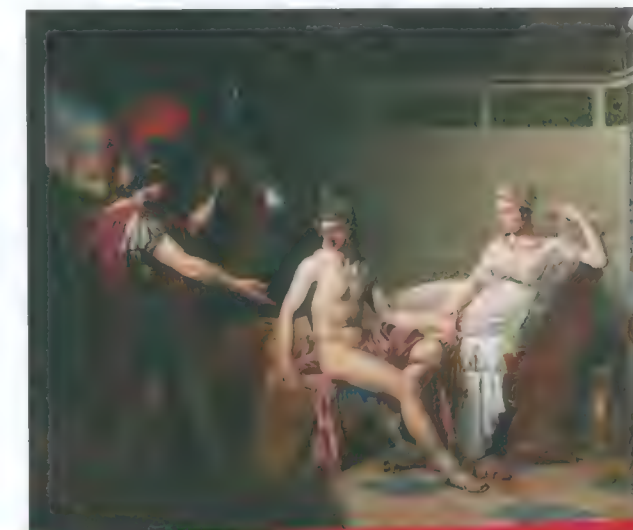
Heléna további sorsa a források tükrében

A történet további alakulása szempontjából fontos kiemelni, hogy három szerző, Sztészikhorosz, Euripidész és Hérodotosz szerint Heléna sosem jutott el Trójába, mikor ugyanis útban odafelé megálltak Egyiptomban, ő ott maradt: Sztészikhorosz és Euripidész szerint Héra egy hasonmást, szellemalakot (*eidolon*) mintázott Helénáról, és Parisz azt vitte magával, míg Heléna hűségesen várta a férjét Egyiptomban. Hérodotosz nem szól szellemalakról, szerinte Parisz vendéglátója elfogadhatatlannak tartotta a feleségrablást, ezért magánál tartotta Helénát, ám a görögök nem hitték el, hogy a királyfi nem vitte magával Trójába, ezért tört ki a háború.

Azon verziókban, ahol Heléna a háború idejét Trójában töltötte, például Homérosznál, érdekes, hogy főként az asszonyok haragszanak Helénára, amiért egy sereg érkezett miatta a falak alá, míg őt Parisz férfirokonai szeretettel fogadják. Ami

korántsem vág egybe a kor házasságtörésről vallott felfogásával: a házastársi hűség ellen vétő nő az egész társadalom ellen követett el bűnt, és ezért mindenkinek kötelessége volt őt megbüntetni (nem véletlen, hogy a mózesi törvények szerint is a város férfijai kövezték halálra a házasságtörő vagy a házasságkötés után szüzességét bizonyítani nem tudó nőt, és nem annak a férje vagy az apja). Az *Iliász*ban így szól apósa Helénához:

„... s Priamosz Helenét szólítva kiáltott:
»Lépj ide, kedves kis lányom, jöjj, s ülj ide mellém,
hogy lásd régi urad, s a barátaidat s rokonod mind;
nem te okoztad az én bajomat, de az istenek adták,
argosziak könnyes harcát kik rám zuditották.«”

Felix Jan Ferdinand Heyndrickx: Hektór megrója Pariszt. „Hektór látva Pariszt, piszkálta goromba szavakkal: »Ej, te bolond, nem szép, hogy eként duzzogsz a szivedben: hullanak embereink várunk körül és a magas fal alján küzdve; s a nagy csatazaj meg a harc temiattad lángol a bástya körül: magad is szídnál olyan embert, kit meglátsz vonakodni a gyűlöletes viadaltól: kelj föl, a várunkat dülő tűz el ne eméssze.«”

Heléna trójai tartózkodásáról érdemes megemlíteni, hogy ott – már ha valaha is szerelmes volt belé – igen hamar kiábrándult Pariszból, az új férjéből. Látja gyávaságát, sőt, a falakról azt is végignézi, ahogy Menelaosz párbajban fölé kerekedik. A párbajt egyébként Heléna azért láthatja, mert Írisz istennő látogatja meg hálótermében, és szól neki, hogy siessen a várfalra, akinek szavaiból az is következik, hogy Menelaosz korántsem azért ment, hogy hűtlen feleségét megbüntesse, hanem hogy visszaszerezze.

„...íme, Alexandrosz s az Arész-kedvelt Meneláosz hosszú lándzsákkal meg fognak küzdeni érted, hogy kedves feleségének hívhasson a győztes.”

Mindazonáltal a párbajban vesztes Pariszt végül Aphrodité menti ki, aki ködöt bocsát a csataterre, és a férfit a palotabeli hálótermébe viszi. Az istennő ezután a várfalakon tanácstalanul álló Helénához siet, és elkezd nőgatni, hogy menjen a férjéhez, és legyen kedves ölelésével felvidítani. Erre azonban Heléna kikel magából:

„Ó, te gonosz, mért áhitozol rászedni e szókkal? Tán egy soklakosú városba továbbviszel ismét, tán Phrügiába, talán a kies szép Maioniába, hogyha akad néked még ott is földi kegyelmed? Hát amiért fényes Pariszon győzött Meneláosz, s engem, a gyűlöletest haza kíván vinni magával, cselt szövögetve ezért jöttél ismét ide hozzám? Menj, magad ülj mellé, hagyd el csak az istenek útját, lábaddal sose lépj többé az olümposzi csúcsra, őrizgesd folyton s kínlódj közelében örökké, míg feleségül nem vesz majd, vagy szolgáléányul. Én oda nem megyek el: haragot kelthetne, ha épp most ágyát látnám el: hisz minden

trójai asszony ócsárolna, s elég sok kín eszi lelkem amúgy is.”

Erre Aphrodité megfenyegeti Helénát, hogy ha nem akarja megtapasztalni haragját, úgy megy, és férje kedvére tesz. De Heléna férjének is megmondja a magáét, és hogy azt kívánja, veszett volna inkább oda. Mire Parisz leinti és közli, hogy jöjjön inkább szerelmeskedni, mert még sosem kívánta oly eszeveszettül, mint akkor, a csata után.

Benjamin West: Aphrodité Pariszhoz viszi Helénát

„Szólt, s indult kerevetje felé, felesége követte. Hát ott háltak a szép faragott ágyon szerelemben: s Átreidész ezalatt fenevadként járt a tömegben, hátha reálelhetne az isteni-képű Pariszra.”

Ebből az epizódból egy olyan Heléna alakja világlik ki, aki egyszerre tehetetlen játékszere az isteneknek, és karakán asszony, akinek nagyon is megvannak a maga morális elvei. Később Hektór jelenlétében is megismétli Parisz bírálását:

„Ám miután e csapásokat isteneink rendelték, hát legalább derekabb embernek hitvese volnék, érezné az a csúf szégyent és népe szidalmát. Ennek azonban most sincs ép esze és sosem is lesz; éppen ezért, hiszem én, hogy el is veszi majd a jutalmát.”

Igen, Heléna nem tartotta sokra az „eszetlen” Pariszt, aki e leírások szerint egyre csak a nemi szervével bírt gondolkodni, és még akkor is csak a szexen járt az esze, amikor bajtársai miatta vívtak élet-halál harcot. Így aztán egyre kevésbé érthető, hogy ebben a történetben miért esik oly kevés szó Parisz felelősségéről, míg Helénából a történelem egy újabb végzet asszonyát, veszedelmes csábítóját és bajhozó nőjét alkottuk meg...

A háború végén

De haladjunk tovább a történetben. Parisz meghal a csatamezőn, ezután a család még életben lévő tagjai Helénát egyszerűen odalökik Parisz egyik öccsének, Deiphobusznak. Euripidész több olyan darabot is írt, amelyben Heléna megjelenik, és nem mindegyikben tölti a háború idejét Egyiptomban. A *trójai nőkben* azt írja le, hogy Heléna ekkor „keserves rabszolgának” érezte magát Trójában.

A háború végső fordulatát a trójai lóval mind ismerjük: Odüsszeusz egy csaliként hátrahagyott falóban rejtőzik el társaival, ám az *Odüsszeiában* elbeszéli Homérosz, hogy itt is szerepe lesz Helénának, akit Deiphobusz vezetett a partra, hogy – egy meglehetősen boszorkányos jelenetben – trójai hajadonokkal a nyomában háromszor járja körbe a lovat, és közben a görög harcosok feleségének hangját utánozva hívogassa őket. A tíz éve honvágytól szenvedő harcosok nagy nehezen megállják, hogy

hangos sírásra fakadjanak, és végül a lóval együtt bejutnak a városba. Vergilius *Aeneasában* azonban éppen Heléna az, aki segíti a görögöket, olyannyira hiányzott már neki hites férje, Menelaosz: nőtársai-val egy bacchusi táncot lejt a várfalakon, amit arra használ, hogy fáklyájával jeleket küldjön a görög hajóknak.

Hogy mi lett Helénával a háború végén, illetve után, megint csak változó: egyes verziókban az Egyiptomban veszteglő Helénával egyesül a szerelmes Menelaosz. Sztészikhorosz egy darabjában a trójaiak összegyűlnek, és halálra kövezik Helénát. Az egyik legdrámaibb végzet Pauszaniász (i.e. 150 körül élt író) történetében jutott osztályrészül: Heléna élete végén Polyxo királynéhoz menekül, aki a Trója alatt elesettek özvegyeinek a nevében felkötötte egy fára, ám ugyanezen szerző egy másik művében Heléna a nagy Akhilleusz társa lesz a túlvilágon. Euripidésznél Heléna szerencsétlen, védtelen űzött vadként menekül a lángoló Trójából, és a drámaíró egyik verziójában Menelaosz megtalálja

A trójai faló. Gerard van Groeningen nyomán.

és hazaviszi feleségét, ahol halálra akarja ítélni, de végül nem teszi, és férj-feleségként élnek tovább. Egy másik darabjában igen drámai jelenetet ír le: Menelaosz megtalálja Deiphobusz házában, és már emelné a kardját, hogy lesújtson az asszonyra, de annak szépsége – ami isteni eredete okán mit sem változott az évek alatt, sőt egész életében – legyőzi a férfit, aki immár semmi mást nem akar, mint hogy újra egy pár legyenek. Arisztophanész-nál ugyanezt a hatást Heléna keblének látványa váltja ki.

Homérosz *Odüsszeiájában* őt és Menelaoszt ugyancsak békés házaspárként látjuk viszont, akik élvezik a boldogságot a trójai háború viszontagságai után. Itt Heléna megint csak tanúbizonyságot tesz boszorkányos képességeiről: a visszatérő harcosok italába olyan port kever, amitől azok megfedkeznek testi-lelki sebeikről és iránta érzett neheztelésükről. Ebben az olvasatban ismét egy olyan asszony áll előttünk, aki képes megvédeni magát, akár azon az áron is, hogy bűvös képességei révén irányítja a férfiakat.

Isten vagy élő asszony?

Történészek egy új generációja, például Bettany Hughes, aki több könyvet és dokumentumfilmet is szentelt a témának, úgy tartja, hogy miként a háború alapja valós esemény volt, úgy Heléna alakját is valós személy ihlette. Kutatásai alapján a mükénéi civilizációban (melyből Heléna is származott), a nőknek, főként a királyi család asszonyainak komoly feladat jutott a vallásban és az istenekkel való kapcsolattartásban. Ez alapján Heléna mint hercegnő egyben egy olyan papnő

Menelaosz megtalálja Helénát, feketealakos váza i.e. 550 körül. A szakértők úgy vélik, Heléna örömmel várja a képen férjét, aki előtt éppen feltárja szépségét.

lehetett, akinek külső tulajdonságaihoz – feltűnő szépség, a Peloponnészoszi-félszigeten ritkának számító fehér bőr és szőke haj – mágikus erőt társítottak.

E mágikus erejűnek és kivételesen szépnek tartott asszony történetéből bontakozhatott ki a varázsporokat használó, más asszonyok hangján suttogó nő képe, akinek szépsége olyan erővel volt a férfiakra, mintha megdelejezték volna őket.

Szintén Heléna igaz történetéhez tartozik, hogy őt a korabeli görögök korántsem tartották vészhozó, gonosz és csábító asszonynak. Az ókori Görögország egyes részein, például Spártában – ahol vélt lakhelye is található, Menelaion ásatási területén – istennőként tisztelték, és imádkoztak is hozzá. Elsősorban a fiatal lányok, akik a

Johann Heinrich Wilhelm Tischbein:
Heléna

Heléna hajáról és más, külső jegyeiről több szerző is említést tesz. Homérosz többször nevezi „szépfürtű Helénának”, Ibükosz pedig, mint láttuk, „szőkének” írta le. Néhány, Homérosz idejéből származó freskón is vörösesszőke Helénával találkozhatunk.

házasság küszöbére érve az Erótasz folyó mentén éjszaka táncsal és énekléssel kérték, hogy adjon nekik szépséget és *charist*, azaz karizmát, bájt, hatást, amit az egyik ember a másik ember felett

gyakorol... és amelyből Helénának oly sok jutott. Hérodotosz szerint Therapnéban, Menelainhoz közel szentélyt is emeltek Helénának és Menelaosznak, amely nagy tiszteletnek örvendett.

Sok magyarázat létezik az egymásnak ellentmondó történetekre és a körülményre, hogy Helénát hol csábító, manipulatív nőszemélynek ábrázolták – aki csakis elrettentő példaként szolgálhatott a „rendes asszonyoknak” –, hol csodálattal adóztak neki, és istenként tisztelték. Mindenesetre nem hagyható figyelmen kívül, hogy Heléna egy olyan hősnő, aki eme tiszteletet annak ellenére vívta ki, hogy megszegte a férfitársadalom szabályait, sőt, számos mondavariációban ezért nemhogy büntetését nem nyerte el, de boldogság és halhatatlanság lett a jutalma. Bizonyos olvasatban lehetne ő is a saját élete felett rendelkező nő ősi példája, aki ezt anélkül tehette meg, hogy ezért később meghurcolták volna...

Az is tény, hogy a történetírás tele van olyan – akár királynékról, császárnékról szóló – történetekkel, melyek a nők vonzerejében rejlő veszélyre intenek, és melyek a nők szexualitását olyasminek ábrázolják, ami képes elveszejteni a férfit. A szerző személyes megítélése éppen ezért az, hogy Heléna története egyfajta átmenetet képviselhet. Heléna olyan korban élhetett – már ha valós személy volt –, vagy még inkább olyan időket reprezentálhat, ahol a női szexualitást még nem kellett veszélyesnek bélyegezni, hogy aztán erre (is) hivatkozva elnyomják azt. Egy olyan kor emlékét őrizheti ő, ahol az erős, életük felett rendelkező nők még tiszteletet érdemeltek, a női szexualitás és a hozzá kapcsolódó egyéb tartalmak még szentnek számítottak, így azt inkább csodálták, mintsem félték, és előbb képezte ima, semmint félelem tárgyát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Boleyn Anna, „a Nagy Szajha”

Bordo, Susan: *Boleyn Anna*. IPC Könyvek, 2016
Love letter of Henry VIII to Anne Boleyn. John w. Luce & Company, Boston, 1906
Nolan, Hayley: *Anne Boleyn: 500 Years of Lies*. Little A, 2019
SHREWSBURY, J. F. D: *Henry VIII: A Medical Study*. Journal of the History of Medicine and Allied Sciences 7, no. 2 (1952): 141–185. <http://www.jstor.org/stable/24619801>.

Theodóra, a feminista császárné

Brundage, James A: *Law, sex, and Christian society in medieval Europe*. University of Chicago Press, 1987
Burton, Douglas A.: *Empress Theodora and the medieval origins of womens rights*. Ms. Magazine, <https://msmagazine.com/2020/03/28/empress-theodora-and-the-medieval-origins-of-womens-rights/>
Grau, Sergi, Febrer, Oriol: *Procopius on Theodora: ancient and new biographical patterns*. De Gruyter, 2020
Korte, Nadine Elizabeth: *Procopius’ Portrayal of Theodora in the Secret History: „Her Charity Was Universal”*. 2005

Marilyn Monroe, „a hollywoodi szajha”

Budai Lotti–Zubor Rozi: *Micsoda nők voltak!* Álomgyár Kiadó, Budapest, 2022
Casillo, Charles: *Marilyn Monroe – A rivaldafény árnyékában*. Alexandra Könyvesház Kft., Budapest, 2022

Karády Katalin, az első magyar szexszimbólum

Antalffy-Tibor.hu: *(VM-167) Karády Katalin* (<http://www.antalffy-tibor.hu/az-igazsag-keresese-39-i-karady-katalin>)
Budai Lotti–Zubor Rozi: *Micsoda nők voltak!* Álomgyár Kiadó, Budapest, 2022
Hirado.hu: *Karády Katalin, a színésznő, aki a mennyet és a poklot is megjárta* (<https://hirado.hu/kultura-eletmod/mozi/cikk/2021/02/05/karady-katalin-a-szineszno-aki-a-mennyet-es-a-poklot-is-megjarta>)
Index.hu/Kovács M. Dávid: *25 éve nem énekel többet Karády Katalin* (<https://index.hu/kultur/2015/02/08/karady-katalin/>)
Karády Katalin: *Hogyan lettem színésznő?* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989

Kelecsényi László: *Karády 100*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2012
Kordos Szabolcs: *Egy város titkai – Budapesti legendák – legendás budapestiek*. 21. század Kiadó, Budapest, 2023
Péter Zsolt (szerk.): *Ne kérdezd, ki voltam – Egy díva emlékére*. Szépmíves Kiadó, Budapest, 2016
Nlc.hu/B.E.: *Előfordult, hogy rajongói leszaggatták róla a ruhát – Karády Katalin 111 éves lenne* (<https://nlc.hu/szabadido/20211208/karady-katalin-titokzatos-ele-te-es-interjui/>)
Székely András: *Veszélyes viszonyok – Visszaemlékezések Karády Katalinra, Ujszászy Istvánra, a második világháborúra és a szovjet hadifogság éveire*. Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala, Budapest, 2018

Madame Pompadour, a félreértett királyi kedves

Hyde, Melissa: *The „Makeup” of the Marquise: Boucher’s Portrait of Pompadour at Her Toilette*. The Art Bulletin 82, no. 3 (2000 szeptember), pp. 453–475. (<https://www.jstor.org/stable/3051397?origin=crossref>)

Marie Antoinette, „az osztrák szajha”

De Angelis, Lauren: *Marie Antoinette: Misunderstood Monarch?*, The Histories: Vol. 9: Iss. 1, Article 3.
Fraser, Antonia: *Marie Antoinette*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2002
Parsons, Hayley: *Versailles, Courtesans, and the Hameau de la Reine How the opulence of the French Nobility contributed to the Revolution* (<https://journals.library.ualberta.ca/constellations/index.php/constellations/article/view/29361/21364>)
Rees, Dylan: *France in Revolution* https://www.hoddereducation.co.uk/media/Documents/History/Access-to-History_France_in_Revolution_sample-chapter.pdf
Wainwright, Wartin: *Marie Antoinette: A woman wronged by cunning English blackmailers* (<https://www.theguardian.com/world/2006/sep/29/film.france>)
Weber, Caroline: *Queen of Fashion: What Marie Antoinette Wore to the Revolution*. Picador, 2007

Messalina, „a császári szajha”

Barrett, Anthony: *Agrippina: Sex, Power and Politics in the Early Roman Empire*. Yale University Press. pp. 87, 104.
Herdman, Julia: *Messalina – The Most Promiscuous Women in Rome?* (<https://juliaherdman.com/2017/06/24/messalina-promiscuous-women-rome/>)
Romm, James: *Agrippina, the woman, who would rule Rome* (<https://www.historytoday.com/archive/agrippina-woman-who-would-rule-rome>)

Nagy Katalin és az ő teljesen „normális” szerelmi élete

Dawson, Ruth: *Eighteenth-Century Libertinism in a Time of Change: Representations of Catherine the Great, Women in German Yearbook* 18 (2002): pp. 67–88. (<http://www.jstor.org/stable/20688942>)
Rounding, Virginia: *Catherine the Great: Love, Sex and Power*. St. Martin’s Griffin, 2008

Uralkodónők, akik megúszták, és akik majdnem...

King, John N.: *Queen Elizabeth I: Representations of the Virgin Queen*. Renaissance Quarterly 43, no. 1 (1990): pp. 30–74. <https://doi.org/10.2307/2861792>.

Coco Chanel, „a kitartott, kalapkészítő szajha”

Budai Lotti–Zubor Rozi: *Micsoda nők voltak!* Álomgyár Kiadó, Budapest, 2022
Gidel, Henry: *Coco Chanel*. Európa Kiadó, Budapest, 2015

Erdős Renée, a zseniális poétalány, aki nagy árat fizetett egy „nem”-ért

Bánhegyi Mór: *Magyar nőírók*. Szent István Társulat, Budapest, 1939
Buda Villő: *Egy tiltólistás regény – 100 éve jelent meg Erdős Renée botránykönyve*, A nagy sikoly (<https://kortarsonline.hu/aktual/erdos-renee.html>)
Erdős Renée: *Ifjúságunk* (sajtó alá rendezte: Menyhért Anna). Szépmíves Könyvek, Budapest, 2018
Erdős Renée: *Ősök és ivadékok*, 1–4.
Geyer Krisztina: *Ugyan kimaradt a Nyugat kánonjából, de pornográfnek minősített írásaiból így is vígan megélt Erdős Renée* (<https://divany.hu/offline/erdos-renee-nyugat-kanon-pornograf-irasok/>)

Jéga-Szabó Krisztina: *Nő-identitás-alkotás*. Pesti Bölcsész Akadémia csatorna <https://www.youtube.com/watch?v=tL2ZGHavGik>

Kádár Judit: *Asszimilációs identitáskrizis Erdős Renée Az új sarj című önéletrajzi regényében* (<https://ebook.ek.szte.hu/index.php/btk-tnt-kutatocsoport/catalog/download/131/280/817>)

Kádár Judit: *Erotikus, katolikus – Erdős Renée (1879–1956)* (https://magyarnarancs.hu/konyv/elsullyedt_szerzok_v_erotikus_katolikus_erdos_renee_1879-1956-66255)
Menyhért Anna: *Egy szabad nő – Erdős Renée regényes élete*. General Press, Budapest, 2016
Nyáry Krisztián: *Így szerettek ők* 2. Corvina Kiadó, Budapest, 2019 (átdolgozva: 2022 és 2023)
Szilágyi Rita: *Irodalmi „hölgyvilág” – Magyar királynék és nagyasszonyok* sorozat. Duna International Könyvkiadó, Budapest, 2012

Marie Curie, „a férjrabló”

Marie Curie Nobel-beszéde (<https://www.nobelprize.org/prizes/chemistry/1911/marie-curie/lecture/>)
Frain, Irène: *Marie Curie szerelmei*. Typotex Kiadó, Budapest, 2017
Giroud, Françoise: *Egy tiszteletre méltó asszony (Marie Curie élete)*. Európa Kiadó, Budapest, 2004

Szendrey Júlia, „az özvegy szajha”

A méhnyakrák lelki eredete (<http://mehnyakrak.info/lelki.html>)
Budai Lotti–Zubor Rozi: *Micsoda anyák voltak!* Álomgyár Kiadó, Budapest, 2022
Dáné Tibor: *Elhull a virág – Az igazság Szendrey Júliáról*. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, 2001
Gyimesi Emese: *Gyermekszemmel Szendrey Júlia családjában*. MTA – Lendület Magyar Családtörténeti Kutatócsoport, Budapest, 2019
Velkey Kinga Margit: *A gyász illemtana* (https://kharon.hu/docu/2012-4_velkey-gyasz.pdf)

Fráter Erzsébet, „a legszajhább írófeleség”

Fráter Erzsébet emlékezete I. – Válogatta és szerkesztette: Andor Csaba
Micsoda nők voltak podcast: *Beniczky Hermin, a.k.a. Veres Pálné*
Palágyi Menyhért: *Házasság előtt, válás után – Madách Imre szerelmei (Szerelmes magyar írók sorozat)*
Péter Beáta: *Rossz hírnév vagy személyes tragédia? Ki volt Madách Imre felesége?* (<https://liget.ro/studio/rossz-hirnev-vagy-szemelyes-tragedia-ki-volt-madach-imre-felesege>)
Veres Edina: *Kiszabadulhat méltán híres férje árnyékából* (<https://www.nool.hu/helyi-kozelet/2018/07/kiszabadulhat-meltan-hires-ferje-arnyekabol>)

Léda, a.k.a. Brüll Adél, Ady „szajha műzsája”

Ady Lajosné Kaizler Anna: *Az ismeretlen Ady*. Szépmíves Könyvek, Budapest, 2017

G. Merva Mária: *A gödöllői Léda-villa titkai* (<https://www.holmi.org/2002/08/g-merva-maria-a-godolloi-leda-villa-titkai>)

Péter I. Zoltán: *Ady és Léda: egy szerelem története*. Noran Kiadó, Budapest, 2006

A megsebzett műzsa: Mi lett Lédával Ady Endre halála után? (<https://www.ujsgmuzeum.hu/brull-adel/>)

Vajthó László: *Én, Ady Endre*. Szeged Városi Nyomda és Kiadó, Szeged, 1929

Mata Hari, „a táncos szajha”

Huisman, Marijke: *Mata Hari – A legenda él*. Typotex Kiadó, Budapest, 2015

Shipman, Pat: *Mata Hari*. J LX Kiadó, Budapest, 2008

Zubreczki Judit: *A világ leghíresebb kémnője* (<https://multkor.hu/cikk.php?id=5583>)

Pilisy Róza, az író és kurtizán

Nyáry Krisztián: *Így szerettek űk* 3. Corvina Kiadó, Budapest, 2022

Szuhai Barbara: „Foglalkozása író és kurtizán”: *A budapesti luxusbordélyház és Pilisy Róza története* (<https://egy.hu/zonantul/foglalkozasa-iro-es-kurtizan-a-budapesti-luxusbordelyhaz-es-pilisy-roza-tortenete-109696>)

Krúdy Gyula: *Pest Rózsája* in. *Pesti album – publicisztikai írások, 1919–1933*. Szépirodalmi Könyviadó, Budapest, 1985

A legelső szajha: Éva

Brownlee, Brooke: *The Psychology of the Madonna Whore Complex* (<https://www.modernintimacy.com/the-psychology-of-the-madonna-whore-complex/>)

Milgrom, Jacob: *Sex and Wisdom: What the Garden of Eden Story Is Saying: There is a plain, unambiguous meaning to the story: It is about sexual awareness and the creativity of which that is a part*. Bible Review. 10 (6) (Dec. 1994)

Milne, Pamela: *Genesis from Eve’s point of view* (<https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1989/03/26/genesis-from-eves-point-of-view/dc371184-1f4c-4142-ac2d-d5efee72a0da/>)

Radford Ruether, Rosemary (szerk.): *Religion and Sexism: Images of Women in the Jewish and Christian Traditions*. Simon and Schuster, New York, 1974

Schwark, McKenzie: *Avenging Eve –The Death of Eden and the Birth of Patriarchy* (<https://www.bitchmedia.org/article/avenging-eve-the-death-of-eden-and-the-birth-of-patriarchy>)

Lilith, az első Éva

Arany László: *Lilith: Csábító, hősnő vagy gyilkos?* (<http://www.aranylaci.hu/lilit/Lilith.pdf>)

Fernandes, Maria: *Lilith from powerful goddess to evil queen* (https://www.academia.edu/13061274/LILITH_FROM_POWERFUL_GODDESS_TO_EVIL_QUEEN)

Kosior, Wojciech. *A Tale of Two Sisters: The Image of Eve in Early Rabbinic Literature and Its Influence on the Portrayal of Lilith in the Alphabet of Ben Sira*. Nashim: A Journal of Jewish Women’s Studies & Gender Issues, no. 32 (2018): 112–30. Accessed August 28, 2021. doi:10.2979/nashim.32.1.10.

Mária Magdolna, avagy bukott nő helyett apostol

Anderson, Bonnie S. –Zinsser Judith P: *A History of Their Own : Women in Europe from Prehistory to the Present*. Harper & Row, New York, 1988

Borgeault, Cynthia: *The Meaning of Mary Magdalene: Discovering the Woman at the Heart of Christianity*. Shambhala, 2010

L. King, Karen: *The Gospel of Mary of Magdala: Jesus and the First Woman Apostle*. Polebridge Press, Santa Rosa, California, 2003

Radford Ruether, Rosemary (szerk.): *Religion and Sexism: Images of Women in the Jewish and Christian Traditions*. Simon and Schuster, New York, 1974

Szép Heléna, a tisztelet övezte istennő

Fohász a műzsákhoz. Tíz ógörög költő. Populart füzetek, Interpopulart, 1993

Görög költők antológiája (<http://mek-oszk.uz.ua/07000/07081/07081.pdf>)

Hughes, Bettany: *Helen of Troy: Goddess, Princess, Whore*. Jonathan Cape LTD, 2005

JEGYZETEK

- 1 Korinthusz 6:13. Károlyi Biblia.
- 2 Máté 5:32. A Szent István Társulati bibliafordítása.
- 3 A prostitúció történetét lásd bővebben pl. Budai Lotti Rízsporos hétköznapiak – A női szexualitás története című könyvében.
- 4 Therese Oneill: Unmentionable: The Victorian Lady’s Guide to Sex, Marriage, and Manners. Little, Brown and Co., 2016.
- 5 Teremtés Könyve, 2:18. A Szent István Társulat bibliafordítása.
- 6 Teremtés Könyve, 2:21–22. A Szent István Társulat bibliafordítása.
- 7 A témában lásd bővebben Betty Frieden A nőiesség kultusza című művét.
- 8 Saját fordítás az eredeti szöveg alapján. – BL
- 9 Lásd a róla szóló Micsoda nők voltak!-epizódot.
- 10 Calendar of State Papers. Spain, Vol. 4, Part 2, 29 May 1533, Chapuys. Idézi: Hayley Nolan. Anne Boleyn: 500 Years of Lies. Little A, 2019.
- 11 Susan Bordo: Boleyn Anna. IPC Könyvek, 2016, 166.o.
- 12 Susan Bordo: Boleyn Anna. IPC Könyvek, 2016, 166.o.
- 13 A részleteket lásd a Micsoda anyák voltak Woodville-i Erzsébet és Margaret Beaufort, Richmond grófnéja című fejezetében.
- 14 Christine de Pizan életéről és munkásságáról a Micsoda nők voltak-podcastsorozat Nők a nőkért I. című epizódjából is tájékozódhat az olvasó.
- 15 Kapitánffy István fordítása.
- 16 Guy Breton: A libertinusok kora. Európa Kiadó, Budapest, 2005.
- 17 Lásd bővebben a Micsoda anyák voltak! című kötetet.
- 18 Tacitus: Sorsfordulatokban gazdag kor. Borzsák István fordítása.
- 19 A témáról bővebben lásd a Micsoda anyák voltak! kötetet.
- 20 Françoise Giroud: Egy tiszteletre méltó asszony (Marie Curie élete). Európa Kiadó, Budapest, 2004, 202. o.
- 21 Françoise Giroud: Egy tiszteletre méltó asszony (Marie Curie élete). Európa Kiadó, Budapest, 2004, 253. o.
- 22 A témáról lásd bővebben Sandra Gilbert és Susan Gubar The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination című művét.

- 23 Irène Frain: Marie Curie szerelmei. Typotex Kiadó, 2017, 227. o.
- 24 Irène Frain: Marie Curie szerelmei. Typotex Kiadó, 2017, 226. o.
- 25 Marie-Madeleine-Marguerite d’Aubray, más néven Madame de Brinvilliers (1630 –1676) francia arisztokrata volt, akit két fivére és apja meggyilkolása miatt kivégeztek. Áldozatainak a száma azonban meghaladhatta az ötvenet is, mivel szegénykórházakba járva az adományételekbe rejtett arzénal kísérletezte ki a megfelelő adagolást.
- 26 Genézis Rabba 17:8
- 27 Ter. 3:1–6
- 28 Ter. 3:16
- 29 Ter. 3:17
- 30 Gen. 3:11–12
- 31 Ter. 1–3
- 32 Ter. 1:27–28
- 33 Ter. 1:31
- 34 Ter. 2:4–5
- 35 Ter. 2:18
- 36 Ter. 2:21–23
- 37 Lk. 8:1–3
- 38 Mt. 28:1–10, Jn 20:1–18
- 39 Mk. 16:1–11
- 40 Lk. 24:1–11
- 41 Mt. 26:55–56
- 42 Angol nyelven többféle fordítása is létezik Mária Magdolna evangéliumának, itt a Harvard Egyetem történész-professzorának, Karen Kingnek a fordítását használjuk, amely Mária evangéliuma című művében jelent meg, és amelyet Bourgeult is idéz.
- 43 Angol fordításokban spirit és soul.
- 44 Kb. a kielégített vágyak pillanatnyi megnyugvása, amit újabb vágyakozás követ.
- 45 Ef. 5:22–24
- 46 1Tim 2:11–13
- 47 Devecseri Gábor fordításai.
- 48 Babits Mihály fordítása.
- 49 Kálnoky László fordítása.

KÉPJEGYZÉK

Bevezető gondolatok

Christus en de overspelige vrouw, Achille Louis Martinet, after Emile Signol (1846–1855), Rijksmuseum, CC0/public domain;

La prostitution contemporaine: étude d'une question sociale / Léo Taxil., Wellcome Images, CC0/public domain;

Arrest of a Suffragette, Bain News Service, Publisher. London, ca. 1910. [Between and Ca. 1915] Photograph. <https://www.loc.gov/item/2014690380/>., CC0/public domain;

Études cliniques sur l'hystéro-épilepsie ou grande hystérie /par Paul Richer; précédé d'une lettre-préface de J.-M. Charcot, Wellcome Collection, CC0/public domain;

Carlo Alberto Baratta: Adam and Eve with Cain and Abel, National Gallery of Art, Washington, public domain/CC0;

Histoire de la prostitution chez tous les peuples du monde: depuis l'antiquité la plus reculée jusqu'à nos jours / par Pierre Dufour [pseud.], Wellcome Collection, CC0/public domain;

François-Hubert Drouais: Jeanne Bécu, Comtesse du Barry, c. 1770/1774, National Gallery of Art, CC0/public domain;

Yoshiwara district of Tokyo prostitutes on display. This type of photo was sometimes captioned „The Sisters on Exhibit” Hand-coloured albumen silver print., Original version (August 2006): <http://www.baxleystamps.com/litho/meiji/albumens.shtml>;

Étienne Jaurat: Transport of Prostitutes to the Salpêtrière, Musée Carnavalet, CC0/public domain

Boleyn Anna, „a Nagy Szajha”

United Kingdom – Circa 1997: used postage stamp printed in Britain commemorating King Henry 8th showing Anne Boleyn one of his many Wives (shutterstock.com)

Portret van Anna Boleyn, koningin van Engeland, Jacob Houb-raken, after Hans Holbein (II), 1736–1738, Rijksmuseum CC0/public domain;

Henry VIII holding the hand of Ann Boleyn; Cardinal Wolsey sits by the throne on the right, Katherine of Aragon in the background. Engraving by T. Cook after W. Hogarth, 1804., Wellcome Collection, CC0/public domain;

Portret van Anna Boleyn, koningin van Engeland, Wenceslaus Hollar, after Hans Holbein (II), 1649, Rijksmuseum, CC0/public domain;

Catharine of Aragon pleading her cause before King Henry VIII. Coloured mezzotint by W. Ward, 1802, after R. Westall., Wellcome Collection., CC0/public domain;

Wenceslaus Hollar: Catherine of Aragon, Cleavland Museum of Art, CC0/public domain; Portret van Hendrik VIII van Engeland, Cornelis Anthonisz. (manner of), after Hans Holbein (II), 1547, Rijksmuseum, CC0/public domain;

Hans Holbein: Anne of Cleve, shutterstock.com;

Portret van Jane Seymour, koningin van Engeland, Wenceslaus Hollar, after Hans Holbein (II), 1648, Rijksmuseum, CC0/public domain;

Francesco Bartolozzi RA, (1728–1815), Queen Catherine Howard, Color-printed stipple engraving on satin, Yale Center for British Art, Paul Mellon Collection, B1977.24.75.;

Queen Catherine Parr, Henry VIII's last wife. Stipple print after H. Holbein the Younger, 6 April 1799., Wellcome Collection, CC0/public domain;

Portrait of a Young Woman, Workshop of Hans Holbein the Younger, MET Museum, CC0/public domain;

Hendrik VIII van Engeland maakt Anna Boleyn het hof, Jules David (1808–1892), 1841–1843, Rijksmuseum, CC0/public domain;

Portret van Margaretha van Valois, anonymous, veuve Delpech (Naudet), after François Clouet (in or after 1818 – in or before 1842), Rijksmuseum, CC0/public domain;

Thomas Cromwell, Earl of Essex (1485? –1540). Engraving by Jacobus Houbraken, 1739, after Hans Holbein. Wellcome Collection., CC0/public domain

Theodóra, a feminista császárné

Meister von San Vitale in Ravenna, The Yorck Project (2002) 10.000 Meisterwerke der Malerei, CC0

Jean Léon Gérôme: Chariot Race, 1867, Art Institute Chicago, CC0/public domain;

Meister von San Vitale in Ravenna, The Yorck Project (2002) 10.000 Meisterwerke der Malerei, CC0/public domain;

Meister von San Vitale in Ravenna, The Yorck Project (2002) 10.000 Meisterwerke der Malerei, CC0/public domain;

Emperor Justinian and Members of His Court, Byzantine, early 20th century (original: 6th century), MET Museum, CC0/public domain;

Jean-Joseph Benjamin-Constant, 1887, National Museum of Fine Arts, Buenos Aires,

Marilyn Monroe, „a hollywoodi szajha”

Photo of Marilyn Monroe from the front cover of the *New York Sunday News* magazine, *New York Sunday News*, Permission: Copyright not renewed – A renewal search was done at United States Copyright Office for New York News and New York Sunday News - There were no renewals listed for the year 1952. There is no evidence of continuing copyright for the 1952 paper.

Postcard photo of Marilyn Monroe. The photo is from her pre-stardom days when she did shoots for calendar photos, etc., Author: Teichnor Bros., Boston, Permission, Pre-1978, no mark, PD US no notice;

Photo of Marilyn Monroe while filming *The Seven Year Itch* on the streets of New York. She apparently stopped at some point during the shooting of the famous „skirt scene” and posed for the reporters and photographers who were covering the film shoot., Author: Published by Corpus Christi Caller-Times-photo from Associated Press Permission, Pre-1978, no mark, PD US no notice;

Publicity photo of Marilyn Monroe. Possibly for film *Gentlemen Prefer Blondes* (1953) which came out that year by 20th Century and shows her with the same hair style and similar earrings.,), Author: Frank Powolny, Permission: See also film still article, which states experts that „publicity photos taken to promote a film actor or other celebrity were not usually copyrighted prior to 1989.”, PD US not renewed;

Photo of Marilyn Monroe from the front cover of the *New York Sunday News* magazine., Author: *New York Sunday News*, Permission: Copyright not renewed- There is no evidence of continuing copyright for the 1952 paper.;

Marilyn Monroe and Jane Russell putting signatures in cement at Chinese Theater, Hollywood (Los Angeles), 1953, University of California, Los Angeles. Library. Department of Special Collections, University of California, Los Angeles. Library. Department of Special Collections, ark:/21198/zz0002sgfz CC BY 4.0

Karády Katalin, az első magyar szexszimbólum

Karády Katalin *A gazdátlan asszony* c. filmben (amelynek főszerepét végül Simor

Erzsi játszotta el), zselatinos ezüst, ismeretlen felvétele, 1944. 300 dpi digitális repr., 2015.346.1. OSZMI Fotótár (részlet)

Karády Katalin, Budapest, zselatinos ezüst, ismeretlen felvétele, 1940-es évek, 300 dpi digitális repr., 2015.558.1. OSZMI Fotótár;

Karády Katalin *A gazdátlan asszony* c. filmben (amelynek főszerepét végül Simor

Erzsi játszotta el), zselatinos ezüst, ismeretlen felvétele, 1944. 300 dpi digitális repr., 2015.346.1. OSZMI Fotótár;

Karády Katalin és Jávor Pál a *Valamit visz a víz* c. filmben, zselatinos ezüst, ismeretlen felvétele, 1944. 300 dpi digitális repr., 2015.346.1. OSZMI Fotótár

Madame Pompadour, a félreértett királyi kedves

François Boucher: Madame de Pompadour Bayerische Staatsgemäldesammlungen – Alte Pinakothek München, CC BY-SA 4.0

François Boucher: Madame de Pompadour Exhibit in the Fogg Art Museum, CC0/public domain;

Potpourri vase (pot-pourri à vaisseau), Manufactory Sèvres Manufactory, MET Museum, CC0/public domain;

Vase with mask, a nude cup-bearing figure riding a goat followed by a satyr, and reptile handles, an oval composition,

Etcher: Madame la Marquise de Pompadour, After Jacques Guay, MET Museum, CC0/public domain;

Maurice Quentin de La Tour: Préparation for a Portrait of Louis XV (1710–1774), MET Museum, CC0/public domain;

Jean-Baptiste Pigalle: Madame de Pompadour (1721–1764), MET Museum, CC0/public domain

Marie Antoinette, „az osztrák szajha”

After Élisabeth-Louise Vigée Le Brun, Marie-Antoinette, after 1783, National Gallery of Art, Washington, CC0

Portrait of Marie Curie [1867–1934], Polish chemist, wife of Pierre Curie., Wellcome Collection. Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

After Élisabeth-Louise Vigée Le Brun, Marie-Antoinette, after 1783, National Gallery of Art, Washington, CC0/public domain;

Mademoiselle Rose Bertin, Dressmaker to Marie-Antoinette, Jean François Janinet French, After Jean Honoré Fragonard French, MET Museum, CC0/public domain;

La colère des femmes de Paris. Gillray, James, Graveur, En 1789 18e siècle, Musée Carnavalet – Histoire de Paris, G.21819, CC0/public domain Paris Musées / Musée Carnavalet – Histoire de Paris;

Portrait de Marie-Antoinette au Temple. Millet, Anne Flore, marquise de Bréhan, Peintre Vers 1793 2e moitié du 18e siècle Musée Carnavalet – Histoire de Paris P2172 CC0/public domain Paris Musées / Musée Carnavalet – Histoire de Paris;

Robe de Cour Etienne Claude Voysard (France, 1746–circa 1812) Le Clere (France, active 19th century), LACMA, CC0/public domain;

Armchair (bergère) (part of a set) Jean-Baptiste-Claude Sené painted and gilded by Louis-François Chatard ca. 1788;

Carl Frederik von Breda: Axel Fersen, Östergötlands museum; Antoinette bezoekt Mme Bellegarde, Antoine Jean Duclos, naar Charles Henri Desfossés, 1779, Rijksmuseum, CC0/public domain;

Adolf Ulrik Wertmüller: Queen Marie Antoinette of France and two of her Children Walking in The Park of Trianon, Nationalmuseum, Public domain, <http://emp-web-84.zetcom.ch/eMP/eMuseumPlus?service=ExternalInterface&module=collection&objectId=18035&viewType=detailView>; Portrait of Louis XVI, King of France, Joseph Duplessis (workshop of), c. 1777–c. 1789, Rijksmuseum, CC0/public domain; Marie Antoinette: The Queen of Fashion: Portrait of Marie Antoinette, Jean François Janinet, after Jean-Baptiste-André Gautier d'Agoty, 1777, Rijksmuseum, CC0/public domain; Répresentation Exacte du Grand Collier en Brillants des Srs. Boëhmer et Bassenge Various artists/makers ca. 1785, MET Museum, CC0/public domain

Messalina, „a császári szajha”

Peder Severin Krøyer (1851–1909): Messalina, 1881, Gothenburg Museum of Art, CC0
Peder Severin Krøyer (1851 –1909): Messalina, 1881, Gothenburg Museum of Art, CC0/public domain;
The Miriam and Ira D. Wallach Division of Art, Prints and Photographs: Picture Collection, The New York Public Library. „The Praetorians hailing Claudius as emperor” New York Public Library Digital Collections. Accessed July 29, 2023. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e4-5f99-a3d9-e040-e00a18064a99>; Messalina holding Britannicus (doubtfull identification), Marble, ca. 45 AD. Inspired by Cephisodotos’ renowned;
Statue de Messaline par Eugène Cyrille Brunet

Nagy Katalin és az ő teljesen „normális” szerelmi élete

Catherine II (1729–96), Empress of Russia, Vigilius Erichsen, 1749–1782, Rijksmuseum, CC0
Catherine II (1729–96), Empress of Russia, Vigilius Erichsen, 1749–1782, Rijksmuseum, CC0/public domain;
Portret van Stanislaus August Poniatowski, Henri Grévedon, 1826, Rijksmuseum, CC0/public domain;
Portret van de Russische graaf Grigory Grigoryevich Orlov, Reinier Vinkeles (I), 1751–1816 Rijksmuseum, CC0/public domain;
Portret van Grigorij Aleksandrovitsj, vorst van Tauris Potemkin, Reinier Vinkeles (I), 1751–1816, Rijksmuseum, CC0/public domain;
Catharina de Grote bezoekt Potemkin, ca. 1790, Lambertus Antonius Claessens, after Jacques Kuyper, 17, Rijksmuseum, CC0/public domain;

The Russian bear and her invincible rider encountering the British legion. Great Britain Russia, 1791. London: Pubd. by W. Holland. Photograph. <https://www.loc.gov/item/99404723/>.

Bombardement de tous les trônes de l'Europe et la chute des tirans pour le bonheur de l'univers. Europe France, 1792. [Paris: Se trouve à la l'imprimerie du Cercle Social, rue du Théâtre Francois, no. 4] Photograph. <https://www.loc.gov/item/89708761/>;

Mária Theresa, Archduchess of Austria, Queen of Hungary and Bohemia, and Holy Roman Empress, Jean-Etienne Liotard, 1747, Rijksmuseum CC0/public domain;
After George Baxter, 1804–1867, British, Queen Victoria, ca. 1860, Aquatint, stipple engraving, etching, and color woodcut on moderately thick, smooth, cream wove paper, Yale Center for British Art, Paul Mellon Collection, B1977.14.10676.

Uralkodónők, akik megúszták, és akik majdnem...

Mária Theresa, Archduchess of Austria, Queen of Hungary and Bohemia, and Holy Roman Empress, Jean-Etienne Liotard, 1747, Rijksmuseum CC0/public domain;
Unknown artist, sixteenth century, An Allegory of the Tudor Succession: The Family of Henry VIII, ca. 1590, Oil on panel, Yale Center for British Art, Paul Mellon Collection, B1974.3.7.; After George Baxter, 1804–1867, British, Queen Victoria, ca. 1860, Aquatint, stipple engraving, etching, and color woodcut on moderately thick, smooth, cream wove paper, Yale Center for British Art, Paul Mellon Collection, B1977.14.10676.

Coco Chanel, „a kitartott, kalapkészítő szajha”

Coco Chanel. Portrait of the French fashion designer, Gabrielle Bonheur „Coco” Chanel (1883–1971), c. 1910–1920, Alamy.com
Coco Chanel. Portrait of the French fashion designer, Gabrielle Bonheur „Coco” Chanel (1883–1971), c. 1910–1920, 1958, notre cavalcade historique, Coco Chanel est encore là ... Paris-Match, Editeur, 19–8–1983, 19e siècle, Musée Carnavalet – Histoire de Paris, CC0 Paris Musées / Musée Carnavalet – Histoire de Paris;
Album Tangoville-sur-mer: Coco; Gabrielle Chanel, Arthur Capel, Sem (Georges Goursat, dit), Dessinateur-lithographe, En 1913, 19e siècle, Musée Carnavalet– Histoire de Paris, G.20678-15, CC0 Paris Musées / Musée Carnavalet – Histoire de Paris;
Coco Chanel sitting at a desk during visit to Los Angeles, 1931, University of California, Los Angeles. Library. Department of Special Collections, [ark:/21198/zz0002nww5](https://www.ark:/21198/zz0002nww5), CC-BY-SA-4.0

Erdős Renée, a zseniális poétalány, aki nagy árat fizetett egy nemért

Raab Lajos: Erdős Renée (fekete-fehér eredeti pozitív), Petőfi Irodalmi Múzeum (részlet)
Raab Lajos: Erdős Renée (fekete-fehér eredeti pozitív), Petőfi Irodalmi Múzeum;
Máté Olga: Erdős Renée és kislányai, Fülep Kornélia és Veronika (fekete-fehér eredeti pozitív), Petőfi Irodalmi Múzeum;
Seidner Zoltán: Erdős Renée rákoshegyi villájának kertjében kutyával (fekete-fehér eredeti pozitív,) Petőfi Irodalmi Múzeum

Marie Curie, „a férjrabló”

Portrait of Marie Curie (1867–1934), Polish chemist, wife of Pierre Curie., Wellcome Collection. Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)
Pierre and Marie Curie at work in their laboratory. Wellcome Collection, Attribution 4.0 International (CC BY 4.0);
Madame Curie / translated by Vincent Sheean., Wellcome Collection. Attribution 4.0 International (CC BY 4.0);
The laboratories of Marie and Pierre Curie, Paris: room where experiments on uranium ore took place. Photograph, ca. 1900. CC0/public domain;
Paul Langevin, physicien français, Cambridge, Grande-Bretagne, 1897., Cambridge university photographer, Archives familiales André Langevin Creative Commons Attribution-Share Alike 2.0 France;
Lunch in honour of Albert Einstein, with (front row) Paul Langevin, Einstein, Comtesse de Noailles, Paul Painlevé. Photograph by H. Manuel, 1922., Wellcome collection, CC0/public domain;
Portrait of Marie Curie [1867–1934], Polish chemist, wife of Pierre Curie., Wellcome Collection. Attribution 4.0 International (CC BY 4.0);
Marie and Pierre Curie, he holding up a glowing specimen of radium. Colour lithograph by Vincent Brooks, Day & Son after J. M. Price [Imp, JMP], 1904., Wellcome Collection, CC0/public domain;
Benjamin Couprie: Fotografie der Teilnehmer der ersten Solvay-Konferenz von 1911.

Szendrey Júlia, „az özvegy szajha”

Simonyi Antal: Szendrey Júlia (Horváth Árpádné) (fekete-fehér eredeti pozitív), Petőfi Irodalmi Múzeum (részlet)
Simonyi Antal: Szendrey Júlia (Horváth Árpádné) (fekete-fehér eredeti pozitív), Petőfi Irodalmi Múzeum;
Fejes Gyula: Petőfi Sándor: Szeptember végén (grafika), Petőfi Irodalmi Múzeum;

Morning dress, American ca. 1845, MET Museum public domain

Fráter Erzsébet, „a legszajhább írófeleség”

Fráter Erzsébet 1850 körül, ismeretlen fotós;
Ismeretlen: Madách Imre (fekete-fehér reprodukció), Petőfi Irodalmi Múzeum;
Háry Gyula: Majthényi Annának, Madách Imre édesanyjának portréja (grafika), Petőfi Irodalmi Múzeum

Léda a.k.a. Brüll Adél, Ady „szajha műzsája”

Székely Aladár: Léda (nagy kalapos portré) (fekete-fehér eredeti pozitív), Petőfi Irodalmi Múzeum (részlet)
Székely Aladár: Léda (nagy kalapos portré) (fekete-fehér eredeti pozitív), Petőfi Irodalmi Múzeum;
Székely Aladár: Ady Endre és Léda (fekete-fehér eredeti pozitív), Petőfi Irodalmi Múzeum; Fekete Sándor: Léda fiatalasszonyként (fekete-fehér eredeti pozitív), Petőfi Irodalmi Múzeum

Mata Hari, „a táncos szajha”

Mata Hari 1910, Unknown author;
Mata Hari, photo by Lucien Walery;
Mata Hari 1910, Unknown author;
Portrait of Dutch dancer Mata Hari (stage name of Margaretha-Geertruida Zelle) with the stage costume of Gluck's „Armida” Sommariva, Emilio - Braidense National Library, Italy - No Copyright - Other Known Legal Restrictions.;
Mata Hari on the day of her arrest, 13-2-1917, Date: 13 February 1917, Source: scan from a magazine, caption said it's in the collection of Fries Museum, Leeuwarden, Author: not named, CC0/public domain, https://www.europeana.eu/hu/item/446/2y010_0008197 English: Mata Hari on the day of her arrest, 13-2-1917, Date: 13 February 1917, Source: scan from a magazine, caption said it's in the collection of Fries Museum, Leeuwarden, Author: not named, CC0/public domain

Pilis Róza, az író és kurtizán

Pilis Róza, photo taken by Kozmata Ferenc in the 1880s., Date: 28 May 2021: Source: Budapest-Képtár, Author: Ferenc Kozmata (1846–1902) ;

A legelső szajha: Éva

Lucas Cranach the Elder: Eve, 1533/37, Art Institute Chicago CC0
Titiano: Sacred and Profane Love, Galleria Borghese, CC0/public domain;

Olivuccio di Ciccarello: The Madonna of Humility with the Temptation of Eve, c 1400, Cleveland Museum of Art, CC0/public domain;

Hendrick Goltzius: The Fall of Man, 1616, National Gallery of Art, CC0/public domain; Giovanni di Paolo: The Annunciation and Expulsion from Paradise, c. 1435, National Gallery of Art, CC0/public domain;

Auguste Rodin: Eve, model c. 1881, carved 1890/1891, National Gallery of Art, CC0/public domain;

Lucas Cranach the Elder: Eve, 1533/37, Art Institute Chicago CC0/public domain;

Simone Cantarini: Adam and Eve, 1640s, National Gallery of Art, CC0/public domain

Lilith, az első Éva

Dante Gabriel Rossetti, Henry Treffry Dunn_ Lady Lilith, 1867 MET Museum, CC0

Dante Gabriel Rossetti, Henry Treffry Dunn_ Lady Lilith, 1867 MET Museum, CC0/public domain; „Burney Relief” showing a babylonian goddess from about 1800-1750 BC. Its probably Ishtar or her sister Ereshkigal (lions) or Lilitu (owls). The figurine was originally painted red with a black background. CC BY-SA 3.0;

Giovanni di Paolo (Giovanni di Paolo di Grazia): The Creation of the World and the Expulsion from Paradise, 1445, MET museum, CC0/public domain;

The Creation of Eve, Date: 1570/80 Artist: Paolo Caliari, called Veronese Italian, 1528-1588, Art Institute Chicago, CC0/public domain

Mária Magdolna, avagy bukott nő helyett apostol

Mary Magdalene, Jan van Scorel, c. 1530, Rijksmuseum, CC0 Bible and Book of Common Prayer, Printed by Robert Barker, ca. 1607, MET MUuseum CC0/public domain;

folio 32 of Nag Hammadi Codex II, with the ending of the Apocryphon of John, and the beginning of the Gospel of Thomas, author: unknown;

The risen Christ appears as gardener to Mary Magdalene. Engraving. Wellcome Collection. CC0/public domain;

The Lamentation, Domenichino (Domenico Zampieri), 1603, MET Museum, CC0/public domain;

Saint Mary Magdalen anoints Christ's feet at the meal of Simon the Pharisee. Etching by F.A. Ludy after J.F. Overbeck., Wellcome Collection. CC0/public domain;

Tiziano (1485-1576) Hl. Magdalena als Büberin, Alte Pinakothek München, CC BY-SA 4.0;

The Penitent Magdalen, Corrado Giaquinto, ca. 1750, MET Museum CC0/public domain;

The Penitent Mary Magdalene, Mateo Cerezo (II), 1661, Rijksmuseum, CC0/public domain; Mary Magdalene, Jan van Scorel, c. 1530, Rijksmuseum, CC0/public domain;

Mary Magdalene, 16th century, MET Museum, CC0/public domain;

Relief Fragment with Three Monks, French, 1160-1180, MET Museu, CC0/public domain; Correggio (Antonio Allegri): Saints Peter, Martha, Mary Magdalen, and Leonard, 1515 MET Museum CC0/public domain;

Johann von Schraudolph: Maria, Johannes und Maria Magdalena auf Golgatha, Alte Pinakothek München, CC BY-SA 4.0;

Federico Barocci (1535-1612): Christus und Magdalena - „Noli me tangere”, Alte Pinakothek München, CC BY-SA 4.0;

Francesco Granacci, Hl. Magdalena, 1530-35 Alte Pinakothek München, CC BY-SA 4.0

Szép Heléna, a tisztelet övezte istennő

Johann Heinrich Wilhelm Tischbein (1751-1829), Art Institute Chicago, CC0

Albert-Ernest Carrier-Belleuse French: Leda and the Swan, ca. 1870 MET Museum, CC0/public domain;

Francesco Primaticcio (1504-1570: Raub der Helena, between 1530 and 1539, Bowes Museum, The Yorck Project (2002) CC0/public domain;

Guido Reni (1575-1642): L'enlèvement d'Hélène, Louvre Museum;

Paard van Troje, Pieter Jalhea Furnius, after Gerard van Groeningen, in or before 1571, Rijksmuseum, CC0/public domain;

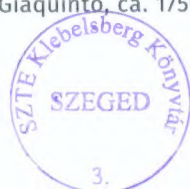
Recovery of Helen by Menelaus. Side B of an Attic black-figure amphora, ca. 550 BCE. From Vulci., circa 550 BCE, File: Helene_Menelaos_Staatliche_Antikensammlungen_1383.jpg, Author Amasis Painter, CC0/public domain;

Benjamin West, Helen Brought to Paris, 1776, oil on canvas, 56 3/8 x 75 3/8 in. (143.3 x 198.3 cm.), Smithsonian American Art Museum, Museum purchase, 1969.33 CC0/public domain;

Jean-Bruno Gassies (1786-1832): Hélène délivrée par Castor et Pollux, Private collection, Source/Photographer Sotheby's, CC0/public domain;

Johann Heinrich Wilhelm Tischbein (1751-1829), Art Institute Chicago, CC0/public domain;

Felix Jan Ferdinand Heyndrickx, (1799-1833 (?)), Hector Censuring Helen and Paris, ca. 1820 Oil on canvas 121 x 148 cm (47 5/8 x 58 1/4 in.), frame: 133,4 x 160,5 x 8 cm (52 1/2 x 63 3/16 x 3 1/8 in.) Princeton University Art Museum. Museum purchase

X 349533

MICSODA SZAJHA, CAFKA, CÉDA...

Az ilyen és ehhez hasonló jelzőkkel **rendre bélyegeznek meg nőket**. Boleyn Anna, a Nagy Szajha; Messalina, a császári szajha; Marie Antoinette, az osztrák szajha; I. Erzsébet, az angol szajha. Hogy csak néhány ismert asszonyt említsünk; **uralkodókat, művészeket, mecénásokat, szellemi vezetőket** találhatunk a soraikban...

Ezekben a nőkben **két dolog közös**. Egyrészt, nem engedték, hogy **mások uralkodjanak** testük és életük fölött, másrészt pedig nemet mondtak a nemüknek szánt sorsra. Nem hagyták, hogy a férfitársadalom azokba a szerepekbe kényszerítse őket, melyek a nők számára hagyományosan nyitva álltak: az **anya** és a **feleség** szerepébe. Ők a maguk idejében és módján **fenyegetést jelentettek a patriarchális társadalom működésére**, ezért koruk vagy épp a történetírás „leszajházta” őket.

Annak, hogy egyes nőket **évezredek óta gyaláznak** a szexualitásukon keresztül – és nem-csak férfiak, de gyakran nők is –, mélyen gyökerező, **pszichológiai és kultúr-történeti okai vannak**, melyeket e kötetben ugyancsak igyekszünk bemutatni. Egy dolog azonban leszögezhető: ez a fajta becsmérlés sosem a **szexualitásról** vagy épp az adott társadalom által preferált **erkölcsi előírások megszegéséről** szól – hiszen a könyvben szüzekkel és hűséges feleségekkel egyaránt találkozhatunk –, sokkal inkább a **hatalomról**. Arról a hatalomról, amely a saját teste és élete felett kontrollt gyakorló nőt **megszégyeníteni**, a többi nőt pedig megpróbálja **elrettenteni** attól, hogy önálló döntéseket hozzon. A szerzők ezen női sorsok bemutatásával is azt kívánják bizonyítani, hogy eme törekvések a múltban **sosem vezettek sikerre**, és azok **kudarcaira lesznek ítélve** a jövőben is.

A gazdagon illusztrált kötet **Budai Lotti** és **Zubor Rozsi** – Magyarország egyik legnépszerűbb podcastsorozatának, a **Micsoda nők voltak!**-nak a megalkotói – **Micsoda történetek!**-sorozatának második része. A nagy sikerű **Micsoda anyák voltak!** után a szerzők ezúttal olyan **rendkívüli nők** életét tárják az olvasó elé, akikkel koruk vagy a történetírás méltatlanul bánt.

„Végre megkapják, amit megérdemelnek.
Az igazságot.”

FODOR MARCSI

újságíró, nőtörténeti kutató
@fodor.marcsi

„Mielőtt leszajházol valakit,
olvasd el ezt a könyvet!”

JÁMBOR ESZTER

a Testsuli alapítója
@testsuli

/Budai.Lotti

igenanya

alomgyar.hu

6999 Ft

9 789635 707348